

PG
Z01
V24

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

P464
Nas Jezik

The University
of Michigan
Periodical
Reading Room

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIX, св. 1

БЕОГРАД, 1972.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Поводом једног случаја употребе сиклантике између делова синтагме	1—6
2) Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику	7—20
3) А. Пецо, Један пример погрешне аналогије	21—25
4) Ж. Станојчић, Чиниоци континуитета у књижевном језику	26—42
5) Д. Гортан-Премк, Приступ обради падежних син- тагми у средњој школи (наставак)	43—52
6) Милија Станић, Босанскохерцеговачки „Правописни приручник”	53—64
7) Језичке поуке	65—68

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД

1972.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело” — Београд,
Вука Караџића 5

НАШ ЈЕЗИК

ПОВОДОМ ЈЕДНОГ СЛУЧАЈА УПОТРЕБЕ ЕНКЛИТИКЕ ИЗМЕБУ ДЕЛОВА СИНТАГМЕ

Прегледајући своју Синтаксу, пред њено друго издање, ради провере неће ли бити потребно да извесна објашњења у њој дамо у друкчијем облику, пре свега да бисмо, у циљу лакшег разумевања, упростили гдекоју стилизацију или дали који илустративнији пример, а гдекад променили штогод и у самоме смислу понеког објашњења, — за сада смо наишли на један случај у коме, сматрамо, треба учинити једну, иако на изглед малу, суштински важну измену.

На стр. 140 књиге Савремени српскохрватски језик II (Београд 1969) чита се: „Још је чешће слагање по облику” ... (реч је о слагању предиката којим се што приписује појмовима означеним основним бројевима у функцији субјекта). А обавештење што се читањем те реченице добије није оно које се њоме хтело дати. Не кажемо, наравно, да је нетачна констатација да је слагање предиката основних бројева од 5 (пет) надаље, на које се ту мисли, чешће с њима по облику. А то ће рећи да се и ови бројеви ту понашају као непроменљиве речи јер они то уствари и јесу, и да и уз њих, као и уз остале те речи, у служби субјекта предикат стоји у 3. л. јединине. Зато ми и говоримо о чешћем слагању предиката с њима по облику, поред рефег слагања по значењу, тј. поред употребе њихових предиката у множини. То је уосталом сасвим јасно, и ту се нема шта мењати. Али није довољно јасно шта у наведеној реченици с редом речи у коме је дата значи одредба *још чешћа*. С нарочито наглашеним акцентом на другом делу одредбе, и с редом речи у коме је та реченица написана, при

њеном изговору, сасвим је јасан њен смисао. Полазећи од тога ми смо глаголску спону *је*, највероватније руковођени пренаглашаваним принципом да енклитика обично иде иза прве речи у реченици, могли ставити на то место не размишљајући да ли у овоме случају њена позиција између одредбеног и управног дела целе одредбе (између *још* на првом и *често* на другом месту) допушта такав поредак и у писаном језику, где реченични акценат не може вршити функцију језичког знака. Није, истина, искључено да је ову омашку учинио и други когод од сарадника на пословима око преношења ове формулације из замисли у писани текст, преко дактилографисаног и у штампарији слаганог до пречишћеног слога, какав је требало да се одштампа у књизи. Али то све није важно, омашка свакако иде на терет писца, и уз претпоставку да ју је други когод учинио. Она је ту и треба је уклонити из II издања књиге.

Када се наведена реченица чита, онда синтагма *још чешће* у њој — у функцији прилошке одредбе, разбијена енклитиком *је*, не значи оно што се њоме мислило рећи, не значи, то јест, да је овакво слагање предиката с основним бројевима (од пет надаље) *више често* (узет стилски, па и граматички, не баш најсрећније, али смисаоно најтачнији израз) од онаквог, већ да је *и сада, до сада је било, па је и сада чешће* једно слагање од другог. А макако да је и то тачно, ми ни мислили нисмо да то кажемо. Зато и сматрамо да је у реченици *Још је чешће слагање по облику* — неопходно потребно глаголску спону *је* пребацили иза целе прилошке одредбе *још чешће* тако да она гласи: *Још чешће је слагање по облику*. И више неће бити никакве двосмислености у тој констатацији.

Од два најчешћа своја значења прилог *још* (а он поред ова два, што као прилог што као речца, има и више других значења) у нашој реченици узетој у облику са енклитиком *је* непосредно иза њега, — значи *и даље*, управо *још увек*, а у облику с енклитиком иза целе синтагме *још чешће* — у коме ту реченицу треба дати *још* појачава прилошки компаратив *чешће* (в. 1. и 5. значење прилога *још* у Речнику Матице српске). А ово последње значење управо и захтева смисао реченице

чији ред речи нас је навео да се на овом питању, истина и због принципског значаја његова, задржимо.

Осим отклањања двосмислености коју оставља интонација наше реченице у облику од кога смо пошли, — размишљањем о овој проблему могу се извести још неколика закључка, од којих је први да је сасвим погрешно мишљење о апсолутној слободи реда речи у српскохрватском језику. Њу потпуно демантује и горњи наш закључак до кога није било тешко доћи анализом једног случаја, који нам јасно говори да није свеједно, управо није свакад свеједно, да ли ће енклитика доћи између делова синтагме или непосредно иза ње. А то је врло често било предмет међусобних спорова између појединих граматичара и теоретичара стила. Граматичари су се више залагали за извесно ограничење слобода, а теоретичари стила се чешће изјашњавали за њих — и једни и други, дакле, према природи својих специјалности. Али то не значи, наравно, да су једни били само за једно, а други само за друго. Томо Маретић је, рецимо, од наших теоретичара реда речи био, истина, и граматичар, и то изврстан, и теоретичар стила, али много изразитије прво него друго, а Богдан Поповић врло мало прво а скоро искључиво друго. Па ипак ни Маретић није био за спутавање ни појаве енклитике на више разних места у реченици, док многи други проучаваоци реда речи — енклитике везују за друго место у било којој синтаксичкој целини од више речи. Маретић, штавише, и изричито у својој великој књизи каже: „Види се, дакле, да енклитике могу стајати на различним мјестима”.¹ А Богдан Поповић је опет говорио да „све што иде заједно у мислима треба да је казано и у говору”. Одреднице треба да су покупљене око појмова које одређују² У овој спорној питању ова два позната наша проучаваоца реда речи у ствари су се слагали један с другим. Али не и сви други с њима.

¹ *Грамматика и стилистика хрватскога или српскога језика*. Загреб 1931, стр. 402.

² Богдан Поповић, *Распоред речи у једном преводу Петра Будмани*. — Зборник из дубровачке прошлости Милану Решетару. Дубровник 1931, стр. 481.

Као на пример спорова и показивања много искључивости између присталица везивања енклитике за одређено место, и оних што сматрају да је распоред и ових речи у реченици слободнији, указаћемо на чланак *Енклитика — шта је то?* у Језику, часопису за културу хрватско-српскога књижевног језика (год. XII, стр. 140—151) и на непосредно за овим објављени чланак у истом броју истог часописа (на стр. 151—159). Писац првог од ова два чланка противи се ограничавању слободнијег размештања енклитика и позива се, пре свега на ауторитет Т. Маретића, одн. на његово мишљење, затим на језичку праксу народних говора и примену у језику хрватских и српских писаца, од којих се, констатује и овај аутор, једни више а други мање придржавају утврђених правила према којима енклитика не долази иза језичких целина од више делова и наводи примере који обезвређују то правило: *Глас те прождрљиве неукроћене огромне опасне рибе је тих* (из М. Крлеже), *Ветар и шум су се јасно чули* (из П. Шегедина), *Моћ тих савремених средстава је толика да већ не видимо у њих ништа необично* (из часописа Живот), *Проблем природе међународног права је несумњиво једно од најстаријих питања науке о праву* (из часописа Преглед). *А главни иницијатор те компликације је Ничеова ссетра* (из М. Ристића), *Најтежа баријера је прескочена* (из Р. Чолаковића). А овима се може додати безброј њима сличних примера у којима енклитика не долази између делова језичких целина већ иза њих, као у случајевима: *У последње доба сам Скерлића више пута подсећао* (Б. Поповић, Чланци и предавања, 76). — *Золине романе је сада ценио кроз наочаре Драјфусоваца* (Исто, 79). — *У једном дијелу младе генерације је ова тешкоћа била узета као алтернатива* (М. Марјановић, Хрватска књижевна критика III, 302). — *Стари Кирко је између двојице најстаријих синова отишао до надзорника* (И. Андрић, Проклета авлија, 43). — *Непуну годину дана су остали у Цариграду* (Исто, 13). *Удганићева времена су ишчезла* (И. Г. Ковачић, Изабрана дјела, 209). — *Цио свијет је повезан* (Исто, 209). — *Једна страна тијела му је узета* (В. Калџић, Новеле 202). — *Здраво лице му је блиједо* (М. Селимовић, Дервиш и смрт,

180). *Приземље с унутрашње стране тог четворокута је у колонама ступова* (Ј. Барковић, *ПоБимо часак умријети*, 49). — *Колегиница Милена ће у мојој соби ноћити* (В. Петровић, *Препелица у руци*, 81). Мислимо да више примера није потребно наводити, већ ни зато што скоро сви знају да је енклитика у положају иза целих синтагми, и ужих и ширих, обична појава. То признаје и писац другог чланка у Језику, само што он то сматра неправилним. И тврди да писци код којих се енклитика јавља у томе положају немају сигурно језичко осећање, немају, мисли, ваљда, довољно развијено осећање ритмичности језика. Осим тога, он доказује да је неупоредиво чешћа употреба енклитике у положају иза прве речи у реченици, односно синтагми. Да ли је баш у тој мери чешћи такав смештај енклитике не би се могло поуздано тврдити, али смо запазили, а то запажају и други, да је он такав у једним културним срединама чешћи него у другим. Знатно већа фреквенција такве употребе енклитика у тим срединама свакако пре зависи од сталног инсистирања граматичара на допуштености смештања енклитика само у тај положај, несумњиво и од пера лектора и коректора, а и од неких момената ван природе језика. Ми, дакле, не мислимо као овај граматичар да је то последица развијенијег осећања језика у тим него у другим срединама, у којима се допушта слободнији размештај енклитика, њихова употреба — и између делова језичких целина од више речи, и непосредно иза тих целина, а и даље од њих. Очеvidно, нико не би било чим могао правдати приговор месту енклитике у ма којем од мало пре наведених примера, што не значи, наравно, да у њима енклитика не би могла бити и иза прве речи у реченици, одн. синтагми, или и даље према крају реченице. С обзиром на ритмичке законитости језика, сигурно не би у сваком од тих примера било свеједно дати енклитику на ма коме означеном месту. Али принципски ни с те стране нема уочљивих разлика између: *Непуну годину дана су остали у Цариграду*, *Непуну су годину дана остали у Цариграду* и *Непуну годину дана остали су у Цариграду* — илуструјемо ово на једном од најједноставнијих између горњих примера. Па ипак то не значи да се у

свему слажемо ни са писцем првога чланка. Не слажемо се с њим у тумачењу могућности употребе енклитика иза целих појединих синтагми тиме што се оне не морају наслањати на акценатску јединицу испред себе већ могу и на ону која је иза њих. Ово и насупрот чињеници што у својој књизи Савремени српскохрватски језик кажемо да се енклитична реч, обухваћена проклитиком, може налазити и испред речи с којом и она и непосредно претходна проклитика чине интонациону и акценатску целину. Али је то нешто сасвим друго. Очевидно је, свакако, да енклитика ту није, и никад не може бити на почетку те целине.

И ако мислимо да граматичарима, ни теоретичарима реда речи, није задатак да се противстављају језичкој пракси и употребу енклитика непосредно иза синтагматских целина проглашавају чак недопуштеном и супротном добром осећању карактера књижевног језика, — ми се са овима слажемо када кажу да је и синтагма своје врсте интонациона целина, али не и у томе да енклитика иза ње не може интонационо бити у најтешњој вези с њом. А ако друкчије од ових сматрамо да енклитике долазе често и иза целих синтагми, непосредно иза њих, то никако не значи да у томе положају могу бити и када су од њих растављене паузом. Никаква пауза у српскохрватском књижевном језику не може непосредно претходити било којој енклитици осим глаголској енклитици *је* када њом почињу упитне реченице. Али, као што је познато, и како нам горе наведени примери потврђују, енклитике непосредно иза синтагми су интонационо врло тесне везане за њих, као и за поједине речи.

А што је главно, видели смо да у неким случајевима извесне групе речи имају једно значење када је енклитика иза њих, а друго када су разбијене енклитиком. И у таквим се случајевима не може говорити о слободном смештању енклитике час у један час у други положај, колико ни захтевати да она свакад мора доћи између делова синтагме.

М. Ст.

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ТВОРБЕ РЕЧИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

У в о д

1. А л е к с а н д а р Б е л и ћ писао је 1932. године о овим питањима: „Један од најважнијих одељака наше практичне грамати­ке — јесте наука о грађењу речи. Свакоме је познато како се на сваком кораку у данашњем животу, са развијеним културним и научним захтевима, сусрећемо са потребом стварања нових речи. И уколико се будемо културно више развијали, та ће потреба по­стајати све већа... Наш народни језик, који је веома богат речима, може дати довољно упутстава како да се граде нове речи. Само се та упутства морају утврдити на основу особина народних речи... Принципи грађења нових речи [треба да се] издвоје тако јасно и рељефно да по њима може свако градити онако нове речи како то одговара духу савременог нашег језика“ (*Српскохрватски књижевни језик*, Наш језик, год. I, св. 1 [Бгд. 1932], стр. 6—8). Отада се у овој области науке о нашем језику десило неколико важних догађаја који, заједно са дотад урађеним драгоценим по­словима што су их обавили, пре свега, Ђ. Д а н и ч и ћ¹, С т. Н о в а к о в и ћ², Т. М а р е т и ћ³, А. Б е л и ћ⁴ и А. Л е с к и н (A. Leskien)⁵, омогућавају да се приступи реализацији на

¹ Буро Даничић, *Основе српскога или хрватскога језика* (Београд, 1876), стр. I—VI+1—464.

² Стојан Новаковић, *Српска грамајика* (Београд, 1894), стр. I—XXVIII+1—510.

³ Томо Марећ, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Zagreb, 1899), стр. 292—390.

⁴ Aleksandar Belić, *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Diminutiv- und Amplificativsuffixe*, AfsI Ph 23 (1901), стр. 134—206 и 26 (1904), стр. 321—357.

⁵ August Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* I (Heidelberg, 1914), срп. I—LXVI+1—588.

почетку наведених Белићевих идеја. Најпре, 1936. одштампана је дисертација Радосава Бошковића *Развићак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, ЈФ XV 1—155. Даље, Српска академија наука објавила је 1941. прву књигу животног дела А. Белића *О језичкој њрироди и језичком развићку* (Пос. изд. СХХХIV, стр. XIV + 1—655). Онда, 1949. објављена је књига А. Белића *Савремени срјскохрвајски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи* (1—330). Затим, 1959. изашла је друга књига Белићевог дела *О језичкој њрироди и језичком развићку* (Пос. изд. САН СССХХ, стр. 1—183). Потом је 1964. изашла из штампе књига Михаила Стевановића *Савремени срјскохрвајски језик* (I део, стр. I—X + 1—692) у којој се о творби речи говори на стр. 401—624. О значају баш одељка о творби речи у овоме делу проф. М. Стевановића говорио сам у Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. ХХХI, св. 3—4 (1965), стр. 283—288. Ту су још три дисертације. Прва је Стјепана Бабића *Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*, Rad JAZU 344 (1966) 63—256. Друга је Светозара Николића *Nomina agentis у сјарословенском језику*, ЈФ ХХVII, св. 1—2, стр. 1—84. Трећа је Олге Цвијић, *Лексичко-семантичке одлике њворбе именица у неких срјских и хрвајских романићарских њесника*, ЈФ ХХVIII, св. 1—2, стр. 219—320. и св. 3—4, стр. 387—451. Најпосле, богато се разгранала и наша лексикографија: Приводи се крају штампање *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Српска академија наука и уметности издала је седам књига *Речника срјскохрвајског књижевног и народног језика* и припрема даље томове. Одштампане су прве четири књиге *Речника срјскохрвајског књижевног језика* Матице српске (од којих је прве две књиге издала и Матица хрватска); припрема остале две књиге (V и VI) приводи секрају. Јосип Матеш ић публиковао је свој *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen* (Wiesbaden), 1965 (Lieferung 1), 1966 (Lieferung 2), 1967 (Lieferung 3), 1967 (Lieferung 4). И — at last but not at least — изашла су прва два тома дела Петра Скока *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, изд. JAZU. Разуме се да треба узети у обзир и то да је у међувре-

мену објављен и читав низ расправа, чланака и мањих прилога о питањима творбе српскохрватских речи. Свакако, уосталом, треба поменути и три средњошколска уџбеника из овог периода: 1) А. Б е л и ћ, *Грамајшика српскохрватског језика*, за I разред (Београд, 1933), за II раз. (Београд, I изд. 1932, II изд. 1934), за III раз. (Београд, 1933); 2) М. С т е в а н о в и ћ, *Грамајшика српскохрватског језика*¹ (Београд, 1951); 3) В р а б е с - Н р а с т е - *Ž i v k o v i ć*, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* (Zagreb, 1968) (при руци ми је осмо издање). Свему овоме треба додати и рад Ј а њ е Ш а к и ћ *Прилог библиотеграфији радова о творби речи у српскохрватском језику*, Прилози проучавању језика, књ. 2 (Нови Сад, 1966) 239—259. Сви ти успешно обављени послови приближили су нас могућности да приступимо изради потребних упутстава, заснованих на познавању основних принципа творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику. Овај сам рад писао с намером да буде прилог томе послу. Применићу теоријска решења Белићеве лингвистичке школе. Заснивам га на синхроничној анализи. Трудићу се да не буде само резиме досадашњих знања. Чини ми се да је најбоље да анализу изведем тако што ћу већ њом дати сугестије за даљи рад. Литературу сам навео на почетку зато да рад не бих оптерећивао цитатима. Дефиниције појединих речи давао сам на основу постојећих речника.

2. Десет врста српскохрватских речи сврстава се у три основне категорије: I. речи са деκлинацијом (именице, придеви, заменице и бројеви кад су деκлинабилни); II. речи с конјугацијом (глаголи); III. непроменљиве речи (бројеви, кад нису деκлинабилни, прилози, предлози, везници, речце и усклици). У основну карактеристику сваке од ових десет врста улази: 1) значење речи, 2) функција речи и 3) обличје, одн. облик речи. На овај начин дају се основне дефиниције свих врста речи, и то, разуме се, пре свега, правих (основних) речи свих ових врста. — И м е н и ц е су предметске (по значењу) и самосталне (по функцији) речи; могу, кад је реч о обличју: а) имати тројак облик: на сугласник (*сiн*; *сiвaр*), на вокал *a* (*жeна*) и на вокал *o* или *e* (*сeло*, *иdље*; *иdме*, *ндбо*); б) бити мушког (*сiн*), женског (*жeна*; *сiвaр*) или средњег рода (*сeло*, *иdље*; *иdме*, *ндбо*); в) бити у једини

(*сѣн*; — *жѣна*; *сѣвѣр*; — *сѣло*, *ѣдѣ*; *ѣдѣме*, *небо*) или множини (*сѣнови*; — *жѣне*; *сѣвѣри*; — *сѣла*, *ѣдѣла*; *ѣдѣмена*, *небеса*); г) деклинирати се по четири врсте: а) *сѣн*; *сѣло*, *ѣдѣ*; — б) *ѣдѣме*, *небо*; γ) *жѣна*; — δ) *сѣвѣр*. — П р и д е в и значе сталну одредбу (= значење) којом се именица ближе одређује (= функција) и слажу се с именицом у роду (*велики град*, *велика кућа*, *велико село*), броју (*велики градови*, *велике куће*, *велика села*) и падежу (*великих градова*, *великих кућа*, *великих села*) (= обличје). — Г л а г о л и су речи које значе радњу (*Јован чита књигу*), стање (*Он болује*) или бивање (*Грми*) (= значење). Функција им је приписивање радње, стања или бивања каквом лицу или предмету за извесно време. По обличју — мењају се по лицима (прво — *ѣресем* и сл., друго *ѣресеш* и сл., треће — *ѣресе* и сл.), броју (једнина — *ѣресем* и сл. и множина — *ѣресемо* и сл.), временима (за садашњост — *ѣресем* и сл.; за прошлост: аорист — *ѣресох* и сл., имперфекат — *ѣресѣях* и сл.; перфекат — *ѣресао сам* и сл., плусквамперфекат — *бејях ѣресао* и сл.; за будућност: футур — *ѣрешћу* и сл., егзактни футур — *будем ѣресао* и сл.) и начинима (императив — *ѣреси* и сл., потенцијал — *ја бих ѣресао* и сл.); у глаголску систему улазе још: глаголски придеви (а) глаголски придев радни — *ѣресао*, *ѣресла*, *ѣресло*, *ѣресли*, *ѣресле*, *ѣресла* — употребљава се уз помоћне глаголе за творбу перфекта, плусквамперфекта, егзактног футура и потенцијала; б) глаголски придев трпни — *ѣресен*, *ѣресена*, *ѣресено*, *ѣресени*, *ѣресене*, *ѣресена* — употребљава се уз помоћне глаголе за творбу трпног стања; сем тога, могу се — оба — мењати као придеви: а) *усахлих јабука* и сл.; б) *ѣо обраћеним ѣољима* и сл.), глаголски прилози (непроменљиви су: глаголски прилог садашњи — *ѣресући* и сл., глаголски прилог прошли — *ѣресавиши* и сл.) и инфинитив (такође непроменљив — *ѣресѣи*). — Тако се *mutatis mutandis* — дају дефиниције и осталих врста речи.

3. Речи у српскохрватском језику, са стајалишта творбе, могу бити тројаке: просте, изведене и сложене. За синхроничну језичку анализу критеријум на основу којег се одређује којој од ове три категорије припада која реч јесте актуелно језичко осећање. На основу њега дата је дефиниција према којој су просте (засебне, лексичке) речи оне код којих се не осећа веза са другим осим са

од њих створеним речима (*сѝн*); изведене — оне које су створене од основе и наставка (*зѝчи-ѝељ*); сложене — у чији су састав ушле најмање две речи (*Бедѝрад*). Из ове је дефиниције јасно да се у вези с простим речима може говорити само о завршецима за промену речи (кад су променљиве, наравно), док се, нпр., у вези с изведеним речима говори и о наставцима за творбу речи и о завршецима за промену речи (кад су променљиве).

4. Дефиниције врста речи дате (одн. поменуте) у т. 2. одnose се на оне речи појединих врста код којих постоји јединство значења, функције и облика. Такве речи (код којих постоји јединство значења, функције и облика) називају се правим (основним) речима. Међутим, праве (основне) речи нису довољне за исказивање свих значења. У српскохрватском језику лексички фонд комплетира се и творбом речи. У основици творбе речи налази се промена функције речи, тј. то што се реч једне врсте употребљава у функцији речи какве друге врсте. С променом, пак, функције, речи добивају и ново значење. У српскохрватском језику у највећем броју случајева ова промена функције и значења обележава се, пре свега ради јасноће, и нарочитим наставком за творбу речи, али до тога не мора доћи увек. Оне речи, које не добију наставка као обележје промене функције и значења, изведене су само новом функцијом и значењем. Међутим, приликом формалне класификације речи на просте, изведене и сложене, оне се сврставају међу просте, али су то неправне просте речи.

Све ће ово бити јасније после анализе неколико примера.

Тако, нпр., придев *бѝо*, употребљен у функцији именице, добија значење предметности, почиње значити предмет који има особину што је означава сам тај придев: *бѝлац* ('коњ беле длаке'), при чему наставак *-ац* долази да обележи промену функције (придев > именица) и значења (одредбеност > предметност). Или, именица *брѝг*, употребљена у функцији придева, добива значење одредбености, почиње, другим речима, значити неку од карактеристичних особина коју има предмет што га означава сама та именица: *брѝговиѝ* ('испуњен бреговима'), при чему наставак *-овиѝ* долази да обележи промену функције (именица > придев) и значења (предметност > одредбеност). Слично овоме, придев *блѝг*,

употребљен у функцији глагола (у предикату), добија значење глагољности (радња, стање, бивање), почиње, другим речима, значити 'чинити онаквим како означава тај придев': *блáжшћи* ('чинити благим, умиривати, освежавати'), при чему наставак за творбу инфинитивне основе *-и* долази да обележи промену функције (придев > глагол) и значења (одредбеност > глагољност). Итд.

Посебно треба нагласити да овај механизам делује аутоматски и у сфери функције, и у сфери значења и у сфери облика.

5. Међутим, већ је речено да у српскохрватском језику, у мањем броју случајева, промена функције и значења речи не мора бити обележена наставком. Тако, нпр., средњи род јдн. неодређеног вида придева *дóбро*, употребљен у функцији именице, добија значење 'добро дело' и 'имање'. Деклинира се као именица.

6. Сем тога, има извештан број случајева који, иако немају наставка, нису без икаквог обележја промене функције и значења. Средњи род јдн. неодређеног вида придева, употребљен да одреди глагол, добија и функцију и значење прилога; обично од двосложних таквих придева са дугим узлазним акцентом на почетном слогу (*мíрно*) — прилог има дуги силазни (*сйáвá мíрно*). — Женски род јдн. одређеног вида придева *Бáчка* (*зёмља*) употребљава се у савременом српскохрватском књижевном језику искључиво у функцији и значењу именице; та промена функције и значења обележена је скраћивањем завршног вокала *a* (*Бáчка*), мада дат. јдн. и лок. јдн. гласе *Бáчкôј* (у Срему сам слушао понекад и лик *Бáчки*, СДЗБ XIV 340). — Слично овоме, женски род јдн. одређеног вида придева *млáдá* (*жéна*), употребљен у именичкој функцији, добија значење 'невеста'. Иако не долази наставак као обележје промене функције и значења, код ове речи ту промену прате друге појаве: најпре, скраћен је завршни вокал *-a* и, затим, у савременом српскохрватском књижевном језику ова се реч деклинира као именица (*млáда*, дат. јдн. *млáди*). (Белић обавештава да се у чакавским говорима још чува придевска промена).

7. Слично се и у сложеницама губи значење делова и развија ново значење сложенице (*дaниноћ*, нпр. значи врсту љубичице). То је основна одлика српскохрватских сложеница. При томе, ново

значање (и функција) доводе и до потребног уобличавања. То је уобличавање двојако. Најпре, саставни делови могу сачувати раније облике; тада у сложеници долази само до акценатско-квантитетских уједначавања (*Бања Лука > Бањалука*). Али, друго, сложеница може добити и одговарајући наставак (*најирсџак*).

Сложенице, иначе, могу настати од синтагме (горњи примери), или од читаве реченице (*будибџкснама*).

8. У т. 4. речено је да се речи код којих се јавља јединство значења, функције и облика једне од врста речи — називају правим (основним) речима те врсте. Такве су све просте (засебне, лексичке) речи (*глава, бео, дајти*). За њих се, на основу савременог језичког осећања, не може утврдити да ли су постале од неке друге врсте речи; оне само могу служити да се од њих граде нове речи. Оне су, дакле, усамљене, немотивисане (тј. нису, у вези с каквом другом речи, из друге врсте, — објашњене у одређеном смислу) и непродуктивне (тј. по угледу на њихов састав и склоп не могу се градити нове речи). Та непродуктивност, скамењеност помажу да ове речи изразито обележавају предмете (као именице), одредбу (као придеви), радњу, стање или бивање (као глаголи) и сл. Будући рељефним, оне не само што се не губе из језика, већ се од њих стварају нове речи.

Речи које чувају везу, по значењу или по обличју, с којом другом врстом речи јесу неправе речи одређене врсте. Оне су, најпре, мотивисане, што значи да су у вези с којом другом речи, из друге врсте, — објашњене у одређеном смислу. Тако, нпр., већ сам придев *бео* наговештава да именица *белац* треба да означава какав бео предмет и сл. Нправе су речи, исто тако, и продуктивне, што значи да се, по угледу на њихов састав и склоп, могу творити нове речи. Тако су, нпр., и именице *кривац, лажљивац* и сл. изведене, као и именица *белац*, од придева као основе, и наставка *-ац*. Итд. Уопште, неправе су речи: изведене (и то и оне с наставком и оне које су изведене само по функцији) и сложене речи. Оне су у језику неправе све дотле док се у њима осећају засебни делови одн. веза с каквом другом врстом речи. Али треба рећи да и оне теже да се лексикализују. Код изведених именица, нпр., до тога долази конкретизацијом и гранањем значења, сужавањем функције

наставака и сл. Тај живот речи је непрекидан и многостран. Као пример за конкретизацију значења могу послужити именице изведене од глаголске основе наставком *-ба*. То су превасходно глаголске именице (*бѡрба*), али, нпр., именица *жѡлба* значи и 'писмена представка'. Као изразити пример сужавања функције наставака наводе се обично речи *чиѡѡѡч* и *чиѡѡѡлаѡ*. Најме, именица *чиѡѡѡч* (изведена наставком *-ач*) има шире значење: 'онај који чита', док именица *чиѡѡѡлаѡ* (изведена наставком *-лаѡ*) има уже значење: 'стални читалац (пријатељ, претплатник и сл.) каквог листа, часописа и сл.'

Два су, дакле, основна услова за продуктивност изведеница одн. наставака: 1) да наставци служе за обележавање одређених категоријских значења (у структуралном или семантичком смислу); 2) да је јасан однос у којем се налазе изведене речи према речима од којих су изведене. Чим се значење изведенице почне конкретизовати, одн. чим се почне замагљивати однос између изведене и основне речи, изведенице а тиме и наставци постепено престају да буду продуктивни.

9. Особина је данашњег српскохрватског језика та што је међу новим именицама и придевима више изведеница него сложеница (што, разуме се, не значи да наш језик не допушта, у случају потребе, образовање и сложених именица и придева). Међу глаголима, благодарeћи префиксацији, нема ове разлике између изведеница и сложеница.

10. У савременом српскохрватском језику међу изведеницама највише је изведених именица, придева и глагола. Изведене речи највише се творе од именица, придева и глагола. То значи да је за утврђивање основних принципа за творбу изведеница најважније анализирати изведене именице (од именица, придева и глагола), изведене придеве (од именица, придева и глагола) и изведене глаголе (од именица, придева и глагола). Тако ћу и поступити у овоме раду. Узећу у обзир углавном живе суфиксе словенског порекла; из ономастике обрадићу само етнике.

11. У српскохрватском језику код речи се, у вези с творбом, разликују: корен, основа, наставак за творбу основе и наставак

за творбу речи. На основу Белићевог учења могу се овако дефинисати ови појмови.

Корен је најмањи, непроменљиви део, заједнички извесном броју речи (сродних по значењу и по пореклу) или облика, који има основно, најопштије њихово значење. Тако је за речи: *уча*, *ученик*, *ученосћ*, *учило*, *учишељ*, *научни* — корен *уч*.

Основа је заједнички део извесном броју речи (сродних по значењу и по пореклу) који се твори од корена каквим наставком. Тако је за речи: *учила*, *учишељ* — основа *учи*, саграђена од корена *уч* наставком *и*. За речи: *ученик*, *ученосћ* — основа је *учен*, саграђена од корена *уч* наставком *ен*. Основа зависи од броја речи које се испитују, пореде. Што се више сродних речи пореди, то је мањи њихов заједнички део; као што је речено, најмањи тако добијен заједнички део сродних речи и облика јесте корен.

Наставак за творбу основе јесте наставак којим се од корена твори основа. Тако је за речи: *учила*, *учишељ* — наставак за творбу основе *и*, којим је од корена *уч* саграђена основа *учи*. За речи: *ученик*, *ученосћ* — наставак за творбу основе је *ен*, којим је од корена *уч* саграђена основа *учен*.

Основа именица добија се кад се од ген. јдн. одбије наставак (*град-а*, *сел-а*, *пољ-а*, *племен-а*, *јагњет-а*, *свар-и*).

Основа придева добија се кад се од ном. јдн. ж. р. одбије наставак (*добр-а*).

Глаголи у српскохрватском језику имају две основе: 1) презентску; 2) инфинитивну (која се још зове и аориска). Презентска основа добива се када се од облика презента одбију наставци који почињу сугласником (*шресе-ш*). Инфинитивна основа глагола чији се инфинитив завршава на *ши* добива се одбијањем наставка *ши* (*шрес-ти*). Инфинитивна основа глагола чији се инфинитив завршава на *-ћи* добива се кад се од 1. л. јдн. аор. одбије завршетак *-ох* (*ићи* — *ић-ох*; *лећи* — *лећ-ох*; *врћи* — *врћ-ох*). Према односу ових двеју основа Белић је све српскохрватске глаголе поделио у осам врста које се могу схематски приказати овако:

I. *шрес-ш*/*шрес-ти*;

II. *др-ш*/*дра-ти*;

III. *гйнѣ-ш/гйну-ти*;

IV. 1) *чўјѣ-ш/чў-ти*;

2) а) *кўйўјѣ-ш/кўйўва-ти*;

б) *кљўјѣ-ш/кљўва-ти*;

в) *дѡјѣ-ш/дѡва-ти*;

г) *кѡзўјѣ-ш/кѡзйва-ти*;

V. *ййшѣ-ш/ййса-ти*;

VI. *йѣвѡ-ш/йѣва-ти* одн.

ўмѣ-ш/ўме-ти;

VII. *ндсй-ш/ндси-ти* одн.

видй-ш/виде-ти;

VIII. *држй-ш/држа-ти*.

У својој књизи *Савремени српскохрватски језик* М. Стевановић је спојио у једну врсту Белићеве II и V и на тај начин добио седам глаголских врста.

У вези с изведеним глаголима две су појаве од начелног значаја.

Прво. Глаголи саграђени од имена или непроменљиве речи добијају наставке за основе једне од ових осам глаголских врста. И од тога какав наставак за творбу основе добива изведени глагол може зависити његово значење: *бѣлйиш* = чинити белим, *бѣлйиш* = =постајати бео.

Друго. У глаголима изведеним од глагола често се мења не само основа него и корен (нпр. у пару *извўчѣм* : *йзвлѡчйш* није измењена само основа, одн. наставак за творбу основе *вуч-е* у *влач-и*, већ и корен *вуч-* у *влач-*).

Насйавак за йтворбу речи јесте наставак којим се од основе изводе речи. Тако је од основе *учи* наставком *йшѣл* изведена реч *учйшѣл* а наставком *ло* реч *учило*. Као што је већ речено, суштина је творбе речи наставцима у томе што они обележавају промену функције и значења основне речи (основе). Од једне изведене речи могу се изводити нове (*ййсайиш* : *ййсац* : *ййшчѣв*).

Из овога излагања ваља извући важан закључак да наука о творби речи у српскохрватском језику не проучава сасвим исте

појаве у вези с изведеним именицама и придевима с једне стране и с изведеним глаголима са друге. У вези с изведеним именицама и придевима од значаја су: 1) основе од којих се творе изведене именице и придеви као г о т о в е р е ч и; 2) наставци којима се творе (и који се додају основама творећи готове речи); 3) значење изведених именица и придева. У вези с изведеним глаголима од значаја су: 1) речи од којих се твори глаголска о с н о в а (у питању је инфинитивна основа); 2) наставци којима се твори глаголска (инфинитивна) основа; 3) значења изведених глагола. Дакле, у вези с именицама и придевима предмет проучавања су готове речи, а у вези са глаголима превасходно глаголска (инфинитивна) основа.

12. Већ је више пута речено да наставци обележавају промену функције и значења речи. Две су основне врсте наставака. Једни имају опште структурално значење, тј. служе за обележавање поименичавања, попридевљавања или поглагољавања других основа. Други наставци имају уже, често сасвим одређено значење. Тако, нпр., наставком *-ба* (одн. његовим варијантама *-оба*, *-идба*) изводе се глаголске или апстрактне именице; наставак *-иш* служи за извођење именица које означавају онога што слави какву славу; наставком *-ло* изводе се именице које значе оруђе; наставком *-иш* — именице које значе радника; наставци *-че* и *-ић* служе за деминуцију и сл.

13. Обележавајући промену функције и значења основне речи, наставци у ствари служе за обележавање нове врсте речи у коју је прешла основна реч. Ако се узме у обзир чињеница да, нпр., изведена именица има два дела (основу и наставак), може се рећи да је наставак, обележавајући изведену реч, у ствари управни део изведенице а да је основа детерминативни део. Тако је, нпр., *бѣлац* 'бели коњ', *градџанин* 'градски човек' и сл. Једино је код именица субјективне оцене (деминутива-хипокористика и аугментатива-пејоратива) однос обрнут: ту је основа управни део изведенице а наставак детерминативни. Тако је, нпр., *ђаче* 'ђак мали' а *главурда* 'глава велика, рашчупана' и сл.

14. Развитак значења и творба речи присно су повезани са друштвено-економским приликама и развитаком. Као изразит

пример за то Белић наводи разгранатост значења именице *седмак*: 1) коњ или во од седам година; 2) ћилим од седам аршина; 3) новац од седам јединица; 4) ђак седмог разреда; 5) војник седмог пука. Свако је од ових значења настало у одређеној друштвеној средини: прво код одгајивача ових животиња; друго — у кругу оних који израђују ћилиме; треће — тамо где је новац од седам јединица био у употреби; четврто — у школској средини; пето — међу војницима и сл. Слично можемо рећи и за разна значења речи *белац*. У *Речнику* Српске академије наука и уметности, поред других, налазе се и значења: 1) животиња беле боје; 2) воћка, биљка белог, беличастог плода; 3) ћебе; 4) сребрни новац. Итд.

Просте речи

Просте именице

15. Две су категорије простих именица: праве и неправне.

Међу правне просте именице у савременом српскохрватском књижевном језику спадају и ове:

— које означавају природне појаве, опште географске појмове и сл.: *вал, век, веће, вода, врх, дим, дуга, јар, камен, небо, мћ, дгањ, илде, река, роса* и д.;

— које означавају делове (људског) тела: *брада, глава, зуб, кджа, коса, кук, дчи, рука, срце, ирбух, ум, усџа, уши, чело* и д.;

— које означавају појмове у вези с исхраном и сл.: *вино, жџ, лек, сир* и д.;

— које означавају појмове у вези са човековим животом, пословима и сл.: *днд, кдо (= точак), кдйле, кућа, муж, нџи, бје, иџи, село, син, слава, снаха, цена* и д.;

— које се односе на фауну: *бик = бак, видра, гведо, грџа, ждрџе, јелен, крава, иџро, рџг* и д.;

— које се односе на флору: *брџа, дрво, зџб, јџгода, лџн, слџма, шџџва* и д.

16. Две су врсте неправних простих именица: 1) просте именице од глагола; 2) просте именице од придева.

17. Просте именице од глагола представљају — *in ultima linea* — глаголски општи део у именичкој функцији. Њихово се значење креће од значења глаголске именице до конкретизованог: *дрѐм* (гл. им.), *вѐз* (1. 'израђивање шара везењем', тј. гл. им.; 2. 'везени предмет'), *мѝх* (*мѝх*) (1. гл. им.; 2. 'тренутак'), *вид* (1. 'способност гледања', тј. још донекле у вези са глаголом; 2. 'видело, дневна светлост' — дошао за вида), *грѝб* (само конкретизовано значење).

18. Код извесног броја простих именица од глагола није исти вокал у корену глагола и именице. Такви су нпр. односи:

и/о: *биѝти/бѝј*, *криѝти/крѝв*, *лиѝти/лѝј*;
е/о: *греѝсти/грѝб*, *довеѝсти/вѝз*, *илѝсти/илѝш*;
у/ла: *муѝти/млѝз*;
ра/ер/ир/ор: *браѝти/брѝм*/*бираѝти/избор*;
в/о: *грмеѝти/грѝм* и сл.

19. И код простих именица од придева постоји обличка и значењска градација: *мѝлѝ*, *сѝлѝра* — *дѝбро* — *мѝда* — *бѝлѝго* — *зѝлѝн* — *дѝлѝ*, *дѝж*.

Простѝи ѝридеви

20. Две су категорије простих придева у савременом српско-хрватском књижевном језику: прави и неправи.

Велики је број п р а в и х простих придева:

— за обележавање боје: *бѝо*, *блѝд*, *жѝуѝ*, *црвен* и д.;

— за обележавање каквоће (у најширем смислу): *бѝс*, *брѝз*, *вѝшиѝ*, *глув*, *гѝ*, *грув*, *гѝсѝ*, *драг*, *заѝ*, *здѝрав*, *јѝк*, *крѝв*, *крѝ*, *крѝш*, *лѝй*, *лѝш*, *лѝд*, *лѝш*, *мѝо*, — *вѝсеѝ*, *гѝшѝв*, *дѝвлѝ*, *дѝбар*, *мѝшѝр*, *дѝшиѝш*, *ружѝан*, *шѝдиѝо*, *храѝбар* и д.;

— за обележавање мере: *дѝг*, *лѝк*, *мѝли*, — *висѝк*, *шѝѝнаѝк*, *цѝглѝ* и д.

21. Н е п р а в и су прости придеви од глагола. Међу просте придеве од глагола иду они који су у вези са глаголским прилогом садашњим (*врѝћ*, *дрѝжѝћ*), глаголским придевом радним (*врѝо*, *зрѝо*) и глаголским придевом трпним (*ѝролѝвен*, *чѝвен*, — *вѝлѝн*, *ѝбуздѝн*).

Простити глаголи

22. Прости (неизведени, примарни) јесу, према Белићу, они глаголи који су постали непосредно од глаголскога корена, тј. за које се не може показати да су постали од какве друге већ готове речи. Њихов се корен не употребљава као самостална реч у примарној функцији; у секундарној, као што је речено у т. 16, 17. и 18, може бити употребљен у именичкој служби (*илесити* — *илвџи* и д.). Прости, неизведени глаголи се и по значењу разликују од изведених. Неизведени, наиме, значе „приписивање радње, стања или бивања за извесно време“ (*илесити*), а изведени — „везу по значењу придева, именице или глагола са још неким глаголом у самом облику дотичног изведеног глагола: *учиџелеваџи*: „бити учитељ“...“ (Белић). Примери неизведених глагола: *мџи*, *бџи*, *крџи*, — *илесити*; — *брџи*; — *крџуџи*, *иднуџи*; — *чуџи*, — *кџаџи*, *иџрџаџи*; — *мџаџи*, — *иџсаџи*, *иџсаџи*; — *дџи*, *знџи*, — *куџаџи*; — *видџи*, *гџреџи*; — *бџаџи се*, *дрџаџи*.

(Наставиће се)

Берислав М. Николић

ЈЕДАН ПРИМЕР ПОГРЕШНЕ АНАЛОГИЈЕ

Фонетика српскохрватског књижевног језика познаје резултате различитих јотовања — промена непалаталних сугласника у вези са сонатом *-j-*. Ту имамо, прво, резултате старог, прасловенског јотовања за чије резултате знају и други словенски језици. Из те епохе развитка нашега језика имамо примере:

иштем / ишћем, звиждим / звишћим; коњ, воља; кошен: косити,гажен: газити, млаћен: млатити, воћен: водити; као и:купљен: купити, уграбљен: уграбити, ломљен: ломити, мрвљен: мрвити.¹

Ту имамо, затим, измене овога типа које су се вршиле на нашем данашњем језичком тлу — то су новија, српскохрватска јотовања, која нису била подједнакоопшта, нити су се вршила у исто време. Међу првим изменама условљеним везом непалаталног сугласника са сонатом *-j* налазе се композите са глаголом *ићи* у основи:

доћем < дојдем, њоћем < појдем, наћем < најдем
доћи < дојти, њоћи < појти, наћи < најти

где је граница слога имала пресудну улогу, а где се, без метатезе, поновио старији фонетски процес:

доидем - доидем - дојдем - дод'ем - доћем; односно:
доићи - доићи - дојићи - доји и - доћи.

¹ Исп. Р. Бошковић: Основи упоредне граматике словенских језика, I, Београд, 1972, 91. А. Белић: Основи историје српскохрватског језика, I, Фонетика, Београд, 1969, 122.

Сматра се да се ово јотовање вршило, тамо где се вршило, у XIV веку. Иза овога јотовања уследила су друга која су дошла као последица губљења полугласника из отвореног слога. Го су примери као:

йред:грађе < предграђе, *йруће* < прутје, *коље* < кол-је, *йирње* < трн-је, *снойље* < снопе, *гробље* < гробје, *грмље* < грмје, *здравље* < здравје и сл., али: *клаасје*, *лемезје*.

Гласовне измене овога типа зачеле су се крајем XIV века да би њихови потпуни резултати већ у XVI веку били сасвим обични у говору.

Као посебна врста гласовних измена везаних за сонант *ј* узимају се примери типа: *љето*, *његовати* и сл. у ијекавском наречју.

Овде је већ речено да сва ова јотовања нису подједнако уопштена у народним говорима. Ипак се може рећи да су примери као *доћи-доћем*, *предграђе*, *пруће* заједнички свим прогресивнијим говорима штокавског дијалекта, тј. оним говорима који се, обично, узимају за основицу нашега књижевног језика; у ијекавским говорима тога типа наведеним примерима придружују се још они као *љето*, *разбоље ти се*; *њедра*, *разњежити* се у којима је дошло до измене сонаната *л* и *н* испред једносложног рефлекса старог вокала *јат-је*.²

Наша стандардна језичка норма, значи, не прихвата не само примере као: *паси* < пасји, *кџи* < козји, где је после губљења полугласника дошло до непосредне везе струјних сугласника *с* и *з* и сонанта *-ј*, него не прихвата ни примере као: *ћевојка*, *ћерати*, *ћепало*, *ћедница*, где се уз непалаталне сугласнике нашао једносложни рефлекс *јата-је*. Отуда у књижевном ијекавском изговору: *дјевојка*, *тјерати*, *цјепало*, *сједница*.

Све ово било је потребно навести због тога што се у наше време наилази на неизмењен оклузив *т* и *у* једном примеру где је веза овога оклузива и сонанта *ј* уследила после губљења

² исп. о овоме у Јужнословенском филологу, књ. XVIII, 1—2, стр. 143—187.

полугласника. У таквим случајевима, видели смо, у нашем књижевном језику, обавезно долази до јотовања, до измене т у љ: *прут-прутје-пруће*. Због тога је за књижевнојезичку норму неприхватљив фонетски лик топонима *Закарпатје* на који се налази и у дневној штампи и у литерарним остварењима наших писаца. Ево једног таквог примера:

На почетку свега извирао Дњепар.

Млеко *Закарпатја* ове слике сишу:

На пропланку дете. Спава.

(Рајко Петров Ного, Политика,
23. децембра 1972, стр. 12).

Ово није и једини пример за наведени облик. У вези са тим фонетским ликом топонима о коме је реч постављају се два питања: 1. Како је дошло до оваквог уопштавања неизмењене скупине *тје* у нашем књижевном језику и 2. Да ли би то могао бити некакав изузетак од већ устаљених наших стандардних фонетских норми?

1. Одговор на прво питање могао би бити двојак, и то: а) Могло би се помишљати на непосредно преузимање тога топонима са фонетском структуром језика даваоца, руског језика, што није ни немогуће ни невероватно. Само се при томе заборавило да стандардна фонетска норма руског језика зна и за: *Подмосковје, Предуралје, Приднепровје, Подонје* и сл. и да у свим тим примерима наша књижевнојезичка норма изискује измену непалаталних сугласника испред сонанта *-ј*; другачије речено, ти примери у нашем књижевном језику гласе само: *Подмосковље, Предурале, Придњепровље, Подонје*. Наравно, и у нашем књижевном језику остају неизмењени гласовни скупови *-сје, зје* у оваквим примерима. Отуда и код нас: *Закавказје, Полесје*, уп. и: *осје, козји* и сл., и б) Овде би се, бар за писце ијекавце, могло наћи и још једно објашњење. Могло би се, наиме, поћи од двојаких фонетских ликова које у ијекавском изговору имају гласовне секвенце *тје, дје* ← *тѣ дѣ*, тј. у народним говорима са измењеним непалаталним оклу-

живима *-ће, ће* а у књижевном језику са очуваним скупинама *тј, дј: тјерати-ћерати, дјевојка-ћевојка*, односно: *полетје-полеће, прелетје-прелеће*. Према тим односима могло се схватити да је и у нашем топониму измењено *-тје* у *-ће* особина народног фонетског обрасца, а да неизмењена ова гласовна скупина одговара стандардној фонетској норми. Али такво закључивање, ако га има, нема своје оправдање. У питању су два сасвим различита фонетска типа и резултати њихових измена ни територијално нису исти, нити их подједнако прихвата књижевнојезичка норма.

То исто вреди и за однос *Сутјеска: Закарпаће*. У првом примеру имамо везу *тје* < *тѣ* и ту у народним говорима ијекавског наречја, бар оним у крајевима куда протиче ова река, имамо измењену гласовну секвенцу *тје* у *ће*, дакле: *Сућеска*. Књижевнојезичка норма у оваквим случајевима, истина, прихвата изворне народне фонетске ликове (уп. *Бедовићи, Ђехотиња, Сеотиња* и сл.), према томе није за књижевну фонетску норму неприхватљиво ни *Сућеска*, макар да је данас скоро искључиво у употреби фонетски лик овога топонима са неизмењеним оклузивом *т* испред једносложног рефлекса јата *-је: Сутјеска*. Топоним везан за област која се простире иза Карпата не може се доводити у било какву фонетску везу са нашим хидронимом, или било којим топонимом у чијем фонетском склопу имамо рефлексе старог самогласника јат.

2. Фонетски лик *Закарпатје* не би, дакле, могао да се прихвати као књижевни, уколико не желимо да нарушавамо већ устаљене фонетске законитости. Ако наша фонетска норма изискује само ликове: *Заблаће, Побрће, Поморавље, Полимље*, нема никаквог разлога да се ни облик топонима који је дао повода за ове ретке не уклопи у те обрасце и не поприми фонетски лик који му једино и одговара у фонетској структури нашег стандардног језика — *Закарпаће*. Управо такав фонетски лик овога топонима налазимо у Правопису из 1960, и у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика s. v.

И на крају: облик *Закарпатје* не би се могао правдати ни потребама песничког израза, када би се искључиво јављао у

писничким остварењима. Одређене граматичке норме вреде за све који се служе једним језиком. Ни песници ту не би требало да потежу за оним што нарушава те норме, не бар у случајевима који та одступања посебно не изискују.

А. Пецо

ЧИНИОЦИ КОНТИНУИТЕТА У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

(Синтагме просторних односа у језику писаца прелазних стилских епоха)

1. Нема системских разлика између језика Лазе К. Лазаревића, који се овде узима као систем своје епохе, и језика данашње фазе у погледу употребе синтагми за исказивање просторних односа: они се обележавају генитивом с предлозима, дативом без предлога и са предлозима, акузативом с предлозима, инструменталом с предлозима и без њих, и локативом с предлозима. При томе, и у језику писца XIX века, као што је Л. К. Лазаревић, потпуно је остварена тенденција заједничка словенским језицима: просторни се односи исказују предлошким синтагмама, сем у два случаја — када се исказују дативом и када се исказују инструменталом. Отуда ће приказ Лазаревићевог језика у области датих синтагми обухватити само случајеве који могу указати на границу двеју језичких фаза, одн. на могућну промену у језичком осећању која се огледа у нестабилнијем систему синтагме простора као што је, нпр., однос генитива са сложеним предлозима *испред*, *испод*, *изнад*..., према инструменталу са простим предлозима *пред*, *под*, *над*..., однос синтагми према граматичким средствима која их одређују, као и однос датих синтагми према лексички означеним изменама и сл.

2. Са таквога гледишта, језичка грађа ће бити сврстана у одељке са специфичним ознакама: (А) промене на граматичком нивоу, (В) промене на лексичко-граматичком нивоу и (С) стабилни системи. У сва три одељка у разматрање су узети само случајеви који стварно потврђују развојну, еволутивну могућ-

ност, одн. они који у датој фази представљају могућни правац развитака, с једне стране, или гашења, с друге стране, дате језичке црте. С обзиром на то, очигледно је реч о релевантним цртама за дати језик, па једноставно овде приказани систем представља — у датом домену синтаксичких јединица — стил једног од најрепрезентативнијих писаца XIX века. Због тога ће, на одговарајућим местима, тај стил бити супротстављан стилу најрепрезентативнијих писаца XX века, као што ће, исто тако, дате синтаксичке јединице бити посматране и према стању у језику Вука Ст. Караџића, којем је својом граматичком концепцијом језик Л. К. Лазаревића скоро потпуно доследан.

3. (А) *Промене на граматичком нивоу.* — (а) Као гранични елемент у односу на језик данашње фазе и њених најистакнутијих писаца¹ може се означити однос синтагми (aa) *између, испод, изнад, испред* + G : (bb) *међу, под, над, пред* + I/Асс. у језику Л. К. Лазаревића. Њима се прикључује и однос синтагми обележених као *иза* + G : *за* + I/Асс., као однос истог типа. Типски приказано, стање је у језику Л. К. Лазаревића како следи:

(aa)₁

— Сlike су ми пролетале *испред* очију без икака реда (56)

(aa)₂

— Да све излеће калдрма *испод* ногу (78)

(aa)₃

— Онда ја видех, *испод* јоргана, како се онај мој велики отац стресе (80)

(aa)₄

— Мени је *испод* јоргана кучало срце (87)

(aa)₅

— И *испод* једне карте в и р и дукат (83)

¹ В.: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1969, 260—269; Z. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Београд 1967, 109.

(aa)₆— Пуши цигару *иза* цигаре (128)(aa)₇— Четвороношке *испод* арњева извуче се један човек (193)(aa)₈— *Испред* прозора чу се смех и кораци (200)(aa)₉— А он већ *испод* арњева махаше жени (200)(aa)₁₀— Потхвати га *руком испод* мишке (263)

У свим типским примерима обележеним као глагол + сложени предлог + G, осим у једном (6), лексичка вредност управне речи може се дефинисати, као битним елементом, као акција која подразумева двоје: или одвајање или перципирање, што подразумева уочавање радње у елементу аблативности. Другим речима, сви примери осим једног показују поклапање глаголске и предлошке семантике.

4. Типски примери обележени као глагол + прости предлог + I/Асс., који се налазе у Лазаревићевим текстовима, са друге стране, углавном су са глаголима или без имплицитне аблативности, или неутралним:

(bb)₁

— Зар ти у радни дан сједиш *пред* механом (94) /
— Стаде *пред* малено огледалце (198).

(bb)₂

— А *пред* тобом изничу као из земље шаркије (194) /
— Стаде *пред* олтар (96).

(bb)₃— И хоће већ да се љубе *пред* народом (98).(bb)₄

— Ал' господин дохвати кутију са жигицама, која је *пред* попом стајала (129).

(bb)₅

— *Пред гостионицом већ се ђаху и стајаху гладни гости* (193).

(bb)₆

— *Сели смо после на траву под један орах* (38).

(bb)₇

— *Турлио колена под браду* (206).

(bb)₈

— *Међу путницима беше браће Руса* (265) / *Па дођи у Берлин међу саму Швабурију* (П. 478).

(bb)₉

— *Онда мати узе суху киту босиока, што је сгајала за иконом* (82) / *Он се брзо повуче за један стуб од гостионице* (195).

(bb)₁₀

— *И за дан два ја оставих и трећи семестар за собом* (П. 489). — *За жутом рукавицом помоли се цела рука* (194).

Од датог релевантног обележја одступају само синтагме под (bb)₁₀, и то највише тако што се лексички у глаголу садржи могућност везивања и за аблативне односе. Иста се могућност може утврдити и језичком анализом другог примера у типу (bb)₉: правци могућног кретања које обележава гл. *повући се* несумњиво су обележени вишезначношћу, што резултира као неутралност у погледу односа ка једном одређеном кретању, оди. његовом правцу.

5. Из датог стања може се закључити да је у језику Л. К. Лазаревића могућна алтернација која би била изражена као схема:

(aa) + G ~ (bb) + I/Асс.

што би дало трансформације у језичкој грађи: (aa)₆ *Пуши цигару иза цигаре* (128) → (bb)_x *Пуши цигару за цигаром*; (bb)₁₀

Оставих и трећи семестар за собом (П. 489) → (aa)_x *Оставих и трећи семестар иза себе*. С друге стране, посматрано са гледишта еволутивног система заустављеног у датој временској пројекцији, стање Лазаревићеве синтагме овога типа показује да пишчево језичко осећање настоји на везивању аблативних значења за примарне језичке знаке, тј. за генитивске синтагме са сложеним предлозима. Л. К. Лазаревићу, за разлику од писца XX века, другим речима, још увек туђе звучи трансформација: (bb)₇ *турио колена под браду* (206) → (aa)_x *турио колена испод браде*; или (bb)₁ *сједиш пред механом* (94) → (aa)_x *сједиш испред механе*, што је у данашњој фази књижевног језика, судећи и уопште и по језику најистакнутијих писаца XX века, сасвим уобичајено. Језик Лазаревићев у овоме се погледу доследно наставља на језик Вука Ст. Караџића (*иди испред мене = са места преда мно*).²

6. (b) Алтернација генитива и акузатива с предлогом *с(а)* када је у питању именица *страна*, одређена демонстративном заменицом, одн. придевом *десна/лева*, стањем у језику Л. К. Лазаревића потврђује констатације граматичара који јој одређују место у историји књижевног језика и у данашњем књижевном језику, као категорији таквог ранга.³ У језику Л. К. Лазаревића дата алтернација заступљена је у примерима:

(aa) *с(а) + G.*

— *С оне стране*, на два-три корака од обале, *в и д е с ч о* један изврнут плут (321).

(bb) *с(а) + Acc.*

— *Ми се поново нађосмо с ону страну* плота (306).

Уколико бисмо у глаголу *видети*, из примера под (aa), видели и могућност да садржи истакнут моменат перцепције, а

² П. Ивић, *Поговор Вуковом Рјечнику 1818*, Вуков Рјечник 1818, Просвета — Београд 1966, 147.

³ М. Стевановић, *Језик у Вукову делу*, ЈФ XXVI, 1—2, Београд 1963—1964, 113—114. Двојство: *с ову страну // с ове стране* бележе и дијалектолози (в. СДЗб XVI, Београд 1966, 286).

ова опет обавезно садржи и моменат одвајања од каквог појма да би до чула посматрача/примаоца дошла, треба констатовати да се у Лазаревићевој синтагми поклапају осећај за аблативни генитив и осећај потребе да се, са датим глаголом, тај падеж и употреби. Из овога излази да је његово језичко осећање, за разлику од каснијих а и једновремених писаца чији се примери дају (в. напомену 3), полазило од примарних односа и у синтагми са акузативом.

7. (с) *Датив са глаголима који означавају кретање, управљеност или окренутост.* — Јавља се у језику Л. К. Лазаревића у три, дефинисане за књижевни језик, алтернације — две са предлозима *к(а)* и *према* и једна без предлога.⁴ Стање у језичкој грађи:

(aa) + *к(а)* + D

— Обрнувши главу *к прозору* (18). — Ја сам баш сад допратио госпођицу *к вама* (31). — И пошоше у такту *к Великој пијаци* (463).

(bb) + *према* + D

— Он је дохвати руком за браду и издиже јој *према себи*, па је гледа (148). — Седе после *према капетану* (253).

(cc) + D∅

— Мати пође *ковчегу* (80). — Ми потрчасмо *њој* под икону и сви клекосмо (81). — И дође поново *бунару* (186). — Вучко приђе *руци* попу и Вукадину (336). — Почеше, богме, они његови пајташи долазити и *нашој кући* (78). — Окренуо се лицем *њој* (81). — Кад год му придем *руци* (111). — Изоблачили се и дошли *цркви* (100). — Он већ дође *крају* (459).

Природно, алтернација (bb) *према* + D не може бити увек једнака овим другим двема, јер се предлогом *према* у општем дативском значењу синтагме издаваја усмереност насупрот до-

⁴ М. Стевановић, о. с., 356—357.

спевању, које, с друге стране, могу означавати дативи без предлога и дативи са предлогом *к(а)*. И ако, према томе, из опозиције искључимо дативску синтагму с предлогом *према*, биће врло уочљиво да се у датој алтернацији *к(а) + D // DØ* А. К. Лазаревић много чешће опредељује за беспредлошку синтагму. То је непосредан утицај дијалекта: дијалектолошка литература констатује да је са глаголима „за означавање смера у Мачви... врло жива употреба датива”,⁵ наравно реч је о глаголима који означавају кретање, те даје примере као *а он иде Дрини, није долазила мени, народ иде цркви, оду цркви, јеси ишо кадгод њему* и сл., који потпуно одговарају Лазаревићевим примерима: *Мати пође ковчезу, Ми потрчасмо ној, Изоблачили се и дошли цркви* и сличним које горе наводимо.

8. (d) *Генитив с глаголима који означавају кретање, управљеност или окренутост.* — У књижевном језику — са више значења, која су било дословно просторна, било у основи таква а иначе пренесених значења — наводе се у таквим синтагамама предлози *насупротив*, *упркос (успркос)*, *према* са варијантама и *пут*.⁶ За утврђивање правца у којем се развила та синтагма у језику А. К. Лазаревића, међутим, релевантна је синтагма у предлогом *према*, одн. његовим варијантама *спрам (наспрам)*.

(aa) Предлог *према* појављује се само у комбинацији израженој као *vb + према + D/L*, што се у грађи види из примера типа:

— Седе после *према капетану* (253)

што значи да се, по речима проф. М. Стевановића, ова синтагма може узети као нормална већ и за Лазаревићеву фазу књижевног језика и као потпуна замена за архаични облик са генитивом (**према капетана*).⁷

(bb) Генитивска синтагма оваквог садржаја код А. К. Лазаревића, међутим, и даље је везана за предлошке варијанте *спрам* и *наспрам*, што у грађи даје примере:

⁵ Б. М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗБ XVI, Београд 1966, 283.

⁶ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1969, 337—342.

⁷ *Ibid.*, 339.

— Уосталом, ти можеш целу сцену замислити *спрам месечине* (22). — *Наспрам даме* (238). — Да га (писмо) прочита *спрам свеће* у механи (253). — И *спрам месечине* прође босоног до стола (459).

(сс) Поред наведених предлога са генитивом, који су обични у књижевном језику уопште, код Лазаревића смо нашли и предлог *напоред*:

— Кад учитељ дође *напоред њега*, а он се окрете (132).

9. Последњи наведени пример (сс) индикативна је количина у датом систему који смо узели као битан за одређивање стила Л. К. Лазаревића. Његова употреба показује, наиме, да је у Лазаревићево време генитивска синтагма са предл. *напоред*, која је и тада морала бити већ истог граматичко-семантичког реда којег је и предлог *насупротив*, ипак остала у првобитној — генитивској сфери, тј. у сфери сложених предлога у вези с примарним *поред*. Изражавајући се терминима потенцијалног развоја дате језичке црте, можемо тврдити да је стање у Лазаревићевом језику обележено прелазношћу језичких фаза: у њему је граница стања које се одликује употребом синтагме типа *vb* + *насупротив/супроћ/напоред* + G и стања које се обележава употребом синтагме типа *vb* + *насупротив* + D, која је уобичајена у данашњој фази књижевног језика. Друкчије речено, Лазаревићев језик у овоме домену непосредно претходи данашњем типу језика у којем се са датим значењима употребљава дативска синтагма са предлозима *према*, *супрот/насупротив*, *наусррет/усусрет*, *надомак* уместо генитивске синтагме са истим тим предлозима.

10. (е) *Алтернација vb* + *мимо* + *Acc.* // *vb* + *мимо* + *G.* — Реч је о алтернацији са гледишта књижевног језика уопште, што значи алтернацију која укључује, као своје развојне чиниоце, све фазе књижевног језика дате средине. Таква је алтернација дата у нормативној граматици.⁸

⁸ Ibid., 313—314 и 403—404.

У језику А. К. Лазаревића ова је алтернација заступљена само првим својим делом, дакле као *vb + мимо + Асс.*, што у грађи даје пример:

(aa) типа израза

— И пролази као мимо турско гробље (131).

(bb) комуникативног типа

— Неће он, болан, проћи мимо механу, па да га убијеш (342).

Примери и једног и другог типа у Лазаревићевом језику потврђују у потпуности значење: „поред и даље од, прешавши појам с именом у акузативу — у целини, дакле, како то захтева основно значење акузатива”.⁹ И у првом, тзв. експресивном типу очигледно је да се појам с именом у облику акузатива потпуно, у целини мимолази, у основи — просторно, а у пренесеном значењу — игнорише; и у другом (bb) типу сасвим је видљиво да акузативна синтагма, иако у основи просторна као и генитивска са *поред* или *крај*, није еквивалентна овој другој јер садржи и значење „поред и даље од”, у просторном смислу, одн. значење потпуног игнорисања појма са именом у облику акузатива.

11. (B) *Промене на лексичко-граматичком нивоу.* — Обухватају граматичке категорије просторних и на просторним односима заснованих синтагми у којима, са гледишта дијакхроничности, налазимо промене у употреби предлошког њиховог елемента, одн. бар колебање које наговештава могућну, а онда, поребењем с другом неком фазом у књижевном језику, и остварену и дефинисану, несумњиву измену у лексичком смислу. Овде се, у класификовању, дају према оба своја елемента — и према граматичком (падеж) и према лексичком (предлог).

(a) *Генитив с предлозима у и код.* — Битна је за одређивање стила синтагма која је у основи просторног значења, али чије се значење од овога грана у правцу обележавања власништва, поседа, домена, намене, припадања карактера, схва-

⁹ Ibid., 403.

тања и др.¹⁰ На основу материјала из Лазаревићевог језика може се закључити да је алтернација у + G//код + G заступљена са оба своја дела, али да писац предност даје ипак синтагми са предлогом у. То се види из учесталости примера, међу којима је упадљиво већи број оних са предлогом у:

(aa) vb + код + G

— Она је расла у кући код оца до своје седме године (106), — Код мене је све по старом (П. 508). — Покушати код Марије (224).

(bb) vb + у + G

— Ја сам се учио у мога оца (112). — У њих на Божић сви дарују (22). — То има само у Миће казначеја (75). — Као образи у онога бандисте (193). — Надајући се да ће видети отворене очи у Видака (322). — Али су слабе очи у старца (185). — Само да не виси /одело/ к'о у Букана (П. 510). — А у Бурмаза је кћи — кћи и по (166). — Ех, кака је била у мог мајстора кобила (258).

И у овој језичкој црти несумњиво се огледају две, за овај случај подударне линије: верност вуковској норми, заснованој на врло широкој употреби дате конструкције „у народним умотворинама сваке врсте (у песмама, приповеткама и пословицама), па и у ранијој писаној књижевности на народном језику, о чему налазимо довољно доказа у бројним примерима које Б. Даничић даје у својој синтакси”,¹¹ и стање у пишчевом матерњем говору — мачванском, за који испитивачи истичу да је у њему „врло развијена употреба предлога у с генитивом”,¹² дајући низ примера као што су: у Пантелије било три сина, има у Владимира, а у Драге нема, пукла кола у Арнаута и слични.

12. Наравно, као и у народном говору, у језику Л. К. Лазаревића налазе се синтагме са оба ова предлога. С тим што је

¹⁰ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, II, Београд 1969, 300—303.

¹¹ ЈФ XXVI, 1—2, Београд 1963—1964, 118—121.

¹² СДЗб XVI, Београд 1966, 285.

у уметничком тексту писац, како се види, врло пажљив у избору: очигледно је да предност даје синтагми типа $y + G$, док је у тзв. личном језику, овде у језику писама, мање пажљив: примери из тога текста синтагме су са предлогом *код*:

— *Код мене* је све по старом (II. 508). — Да је среће било би сто извора, а овако *код нас* се тражи да човек из родољубља пише и остави свој посао, што иначе нигде у свету није (II. 498). —

иако, наравно, и у томе језику, како видимо у примерима из т. 11 bb, има и примера са предлогом *у*: *к'о у Букана* (II. 510).

13. У т. 11 bb навели смо пример из Лазаревићеве прозе: *Ја сам се учио у мога оца*, као пример синтагме чије је значење засновано на просторним односима, али која спада у оне чија се значења гранају у више праваца. Као таква, она стоји у синтаксичкој опозицији према генитиву с предлогом *од*, какав налазимо у примерима:

(cc) $vb + од + G$

— *Узећу лекарску сведоцбу од каквог познатог лекара* (II. 498). — *Кад би се још и од мене тражио какав рачун* (II. 528) —

— дакле, према синтагмама из сфере допуна типично аблативног значења. Тиме се и у језику Л. К. Лазаревића ствара алтернација типа $vb + G // vb + од + G$, коју проф. М. Стевановић констатује као карактеристику Вуковога језика, али и језика читаве фазе поствуковских писаца.¹³ Али је за језик нашега писца значајно да спада у ону фазу која чини дистинкцију међу јасним аблативним значењем и значењем у којем је аблативност само један од чинилаца. Рекција глагола *учити* управо је овог последњег типа: *учити се може од некога*, али је несумњиво да се радња мора вршити на неком месту, овде у сфери појма чије се име налази у генитиву, дакле — *код*

¹³ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, II, Београд 1969, 301. *Језик у Вукову делу*, ЈФ XXVI, 1—2, Београд 1963—1964, 121.

оца. У глаголима *узети* и *тражити*, који су управне речи синтагми наведених под (сс), аблативно значење је „чистије“, мање је помешано са другим значењима. Писац та значења тачно и разграничава, употребљавајући за означавање првог, комплекснијег односа генитив с предлогом *у*, а за означавање другог, несумњиво аблативног односа — генитив с предлогом *од*.

Можемо додати, у облику напомене само, да се комплексно значење синтагми с предлогом *у*, које је у наведеној литератури исцрпно обрађивано, не своди само на наведене елементе, већ да се у њој, вероватно, огледају и стара, примарна значења предлога *у* који води порекло од словенског *оу*, а који се само облички стопио са *у* од словенског *вѣ*.

14. (b) *Генитив с предлозима из и с(а)*. — У оквирима је и данашње употребе за означавање одвајања од унутрашњости, одн. од (горње) површине појма с именом у дативу, те га је у томе погледу довољно представити типски:

(aa) *vb + из + G*

— *Из грдне гомиле жеравице*, гаје је била школа, сукне час по пламен (145). — *Из Земуна до Пеште путовали смо сву ноћ* (515).

(bb) *vb + са + G*

— *А с бијеле браде цури кап по кап* (119). — *С мога прозора пуца поглед, све докле га завеса од брада и гора од неба не заклања* (П. 518).

Употреба првог или другог предлога зависиће од тога како се схвата одвајање онога што се казује управном речју од појма с именом у генитиву, али и од тога како се сам тај појам схвата — (aa) као простор за који је битан елеменат затворености, окружености или било какве ограничености, или (bb) као простор у коме доминира елеменат отворености, изложене површине, истакнутости или издизања над нечим нижим.

15. Отуда ће се у језику Л. К. Лазаревића, као диференцијални у односу на данашњу фазу, појављивати и примери у

којима лексички различит садржај условљава неубичајену за данашње језичко осећање предлошку лексему, какав је пример:

(cc) *vb + из + G*

— Чешља косу *из потиљка* на чело (7).

У језичком осећању пишчевом у лексеми која је у зависном делу синтагме вероватно је доминантнији чинилац ограниченост датог простора, што је узроковало потребу да радњу означену глаголом управног дела одреди као да потиче од унутрашњости појма чије се име налази у облику генитива.

16. (c) *Акузатив / локатив с предлозима на, у и о*. — Истој врсти односа које смо дали у непосредно претходним двама тачкама, што се утицаја лексике тиче, припада и синтагматска алтернација изражена као:

на + Асс/L // у + Асс/L // о + Асс/L

(aa) У области односа конкретних радњи и конкретних појмова у језику Л. К. Лазаревића налазимо примере дублетне употребе

— *о + Асс/L*

— И лупим главом *о кревет* (37). — Кад коњи почеше ударати плочама *о калдрму* (323). — *О зиду*, према истоку, Свети Никола (410). — И стоји као дирек, да се *о њега* обеси застава наше славе (II. 521);

— *у + Асс/L*

— Добује прстима у *прозор* (4). — Ја куцнем својом чашом у *њену* и шапнем јој (17). — Управим револвер у *таван* (159);

— *на + Асс/L*

— С упртим пиштољем *на гомилу* (159).

(bb) У области односа радњи (било којег типа) и апстрактних, одн. глаголских појмова у језику Л. К. Лазаревића налазимо примере дублетне употребе:

— *на + Асс/L*

— Преко-дан смо сваки *на свом послу* (3). — Била у школи. Па последије опет је с дјевојчицама *на игри или*

на раду (126). — И позивају на дуеле (46). — Биочова на дуелу (45);

— у + Асс/L

— У косту с у још два бака (П. 496),

што као и прва група алтернативних синтагми, указује да су колебања у датој сфери одлика и језика друге половине XIX века, коју је језик Л. К. Лазаревића изванредно кристалисао, као израз својевремене норме.

17. Преко дублетних облика синтагми у којима се значењске разлике успостављају *ad hoc*, као што су нпр. синтагме с лексичким идентитетима у примерима:

(cc) *vb* + *на* + Асс/L

— А он лежи *на кревету* (130). — Па се опет извали *на кревет* (131). — Лежим *на кревету* (П. 529). — И пружим се *на кревет* (155);

(dd) *vb* + у + Асс/L

— И положисмо га у *кревет* (145). — И положише у *постелу* (325),

— долази се и до дублетних односа везаних за лексему. У језику Лазе Лазаревића обична је данашња дистинкција установна, па према томе и разлике у предлошкој лексеми које се виде у типу:

(ee) *vb* + у + Асс/L

— Одмах у 8 сати одем у *боницу* (43)

(ff) *vb* + *на* + Асс/L

— Отишао у 3 опет *на клинику* (43).

Природно, ово подразумева и одговарајућу дублетну употребу предлога *из* и *с(а)* када је употребљен генитив, па се синтагма типа *из болнице // са клинике*, у одговарајућем систему, уклапају у оне које смо прегледали у т. 14—15.

18. (d) *Акузатив с предлозима кроз и на*. — Битна је за утврђивање стила и стилске епохе, јер реч је увек о граничним вредностима за утврђивање континуитета књижевног је-

зика, алтернација у којој акузатив с предлогом *на* означава не само место где се завршава радња управног глагола, него и место кроз које што пролази. У језику Л. К. Лазаревића оба дела алтернације су заступљена:

(aa) *vb + на + Асс*

— Па се после цмака, док не удар *крв на нос* (5).

— И како уђе *на врата* (8). — Како се, пак, које од њих трога појави *на врата* (171).

(bb) *vb + кроз + Асс*

— Да ли се само *кроз влажне очи* јаче растураше његове зраке (246).

Као и у језику писаца XX века који чине кристалисану норму језика данашње фазе, и код Л. К. Лазаревића¹⁴ у зависном делу синтагме *vb + на + Асс* може се најчешће употребити само ограничен број појмова, који су увек и намењени само вршењу радњи означених главном речју синтагме. И овде, дакле, постоји могућност да се, због присуства одређених лексема — а тај чинилац је у овој групи синтагми (В) пресудан — синтагме у примерима као што је први од наведених:

— Па се после цмака, док не удар *крв на нос* (5)

— схвате и као петрифициране синтагме, прилошки изрази, у овоме случају, који узимамо као њихов тип, — за одређивање и других могућних момената у радњи осим месних, рецимо за одређивање начина на који се радња врши. Синтагма са овом функцијом и значењем утолико је јаснија у Лазаревићевом стилу што има подршку и у примарној основи његовог личног језика: у мачванском говору за „исказивање начина употребљава се и предлог *на + акузатив: вејали смо на ветрењачу* (Прич.), *жело се на срп* (Бад).”¹⁵

19. (e) *Акузатив с предлозима у / на и за*. — Реч је о синтагматској алтернацији коју је нормативна граматика озаконила за данашњу фазу књижевног језика као синонимски

¹⁴ Z. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Beograd 1967, 117.

¹⁵ СДЗВ XVI, Београд 1966, 286.

однос типа *путовати, ићи, поћи, кренути... у/на/за село*.¹⁶ Представљено типским примерима, стање у језику, А. К. Лазаревића, приповедачком и личном, огледа се овако:

(aa) *vb + у/на + Асс*

— Да кум Нинко вози Мару у *Биоград* (120). — Па сад ћеш у *Биоград* (121). — Па у име Бога оде у *Биоград* (125). — Иде госпођа код које је Мара у *Беч* (127). — Иде он у *наше село* и ено га где уће (128). — Пре неколико дана отпутовао је у *Париз* (II. 510). — Чисто бих се вратио у *Београд* (II. 513).

(bb) *vb + за + Асс*

— Како је поп наврат-нанос спремио кола за *Београд* (124). — А друмом за *наше село* иду једна кола (128).

20. Из датог стања може се закључити да се у употреби ове две падежне секвенце Лазаревићев језик налази управо у граничном тренутку, који је у каснијем развоју књижевног језика довео до кодификовања дате алтернације. Наиме, за Лазаревићево језичко осећање синтагма *vb + за + Асс* остаје у сфери основног свог значења усмерености „као посебне врсте намене”, која се садржи у дефинисаном значењу правца „кретања према појму с именом у акузативу, али само ако је то неко место или земља”.¹⁷ У првом примеру под (bb) то се јасно види из тога што је део синтагме за *Биоград* везан за типичан глагол намене. У другом примеру, а он тиме указује на граничност, акузативна синтагма са предлогом *за* може се приказати схемом:

А друмом₁ за наше село иду₂ једна кола

(1) ←————→ (2)

што значи да је падеж с датим предлогом заправо двовалентан: он је и одредба за намену именице (1): *друм за наше село*, као што су то синтагме *украс за косу, девојка за удају, наста за зубе* итд., и једновремено је месна одредба глагола (2):

¹⁶ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1969, 416.

¹⁷ *Ibid.*, 415—416.

иду за наше село, као што су то, нпр., синтагме *путовати за Цариград, путовати за Јањину* и сл.

21. (С) *Непроменљиви системи.* — И у области синтагме за означавање просторних и на простору заснованих других, сложенијих односа, обухватају конструкције које у језику имају положај израза. Као такви, утврђују се само као инвентар дате језичке фазе, одн. писца у њој. Као што могу бити наслеђени, тако се могу преносити у језик писаца који долазе после испитиваног, те се тиме потврђивати као жива или оживљена категорија, али и не морају. Најчешће се обрађују у лексикографским приручницима, па се овде дају само у оквирима кратке напомене.

Као такве, у горе дефинисаној области, у језику Л. К. Лазаревића можемо навести:

(aa) vb + на + Асс

— После му дође *на ум* растанак (197). — После му паде *на памет* како је једанпут ишао преко кречане (199). — Дала му је *на пут* парче пандишпања (197). — Онда насилу одведе мисли *на Стевана Аничина* (199). — Писмо поручиково *на Маријина мужа* (226). — Обешечки мигну *на Јанка* (202). — Бацати очи *на онај сто* (207). — Мало ко још сева очима *на сто* где је Јанко (207) и сл. —

— синтагме, дакле, које иду у фразеологију и његове фазе књижевног језика, дакле књижевног језика друге половине XIX века у београдском књижевном поднебљу.

Ж. Станојчић

ПРИСТУП ОБРАДИ ПАДЕЖНИХ СИНТАГМИ У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

(наставак)³⁷

О акузативу без предлога

73. Основно значење акузатива³⁸ без предлога је *опште објекатско*; њим се означава појам на који је глаголски процес директно управљен и који је тим глаголским процесом непосредно и у целини ангажован као пасиван или у пасивној улози. И ово је баш она семантичко-синтаксичка вредност према којој се акузатив као категорија разликује од других беспредложних падежа: од генитива — са основном партитивном и аблативном семантиком, од датива као општенаменског падежа и од инструментала, којим се означава посредник, средство вршења глаголске радње. Да објаснимо: директна управљеност глаголског процеса одваја акузатив од инструментала и делом од генитива, јер појму у инструменталу (*сече хлеб ножем*) и аблативном генитиву (*боји се зиме*) није усмерена глаголска радња; ангажовање у целини одваја акузатив од партитивног генитива (исп. *дај ми свеску : дај ми комад хлеба*); пасивна, пак, улога одваја акузатив од датива и инстру-

---

³⁷ Претходне наставке в. у Нашем језику, књ. XVII, св. 3, стр. 143—154, књ. XVII, св. 5, стр. 307—319. и књ. XVIII, св. 4—5, стр. 263—271.

³⁸ Овај се падежни облик у старогрчком називао *atititikē ptōsis*, а у латинском *casus causativus*, што би у преводу значило „падеж коначног резултата, учинка радње”. Данашњи, пак, назив потиче од новијег латинског назива *accusativus*, што би значило „тужи-тељни падеж” (отуд у руском „винительный падеж”). Новији латински назив усвојен је као интернационални термин, мада би старогрчки назив више одговарао самом значењу појма у овоме падежном облику. Међутим ово није од значаја јер су сви термини само условни називи за одређене појмове, појаве. Исп. R. Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I, Zgb. 1969, под *akuzativu*.

ментала, јер појмови у дативу (*додајем му лопту*) и инструменталу (*сечем хлеб ножем*) нису пасивни — они активно учествују у вршењу глаголке радње.

74. Акузатив без предлога јавља се увек у синтагмама са глаголом у функцији управног члана; у синтагмама са *акузативом објекатског значења* управни глагол увек је прелазан, транзитиван³⁹. Ово је разумљиво с обзиром на то да се акузативом означава појам који је ангажован, обухваћен глаголском радњом, односно на који прелази глаголска радња. Да наведемо примере:

Некад сам држао да сам целу ову ствар ја сам однекуд измислио (Р. Домановић, Воћа, из Читанке за III разред гимназије Р. Димитријевића и Д. Вученова, изд. Завода за издавање уџбеника СР Србије, стр. 246). — [Ја] сам почео писати дело: „Штедња у нашем народу“ (Страдија, 257). — Проваљујмо трњак (Воћа, 249). — Обаљуј плот (И., 249). — Старац...уѓануо ногу (И., 250). — Деца ... пачу и једва их мајке утишавају (И.). — Говорник [је] ... охрабрио свет да иде даље (И., 251). — Ја се извиним господину министру што сам га сметао⁴⁰ у послу (Страдија, 258). — Једно дете ударила врљика преко ножице (Воћа, 250). — Завапи понеко коме се забије трн у

³⁹ Мада се према Наставиом плану и програму за гимназију у СР Србији глаголи обрађују тек у четвртм разреду (а падежи у трећем), наставник ће морати, пре него што пређе на обраду објекатског акузатива, ученицима да објасни, макар укратко, појам прелазности, транзитивности глагола. Довољно би било да, за ову прилику, ученици науче: да су глаголи речи које означавају какву радњу или стање, и да се те радње, ти процеси врше на различите начине — једне радње се врше увек на каквом предмету, објекту ван субјекта (*ја читам књигу*), друге се врше у самом субјекту (*ја дрхтим од страха*), а треће субјекат изводи на самом себи (*ја се чешљам*). Први се глаголи називају *прелазним, транзитивним*, други *непрелазним, интранзитивним*, а трећи *повратним или рефлексивним*. Исп. М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I, изд. Научно дело, Бгд. 1964, 332—334.

⁴⁰ О паралелној употреби датива и акузатива као допуне глаголу *сметати* (као и глаголима *саветовати, помагати*) в. у Нашем језику, књ. XVIII, св. 4—5, стр. 267.

руку или га шине острига по лицу (И., 249). — Да изаберемо вођу ... који ће нас водити правим ... путем (Вођа, 247). — Меће руку на уста (И.). — Они би сами чисто хтели да цео тај проклети крај и оне бедне кућице понесу, да се може како, собом (И., 248). — Узнемирили и људи и жене, а и деца што их мајке носе на леђима (И.). — Дечурлија вуку псе о ланцима (И.). — Дигни главу, погледај (И., 253). — Неки, опет, натоварили магаре (И., 248). — Браћо! — истаче се одједном један глас и надмаши остале, промукле, тупе гласове (И., 247).

Мало ко да нема⁴¹ трн у руци (Вођа, 250). — Изгубили су чак и веру (И., 252). — Сваки зеленаш ... могао је себи купити ... титулу (Страдија, 253). — Сигурно зна добро најпречи и најбољи пут (Вођа, 247). — Кажите ми мени који познаје овога путника што ... седи у хладу крај пута (И.). — Није могло рабати ... на овакву сушу какву ваља нико никад није запамтио (И., 246). — Читао сам чудну причу (Страдија, 253). — Узеше опет загледати странца (Вођа, 247). — Јуче сам ја видео овога истог човека са једним дечаком (И.). — Ми морамо одмах послушати овај предлог (И., 246). — Слушао сам све говоре (И.). — Нико никог нити слуша нити може чути (И., 247). — Отада воли своју жену (Страдија, 256). — Он зна многе ствари, говори стране језике, игра шах а игра и одбојку (Пример из говорног језика). — Он једнако трпи бол (Вођа, 250). — Домановић није могао да отрпи неправде и понижења (Читанка, 240). — Боли га њена хладноћа (Пример из говорног језика). — Завија га у трбуху (И.). — Воља га је (И.).

Дрино водо, племенита мебо / Измећ' Босне и измећ'
Србије! / Наскоро ће и то време доћи / Кад ћу ја и те бека
прећи, / И честиту Босну полазити (Народна песма). —

⁴¹ О употреби акузатива односно генитива уз одричне глаголе в. у Нашем језику, књ. XVII, св. 5, стр. 313—314.

Он прескочи ограду (Пример из говорног језика). — Последњу деценију прошлога столећа Србија је провела у мучној друштвеној и политичкој кризи (Читанка, 260). — Пријатно смо провели празник (Пример из говорног језика).

75. У све три групе наведених примера име у акузативу означава објекат глаголске радње; примери, пак, у овим групама разликују се према значењима глагола за који су акузативи везани.

76. У првој групи примера управни глаголи означавају физичко или какво друго дејство под чијим се утицајем објекат ствара или на различите начине мења, било мењајући свој квалитет или квантитет, било мењајући положај у простору. У првом и другом примеру — *измислио је ову ствар и пише дело* — појмове у акузативу *ову ствар* и *дело* ствара субјекат вршећи радње означене глаголима *измислити* и *писати*. У даљим примерима појам у акузативу се или руши, уништава — *обаљуј плот*, или мења на различите начине — *уганути ногу*, *утишати дете*, и др., или се, пак, објекат премешта с једног места на друго — *вуку псе* и сл.

77. У другој групи примера управним глаголима казује се однос субјекта према објекту; у њима се објекти не мењају, већ се само управним глаголима за које су везани означава њихов однос према субјекту; посесиван — *нема трн*, сазнајни — *зна пут*, опажајни — *видео човека*, емотиван — *воли жену* или какав други. Нпр. у реченицама *говори стране језике*, *игра шах* и сл. глаголи *говорити* и *играти* означавају извесне врсте квалификативни однос објекта према субјекту, односно у њима име у акузативу значи уопште оно што субјекат зна, уме радити, што је, према томе, његова квалификација⁴². У примерима типа — *трпи бол* појам у акузативу обележава какво стање, а управни глагол именује тип везе субјекта са таквим

⁴² Синтаagmaма овога типа синонимичне су синтагме типа *говори страним језицима* или *говори на страним језицима* и *игра шаха*, и оне се у говору готово једнако често употребљавају.

стањем, а у примерима типа — *завија га у трбуху* објекти, пак, именују појмове који су захваћени стањем казаним управним глаголом, односно у последња два примера из друге групе имамо, у ствари, тзв. безличне реченице са логичким субјектом у акузативу⁴³.

78. У трећој групи примера имамо такође објекатски акузатив само просторног односно временског значења. У њима управни глаголи означавају радње прелажења или проживљавања, провођења каквих просторних (*прећи Дрину*) или временских појмова (*провести празник*).

79. Уз извесне се глаголе у нашем језику могу употребити и по два акузатива без предлога један до другог; то су глаголи *учити*, *питати*, *молити* и глаголи *чинити*, *поставити* и још неки (као и глаголи од њих изведени). Навешћемо примере:

Тад Ђевојка говори Ђеверу, / што је бјеше научила мајка (Народна песма). — Учитељ учи Ђаке ту песму (Пример из говорног језика). — Ту ствар сам те већ једном питао (И.). — Ово те молим да ми учиниш (И.).

Кога ћемо чинити у Будиму св'јетла краља (Народна песма). — Учинићу Ђецу јаничаре (И.). — Струк му мећу дрво шимширово (И.). — Ја имам млада Стјепа господара (И.). — Какву њему стару мајку кажеш (И.). — Седло не чини коња добра (Народна пословица). — Кад ме глобише, крива ме набоше (И.).

Акузативе какве имамо у првој групи примера називамо *двојним акузативима*, а какве имамо у другој — *предикативним акузативима*.

80. У синтагмама с двојним акузативом — *учити ћака песму* — имамо два акузатива различита по својем значењу везана за исти глагол као управни члан. Први акузатив је прави објекатски акузатив — *учити ћаке*; други, пак, по својем значењу представља за акузатив без предлога нову значењску катего-

⁴³ Овим синтагмама синонимичне су синтагме са дативом у функцији логичког субјекта — *завија му у трбуху* или *воља му је*. Исп. о њима у Нашем језику, књ. XVIII, св. 4—5, стр. 267—268.

рију — наменску — *учити ћаке песму*. Синтагме с двојним акузативом у савременом језику осећају се застарелим, архаичним, а место њих чешће се употребљавају синтагме које у функцији другог зависног члана имају датив — *учити ћаке песми*, или акузатив с предлогом *за* — *питати за ову ствар*, или локатив с предлогом *о* — *питати о овој ствари*.

81. И у синтагмама с предикативним акузативом — *учинићу ћецу јањичаре* — први акузатив — *ћецу* — право је објекатског значења, док се други — *јањичаре* — јавља у предикативној функцији, тј. као саставни део предиката (у овом случају то су обично глаголи са недовољно одређеним значењем, као *чинити*, *поставити* и сл.), те самим тим означава посебан, предикативни акузативни однос.

И ове се синтагме у савременом језику много чешће употребљавају са инструменталом наместо другог акузатива — *учинићу децу јаничарима*, или са акузативом с предлогом *за* — *за струк му мећу дрво шимширово*.

82. Акузатив без предлога може имати, осим падежног, и *прилошко, адвербно значење*. Њиме се може одређивати време вршења глаголске радње — *Захвалише богу што су први дан срећно стигли*, Воћа, 250; *ту ноћ није спавао*, из говорног језика, или *цена онога о чему се у реченици говори* — *то кошта хиљаду дуката; чудне пушке, ваља мушку главу*, или се, пак, одређује *мера*, или она у којој се јавља појам у функцији даљег објекта, тј. појам у партитивном генитиву — *дај ми шаку пиринча; узео је комад хлеба*, или она којом се мери трајање глаголског процеса — *Ишли су кратко време*, Воћа 249.

Акузативу временског значења синонимичан је темпорални генитив⁴⁴. Основна карактеристика и једног и другог облика је то што име и у акузативу и у генитиву има уза се увек одредбу (исп. *ту ноћ није спавао, мало су прешли тога дана*, али се никако не би могло рећи — *ноћ није спавао, мало су прешли дана*).

⁴⁴ Исп. о томе у *Нашем језику*, књ. XVII, св. 5, стр. 313.

О акузативу с предлозима

83. У нашем се језику велики број предлога својим општим значењем слаже са акузативом. То су углавном предлози: *кроз, низ, уз; на, у, о, по; међу, над, под, пред, за*. Само се прва три предлога употребљавају искључиво с акузативом, друга четири употребљавају се с акузативом и локативом, а остали с акузативом и инструменталом.

Акузативне синтагме с овим предлозима могу имати различита значења, што зависи, с једне стране, од значења управне речи, обично глагола, и, с друге стране, од значења појма с именом у акузативу. Навешћемо најчешћа значења.

84. *Месно значење*. Три су основна локална значења акузатива с предлозима: њиме се одређује или место завршетка глаголске радње, или место, простор који се обухвата глаголском радњом, односно у чијим оквирима се врши глаголска радња, или се, пак, одређује место које се налази сасвим близу појма у акузативу, уз сам појам с именом у акузативу.

Меће руку на уста (Воћа, 247). — Други би се брзо плет десет пута досад умешао међу нас (Ич). — Дође на уречено место (И., 248). — Ту је ... кљусе ... на кога су натоварили вазда неких ... торби (И.). — Удари у плот од општинске зграде (И., 249). — Сваки [је] био у стању скочити ... за њим и у ватру и у воду (И.). — Воћа западне у неки велики трњак и застаде (И.). — Завапи понеко коме се забије трн у руку (И.). — Стропоштају се у јендек, у јаругу, ударе на врзину, на остругу, на боцу (И., 251). — Неки завили мараме ... и хладне облоге метнули на чворуге (И.). — Изиће на обалу (И., 252). — Обесили руке о раме (И.). — Има право да се кандидује за посланика на једно упражњено место (Страдија, 256).

Синоћ онај дечко отишао некуд кроза село (Воћа, —247). — Старцу се слила суза низ смежурано лице (И., 248).

Викнуше опет они уз вођу (Вођа, 249). — Невера ти седи уз колено (Народна песма).

У првој групи примера наведени су акузативи с предлозима којима се означава место завршетка глаголске радње, а то место може бити или у границама појма с именом у акузативу (*забити трн у руку*) или у његовој непосредној околини (*дође пред кућу*), што зависи од значења речи у акузативу, од значења управног глагола, а посебно од значења самога предлога: исп. *меће руку на уста : меће руку у уста*; у првом примеру место завршетка радње *стављања* налази се на површини појма с именом у акузативу, а у другом примеру у његовој унутрашњости.

У другој групи су наведени примери у којима се акузативом с предлогом означава место у чијим се границама, дуж кога се врши глаголска радња.

У трећој групи су примери у којима се акузативним синтагмама означава да се неко или нешто налази сасвим близу, поред појма с именом у акузативу.

85. *Временско значење.* И ово значење акузативних синтагми с предлозима, као и месно, може бити тројак: акузативом с предлозима одређује се или време у току кога се врши односно извршава глаголски процес, или време после кога ће се вршити глаголска радња, тј. време које ће протећи до њеног вршења, или се пак одређује какав временски период, временско трајање с којим се поклапа глаголски процес. Ово последње временско значење може имати акузатив једино с предлогом *уз*, и, морамо одмах рећи, оно није обично у савременом књижевном језику, но ми смо га овде поменули зато што се оно среће у језику неких писаца (обично оних из Босне и Херцеговине), а посебно зато што се налази у језику Вука Караџића.

Мудри странац за све време...не подиже главу (Вођа, 248). — У исто време, сазнам око чега се води та ... борба (Страдија 255). — Уранила Косовка дјевојка, / Уранила рано у недељу (Народна песма). — Гром за-

грме на светога Саву / Усред зиме кад му време није (И.).

Доћи ћу опет кроз недељу дана (Пример из говорног језика). — Вратићу се за један сат (И.).

Он позове к себи и Дели-Ахмета, који је ... убио Мехмед-бега ... пак му сад уз рат била дана...и команда (Вук, Први српски устанак). — Бећир-паша по уговору заиста одржи у Србији прву амнестију...и тако тврдо да и они Срби који су уз рат били њемачки чиновници ... остану сасвим на миру (И.).

86. *Значење циља, намене.* У примерима:

Не дао бог да родитељи дочекају да губе децу кад приспеју за удају и женидбу (Воћа, 251). — На телу готово и не беше места за нове ране и уоје (И.). — Ја лично верујем у ту његову лаж као у највећу истину (Страдија, 253). — Причаше о великом пожртвовању за спас земље (И., 254). — Купим свате, идем по Бевојку (Народна песма). — Ко неће брата за брата, он ће туђина за господара (Народна пословица) —

име у акузативу означава оно ради чега се врши глаголска радња односно оно чему је, на различите начине, намењен, усмерен појам управне речи (која је, констатујмо, најчешће глагол, а може бити и именица, као у синтагми *пожртвовање за спас земље*, или која друга реч, нпр. *она је способна за сваки посао*).

87. *Узрочно значење* акузативних синтагми блиско се значењски наменском, јер оно ради чега се врши какав процес може у исто време бити и оно што подстиче сам процес, тј. може бити његов узрок.

Завади се мајка и Бевојка, / Не о граде ни о винограде, / Већ о једну танану кошуљу (Народна песма). — Старјешине [су] готово све викале на Младена и на Милоја, и кривиле их за пропаст на Каменици (Вук, Први српски устанак).

Узрочно значење није ни обично ни често за акузативне синтагме, но ми смо га поменули зато да бисмо показали како се у језику једно значење додирује с другим, развија у друго, као што се у овом случају наменско развило у узрочно.

88. Акузативним синтагмама с предлозима може се одређивати и *начин* на који се врши глаголска радња односно околности у којима се она одваја, као што имамо у примерима:

Затим се почеше одвајати у групице (Воба, 247). — Он ... процеди кроз зубе (И., 248). — Иде ... ослањајући се на штап (И., 250). — Ово [се] мора рачунати у ситнице (И.). — Мало су прешли ... јер су још неколико ... препона морали савлађивати, а уз мршаву храну (И.). — Сеја брату кроз плач одговара (Народна песма).

89. *Напомена.* После ове обраде најчешћих значења акузативних синтагми добро би било да наставник да ученицима за задатак да из каквог краћег текста (најбоље из Читанке) поваде све акузативне синтагме (свакако са делом реченице потребним за разумевање значења) и да на часу заједно са њима изврши семантичко-синтаксичку анализу наведених примера.

Д. Гортан-Премк

БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКИ „ПРАВОПИСНИ ПРИРУЧНИК“

Др Светозар *Марковић*, проф. Сарајевског универзитета, Мустафа *Ајановић*, проф. сарајевске Педагошке академије, и мр Звонимир *Диклић*, просветни саветник РППЗ-а, написали су „Правописни приручник српскохрватског — хрватскосрпског језика“, а издало га 1972. год. сарајевско Издавачко-књижарско предузеће „Свјетлост“. „Приручник“ има 265 страна текста, од чега 120 стр. „Правописних правила“, а 145 стр. „Правописног рјечника“. „Приручник“ је, како и сами аутори кажу у „Уводној ријечи“, намењен првенствено школама у Босни и Херцеговини, што се види и из тога што су поједина правописна поглавља пропраћена вежбањима школског типа, али то никако не значи да се њиме не могу служити и други; напротив, свима који желе да развију и уздигну своју правописно-језичку културу овај ће приручник корисно послужити.

„Правописни приручник“ је ослоњен углавном на два стуба: на одлуке Симпозијума о језичкој толеранцији, који је одржан у Сарајеву пре извесног времена, и на правила рађена према закључцима Новосадског договора. Ево шта о томе кажу аутори у „Уводној ријечи“: „Полазећи од закључака Симпозијума о језичкој толеранцији, а водећи рачуна о томе да су досадашња правописна правила, рађена према закључцима Новосадског договора, за протеклих десетак година ушла у опћу употребу, настојали смо да се држимо принципа датих у тим правилима, прилагођавајући их, првенствено у примјерима, босанскохерцеговачким приликама. Трудили смо се такође да извјесне нејасноће боље објаснимо, да унесемо као ново оно

што је пракса наметнула и да дамо оно што је, по нашем мишљењу, недостајало" (5).

Једна од битних карактеристика овог „Правописног приручника" јесте језичко-правописна толеранција и равноправност. Нигде се не осећа тежња за истицањем разлика српскохрватског језика, већ су те разлике, напротив, на равноправној основи укупчане у једну правописну целину једне наше републичке средине, у којој су језичке диференције, услед неравномерног историјског и друштвено-економског развика и сложене, мешовите националне структуре, изразитије него у неким другим крајевима наше језичке територије. Такво поступање са језичким разликама у овом правописном приручнику одраз је, с једне стране, објективних језичких прилика у Босни и Херцеговини, а с друге — тежње аутора да и ова књига буде чинилац братства и јединства наших народа. Да наведем само неколико примера те језичке равноправности и толеранције:

1. Сам наслов књиге овако је формулисан: „Pravopisni priručnik srpskohrvatskog — hrvatskosrpskog jezika", а испод тога: „Правописни приручник српскохрватског — хрваткосрпског језика".

2. Приручник је штампан — чланак латиницом чланак ћирилицом. Чини ми се да је то у овом часу боље него да су дате две књиге у којима би исти текст био штампан једном латиницом а други пут ћирилицом. Такав се систем (час ћирилица час латиница) често срета и у нашим школским читанкама, а и иначе.

3. Ево како су стилизоване поједине реченице у „Приручнику": „у српскохрватском језику постоје четири сродна сугласника" (28) и „Већина ријечи у хрваткосрпском језику са сугласником џ су страног, претежно турског поријекла" (32). Итд. Слично је поступљено и у другим случајевима: „четири хиљаде осам стотина четрдесет пет" (68) и „седам тисућа двадесет три" (68), „читаћу" и „читат ћу" (69), „президиј" и „президијум" (119), „ријечи из европских несловенских (неславен-

ских) језика (108); „Иво, ген. Иве и Ива“ (162); „кисеоник и кисик“ (169); кемија ... и хемија“ (168); „хемија ... и кемија“ (155); „услов“ (252) и „увјет“ (253); „Врњачка бања (бања, то-лице)“ (258); итд.

Међутим, аутори се нису устручавали (и то је добро) да у случају неких дублета, тј. равноправности употребе извесних језичких феномена, кажу шта је чешће у БиХ, шта је обичније босанскохерцеговачком човеку. Ево два-три примера и за то:

а. „У различитом гласовном облику примљене су и неке грчке ријечи са сугласником *ch*: према грчком са *x* и према латинском са *k*: *хаос* и *каос*, *хемија* и *кемија*, *хирургија* и *кирургија*...“

Употреба облика са *x* је у Босни и Херцеговини чешћа“ (119).

б. „Ријеч страног поријекла *хисторија* и њене изведнице обичније су у Босни и Херцеговини без *x*: *историја*, *историјски*, *историчар*. Међутим, оба облика су књижевна“ (37).

в. „Облик футура I од глагола на *-ти* кад је помоћни глагол на другом мјесту пише се на два начина: као једна ријеч: *читаћу*, *радићеш*, *плешће* итд. и као двије ријечи: *читат ћу*, *радит ћу*, *плест ће* и сл. ... И један и други начин писања су исправни, али се у истом тексту не смију употребљавати оба. Први је начин обичнији у Босни и Херцеговини“ (69).

Полазећи од закључака Симпозијума о језичкој толеранцији, аутори су Приручник написали ијекавским изговором. Екавски је показан само у „Рјечнику“, нпр.: „ждријело (ек. ждрело)“ (265); „вријеме (ек. време)“ (258); „љепота... (ек. леп-)“ (178); „безмјеран ... (ек. безме-)“ (130); итд. У овоме није увек било доследности и исправности; тако према ијек. *бијел* не стоји ек. *бео*, нити према ијек. *бијес* ек. *бес* (131) итд. Мислим да је — и поред тога што је књижевни изговор у Босни и Херцеговини ијекавски — требало дати основна правописна правила и екавског изговора, и то не толико због комплетирања принципа језичке толеранције и равноправности колико ради практичних потреба (у нас је жива флукуација радне

снаге, службеника, ученика, у читанкама се дају текстови писаца оба изговора итд., све су то, мислим, довољно оправдани разлози да наши ученици, а и остали, буду упознати са оба наша књижевна изговора. Јер оно неколико сасвим општих напомена о екавском изговору у Приручнику — није довољно.

Као што је већ речено, овај је правописни приручник писан за савремене потребе и прилике у Босни и Херцеговини. Он има босанскохерцеговачку језичку боју. Документација је у њему, као што су навели сами аутори и као што је сасвим природно и разумљиво, првенствено босанскохерцеговачка, али је заступљен и сав остали наш, југословенски и светски амбијент. Крај ствари и појава из Босне и Херцеговине стоје ствари и појаве из осталог дела Југославије и целог света: „Вијећница, Скендерија (зграда у Сарајеву), Алаца (џамија у Фочи), Дрвенија (мост на Миљацки), Победник (споменик у Београду), Тушканац (шума и парк у Загребу)” (12). Или: „Дед(а) Мраз, Мендо Мендовић ... Мајка Храброст (личност Брехтове драме)” (12). Крај босанских и херцеговачких писаца живе и сви други писци, наши и страни: „Ленкице, дај ми каранфил, нека и он зна да је данас Први мај (В. Прежихов). — Господа иду на нас, силна се војска ваља на нас, да нам ишчупа срце, да нам згази поштење (А. Шеноа). — Омер стегне срце, па узме подупирати коња, само да га одржи, да не падне (С. Ђоровић)”.

Што се тиче чисто стручних питања и научне вредности овог „Правописног приручника”, мислим да он врло добро одражава све добре стране наше досадашње правописно-језичке теорије и праксе. Другим речима, све оно што је досада у нашој правописној литератури достигло своју највишу вредност нашло је места и у овом босанскохерцеговачком правопису. Сасвим је разумљиво што су аутори на доста места ишли и својим путевима, од разних досадашњих решења одабирали она за која су мислили да су најбоља, решавали извесна питања која досад нису била решена итд., и увек остајали на јасном, сажетом и релативно лако схватљивом саопштењу или дефинисању.

Остаје ми да се овде задржим још само на неким напоменама:

1. У „Правопису српскохрватског књижевног језика“, који су 1960. год. издале Матица српска и Матица хрватска, а који је израдила позната Правописна комисија (МС — МХ), није наведено како треба писати називе предузећа, установа и сл. типа: *Издавачко-књижарско предузеће „Свјетлост“*, *Основна школа „Бура Јакшић“* и сл. Како су називи ове врсте у честој употреби, било је неопходно да се они правописно дефинишу. Међутим, мишљења су се поделила. Једни су били за то да се прва реч уводног дела тих назива пише мали почетним словом, пошто тај део има атрибутски карактер, спада, дакле, у сферу општих речи, а да се великим почетним словом пише само име: *издавачко-књижарско предузеће „Свјетлост“*, *основна школа „Бура Јакшић“* итд. Други су сматрали да су и оне атрибутске речи саставни део (званичног, административног) назива установе, предузећа и сл. па да зато прву реч тог дела треба писати великим почетним словом, као што се иначе пише све што је особеног, посебног карактера: *Издавачко-књижарско предузеће „Свјетлост“*, *Основна школа „Бура Јакшић“* и сл.

Аутори овог правописног приручника овако су решили ово питање:

„Кад неко предузеће, установа, друштво и сл. има и своје посебно име, и почетак назива и посебно име (које се ставља међу наводнике) пишу се великим словом“, дакле: *Издавачко-књижарско предузеће „Свјетлост“*, *Основна школа „Бура Јакшић“*, *Народни универзитет „Буро Салај“*, *Земљорадничка задруга „Прва петолетка“* итд. Овако је решено ово питање и у „Информатору“ М. Пешикана и А. Пеца (63) — П—П, с напоменом да се то чини кад је реч о службеном имену и да ни у овом случају (тј. кад постоји шире и уже име предузећа, установе и сл.) не треба претеривати у употреби великог слова у почетку назива.

Ипак треба рећи да и они који мисле да и уводни део оваквих назива треба писати малим почетним словом — имају доста оправданих разлога за такво схватање.

2. У МС — МХ је изричито речено да се називи држава пишу великим почетним словом сваке речи из којих се тај назив састоји: *Социјалистичка Федеративна Република Југославија* и сл. Сви примери који су тамо наведени односили су се на савремене државе; остало је неизвесно (пракса је потврдила ту неизвесност) како треба писати називе држава и државних организација које су некад постојале, нпр. *Дубровачка Република* и сл. Колебања су трајала и данас трају.

Аутори „Приручника“, свесни тих колебања, сматрају да називе ових („историјских“) држава треба писати као и називе савремених држава: *Турско Царство (Турска Царевина, Отоманска Иперија, Османлијско Царство), Римска Империја (Римско Царство), Дубровачка Република, Млетачка Република, Источно Римско Царство* итд.

Мислим да је ово решење добро јер садржи у себи принцип доследности и логичности и да ће се наши наставници и професори, а и остали, сад ослободити од једне правописне дилеме. Једина је „невоља“, ако је то уопште невоља, са овим називима минулих држава у томе што она често нису фиксирана као називи савремених држава. Али то, мислим, није довољан разлог да одустанемо од поменутог принципа доследности. Уосталом наша је земља у релативно кратком временском периоду имала више назива (*Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца; Краљевина Југославија; Демократска Република Југославија; Федеративна Народна Република Југославија; Социјалистичка Федеративна Република Југославија*), па нам ништа не смета да све те називе пишемо великим почетним словом свих речи из којих се они састоје.

Међутим, не слажем се са писцима овог „Приручника“ што су из наведеног круга назива издвојили назив *Париска Комуна* написавши га овако (као досад): *Париска комуна* (203). Париска Комуна је државна микротворевина, микродржава (и просторно и временски), али је држава, тј. била је то управна творевина изразитих државних обележја, и сматрам да је једино правилно, у духу већ наведене доследности, да се те па и сличне државне творевине правописно третирају као и ма-

кродржаве, да не говорим о њиховом историјском значају и вредности у погледу друштвеног развитака.

3. Неке речи којима се обележавају родбински или какви други односи као *баба, тетка, тета, ујка, ујко, кум, мајстор* и сл. двојачко се изговарају у синтагмама у којима је други члан какво властито име: 1. акцентовано: *баба Стàнија, дèда Пàвле, тéта Зóра* итд. и 2. неакцентовано *баба Стàнија, деда Пàвле, тета Зóра, мајстор Никoла* и сл. Та ситуација довела је до тога да се створе два правописна схватања у случају неакцентованости родбинских и сличних речи у показаном језичком склопу. Једни су сматрали да неакцентовану родбинску реч треба везати цртицом за име: *баба-Станија, деда-Павле* и сл. (А. Белић и други, в. његов „Правопис српскохрватског језика“, Београд, 1950, 132) пошто се она, та родбинска реч, у таквој ситуацији редовно везује цртицом за име у осталим падежима кад се не мења: *баба-Станије, баба-Станији, баба-Станију* итд. Други пак мисле да у номинативној форми наведених и сличних синтагматских израза те неакцентоване речи не треба везивати цртицом за име, већ само у осталим падежима: *баба Станија, деда Павле, тетка Мара* итд. (МС — МЦ, П — П) пошто су и у таквим спојевима остали на снази сви правописно-језички фактори, сем што је елиминисан акценат тих речи претежно хип. карактера, а таквих случајева (тј. неакцентовања неких речи у језичким изговорним целинама) има доста у нашем језику: *Добро ддишао!, Дòђе с десет друга,* и сл. У случају наглашености оба дела синтагме ствар је чиста и недвосмислена и у ном. и у осталим падежима — све се пише одвојено и све се мења: *баба Стàна, ба̀бѐ Стàнѐ, ба̀би Стàни* итд.

У „Правописном приручнику“ Марковић-Ајановић-Диклићевом ова је ствар решена у духу првог схватања, тј. метнута је цртица и у ном.: *баба-Стана, стрина-Јела, тетка-Хајра, чика-Омер, кума-Јула* итд. Сви остали односи су и овде неспорни: *стрина-Јѐлѐ, стрина-Јѐли, стрѐнѐ Јѐлѐ, стрѐни Јѐли* и сл.

Истина је да се у изговору *баба Стàна*, тј. са неакцентованим *баба*, први део израза знатно неутралише и „лотчињава“ другом делу (имену), па је то, као и доследност употребе цр-

тице у оваквим случајевима, неке писце правописа навело да употребе цртицу и у ном. и тако комплетирају цео систем: *баба-Стана, баба-Стане* итд. Држећи се тих принципа, мирно бисмо могли писати и *осам-дана* (а *дсам дана*), јер је он *осам* у првом случају ненаглашено. Међутим, то се обично не чини, па се, аналогно, не мора чинити ни у случајевима какви су *баба Стана, тета Јула* и сл.

4. Аутори су, по мом мишљењу, сузили обим имена животиња која се пишу великим почетним словом. Они су навели неколико познатих животињских имена: *Јаблан, Рудоња, Вихор* (коњ), *Вила* (кобила), *Тигар* (пас), *Брундо* (медвед) и сл. (13), а за остала су рекли: „Имена животиња према некој особини, нпр. према боји, не сматрају се посебним именима и пишу се малим словом: *руменка, шаруља, грахорка, зельов, гаров, кулаш* и сл.” (13). То неће бити добро. Боља је Белићева дефиниција: „Великим се словом пишу имена животиња кад их имају” (11). Шира је и дефиниција у МС — МХ: „Почетним се великим словом пишу посебна (властита) имена животиња” (16). Познато је да у нашим сточарским крајевима, особито брдским, поред општих назива: *шарац, шароња, шаруља, шара, јелоња, кулаш, дорат, жујка, црнка* итд., постоје и посебна животињска имена истог облика. Тамо готово увек свака овца, сваки ован, сваки во, коњ, крава, кокош итд. има своје, тј. посебно име. У свим тим случајевима, тј. сваки пут кад није у питању општа, заједничка именица за ове животиње, већ властито животињско име, употребљава се велико слово. И име коња Краљевића Марка (Шарац), настало очигледно према боји, које сви пишемо великим почетним словом, супротставља се дефиницији аутора Приручника. Према томе, *шарац* је опти назив за шарене коње или овнове, а *Шарац* име, прво, коњу Краљевића Марка, а онда сваком поједином шарцу, тј. шарену коњу или овну или некој другој мушкој животињи, која не мора увек бити шарена, а којој је то властито име.

5. По истом принципу по коме је боље *баба Стана* од *баба-Стана* — боље је и *Хајдук Вељко, кир Герас, хаџи Омер, хаџи Тома, Узун Мирко* итд., како је у МС — МХ, него *Хајдук-*

-*Вељко, кир-Гарас, хаџи-Тома* итд., како је у овом „Приручнику“ (63—64). У формама изван нормативне цртица је редовна и оваде: *Хајдук-Вељка, Хајдук-Вељку*, и у придевима *Хајдук-Вељков, Узун-Мирков, кир-Герасов* итд.

6. Раније су се у нас називи небеских тела, сазвезђа и сл. сврставали у географске називе и писали се као и ови, тј. прва реч (ако је назив био вишечлан) писала се великим почетним словом, а остале обично малим ако нису биле властите: *Месец, Сунце, Земља, Велика кола, Кумова слама* итд. Тако Д. Боранић пише (у свом „Правопису хрватскога или српскога језика“, Загреб, 1951, 60): „Тако се пишу великим словом и имена звијезда: *Венера, Влашићи, Велики медвјед*, па и *Земља, Сунце, Мјесец, Даница...*, кад се о њима говори као о небеским тијелима“. Мислим да није добро учињено што је ова, прилично уходана традиција прекинута у МС — МХ, па је тако поступљено и у овом „Приручнику“. Мислим, дакле, да је природније и духу нашег правописа доследније појмове *Велики медвед* и сл. сврставати у категорију географских појмова (*Јадранско море, Сува планина* итд.) него у категорију појмова насеља (*Нови Сад* и сл.), па их онда тако и писати, тј. као географске називе, без обзира на то јесу ли ти називи састављени из једног или више чланова.

Напомена. Објашњења која су дали Пешикан и Пецо у свом Информатору о томе кад речи *земља, сунце* и *месец* треба писати великим а кад мали словом (64—66) много су исцрпилија него у овом „Правописном приручнику“.

7. Држећи се чврсто у нас већ одавно утврђеног начела да се пишу као једна реч две или више речи које се изговарају као једна акценатска целина, које у тој целини губе своја посебна значења и функције и које све заједно добивају једно значење, ново у односу на значења речи које су ушле у ново образовање, а одвојено речи које у изговорној целини задржавају своја посебна значења, а често и нагласак, — аутори „Правописног приручника“ су, у области одвојеног и састављеног писања речи, дали нека решења која више одговарају природи нашег језика него решења дата у МС — МХ. У ства-

ри, они су ову материју углавном свели у оне оквире који су били раније створени у нашој правописној теорији и пракси. Тако, по њима, треба писати *уз пут и успут, на жалост и нажалост, на руку и наруку, на глас и наглас, напамет и напамет, на око и наоко* итд., већ према томе да ли посебне речи у наведеним изразима имају два значења односно две функције, или једно значење. Правилно је: *Уз пут* је расло некакво жбуње, *Из гласа* сам му разабрао љутњу, *На очи* јој се навукла мрена итд. — зато што речи *уз и пут, из и гласа, на и очи* задржавају у тим реченицама своје посебне функције и значења, али: *Дјеца* су пажљиво гледала филм и *успут* бучно изражавала своје одушевљење, *Стаде* викати *изгласа, Наочи* му украде оловку — где су напред наведене речи написане заједно зато што су то сад прилози, у којима саставне речи немају своја посебна значења, већ обе заједно имају једно значење.

Објашњено је, поред осталог, и кад се *босанскохерцеговачки* пише као једна реч, тј. без цртице између саставних делова (у случају кад се БиХ узима као јединствен појам према спољном свету: *босанскохерцеговачке границе* — у смислу: границе Босне и Херцеговине према осталим нашим републикама), а кад са цртицом: *босанско-херцеговачки* (у случају кад се указује на односе међу Босном и Херцеговином: *босанско-херцеговачка граница* — граница између Босне и Херцеговине).

Све је то, мислим, добро, само ми се чини да аутори овде нису били сасвим доследни. У „Рјечнику“ су, тако, дали само *с леђа* иако је јасно да у реченици, *Није ме напао отворено, већ слеђа* оно *с* у речи *слеђа* не функционише као посебан предлог, нити је онај део *леђа* ту посебна именица, већ је реч *слеђа* прилог који овде значи: подмукло, лукаво; међутим, у реченици: *Скинуо је бреме с леђа* јасно се распознају предлог *с* и именица *леђа* као посебне речи, па су зато, разуме се, написане као две речи, тј. одвојено једна од друге.

8. У случајевима какви су *средњоевропски, средњовековни* и сл. аутори су остали при ономе што је о томе изнесено у

МС — МХ, али мислим да је, у вези са тим, ваљало водити рачуна и о ономе што је М. Стевановић рекао о појавама какве су *средњовековни* и *средњевековни*, *средњоевропски* и *средње-европски* и сл. (в. „Савремени српскохрватски језик“, Београд, 1964, 117).

9. Писање и промена страних назива и имена као и речи од њих изведених обрађени су са доста прегледности и система. Овде је углавном задржано схватање које је о овој материји изнесено у МС — МХ, коме је додато доста новог материјала, особито из оријенталних језика, а нека су питања обрађена шире и на нов начин. Остају спорна само два-три питања. Прво, не види се зашто су правописци метнули *Rousseau-a*, *Rousseau-ov* (111) кад су све сличне случајеве писали, као и у МС — МХ, без цртице између страног имена и нашег наставка: *Boccaccia*, *Boccaciov*, *Malrauxa*, *Malrauxov* итд. Биће да је то штампарска погрешка или нека омашка. Ову ситницу наводим зато што је систем *Rousseau-a*, *Rousseau-y*, *Rousseau-ot* итд. био раније вадајући у правописној пракси у источним крајевима наше земље.

Друга ствар је озбиљнија. Правописци су написали: *Хабсбург* (54) и *Habsburg* (154), тј. са *с*, тј. онако како се то пише у изворном језику (у Белића је то онако како се у нас изговара — *Хабзбург*, 519; в. и М. Стевановића, наведено дело, 103). Међутим, није јасно зашто су *Strassburg* (немачки правопис) односно *Strasburg* (француски правопис) претворили у *Стразбур*, а не у *Страсбур* (франц. изговор) или *Штрасбург* (нем. изговор). Недоследност је, дакле, у томе што је овај пример (*Стразбур*) подвргнут нашим фонетским законима, а други (*Хабсбург* и сл.) нису. Ако се треба позвати на прекид који у изговору постоји после оног *Habs*, што омогућује да се ту у нас задржи *с*, онда се то исто може рећи и за *Stras* при изговору према *Strasburg*.

10. Имена типа *Мидхат* остављена су — с обзиром на босанскохерцеговачку праксу, како напомињу и сами аутори „Приручника“ — са неизвршеном фонационом асимилацијом.

11. Називи *Версајски мир*, *Букурешки мир*, *Аустро-угарска нагодба* и сл., који су у „Правописном приручнику” написани тако, тј. великим почетним словом прве речи — могу бити схваћени и као називи којима се обележавају историјске појаве, па зато и бити написани малим почетним словом: *версајски мир*, *букурешки мир*, *аустро-угарска нагодба* и сл., па је то, мислим, требало и рећи.

12. Текст није увек усаглашен. Тако на стр. 14. стоји *Бока которска* (исправно), а на стр. 133: *Бока Которска* (неисправно).

13. Сугласници *ч* и *ћ*, *џ* и *ђ* детаљно су обрађени, што је добро с обзиром на то да је у БиХ, као и у неким другим нашим крајевима, у знатној мери ишчезла разлика између гласова који чине те парове, тј. између *ч* и *ћ*, *с* једне, и *џ* и *ђ*, с друге стране.

14. Добро је што је посебно наглашено да се речи *не*, *полу*, *само*, *против*, *противу*, *проту*, *анти*, *контра*, *псеудо*, *надри*, *микро*, *макро* итд. пишу у префиксној служби као једна реч са речима пред којима стоје: *несрећа*, *самоодбрана*, *контрареволуција*, *полубрат*, *макродржава*, *микрокозам* итд., јер се данас у нашој домаћој штампи, а и другде, могу срести најразличитија писања тих и сличних примера (*антихумано*, *анти-хумано* и *анти хумано*).

15. Турцизми су опширније обрађени него у другим приручницима ове врсте, што је сасвим разумљиво кад се има на уму да у Босни и Херцеговини живи велики број Муслимана.

16. Спроведен је систем логичке интерпункције (као и у МС — МХ уосталом).

17. Задржан је исти правописни систем као у МС — МХ у вези са писањем редних бројева арапским цифрама.

18. Задржано је двојство типа *во* — *вол*.

19. Остављен је принцип о неизостављању гласа *ј* у случајевима какви су *историјски*, *судијски* и сл.

На крају, сматрам да су аутори обавили један изванредно важан и врло користан посао за народе Босне и Херцеговине, а тиме и за све наше народе.

Милија СТАНИЋ

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Када су сви језици могли дјеловати један на другога...
... њих двоје се узајамно помагало и једно се увек позивало на другога.* — Прву реченицу написану у датоме облику прочитали смо недавно у једном есеју о питањима језика, а другу у истом великом дневном листу нашем у коме је објављен тај есеј — из пера не баш тако непознатог новинара. И само по томе судећи, немамо баш много разлога да се размећемо како се у језику код нас толико далеко отишло напред да се ето појављују књиге које, с једне стране, представљају значајна лингвистичка остварења, а с друге — задовољавају интересовање за лингвистичка питања и шире, а не само стручно, у језику образоване, публике, како се истих дана нашироко писало у текућој штампи, где се читаоцима отварају очи да је језик друштвена појава, иако то одавна ни за кога није спорно. Било би свакако много боље имати на уму да је језик и врло конкретна појава и свакодневна друштвена потреба; да је ово последње само језик дат у оним облицима у којима га је друштво створило; да те облике његове треба познавати и неговати, и правилно се њима користити.

Ово треба да знају и просветно-културни фактори, и радници на науци о језику, и књижевници и журналисти, и сви други који су позвани да посредно или непосредно шире знања о језику и подижу културу језика код свих његових корисника. А ко себи допушта да у било чему другима буде учитељ, тај не сме служити лошим примером бар у ономе у чему их жели поучити.

У случају на који овде мислимо, писац есеја у коме смо нашли прву горе написану реченицу мора знати да језик није живо биће и да према томе језици утичу један *на други* (а не један *на другога*). Исто се тако једно од двоје позива *на друго* (а не *на другога*). Граматичким језиком казано, само називи живих бића облик акузатива једине м. р. имају једнак с обликом генитива, а облик акузатива назива предмета, одн. било чега другог што није живо биће једнак је с обликом номинатива. А затим: *двоје* је, као *год* и *једно* и *друго*, реч средњег рода, а свака, и именичка и придевска, реч средњег рода, како називи живих бића тако и називи свих неживих појмова, има исте облике у номинативу и акузативу. И горње реченице су неисправне у нађеним, а исправне у облицима:

Када су сви језици могли дјеловати један на други и...

Њих двоје се узајамно помагало и једно се увек позивало на друго

или (ова друга реченица) у облику:

Њих двоје су се узајамно помагали и једно се увек позивало на друго.

X.

2. (а) *Са или без Цајића?* (б) *Са или без понављача* (в) *За и против садашње пореске основице.* — У сва три случаја иста је грешка: по два предлога (*са* и *без* у прва два, и *за* и *против* у трећем). А ти предлози не иду с истим обликом, већ сваки од њих тражи одговарајући падеж.

Употребљени у облику у коме смо их нашли, наведени скупови речи значе: „*Са Цајића и без Цајића*” (први пример), „*Са понављача или без понављача*” (други пример) и „*За садашње пореске основице и против садашње пореске основице*” (трећи пример). А тако нико не говори. Зато је у наведеним новинским насловима, а то су примери дати под (а) и (в), требало написати: (а) *Са Цајићем или без њега?* и (в) *За садашњу пореску основицу и против ње.*

Што је најгоре, пример горе наведен под (б), у тексту „Са или без понављача у продуженом боравку”, уместо исправног облика: *С понављачима или без њих*, написала су двојица наставника, и то у *Просветном прегледу* (бр. 4/72, 7). А они би морали знати да ни уштедом у простору није допуштено сакатити језик.

3. *Акцентат двају вокатива.* — У водвиљу Ж. Фејдоа *Барионово венчање*, емитованом 3. фебруара 1971, сви глумци који су се Бариону обраћали погрешно су говорили „Бариону”, тј. с дугим узлазним нагласком на претпоследњем слогу. Вокатив се, међутим, код таквих именица изговара с акцентом на првом слогу и с дужином на претпоследњем: — *Барионе* (дакле, и с друкчијим завршетком).

А у емисији за децу *Весели уторак*, 4. априла 1972, чули смо двапут: *сведоче* (с кратким узлазним нагласком на претпоследњем слогу), место правилног: *сведоче* (од *сведок*), тј. с кратким силазним нагласком на првом слогу.

4. *Клизати се.* — Како гласи садашње време овога глагола?

Повод је за то питање напис у *Политици* од 23. 3. 72, у додатку за децу, где Милан Шипка каже:

„Облик *клизајући* није правилан, мада се често може чути, нарочито међу навијачима. То је глаголски прилог садашњи, који се, као што знамо, твори од пуног облика 3. лица садашњег времена презента несвршених глагола и наставка -ћи. Треће лице множине презента глагола клизати гласи клижу, (а не: клизају), па ће предлог садашњи бити клижући, а не клизајући”.

Таква се тврдња, међутим, не може прихватити.

У „Српском рјечнику” Вука Караџића налазимо само: *клизати се* — *клизам се* (и пример: *Клизају се ноге*), како је и у *Ристић-Кангрину* Српскохрватско-немачком речнику.

Правописни речник нема овог глагола, а у *Рјечнику Југославенске академије знаности и умјетности* и у *Речнику Матице српске* наводе се двојаки облици — уз класични, Вуков

облик (*клизам се*) дата је и варијанта коју М. Шипка проглашује апсолутном, једино исправном (*клижем*).

Ни у једном од наведених речника, дакле, облик **КЛИЗАМ СЕ** није назван погрешним, већ је, напротив, то или једини облик садашњег времена од „клизати се“, или се од двају облика наводи као први, њему се тј. даје предност, док је „клижем“ секундарно (упореди и: дрхтим и дршћем, сипам и сипљем, шетам и шећем).

Стога се ни облику „клизајући“ нема шта приговорити, готову се никако не може прогласити неправилним, него је, штавише, обичнији него „клижући“.

(У цитираном тексту, вероватно омашком, пише: садашњег времена презента несвршених глагола, тј. нема зареза између друге и треће речи, а било би најбоље да је трећа реч у загради: садашњег времена (презента) несвршених глагола).

Ј. Мологић

НАШ ЈЕЗИК излази од почетка XIII књиге у пет годишњих свезака од најмање четири табака; пет свезака чине једну књигу. Годишња претплата износи 10 н. дин.; цена поједином броју је 2 н. дин. Претплату слати Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/1, на текући рачун број 608-3-133-10. Рукописе слати Уређивачком одбору или дру Живојину Станојчићу, секретару одбора, на адресу Института за српскохрватски језик.

— Рукописи се не враћају. —

На основу мишљења Републич. секретаријата за културу СР Србије, број 413-97/73-02 од 6. фебруара 1973. године, овај часопис ослобођен је плаћања посебног пореза на промет производа.

6-

PG

P4 64

573 041 19 3

1201

NZ4

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Nas Jezik

The University
of Michigan
Periodical
Reading Room

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIX, св. 2—3

БЕОГРАД, 1972.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) Бранислав Милановић, Глаголи на -ати са двојаким презентском основном	69—181
2) М. Павловић, Семантичке девијације и интерференције	119—134
3) М. Стевановић, С маргина двају прилога из два часописа	134—141
4) Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику (наставак)	142—154
5) Љубомир Поповић, О начинским реченицама са везником (а) да	155—164
6) М. Стевановић, Око облика допуне једног израза из правне терминологије	165—169
7) Д. Г. Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак)	170—180
8) Језичке поуке	181—187

УРЕБУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уредбачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1972.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело” — Београд,
Вука Караџића 5

НАШ ЈЕЗИК

ГЛАГОЛИ НА -АТИ СА ДВОЈАКОМ ПРЕЗЕНТСКОМ ОСНОВОМ

I

1. Као што се зна, глаголи са инфинитивом на *-аћи* имају у презенту основу на *-ѐ-*, *-ā-*, *-ī-*. У Б е л и ћ е в о ј класификацији од осам врста ти глаголи чине II, V, VI и VIII врсту. А за поделу глагола на врсте Б е л и ћ је узео однос инфинитивне и презентске основе. Према том критеријуму глаголи на *-аћи* сврстани су тако да однос основа *-а-*: *-ѐ-* представља II и V врсту (*рва-ти* се: *рвѐ-м* се, *ййса-ти*: *ййшѐ-м*), *-а-*: *-ā-* је VI (*чўва-ти*: *чўвā-м*), а *-а-*: *-ī-* — VIII врста (*држа-ти*: *држй-м*). Глаголи II и V врсте имају, дакле, исте гласове на крају својих основа, и ове друге карактерише промењен сугласник који је у основи инфинитива (нпр. *с* : *ш* код глагола *ййсаћи*). Другим речима, они се од глагола II врсте диференцирају само сугласничком алтернацијом. Међутим, то нема никаквог значаја за промену самих глагола јер је измена сугласника у презентској основи извршена у давној прошлости, још у општесловенској језичкој заједници, и тај гласовни закон није уопште актуелан за наш језик. М. С т е в а н о в и к¹ је у том смислу модификовао Белићеву класификацију: за II глаголску врсту дао је напореда промену глагола *орайи* и *ййсаћи*, и тако је све правилне глаголе поделио на седам врста.²

¹ Савремени српскохрватски језик I, Београд 1964, с. 339.

² Најновију поделу глагола предлаже М. П е ш и к и н у раду *О класификацији српскохрватских глагола* (Зборник за филологију и лингвистику X, Матица српска, 1967, 103—111). Критеријум његове поделе садржи више

Јасно је да је такво одређивање глаголских основа и њихових међусобних односа засновано на савременом стању језичких појава. Историјски критеријум оперише са друкчијим гласовним изгледом основа, а самим тим је друкчији и њихов морфолошки статус. Упоредна граматика, тако, доказује да су глаголи VIII (Белићеве) врсте, који у инфинитиву испред *-аи* имају предњонепчане сугласнике *ч*, *ж*, *ј* и сугласничке групе *ши*, *жд* (нпр. *кричаи*, *бежаи*, *бојаи се*, *ишишаи*, *звиждаи*) некада били глаголи на *-ѣти* одн. *-ѣти* (*ѣ=јаи*) и да су данашњи лик добили фонетским изменама које су се такође вршиле у епоси прасловенског језика.³ Отуда се њихова презентска основа завршава на *-ѣ-* као код глагола који сада имају такав инфинитивни завршетак: *бѣжѣм*, *бѣјѣм се*, *звѣждѣм* и сл. као *видѣти* (*viděti*): *видѣм*, *бѣлѣти* (*bělěti*): *бѣлѣм* („постајем бео“) и др. А глаголи наше V и VI врсте имали су некада основу презента на *-је-*; на пример, у презенту *вѣжѣм*, *вѣжѣш*..., од глагола *вѣзаи*, *-ѣ-* је постало од *-зје-*, а презентска основа *знѣ-* од гл. *знѣи* првобитно се такође завршавала на *-је-* (у стсл. је *знаѣ*, *знаѣши*, *знаѣтъ*...). Гласовне промене које је затим претрпела та основа дистанцирале су их морфолошки. Једни су глаголи старим јотовањем и најстаријом палатализацијом добили нов, палатални сугласник, *ѣ* основа презента није им се више завршавала на *-је-*, већ само на *-е-* (*вѣжѣ-*, *вѣчѣ-*). Код других је различитим фонетским процесима — губљењем нестабилног сонанта *ј* у међусоогласничкој позицији, између *а* и *е*, асимилацијом тих гласова и контракцијом — добивен дуг самогласник *-ѣ-* (**знаје-* > *знае-* > *знаа-* > *знѣ-*). На тај начин су створене две презентске основе — на *-ѣ-* и на *-ѣ-*. И новим односом основа (*-а-* : *-ѣ-*) глаголи V врсте изједначили су се са глаголима II врсте, као што је то већ истакнуто. У току језичког развитка неки су и сасвим прешли у

елемената: глаголске основе, морфолошку узајамност појединих типова, акценатске односе, семантичке категорије. Глаголи са односом основа *-а-*/*-ѣ-* (*резаи-режем* и др.) и *-а-*/*-ѣ-* (*чишаи-чишам*) чине два раздела исте (III) врсте.

³ Р. Бошковић, Основи упоредне граматике словенских језика, Београд, 1968, 82—83; — А. Бел ић, Речи са конјугацијом, 1963, 28; — Т. Мареџић, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb 1963, 67 (III изд.).

ту врсту јер је предњонепчани сугласник из презента продро и у основу инфинитива. Такви су, на пример, глаголи: *чешем* : *чешаиѝ*, *ѡмињем* : *ѡмињаиѝ*, *зайочињем* : *зайочињаиѝ*, *кашљем* : *кашљаиѝ*. Међу њима се нашао и глагол *орем* : *ораиѝ* после очвршћивања гласа *р* у презентској основи на *-је-* (стсл. *орати*, *орѣж*, *-иши*). У народним говорима има много више тих глагола него у књижевном језику.

Али глаголи V врсте били су увек ближи глаголима VI врсте, типа *чүвайѝ* : *чүвѡм*. Инфинитивна основа им се и данас завршава на исти самогласник (*-а-*), а видели смо да су се некад слагали и у погледу друге, презентске основе. И они су се зато налазили у сталној узајамности: прелазили су из једне врсте у другу. Наиме, глаголи V врсте добијали су облике и од основе презента на *-ā-*, а они којима је однос основа *-а-* : *-ā-* примаран добијали су облике и од презентске основе на *-ě-* са измењеним претходним сугласником. На пример, може се узети да су глаголи *дремаиѝ* и *скијаиѝ* у нашем језику најпре имали презентску основу на *-је-* са општим делом на сугласник, а да им је основа на *-ā-* секундарна јер је у старословенском *дрѣмати* -*мѡж*, -*мѡиши*, *сѣпати* -*плѣж* -*плѣиши*, у руском *дремаѝть*, -*млю*, *дрѣмлѣшь сѣпать*, -*плю*, -*плѣшь*. На другој су страни глаголи *махаиѝ*, *скијаиѝ* се и сл. За презентски облик *махам* у Рјечнику ЈАЗУ пише: „ово је старији облик јер је у осталијем славенскијем језицима основа у праes. таћа (али у рускоме има праes. *махаю* и *машу*)“; у старословенском је *махати*, -*хаж*, -*хаиши*. И од глагола *скијаиѝ* се старији облик презента је свакако од основе на *-ā-* (стсл. *скѣтати* *сѡ*, -*ѡж* *сѡ*, -*ѡиши* *сѡ*; рус. *скиѣѡѝсья*, -*ѡѡюсь*, -*ѡѡѣѡсья*). Као што ће се видети, историјски речник ЈАЗУ не даје много података о томе који је презентски облик „колебљивих“ глагола на *-аиѝ* изворан а који је млађег порекла. Међутим, треба претпоставити као највероватније да су глаголи V врсте ти који су, по правилу, захваћени класификационим померањем. Они су томе више подложни услед извесне деформисаности презентске основе присуством измењеног, јотованог одн. палатализованог сугласника. Наравно да су овде у центру нашег интересовања они глаголи на *-аиѝ* који у својој промени у савременом

језику имају основу презента на *-ē-* и на *-ā-* без обзира на изворност тих основинских завршетака. Задатак који сам поставио састоји се у томе да се што реалније осветли стање овог морфолошког појава и да се онда на основу тога укаже на тенденције његовог будућег развитака. За основу излагања узет је материјал који садржи Правопис српскохрватскога књижевног језика од 1960. године, у издању Матице српске и Матице хрватске.

2. У речничком делу тог Правописа наведен је велик број глагола на *-аѝи* с двојаким облицима у презенту, императиву и глаголском прилогу садашњем — по конјугацијском типу *ѝѝаѝи*, *ѝѝѝѝм* (V Белићева врста) и *чиѝаѝи*, *чиѝѝѝм* (VI врста). На пример: *шеѝаѝи*, *шеѝѝѝм* и *шеѝѝѝм*; императ. *шеѝај* и *шеѝи*; прил. сад. *шеѝајѝи* и *шеѝѝѝи*; *махаѝи*, *маѝѝѝм* и *махаѝм*; императ. *маѝи* и *махај*; прил. сад. *маѝѝѝи* и *махајѝи*. Навешћу све те глаголе према сугласнику испред инфинитивног завршетка *-аѝи*.

а) Са сугласником *Б*:

ГЀБАТИ (и с префиксима: НА-, ПРЕ-, ПРИ-, РАЗ-, СА-, У-, УЗ-), ЗЀБАТИ (поред ЗЀБАТИ);

б) са сугласником *В*:

ДОЗЀВАТИ (и с префиксима: НА-, О-, ОД-, ПО-, ОПО-, ПРЕ-, ПРИ-, ПРО-, СА-);

в) са сугласником *Г*:

ВАГАТИ;

г) са сугласником *Д*:

ЗЀДАТИ (и с префиксима: ДО-, ЗА-, ИЗ-, НА-, НАД-, НАДО-, О-, ОБ-, ПО-, ПОД-, ПРЕ-, ПРИ-, СА-, У-);

д) са сугласником *К*:

ДЕКАТИ („терати узвиком де“), ЖМЀКАТИ (и с префиксом ИЗ-), ЗАНЕКАТИ, ИСПЀКАТИ, ЈАЛАКАТИ, НАХЀКАТИ, ТОРОКАТИ, ЂУКАТИ, ФРКАТИ, ХАЛАКАТИ, ХРАКАТИ (и с префиксом ИЗ-), ХРКАТИ, ЦМАКАТИ, ЧАЛАКАТИ; МЉАСКАТИ, ПЉЕСКАТИ (и с префиксима:

ЗА-, НАД-, ПО-, ПРЕ-, РАЗ-), СТИСКАТИ (и с префиксом ПРИ-);⁴

ђ) са сугласником М:

ДРЕМАТИ (и с префиксима: ЗА-, НА-, О-, ПО-, ПОЗА-, ПРИ-, ПРО-, РАЗ-), ЗАЏИМАТИ (и с префиксима: ОБ-, ОД-, ИЗ-, ПО-, ПОЗА-, ПОД-, ПООД-, ПРЕ-, ПРЕД-, РАЗ-), ЗАИМАТИ (и с префиксима: НА-, ИЗНА-, У-, УНА-, ОБУ-, ПРЕДУ-, ПО-, ПОЗА-, УЗА-), ЏЖИМАТИ (од из-жимати) (и с префиксима: НА-, СА-), НАДИМАТИ СЕ, ОТИМАТИ (и с префиксом ПРЕ-), ХРАМАТИ (и с префиксима: ДО-, О-, ОД-);

е) са сугласником П:

ИСКЛЕПАТИ („изоштрити клепањем, нпр. косу“), НАКУПАТИ СЕ (и с префиксом ПРО-), ПОКАПАТИ (према *к ђ ѝ а ѿ и*) (и с префиксима: ПРО-, У-), СИПАТИ (и с префиксима: ДО-, ЗА-, ИЗ-, ИЗА-, НА-, О-, ОБА-, ОД-, ОДА-, ПО-, ПОДА-, ПРЕ-, ПРИ-, ПРО-, ИСПРО-, РАЗ-, РАЗА-, РАСПРО-, СА-, У-), СКЉПАТИ (и с префиксом ПО-), ХРИПАТИ, ЧЕПАТИ, ШКРИПАТИ (и с префиксом ЗА-), ШТИПАТИ (и с префиксом ИЗ-), ШТРАПАТИ;

ж) са сугласником С:

СИСАТИ (и с префиксима: ЗА-, ИЗ-, НА-, ПО-, ПРЕ-, У-);

з) са сугласником Т:

БЕНЕТАТИ, ГЊЕВЕТАТИ („говорити полако, нејасно“), ЗАГОНЕТАТИ (и с префиксима: ОД-, У-), ЗАЗВЕКЕТАТИ, ЗАКЛЕПЕТАТИ, ЗАКЛОКОТАТИ, ЗАКРКТАТИ, ЗАНОВЕТАТИ, ЗАПРЕТАТИ, КЛЕВЕТАТИ (и с префиксом О-), ЛЕТАТИ (и с префиксом С-), РАЗБУКТАТИ СЕ, СКАКУТАТИ, СКИТАТИ СЕ (и с префиксима: ДО-, ИЗ-, НА-, ОД-, ПО-, ПРО-), СРЕТАТИ, СРКУТАТИ, ЧЕКЕТАТИ, ШЕТАТИ (и с префиксима: ДО-, ИЗ-, НА-, ОД-, ПО-, ПРЕ-, ПРО-, СА-, У-), ШУШКЕТАТИ;

⁴ Глагол *шкљичи* (и с префиксима) наведен је с тројаким облицима. Зато о њему другом приликом.

Ту је, на првом месту, глагол *узимајџи*. Нема га у правописном речнику. Међутим, то је основни глагол за више сложених с префиксима који су наведени. А онда — та се глаголска реч врло често јавља у писаном изразу, а у говорном оптицају је готово стално присутна. У нашим речницима има презент на *-ам* и *-џем* (*узимам* и *узимљем*), а тако је и у Белићевом Правопису (1950): *узимајџи*, *-ам=узимљем*, као и у Маретићевом Граматици (III изд., 1963, стр. 280). Али у Боранићевом Правопису (1951) је с презентом само на *-ам* (*узимајџи: -ам*). И тај глагол је свакако зато изостављен (НЈ књ. XIII, 43). Ја сам га овде узео и потврде за његове дублетне облике даваћу заједно са потврдама за наведене сложене глаголе.

Затим недостаје такође обичан глагол *изазивајџи* поред *зазивајџи* који има доста ретку употребу, док су сложени с другим префиксима узети. У Вуковом речнику презент им је *изазиваџм* (*вљем*), *зазиваџм* (*вљем*), а и код Белића први глагол има два облика у 1. л. једн. Међутим, код Боранића их нема. Састављачи правописног речника сигурно су се и овде држали Боранићевог Правописа. А ти се глаголи, као што ћемо видети, употребљавају с двојаким облицима у промени као и остали слични с другим префиксима.

Изостављен је и глагол *џрожимајџи*, а наведени су сложени с префиксима: *из-*, *на-*, *са-*. А тај глагол има несумњиво чешћу употребу. У делима писаца која сам прегледао примери су само за гл. *џрожимајџи*. И сви су за његове облике по VI врсти. Навешћу ове: Светлост која их *џрожима* (Р. Петровић, Бурлеска, 102); — ледена страва *џрожима* тело (С т. Јаковљевић, Српска трилогија I, 55); — *џрожимају* тело жмарцима (Ј. Поповић, Избор, 115); — осјећај материнства, који *џрожима* све што је женско (Н. Симић, Прољеће, 29); — *џрожима* сву (М. Божич, Курлани, 287). Али овај глагол има и облике од друге основе, по V врсти. На омоту књиге Свети враг од П. Шегедина презентски облик је *џрожимљу*, а у речнику ЈАЗУ такав облик презента потврђен је примерима: *џрожимље* вјетар („говори се у Стонском Рату“) и: зима ме *џрожимље* до кости (Милас). — Исто тако нема ни имперфективног глагола *иза-*

жсимаји, док је перфективни *изажсји* наведен. У Вуковом речнику и у Ристић-Кангргином презент тог глагола је *изажсјам*, а код Деановића и Јернеја — *изажсјем*. У речнику Белићевог Правописа је и један и други облик: — *зажсјам* (*изажсјем*), као и у речнику Матице српске и Матице хрватске, али без потврда.

У правописном речнику нема глагола *кујаји се*, а налазе се сложени с префиксима *на-* и *и-*, који иначе нису тако обични у употреби. Међутим и тај глагол има двојакних облика у промени. Истина, у првом издању Вуковог Српског рјечника презент је само на *-ам*, али у другом издању је *кујајам* (*иљем*), *кујајем* (*иљем*) *се*. Тако је и у речнику ЈАЗУ и код Броз—Ивековића. У Њиховом речнику дате су две потврде за облик презента по V врсти: Ђевојка *се* у водици *кујље* (из Српских народних пјесама из Херцеговине, које је за штампу приредио Вук Караџић) и: Дођоше виле да *се* *кујљу* (Српске народне приповијетке, које је скупио и „на свијет издао“ такође Вук). А језик народних умотворина, нарочито језик народних песама и приповедака, за Вука Караџића је био толико усавршен да му је он давао ранг књижевног језика. Облици овог глагола од основе презента на *-је-* нису сасвим непознати ни у нашем данашњем језику. Такав облик употребио је А. Шантић у песми *Неретва*: Неретва се ломи, а с високих кука нага дјеца скачу и с виком *се* *кујљу*. Исти облик употребио је и један млади песник из Црне Горе у песми *Ђавоље лази*: Ђаволи *се* *кујљу* (прочитано на Радију 19. марта 1972. год.). Баш зато што је такав облик редак у употреби, он у песнички израз уноси извесно освежење. И код Маретића, у Граматици, гл. *кујаји* има презент *кујајам* и *кујљем* (с. 280), као и у Белићевом Правопису: *кујајам* (*кујљем*). У најновијем речнику МС и МХ други облик је у загради (*кујљем*) и означен је као покрајински. Боранић га није навео у свом Правопису, па се може рећи да је то разлог што се не налази у речнику заједничког Правописа. — У Вуковом речнику и сложени глагол *окујаји* и *окујаји се* има двојакни презентски облик — на *-ам* и на *-иљем*, као и у речнику ЈАЗУ, где је други облик потврђен примером опет из Вукових народних

приповедака: Да сад узме овде воде и да је [тј. девојку] њоме *окуйље*, у дан и ноћ остала би здрава.

Кад се све ово узме у обзир, онда је јасно да је и глаголу *куйаиши* (*се*), а и глаголу *окуйаиши* (*се*), требало дати места у правописном речнику, тим пре што су се у њему нашле сличне глаголске речи са ограниченом фреквенцијом.

5. Има затим глагола који су као прости наведени само са облицима од основе презента на *-је-*, а као сложени с префиксима имају двојак облике. Тако глаголи: *звекѣшаиши*, *кайаиши*, *клејѣшаиши*, *клокодѣшаиши*, *клојдѣшаиши*, *крѣкашаиши*, *некашаиши*, *ирѣшаиши*, *исѣкашаиши*, *хукашаиши* имају презент по V врсти: *звекѣћем*, *кайљем*, *клејѣћем* итд., а с префиксима је: *завзекѣшаиши*, *-звекѣћем* и *-звекѣшам*, императ. *завзекѣћи* и *завзекѣшāj*, *идкашаиши*, *идкайљем* и *идкашам*, императ. *идкайљи* и *идкашāj*, *заклејѣшаиши*, *-клејѣћем* и *-клејѣшам*, императ. *заклејѣћи* и *заклејѣшāj* итд. То, међутим, не може бити исправно јер и прости глаголи, као и сложени, имају облике и од друге презентске основе, на *-а-*. На пример, глагол *кайаиши* има такве облике код писаца: —...храни [се] капљицама отрова, што му у уста *кайају* с висине бунара (К Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, СКЗ, 135); — сузе јој *кайају* кишицом на увеле руке (А. Ш е н о а, Златарово злато, Загреб 1933, 293); — одише мјешавином мириса покварених јаја и *кайајућег* воска (М. Б о ж и ћ, Курлани 1958, 285). И Б е л и ћ и Б о р а н и ћ, у својим правописима, дају овај глагол с двојаким облицима презента: *кайљем* (*кайљам*) одн. *кашам* и *кайљем*. У речнику ЈАЗУ такође има у презенту *кайљем* (*кайљам*). Облик у загради потврђен је примерима: Већ из Марка црна крвца *кайа* (Хрватске нар. пјесме); — *кайа* (Осветници); — Шупаљ котлић ну не *кайа* (И. Ђ о р ђ и ћ). — Од последњег глагола *хукашаиши* у Б р о з - И в е к о в и ћ е в о м речнику презент је *хучем*, али у загради стоји „и *хукам* по неким крајевима“. В у к, у Српском рјечнику, *хукашаиши*, *хучем* упућује на *укашаиши*, с презентом *учем* иако под 2) наводи пример: Свети Лука у нокте *ука*. У Белићевом Правопису презент тога глагола је *хучем* (*хучам*), али прил. сад. је само *хучући*, зап. нач. *хучи*. — У речнику МС и МХ глагол *клејѣшаиши* има два облика у 1. л. једине: *-ам* и *клејѣћем*.

С друге стране, глаголи: *квдѣаѣи*, *срѣѣаѣи*, *шордкаѣи*, *хр-каѣи* и *храмаѣи* наведени су с двојаким облицима, по V и VI врсти (нпр. *срѣѣам* и *срѣѣѣм*, императ. *срѣѣај* и *срѣѣи*, прил. сад. *срѣѣа-јѣи* и *срѣѣѣи*), а као сложени с префиксима: *расквоцаѣи се*, *сѣ-срѣѣаѣи*, *ѣресрѣѣаѣи*, *расшордкаѣи се*, *захркаѣи*, *захрамаѣи* имају облике само по V врсти (нпр. *сѣсрѣѣѣм*). Тако стоје и глаголи *лѣѣаѣи* и *слѣѣаѣи* према глаголима с префиксима: *за-*, *об-*, *ѣо-*, *ѣре-*, *са-*, *у-*, *уз-*: *лѣѣѣм* и *лѣѣам*, *слѣѣѣм* и *слѣѣам* према: *ѣдлѣѣѣм*, *сдлѣѣѣм*... итд. Потврде за двојаке облике глагола: *сѣсрѣѣаѣи*, *ѣресрѣѣаѣи*, *облѣѣаѣи*, *ѣрелѣѣаѣи*, *ѣролѣѣаѣи* и *залѣѣаѣи* даћу кад будем наводно примере из језика писаца за глаголе *срѣѣаѣи* и *лѣѣаѣи*.

6. Неки су сложени глаголи у правописном речнику дати с облицима од једне презентске основе, а с другим префиксима су с двојаким облицима. Тако од глагола *ддимаѣи се* презент је само *ддимаѣм се*, а глагол *здимаѣи*, *ндимаѣи*, *ѣдимаѣи* и *ѣумаѣи* имају облике и на *-ам* и на *-ѣм*. Међутим, и глагол *ддимаѣи се* јавља се и с презентом по V врсти; нпр.— Одвише се привикао да *се доимѣје* догађаја око себе (К. Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, 24); — Сви кажу да *се* племство одувек *доимѣје* чиновништва (В. Ј е л и ћ, Домино, 22). Тако стоје и глаголи: *дѣжимаѣи*, *ѣриѣљескаѣи*, *ѣромахаѣи* према глаголима: *саѣжимаѣи*, *ѣдѣљескаѣи*, *умахаѣи*. На пример: од *оѣжимаѣи* презент је *дѣжимѣѣм*, императ. *дѣжимѣи*, прил. сад. *дѣжимѣѣѣи*: *саѣжимѣам* и *саѣжимѣѣм*, императ. *саѣжимѣај* и *саѣжимѣи*, прил. сад. *саѣжимајѣи* и *саѣжимѣѣѣи*.

7. Овде треба поменути и глаголе *дѣухаѣи* и *ѣѣухаѣи* и сложене с префиксима. Они имају и лик са секундарним гласом *в* (*дѣуваѣи*, *ѣѣуваѣи*). Њихови облици презента, императива и прилога садашњег различито су наведени у правописном речнику. На пример, *s. v. дѣухаѣи* стоји: *дѣѣшѣѣм* и *дѣѣхѣам*, *дѣѣѣи* и *дѣѣхѣај*, *дѣѣѣѣи* и *дѣѣухајѣѣи* поред *дѣуваѣи*, *дѣѣѣам*; *s. v. задѣухаѣи*: *задѣѣхѣам* и *задѣѣуваѣи*, *задѣѣѣам* и *задѣѣѣѣм*, а *s. v. задѣуваѣи*: *задѣѣѣам* и *задѣѣухаѣи*, *задѣѣѣам* и *задѣѣѣѣм*; *s. v. ѣодѣуваѣи*: *ѣодѣѣѣам* и *ѣодѣѣухаѣи*, *ѣодѣѣѣам*. Слично је и са глаголом *ѣѣухаѣи*: *ѣѣѣам* и *ѣѣуваѣи*, *ѣѣѣам* и *ѣѣѣѣм*, а *s. v. ѣѣуваѣи*: *ѣѣѣам* и *ѣѣухаѣи*, *ѣѣѣам*; *s. v. расѣѣуваѣи*: *расѣѣѣѣам* и *расѣѣѣѣѣи*.

хайи, *ра̀сї̀у̀х̄ам* и *ра̀сї̀у̀ш̄ем*. Ти су глаголи неједнако наведени и у другим нашим речницима. У Вуковом речнику је: *д̀у̀вайи*, *д̀у̀в̄ам* (*д̀у̀ш̄ем*), а s. v. *д̀у̀хайи*: *д̀у̀х̄ам* (*д̀у̀ш̄ем*); s. v. *ї̀у̀хайи*: *ї̀у̀х̄ам* (*ї̀у̀ш̄ем*), али s. v. *ї̀у̀вайи*: *ї̀у̀в̄ам*. Ристић и Кангрга *д̀у̀хайи* упућују на *д̀у̀вайи* с презентом *д̀у̀в̄ам* (*душем*); међутим од *ї̀у̀вайи* (*fiesten*) презент је *ї̀у̀в̄ам*, а од *ї̀у̀хайи* (*pusten, blasen*) — *ї̀у̀ш̄ем*. Код Деановића и Јернеја ови се глаголи наводе само са гласом *x*, и то: *д̀у̀хайи*, *д̀у̀ш̄ем*, а *ї̀у̀хайи*, *ї̀у̀х̄ам* и *ї̀у̀ш̄ем*. Добро је познато да се ови глаголи са изворним гласом (*x*) употребљавају више у западном делу језичке територије, а са новим гласом (*в*) — у источном. Зато мислим да је у једном правописном речнику као што је овај те глаголе требало дати по обрасцу: *x*: *x*, *ш* и *в*: *в*, а не *x*: *x* и *в*: *в*, *ш*. Јер тамо где они имају лик *д̀у̀вайи*, *ї̀у̀вайи* презент је *д̀у̀в̄ам*, *ї̀у̀в̄ам*, а према *д̀у̀хайи*, *ї̀у̀хайи* презентска основа је на *-а-* и на *-'е-*. Уосталом, и овде је требало поступити као код глагола *кї̀хайи*, *кї̀јайи*: уз први лик иде *кї̀ш̄ем* и *кї̀х̄ам*... поред *кї̀јайи*, *кї̀ј̄ам*, а уз други — *кї̀јам* и *кї̀хайи*, *кї̀хам* и *кї̀шем*.

Све ово што је досад изнесено представља у целини очит пропуст оних који су радили на састављању правописног речника. То утолико пре што је тај посао био у рукама наших познатих и истакнутих језичких стручњака. И баш зато је с правом било очекивати да целокупан речнички материјал буде свестрано и беспрекорно обрађен, поготову кад се при том ишло на исцрпност у излагању. А овде је била у питању чисто граматичка страна обраде једне одређене категорије речи. На основу те обраде треба сада да се зна шта је у сваком посебном и конкретном случају граматички исправно, а шта није; другим речима, шта у писаном изразу и говорној језичкој пракси има право на књижевну употребу, а шта не треба узимати. Према томе, показане недоследности и неуједначености ове врсте могу да стварају, и стварају, забуну и доводе обавезно у недоумицу оне којима овакав један речник служи као приручно упутство.

8. То, међутим, није све што треба замерити обрађивачима речничког дела Правописа. Иако су глаголи на *-айи* с двојаким облицима у промени заступљени ту у великом броју, опет се не може рећи да таквих глагола више нема у књижевном језику.

Списак тих глагола тиме није исцрпен. Има их још. Неки су од њих у правописном речнику наведени с једним презентским обликом, а неких уопште нема. Навешћу овде неколико глагола.

У правописном речнику нема глагола *клизати* (*се*). Тај глагол, који се у нашем језику потврђује тек од XVIII века (Рј. ЈАЗУ), има презент од основе на *-а-* (*клизам се*) у речницима — Вуковом, Броз-Ивековићевом и Ристић-Кангргином, као и код Белића и Боранића у њиховим правописима. Али у речнику М. Деановића и Ј. Јернеја 1. лице презента је *клизам се* и *клизем се*. А тако је и у речнику МС и МХ: *клизати*, *клизем* и *клизам*; дакле, узет је као неповратни глагол и са другим акцентима.⁵ Први се облик потврђује примерима: *клижу* (Славко Батушић, Загреб), *клижући* (Фрањо Хорват-Киш, Загреб), *влак се клиже* (Анте Неимаревић, Загреб), *нек се клижу* (Велко Петровић, Нови Сад), *клижу се* (Младен Ољача, Београд).

Ја могу навести примере за двојачке облике овог глагола. То су ови:

- а) — *клизају се* играјуће зраке (П. П. Његош, Луча микрокозма, стр. 129); — *клизајући се* и *падајући* (Св. Ћоровић, Цел. дела, књ. прва, 370); У густу таму да све дубље *клизам* (М. Ракић, Нове песме, 1912, 28); — Нога му *клиза* по каљавој земљи (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, СКЗ, 93) — *Шљапајући* и *клизајући* стаде пред мене неко (В. Петровић, Сабрана дела III, 151); — *јер се* непрестано *клизају* и *падају* (Ст. Јаковљевић, Српска трилогија I, 413); — *клиза се* и *стално пада* (М. Лалић, Хајка, 333);
- б) — *Клижу му се* опанци (Бос. вила 1889; Рј. ЈАЗУ s. v. *клизати се*); — Валови златни по пшеници *клижу* (Драгутин Домјанић, Пјесме 1933, 44); — Залуд једра лет бјеласа *се* и *клиже* (исто, 74); — Уто оћутјех да по крви *клижем* (И. Г. Ковачић, Јама и друге песме 1968, 68); — Са мношћом на ме почео да *клиже* (исто, 71);

⁵ Са краткоузлазним акцентом презент је само на *-ам*: *клизати*, *-ам*.

— прсти *клижу* по рамену (Г у с т а в К р к л е ц, Сабрана дела I—II, 30); — *клижући се* по снегу (Е р и х К о ш Као вуци, 168); —... нек се *клижу* [саонице] (В. П е т р о в и ћ, *Полијика* 1959, 15394, 11); — *клиже* [се] низ голе жуте прљуге (Б. Ћ о п и ћ, Дјечак прати змаја, 1956, 95); — *Клижу се* низ лице капље бљутаве воде (М. О љ а ч а, Шапат борова, 1953, 5) — Како *се* то само *клиже*... (на Т е л е в и з и ј и, Загреб).

Имам и неколико примера за сложени глагол *склизати* (*се*): — *склизатући се* сваки час (С в. Ћ о р о в и ћ, Цел. дела, књ. прва, 246); — *Ви се склизете* око мене у великим луковима (М. К р л е ж а, На рубу памети, 172); — Са врха стрехе *склижу* кишне капи (Н. С и м и ћ, Прољеће, 10); — *склижући се* (Д е а н о в и ћ - Ј е р н е ј, Талијанско-хрватско-рпски рјечник, s. v. *sdrucioloni*, -е адв.); — *склижу* [се] натраг у завејани град (М. К а ш а н и н, Трокошуљник, 1930, 81).

Ови примери показују где су распрострањени једни а где други облици ових глагола: облике са јотованим сугласником у основи презента, који су доста бројнији, употребљавају наши писци из западног и северозападног дела језичке територије, а облике од основе на *-а-* углавном они који су из источног дела. Јасно је да овај глагол није требало изоставити, поготову кад су дати многи други који се иначе ретко јављају.

У правописном речнику недостаје још један глагол са фрикативним гласом *з*. То је глагол *јузати*. Истина, наведен је сложени глагол *исјузати* с презентом *исјужѐм*, императив је *исјужи*, али простог глагола нема. Место тога је *јузати*, *-им*, глагол са истим и сличним значењем (*kriechen, klettern*). Та реч, међутим, није интересантна ни са правописне ни са граматичке стране, сем ако није узета зато да се покаже да је треба употребљавати тако а не са завршетком *-ати*. Али је онда било нужно да се то и назначи. Или се тиме хтело ставити до знања да је у књижевном језику *јузати*, а не *јузати*, што би било најмање вероватно јер се овај други глагол налази у нашим речницима као одређена лексичка јединица. У Вуковом речнику презент глагола *јузати*

је само *йужѣм*. А тако је и код Ристић-Кангрге и Деановић-Јернеја. У речнику Белићевог Правописа други облик, *йузам*, који је дат међу заградама, означен је као неправилан.⁶ Међутим, код писаца су заступљени облици овог глагола и по V и по VI врсти. Истина, бројније су потврде за облике од презентске основе на -е и са измењеним сугласником из општег глаголског дела, али то не значи да оне друге, од основе на -а-, треба одбацити као неправилне. То показују примери:

- а) — Не могу да иду него тако *йужу* (Вук Караџић, Српски рјечник, s. v. *бауљайи*); — И све што *йуже* по земљи (Б. Даничић, Рјечник ЈАЗУ s. v. *йузаји*); — да се *йужу* усправно без опасности (М. Ђ. Милићевић, Рјечник ЈАЗУ s. v. *йузаји*); — све *йуже* пред њим (Св. Ђоровић, Цел. дела IV, 473); — *йуже* с дететом по соби (Ј. Веселиновић, Слике из сеоскога живота I, СКЗ, 103); — уз које [притке и жице] *йуже* хмељ (Ј. Цвијић, Говори и чланци II, 1921, 209); — уз који [пропланак] се *йужу* и куће приштинске (Б. Нушић, Сабрана дела XI, 251); — није умио да везан *йуже* (Р. Чолаковић, Кућа оплакана, СКЗ, 149); — [колона] *йуже* за њим... (Д. Ђосић, Далеко је сунце, 1953, 9); — По шуми *йужу* људи (М. Крлежа, Лирика 1949, 199); — Тада сам почео да *йужем* напоље (Ернх Коси, Као вуци 1948, 82);
- б) — раци *йузају* по морском дну (Вј. Новак, Тито Дорчић, СКЗ, 57); — *йузајући* по њој (исто, стр. 56); — *йузајући* (Деановић - Јернеј, Талијанско-хрватскосрпски рјечник s. v. *sdrucioloni*, -e adv.); — Војници се *йузају* уз онај камењар (Ст. Јаковљевић, Српска трилогија II, 1939, 188); — А ми *йузамо* четвороношке према оној ували (Ст. Винавер, Ј. Хашек, Доживљаји доброг војника Швејка, 1949, 19).

У речнику ЈАЗУ стоји да се презентски облик *йузаѣм* употребљава у Лици, а наведен је и један пример из Елезовићевог

⁶ Д. Костић такође не одобрава облик *йузам*; у Није-него пише: *йужем*, не: *йузам*.

Речника косовско-метохиског дијалекта (s. v. *ūzāiī se, ūzām se* несвр. тоциљати се, клизати се): *Зими се деца ūзају по леду.*⁷ Из Академијиног се речника затим види да је тај глагол и у прошлости имао у промени облике и од једне и од друге презентске основе; на пример: *ūзајући* (Л а с т р и ћ, Д о ш е н), *ūза* (Д о ш е н, К а н и ж л и ћ); *ūжу* (В у к о в е Нар. лјес., Осветници од фра Г р г е М а р т и ћ а, у Загребу 1861). И као да су облици од основе на *-а-* у старом језику били чак нешто чешћи. Најстарија потврда за овај глагол је из XIII века: Чловѣк нѣтко хромь *īлзаје* на ногу својеју (С в. С а в а, Жит. Сим. 21). Али такав облик презентса одговара облику који је глагол *плъзати* имао још у старословенском језику: *плъзати* поред *плъжѣ*, *плъжѣши*; слично је и у руском језику: *īблзати*, *-аю*.

Нема ни итеративног глагола *īомāгаји*. А ипак га је требало навести. Јер у својој промени има двојаке облике: не само од презентске основе на *-је-* (*īдмāжѣм*, *īомдѣжи*, *īомдѣжући*) већ и од основе на *-а-* (*īдмāгāм*, *īдмāгāj*, *īомдгајјући*). Истина, стандардна вредност се приписује облицима са палатализованим сугласником и писци правописног речника сигурно зато нису узели овај глагол. Али и други облици постоје толико да их не треба сасвим занемаривати. Код Вука, у Српском рјечнику, међу заградама, стоји да је у Црној Гори презент *īдмāгāм*, а под 2) у значењу „um Hülfe rufen“ императив је *īомагајије*. У вези с тим и Маретић у Граматици вели да „кад се у невољи виче у помоћ, онда је императив *īдмāгāj*, *īдмāгājије*“⁸. Такав је императивни облик он нашао у Вуковом језику и код М. Ђ. Милићевића. И у Хрватскосрпско-талијанском рјечнику Деановића и Јернеја, s. v. *īомāгаји*, императив је и *īомагај!* *īомагајије!* (*aiuto!*, *soccorso!*). Ево још неколико примера за облик императива од презентске основе на *-а-*:

- Јао и *īомагај!* (А. Ш е н о а, Златарово злато, 156);
- Удави се... *īомагај* (С т. Ј а к о в љ е в и ћ, Српска трилогија I, 483); — *īомагај*, слуго божја (Н. С и м и ћ,

⁷ Ј. К а с у м о в и ć, Pabirčenje po Iveković-Brozovu Rječniku hrvatskoga jezika (Nast. vjesnik knj. XII, Zagreb 1904, 575): *ūzāiī* има презент. *ūzām* (код Броз-Ивековића је *ūжѣм*).

⁸ Т. М а р е т и ć, Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole, Zagreb 1906, III изд., стр. 106.

Прољеће, 120); — *йомагај*, ако имаш срца (П о л и т и к а од 23. јула 1972, 17); — *Помагајће* док има времена! (П о л и т и к а за децу од 31. августа 1972, 3); — јао и *йомагај* (Речник МС и МХ).

Такав императив је врло распрострањен у народним говорима, а употребљавају га, наравно, и писци у говору лица; и не само тако.

И за облик презента од ове основе има потврда у писаном језику. Могу навести ове:

— ... Што у Чеву цркву не градимо | Аранђелу, да ни свуд *йомага* (Њ е г о ш, Горски вијенац, 64); — Ако ништа очи *йомагају* (Њ е г о ш, Шћепан Мали, стр. 188); — То ти не *йомага*, колико ни врага крст (Нар. посл. В у к о в е; Рјечник ЈАЗУ s. v. *йомагајти*); — да ти ја *йомагам* потворити праве људе (Љ у б и ш а; исто); — Одврну га у свој завичај да му *йомага* (М. П а в л и н о в и ћ, М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик II, 348); — А они други [Турци] сви кукају и *йомагају* (М. М а ж у р а н и ћ; Речник МС и МХ)⁹; — *Помага* Бог (Д. Ђ у р о в и ћ, Дукљанска земља, 329).

Д а н и ч и ћ у Облицима српскога језика (1872) каже да се гдегде „и *йомагајти* са својима сложенима говори и по првом делу“ (стр. 106), тј. као *чувајти*, *чувајм*. Тако је прилог садашњи употребљен као придев у овом примеру: од треска и *зайомагајућих* гласова (С т. Ј а к о в љ е в и ћ, Српска трилогија I, 100).

У речнику ЈАЗУ s. v. *йомагајти* презент је *јомажем*. Али се одмах додаје да је презент и *йомагам* и да је тај облик старији (најстарија потврда за облик *јомажем* је из XVI века). У старим речницима — Белином, Јамбрешићевом, Волтицијином и Стулићевом презент овог глагола је само *йомагам*. То је прасловенска глаголска реч; у старословенском језику је помагати, -аѣ , -аѣши , у руском *йомогать* -аю, а у бугарском *йомагам*. У Академијином речнику више је потврда за облике од такве основе презента него за облике

⁹ За облик презента *јомажем* међу заградама стоји да је покрајински.

од основе на *-е-*. Међу њима су и ови примери из језика дубровачких и далматинских песника:

— Да пожали, јаох, мене и уцвилит ми да *йомага* (М. Д р ж и ћ); — Добрима зло чиниш, цић да злих *йомагаш* (Д. Р а њ и н а); — Љубав и срећа смионе *йомага* (И. Г у н д у л и ћ); — што нас не *йомагаш* (И. Ђ о р ђ и ћ); — Рике не пристају цић мора онога, ким се *йомагају* (Х е к т о р о в и ћ); — сиромаше *йомагајући* (А. К а ч и ћ).

За облик императива:

— Тако ми Богъ *йомагај* (Мон. serb., из XII в.); — Серафиме, *йомагај* (Д. О б р а д о в и ћ); — *йомагај*, царе (Д а н и ч и ћ); — *йомагајше* (З а к. в и н о д.) и др.

Све ово потврђује да и *йомагаји* спада у глаголе с двојаком презентском основом. У нашем савременом језику његови облици од презентске основе на *-а-* најчешће имају дијалекатско обележје, али не искључиво дијалекатско јер се каткад јављају и у књижевним текстовима, а у старом језику, као што смо видели, били су сасвим обични.

И итеративни глагол *лѣгаји* (ијек. *лијѣгаји*), према свршеном *лѣћи*, *лѣжѣм* и *лѣгнѣм*, наведен је у правописном речнику, као и у другим речницима, са облицима од презентске основе глагола V врсте: *лѣжѣм*, императ. *лѣжи*, прил. сад. *лѣжући*; тако и кад је сложен с префиксима (*налѣгаји*, *иолѣгаји*). Али се код писаца, углавном из западних и југозападних крајева, може наићи и на њихове облике од друге основе презента, на *-а-*. На пример:

— ми *лијѣгамо* са сунцем (В ј. Н о в а к, Госњедњи Стипанчићи, 1899, 232); — пред зору *лијѣгају* (С т ј. М. Љ у б и ш а, Приповијести, СКЗ, 10); — Јесен на нас *лијѣга* (Т. У ј е в и ћ, Ојађено звоно, 1933, 125); — *лијѣгају* у гаћама (В ј. К а л е б, Бијели камен, 108); — *налијѣгају* на брда (Ч. В у к о в и ћ, Висине, 192); — *иолијѣгају* (И. А н д р и ћ, Одабране приповетке, СКЗ, 71); — чекам да сви *иолијѣгају* (Н. Л о п и ч и ћ, На камену, 437).

У речнику ЈАЗУ ови глаголи имају презент на *-жѣм* и *-ѣм*, што се затим потврђује и примерима, од којих ћу навести само ове:

— Тко *лијега* са псима, устаје с бухама (Пословице Да-ничићеве); — Така *лига* на меке душеке (Нар. пјесме Вукове); — Преко њега мостић *лега* (Б. Радичевић); — Збори, Јово, што ти *налијега* [„треба“] (Пјеванија црногорска и херцеговачка); — Уморни *џолијегају* на једној пољани (Нар. прип. Врчевећеве).

Овакви примери показују да и ови глаголи, према двојаком завршетку презентске основе, припадају двома глаголским врстама. Само и овде, као и код глагола *џомагаџи*, може се рећи да су облици од основе на *-а-* ретки. Али они, колико-толико, карактеришу морфолошку структуру глагола и зато их не треба игнорисати.

Глаголи *џрскати* и *џскаџи* наведени су с презентом *џрскџм* и *џшиџм* (императ. *џшиџи*, прил. сад. *џшиџуђи*), док су глаголи *сџиџскаџи*, *џљџскаџи*, *мљџскаџи*, који имају исту сугласничку групу у општем делу, дати са облицима од презентске основе на *-а-* и на *-џџе-*. Међутим, и ова два глагола могу имати и облике са гласовном групом *-џџ-*. Тако је, на пример, Н. Симић, савремени хрватски писац, родом из Босне, употребио императив од глагола *џрскати* у реченици: — Ево ти нафоре, Симеоне, и *џриђи* је босиоком (Прољеће, 120). А познато ми је да се и у околини Шапца и Лознице презент тог глагола изговара такође са групом сугласника *-џџ-*. Забележио сам ове примере: — Ја *џриђем* трешње сваке године; — Они *џриђу* кромпир. У колубарском говору, тј. у говору Ваљевске Колубаре и Ваљевске Тамнаве, презент глагола *џрскати* је само *џриђџ* (Б. Николић, Колубарски говор, СДЗБ. књ. XVIII, 55). Дакле, таква је презентска основа овог глагола у северозападној Србији, а наши народни говори који се тамо простиру чине, као што се зна, основу савременог књижевног језика екавског изговора.

Облици глагола *џскаџи* од основе презентса са *џџ* још су распрострањенији. У Вуковом речнику презент тога глагола је *џшиџм*, али међу заградама стоји да је „у Босни по варошима *џшиђм*“. Маретић у Граматици даје оба облика: *џџем* и *џџџем*, а затим вели да је у наведеним речима међу којима је и глагол *џскаџи* „*џџ* дијалектизам“ (стр. 103); у речнику МС и МХ

презентски облици *îskām* и *îshĕm* означени су као покрајински.¹⁰ Потврде за облике од презентске основе са *shĕ* налазе се и код писаца, али у говору лица. Такви су примери:

— *Ишĕм* вас, да вас поздравим (И. Ћ и п и к о, За крухом, 168); — Ми ништа не и ш ĕ е м о (исто, 210); — Срце ми и ш ĕ е да се насмејем (В. Петровић, Сабрана дела III, 121); — Па ти сад од мене *шĕиш* паре (Н. С и м и ĕ, Прољеће, 50).

Обавештен сам да тако гласи презент и у неким крајевима Хрватске, нпр. у Петрињи. У речнику ЈАЗУ s. v. *искаши*, *ишиѐм* пише да у „чакаваца и у њекијех западнијех штокаваца остаје *shĕ*: *îshĕm*“. Поред примера: Него ме *иши* правдом (Моп. стоат. 1599), — спасења *ишĕћу* (П. Х е к т о р о в и ĕ) и других — ту су и ови: — Па он *ишĕ* од Грује дјевојке (Нар. пјесме. Ј у к.) и: — За њег *ишĕ* три товара блага (Нар. пјесме П е т р.).

Из свега овога се види да су облици глагола *искаши* са сугласничком групом *shĕ* доста чести у употреби. Такви се облици, истина, третирају као фонетска и морфолошка особина појединих говора, али у поређењу са облицима од основе презента на *-а-* (*искам...*) они несумњиво премашају локалне оквире.

И од глагола *бискаши* са облицима *бишиѐм*, *бишии*, *бишиљћи* Н. С и м и ĕ је употребио презент од основе са *shĕ*: — Није више покушавала да *бишĕ* бијеле (Прољеће, 135). А. П е ц о (ЈФ књ. XXVIII св. 1-2, 183) тврди да се и у говорима централне штокавске зоне — Источна Херцеговина, Никшићка жупа, Ужице — наилази и на групу *shĕ* у примерима: *љобишĕћи*, *љобишĕћу*, *ишĕм*, *ишĕћи*, *зашĕћи*, који су наслеђени још из предбалканске епохе и сачувани су напоредо, али са већом фреквенцијом, са облицима „који знају и за дисимилациону скупину *ши*: *ишиѐ*, *бишиѐм...*“

Има и других глагола са задњонепчаним сугласницима *к*, *г* испред инфинитивног завршетка *-аши* који имају правилне облике по V арсти, тј. од основе презента на *-че-*, *-же-*, али који се могу срести и у облицима од основе на *-а-*. На пример:

¹⁰ У *Hrvatskoj ili srpskoj gramatici za srednje skole*, III izd., Zagreb 1906, Мареџић не одбацује презентски облик *îshĕm*, већ вели: говори се *ишиѐм*, ређе *îshĕm*“ (стр. 106).

— Тако се *лелекају* они који погину (Д. Ђуровић, Дукљанска земља, 88); — *мукајући* као поскокни вол у крду (М. Божич, Курлани, 314); — ми би га... *залагајући се* лијечили (Н. Симић, Пролјеће, 226).

Такви су и облици неких глагола са звучним денталом з. На пример: — Морам да *йошрзам* лично вас (Б. Чиплић, Стравична звона, 114); — *зашезајући* му фалаке око нога (Св. Ђуровић, Цел. дела, књ. I, 332).

Такви примери, међутим, значе само толико — да је те и сличне глаголе захватио процес уједначавања глаголских основа, и да се јављају изузетно ретко и спорадично. Али и они доприносе потпунијем разумевању самог појава. Зато није наодмет да се овде помену.

С једним обликом презента у правописном речнику су и глаголи: *йрејлејашии* (-ћем), *зобашии* (-љем) и *колџашии* (-ам). Међутим, нису непознати облици тих глагола и од друге презентске основе.

У Маретићевој Граматици (III изд., стр. 280), међу глаголима „који иду у први и други разред пете врсте“ налази се и глагол *йрејлејашии* — с презентом *йрејлејашам* и *йрејлећем*. Маретић упућује на Ивековићев речник где је презентски облик тога глагола као у Вуковом речнику, тј. *йрејлећем*, а у реченици из Даничићевог превода с руског Муравијевљевих Писама о служби Божјој употребљен је други облик, од основе на -а-, са *се* и у пасивном значењу: — и тако се *йрејлејаш* сва седамнаеста катисма као многожични покров. Маретићу је, изгледа, била довољна та једина потврда таквог облика овог глагола па да га прогласи књижевним обликом. Јер је за њега језик Ђуре Даничића, поред Вуковог језика, био неприкосновен у погледу изворности, правилности и чистоте. Нема сумње да је на основу истог примера Маретић и у речнику ЈАЗУ, као обрађивач, написао да „презент може бити и *йрејлејашам*“. У нашим старијим речницима, пре Вуковог, презент има само такав облик: у Белином — *йријлејашам*, у Бјелостјенчевом и Волтицијеном — *йрејлејашам*.

Глагол *зобашии* има презент с двојаким обликом у правописима Белићевом и Боранићевом: *зџбљем* (*зџбам*) — код Белића, *зобљем*

и *зобам* — код Боранића. Други облик, на -ам, који се иначе не налази на другим местима, употребио је Р а с т к о П е т р о в и ћ: — тике које слећу да *зобају*, (Бурлеска, 36). Такав облик овог глагола није много необичан.

О глаголу *колебаџи* (*се*) може се рећи више. Тај глагол у Вуковом речнику има презент и од једне и од друге основе: *колебам* (*колебљем*) *се*. Тако је и код Белића, у Правопису: *колебам* (*колебљем*), з. н. *колебај* (*колебљи*). Говорећи о употреби и значењу глагола *колебаџи* и *колебаџи се* Љ. Јонке (Књижевни језик у теорији, 1964, стр. 166) пише: „... потребно је разликовати праву прелазну употребу глагола *колебаџи*, *колебам*, који има кадшто и презент *колебљем*, од неправне повратне или медијалне употребе глагола *колебаџи се*, *колебам се* или *колебљем се*“. На идућој страни (167) наводи Његошев стих из Горског вијенца: *Колебљу се у мору небеса*. Тај глагол је имао у корену стари глас ђ (*јаџи*) и у јужном изговору правилно би требало да гласи *кољебаџи*, како је наведен у Академијином речнику: *кољебаџи*, *кољебам* (*кољебљем*). Али се одмах затим вели да је у наше време „и у јужном говору обично само *колебаџи*“. Нема сумње да је такав лик, лик источног, екавског изговора, са л м љ, овај глагол добио дисимилационим процесом у презентском облику на -бљем (*кољебљем* > *колебљем*). И у нашим речницима савременог језика свуда се узима тако. А тако је било и у старом језику. У речнику ЈАЗУ наведен је пример: *колебљушии се* (Старине, XV век). На истом се месту за овај глагол каже да је прасловенска реч која у старословенском језику гласи: *kolēbati*, *kolēbaja*. Међутим, у Миклошичевом речнику (Lexicon palaeosl.-graeco-lat.) презент глагола *кољвати* је од основе на -је-: -вљж -вљжи. Од словенских језика овај глагол има у пољском и чешком двојаке облике презента: *kolebać*, *kolebam* и *koleblię* (у пољском), *kolēbati* || *kolibati*, *bám* || *bu*, -beš (у чешком); у другима је презентски облик само од једне основе: у руском — *колебать*, -лѣблю, -лѣблешь, у словеначком — *kolēbati*, -ат, а у македонском — *колеба се*. За наш језик ипак треба рећи да облици овог глагола од основе презента на -је- одавно имају архаичан призвук и зато су данас заиста

дати облици равноправни у употреби, да су подједнаке књижевно-језичке вредности. И у другим су случајевима дублетни облици тако наведени (нпр. *йисарев* и *йисаров*, *ревностй*... инстр. *-осйи* и *-осйићу*). Ипак је несумњиво, а и логично, да се извесна предност приписује онима који у таквом редоследу заузимају место испред других. Код велике већине ових глагола (6 : 1) на првом су месту облици од основе презента на *-а-* (VI врста), а на другом — од основе на *-'е-* (V врста). Ако се узме да је прво место стварно приоритетно, онда се опет може замерити састављачима речника што и овом приликом нису били доследни. На пример, за глагол *кйхайи* наводе се најпре облици по V врсти (*кйшѐм* и *кйхѧм...*), а s. v. *кйјайи* је обрнуто: *кйхѧм* и *кйшѐм*; код глагола *скййайи се* : *скййѧм се* и *скййѐм се...*, а код сложеног глагола *доскййайи се* — *дѡскййѐм се* и *дѡскййѧм се...* Иако ово може бити више формалност, ипак је требало настојати да је не буде.

II

10. О овим глаголима, колико знам, досад није посебно писано. Оно што се о томе налази на разним местима изнесено је више као узгредна информација да у нашем језику има доста таквих глагола. И кад се мисли на књижевни језик, помињу се скоро увек исти глаголи: *дремайи*, *дозивайи*, *сййайи*, *узимайи*, *гибайи*, *сисайи*, *йљескайи*, *скййайи се* и још покоји други. Изнећу овде све што сам нашао да је речено о тим глаголима и што се на њих односи.

Тако, у исцрпној монографији О говору Галипољских Срба (СДЗб. књ. XII) П. И в и ћ истиче да глаголи „који се у нашим говорима колебају између V и VI врсте“ у шумадијско-војвођанском „дијалекту“ имају у промени само облике са презентском основом на *-а-* (по VI врсти) и наводи примере: *сййѧм*, *сйсѧм*, *скййѧм...*, *дрѐмѧм*, *дймѧм*, *кййѧм* итд.; *сййа*, *дрѐма*, „и само тако“ (примери су из Поцерине у северозап. Србији и из Фаркаждина у средњем Банату; а према саопштењу које је добио од Б. Николића такво стање је и у Срему). Ивић затим вели да се ситуација у тим говорима рефлектује и у књижевном језику београдског центра позивајући се при том на констатацију М е ј е а и В а ј а н а у њи-

ховој Граматици српскохрватског језика, на француском (стр. 280). — У том смислу је и оно што је П. Ивић написао у Поговору Вуковом Српском рјечнику од 1818. године. А ту стоји да дублетни однос *сиџам/сиџљем* живи и у данашњем нашем језику и да је донекле регионално распоређен: исток има предилекције за облике са основом презента на *-а-* (стр. 136). То значи да се на тој страни све више употребљавају такви облици ових глагола а да су они други, од основе на *-’е-*, све ређи. Природно је онда претпоставити да се то стање у говорима може пренети више или мање и на књижевни језик.

Затим, М. Пешикан у поменутом раду о класификацији наших глагола констатује да је дистрибуција основа између *а/е-* раздела и *-а/а-* раздела, који чине његову III врсту, још „веома непреврела“. Од неколико глаголских типова првога раздела ту се мисли и на тип *резаџи—режем*, што се усталом види и из следећег излагања: „Постоје читаве групе глагола који практично напореда и факултативно добијају у презенту сад један сад други наставак (*шџиџаџи, скиџаџи, зџаџи, клеџаџи* и многи други)“. Потом Пешикан износи своје запажање о тенденцији у развоју таквог стања: „Општи је правац померање у корист *а/а-* раздела...“ Али, по његовом мишљењу, већ су се почели стварати специфични критеријуми за дистрибуцију ових глаголских основа, који су условљени и прозодијским моментима (стр. 107. и 108).

11. У првој књизи предратне серије часописа *Наш језик*, у рубрици „Наша пошта“, даје се одговор на питање да ли је правилније „*џозиваџе се* или *џозивџеџе се*“ (стр. 188). Ту се, поводом тога, каже да у нашем језику има глагола који садашње време творе на два начина: по типу *џевам*, од *џева-јем*, и по типу *џиџем*, од *џис-јем*. И као примери за то наводе се глаголи: *дозивам* и *дозивџем*, *џозивам* и *џозивџем* и неколико других (*дремаџи, сисаџи, скиџаџи се, шџаџи се, шџиџаџи*). А онда се наставља да по југозападним крајевима „има доста глагола који се у садашњем времену завршују на *-ем* са умекшаним („јотованим“) претходним сугласником, док су ти исти глаголи, као и сви овде наведени, у књижевном језику обичнији са завршетком *-ам*, па је и *џозиваџе се* обичније него *џозивџеџе се*“. Видећемо да се ово што је речено

на крају за облике глагола *йозивайи* — а то вреди и за многе друге сличне глаголе — може примити као исправно, мада треба рећи да су облици тих глагола од основе на *-а-* не само обичнији већ да су они скоро потиснули из употребе друге облике, од основе на *-е-*. Али то не обухвата све глаголе на *-аји* с двојаким облицима. — На овом месту треба указати на грешке које су се поткрале у Р е г и с т р у речи. Наиме, тамо стоји да је *йозивљем* неправилно, да је *дремам*, а не *дремљем*, да је *скићем се* м. *скићам се* и сл.

Исти часопис има и „одељак“ Ј е з и ч к е п о у к е. У њему се износе и исправљају језичке грешке „у текућој књижевности“, у књижевним делима и часописима, као и у дневним листовима. Редакција је нагласила да „ће се овде износити само несумњиве неправилности“, како би читаоци могли видети „на шта све треба да пазе, ако желе да им књижевни језик буде чист и правилан“ (НЈ год. I, стр. 28). Међу многобројним „језичким поукама“, које овај часопис редовно доноси, јесу и „поуке“ које се односе на глаголе на *-аји* с двојаким облицима. То би биле ове.

Поводом презента *занишем*, који је употребљен у цитираној реченици, каже се да од глагола *зањихаји* презентски облици правилно гласе *зањихам*, *зањихаш...*, или ређе *зањишем* — „покрајинско је *занишем*, *занишеш...*“ (НЈ год. II, стр. 58). Очигледно је да је тај облик презента тако окарактерисан због гласа *н* (м. њ) који је ту настао дисимилацијом (*њ-ш* : *н-ш*). Глаголи *њихаји* (*се*) и *зањихаји се* јављају се са тим гласом (*н*) и код наших истакнутих писаца из разних крајева; на пример: — *нихајући се* напред (Б. С т а н к о в и ћ, Стари дани СКЗ, 22); — *Нихајући се* на месту гледала је за њима (В. П е т р о в и ћ, Сабрана дела, књ. III, 98); — а река... *занише се* (Д. Ђ у р о в и ћ, Дукљанска земља, 190); — *Нишу се* сазрела жита (исто, 217); — ... како *се нишу* борови на прољетном небу (И. А н д р и ћ, Одабране приповетке, књ. I, СКЗ, 17); — *наишући* главом (исто, 29). Па ипак се такви облици ових глагола не би могли препоручити, а ни одобрити јер измена коренског гласа, као фонетска појава, није у тој мери усвојена. Али је у датој „поуци“ неприхватљиво као потпуно тачно да су презентски облици глагола *зањихаји* од основе на *-ше-* рећи. Напротив, у савременом књижевном језику баш су рећи, и то знатно, облици од друге основе

који су овде узети као правилни на првом месту, што ће се видети ниже.

У другој се „поуци“ презент *сусрећџају* у реченици: На сваком нас кораку *сусрећџају* рекламе (НЈ год. II, 187) сматра погрешним обликом глагола *сусрећџаџи* (грешком стоји „сусрести“) јер „облици времена садашњег правилно гласе: *сусрећем... сусрећу*“. У правописном речнику је такође такав презент овог глагола. Али глагол *сусрећџаџи* има и облике од основе на *-а-*, иако нису тако чести. И они нису неправилни и погрешни, поготову кад су дублетни облици простог глагола *срећџаџи* представљени као равноправни и неоспорно правилни. Код Вука у Рјечнику, уосталом, само *сусрећџам*, као и *срећџам*.

Предмет „језичке поуке“ је и глаголски прилог садашњи *облећџајући* (НЈ год. III, стр. 61). У тој „поуци“ стоји да од глагола *облећџаџи* прилог садашњи „правилно гласи *облећући*“; *облећџајући* је покрајински облик. Видели смо да су у правописном речнику глаголи *лећџаџи* и *слећџаџи* дати с дублетним облицима, а *лећџаџи* с другим префиксима — ту спада и глагол *облећџаџи* — имају презент на *-ћем* (*облећћем*). Али у морфолошком погледу сви су ти глаголи једнаки. И ако су претходна два с правилним дублетним облицима, онда такве облике могу имати и остали сложени глаголи.

Не може остати у целини ни „поука“ о презентском облику глагола *ћљескаџи* у реченици: — Њој се никад не *ћљешће* (НЈ год. VII, 27). Једна замерка је у томе што ова реч у корену има *љ*, а не *л*, које је, као и код глагола (*за*)*њихаџи*, дисимилационог порекла, ако није посредна непосредна акустичка гласовна слика ономато-пејског изговора. И то је на своме месту јер је основни лик овог глагола у стандардној употреби са меким гласом *љ*. Али је у „поуци“ учињена и замерка глаголском облику *ћљешће*; наиме, речено је да је *ћљешће* „покрајинско и не иде у књижевни језик“. За писца „поуке“ од глагола *ћљескаџи* садашње време је *ћљеска* „или, у ређим случајевима, *ћљешће*“. Тачно је, међутим, да су облици од презентске основе са сугласничком групом *шћ* обични у употреби и чак су равноправни са облицима од основе *ћљеска-*. Зато се не могу одбацити као некњижевни. То ће се показати у овом раду. У правописном речнику се не дају облици овог глагола од основе

иљешити-, али их има код Белића и Боронића. Као што ће се видети, за такве облике има мање потврда у језичком материјалу.

У овом часопису има и других „поука“ о облицима глагола на *-аићи*, које нису дате беспрекорно. На пример, у „поуци“ где се указује на покрајински облик „*насићујем*“ (ЕЈ год. II, 187) пише да је од глагола *насићати* правилан презент *насићам...*, а ништа се не каже о другом облику — *насићљем*. Тако је и за глагол *обасићати* узет само презент *обасићам* као правилан облик у књижевном језику према неправилном „*обасипавам*“ (НЈ год. V, 91—92). Слично је поступљено и са глаголом *храмачи*: у „језичкој поуци“ (НЈ год. II, 157) стоји да је правилно само *храмачи-храмљем*, *храмао* према покрајинским облицима *храмљачи*, *храмљао...*, а не помињу се облици *храмам*, *храмај*, *храмајући*, за које се не може рећи да нису правилни.

Све ово показује да је и код неких сарадника **Н а ш е г ј е з и к а**, часописа који претендује на највишу језичку стручност, недостојало познавање правога стања у конјугацији ових глагола, чије су облике узимали за „језичке поуке“, и да су те криве поуке измицале каткад пажњи и целе редакције.

За то има примера и код **Д. К о с т и ћ а**, у његовом „речнику колебљивости у књижевном језику и правопису“ под називом *Није-него* (1931). Тако је у том речнику означено да не треба употребљавати ове облике глаголских речи: прил. сад. *махајући* (треба *машући*); оне *шорокају* (треба *шорочу*), (не) *шорокај* (треба (не) *шорочи*), *лејшам* (треба *лећем*), *лејшачући* (треба *лећући*) — и друге. Ово и поред тога што се Костић највише држао речника у Белићевом Правопису.

III

12. Да видимо шта о глаголима на *-аићи* с дублетним облицима има у граматикама нашега језика. Овде треба поћи од **В у к а**. Јер је Вук написао прву граматику оног народног језика који је његовом реформом постао књижевни језик. У Српској граматичи, штампаној уз Српски рјечник од 1818. године, на страни LXI Вук вели да неки несвршени глаголи „који се свршују на *бам*,

вам, мам, њам могу имати двојако у садашњем времену (и у осталом, што је од његове чете)¹³ и наводи као примере за то: *гибам и гибљем, дозивам и дозивљем, узимам и узимљем, сийам и сийљем*.¹³ Затим наставља да с њима иду и неки свршени и несвршени глаголи на *шам* и *кам*, као што су: *шейшам и шећем, дошешам и дошећем, њљескам и њљешћем* (и *њљешћем*), *њољескам и њољешћем*. Српска граматика је „усавршено издање“ Писменице од 1814. године и настала је добрим делом у вези са интензивним радом на речнику. Кад се то зна, онда је Вукова граматичка одредба да несвршени глаголи са лабијалним гласовима (*б, в, м, њ*) имају двојаке облике непотпуна јер такве облике у Српском рјечнику имају и неки свршени глаголи (на пример: *задријемајти, шишатајти, њрошејатајти*). Промена глагола није, дакле, одређена ни условљена њиховим видом. То је једно. А друго: у Српском рјечнику двојаке облике има и глагол *сисајти*, са денталом *с*, као прост, а и кад је сложен с префиксима (*исисајти, њосисајти*).

13. После Вукове Српске граматике имамо Малу српску грамматику Ђ у р е Д а н и ч и ћ а (1850), која чини „основицу граматике нашег савременог књижевног језика“ и служила је „као главни извор многим доцнијим граматикама нашим“ (А. Белић, ЈФ књ. V, 9). У више издања излазила је под називом Облици српског језика (седмо издање 1874. год.). Даничић наводи више глагола који се мењају двојако — као *њисајти, њишћем* (пета врста, други раздео) и *њграјти, њгрњм* (први раздео). То су: *гибайти, зазивајти* (*називајти* итд.), *зидајти, јалакајти, њљескајти, чалџкајти, дријемајти, здимајти* (*њоздимајти* итд.), *куњајти, сњјајти, зањдњјајти* (*њоњдњјајти* итд.), *сњсајти, њоњдњисајти, сњдњсајти, њњњисајти, скњњјајти се, шењјајти се, дњхајти, дњухајти, њњхајти, њњухајти*. И додаје да с њима иду и „сви са својима сложенима“ (Облици, стр. 107). Јасно је откуда код Даничића толики број глагола с двојаком променом када се зна да његова граматика представља „граматичку или морфолошку обраду оног материјала који се налази у Вукову

¹³ На другом месту, кад даје промену овог глагола, облике са јотованим сугласником (*њљ*) Вук ставља међу заграде: *сийам* (*сийљем*), *сийај* (*сийљњ*), *сийајуњи* (*сийљуњи*), што значи да су за њега главни облици од основе презента на *-а-* (*сийам*).

речнику“, тј. у другом издању тога речника које је Даничић припремао. Сам он каже да је граматику написао „само за оне ријечи које су наштампане у Вукову Рјечнику“. А у њему, као што ћемо видети, има доста глагола на *-аџи* који су с дублетним обликом презента.

14. У своје време била је врло добра грамика Пиетра Будманија (*Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, Vienna 1867). Будмани се служио материјалом из дела најбољих старијих писаца (Гундулића, Палмотића, Качића и др.), а од савремених узимао је примере из Вукових, Његошевих и Даничићевих дела. И у његовој граматици је наведен већи број глагола са завршетком *-аџи* који у основи презента имају двојак облике. Али то су скоро исти примери глагола који се налазе и код Даничића. И нема сумње да их је Будмани тамо нашао, иако их је могао наћи и у грађи коју је одабрао за писање граматике.

15. Тако је и у другим нашим познатим граматицама које су биле у употреби као школски уџбеници — у Маретићевуј Хрватској или српској граматици (Загреб, 1906), у Граматици хрватскога језика Јос. Флоршица (Загреб, 1916), у Српској граматици за III разред гимназије Љуб. Стојановића (Београд, 1926), у Белићевуј Граматици српскохрватскога језика за трећи разред (Београд, 1938), у Граматици хрватскога или српскога језика Брабеча-Храсте-Живковића (Загреб 1952) и др. У њима се наводе — као примери — по неколико глагола на *-аџи* који своје облике граде од основе презента на *-а-* и на *-’е-*. И ти су глаголи свакако узимани из Даничићеве граматике где се налазе међу глаголима који су набројани.

16. Али у неким граматицама нема ништа о промени тих глагола. На пример, у добро познатој Српској граматици Стојана Новаковића (Београд, 1894) нигде се не помињу глаголи на *-аџи* који имају две промене, иако је тај део граматике, Наука о облицима, рађен по Даничићу. А Новаковићева грамика је „значајна за граматичко нормирање књижевног језика“, и она је за више година била потиснула из употребе Даничићеве Облике српског језика. — О тим глаголима ништа није речено ни у Граматици српскохрватског језика Михаила Стевановића,

која је досад више пута прештампована (шесто издање 1968) и која се, иако је намењена за употребу у гимназију, налази и на списку универзитетских уџбеника.

17. Две наше врло значајне граматике, које су по обиму језичког материјала изван оквира школских граматика, такође се не слажу у овоме. Једна је Граматика хрватскога или српскога књижевног језика *Томислава Маретића* (друго издање 1931, Загреб). То је исцрпна граматика књижевног језика који нам је Вук оставио. Рађена је углавном на језичкој грађи из дела Вука Караџића, Ђуре Даничића и Вукових народних умовина у стиху и прози. На страни 280. т. б (по трећем издању од 1963) Маретић вели да „има неколико глагола који иду у први и други разред пете врсте“, тј. који се конјугирају као глаголи *чувајши, чувам и везајши, вежем*. То су, „осим неких других“, глаголи који су после навођени и у поменутиим школским граматикама (недостаје глагол *сисајши*, али су зато ту глаголи *називајши и њрејлејашајши*). Те и такве глаголе Маретић је имао у Даничићевим Облицима и у Вуковом речнику, а једним делом свакако и у употребљеној грађи. И они су се тако нашли у граматичком систему нашег савременог књижевног језика. Маретић је написао да има „неколико“ таквих глагола (иако је знао да их има много више) сигурно зато што је тако о њима рекао Даничић.

Друга велика граматика је *Grammatik der serbokroatischen Sprache* Аугуста Лескина (Heidelberg, 1914). Она такође представља на научној основи обрађен наш књижевни језик „како се он јавља у делима Караџићевим и Даничићевим“. У тој граматици, која је иначе богата и грађом и објашњењима, ништа се не говори о глаголима са дублетним односом, нпр. *гибам/гибљем*. Само на стр. 50б. видимо да је презент глагола *називајши* — *називљем* (*на-зивљем*), а од глагола *дријемајши* је *дријемљем* (скав. *дремљем*). Лескин је, дакле, једноставно пренебрегао једну морфолошку особеност глагола која у језичком материјалу није нимало скривена, као што је то пре учинио и Новаковић.

18. О томе нема ништа ни код *М. Стевановића* у Савременом српскохрватском језику I (Београд, 1964). То је опсежно језичко дело за које се с правом може рећи да је репрезентативни

универзитетски уџбеник. У њему се излаже „граматичко учење о савременом српскохрватском књижевном језику, приказују се процеси и појави у овоме језику и даје се његова граматичка норма“. Стевановић је своје излагање заснивао не само на књижевним творевинама познатих српских и хрватских писаца од Вука и Гаја до данашњих дана већ и на језику науке и савремене журналистике, а није занемарен ни свакодневни разговорни језик. Извори за језичку грађу била су и дела која су, између осталих, Даничић, Новаковић и Маретић узимали за писање својих граматика. Па и поред тога о двојаким облицима презентске основе глагола на *-аџи* у њој се не говори. Колико уопште има разлога за то, можда ће се донекле моћи видети кад се изнесе материјал који проистиче из језика наших савремених писаца.

19. Дакле, језички стручњаци и најпознатији граматичари нашег језика неједнако су се односили према глаголима на *-аџи* који се употребљавају с дублетним облицима. Једни су их као такве регистровали ограниченим бројем примера, и то се своди само на констатацију о њиховом постојању. Други ни толико. Они се уопште не задржавају на њима. А ти глаголи тиме представљају један језички још нерасветљен проблем којим се свакако требало позабавити, поготову кад се наш данашњи књижевни језик узме у целтини.

20. Да видимо, даље, како су у речницима савременог књижевног језика дати глаголи на *-аџи* који у правописном речнику имају дублетне облике. За такво одређивање глагола најбоље се може користити баш речнички материјал јер је уз инфинитив глагола, као лексичке јединице и лексичке одреднице, увек и облик презента у 1. л. јединине. А онда — зна се да за испитивање појединих језичких особина може послужити сваки добар речник, који фондом заступљених речи у њему и њиховом обрадом неизбежно означава и одређени ниво у развоју дотичног језика у датом времену и у једној широј средини где је настао. За овај посао прегледао сам неколико наших најпознатијих речника.

21. И овде је на првом месту В у к К а р а џ и ћ са својим Српским рјечником од 1818. године. Значај тог лексикографског дела добро је познат: Вук је њиме огласио своју реформу књижев-

ног језика, азбуке и правописа и поставио солидан темељ на коме је после, у току неколико деценија, израсла зграда нашег новог књижевног језика. У оном временском тренутку то је био знак да је настала права језичка револуција чији су плодови демократизовали целокупну нашу културу.¹³ За тај се речник с правом вели да је класични пример речника народног језика. Састављен је од речи које је Вук понео из свог родног краја и које је затим уносио по сопственом сећању, а малобројне су оне што их је чуо да се говоре у другим крајевима ван ондашње Србије (нпр. у Срему, у Банату и др.). Сам речник је написан чистим, изворним народним језиком. С обзиром на то што је Вук израдио и издао Рјечник још у првим годинама бављења књижевним радом, тако рећи, на почетку своје списатељске делатности, и да је сам био без школског образовања, сасвим је тачно кад се каже да га је писао језиком којим је од детињства говорио, а то значи — језиком села Тршића и околине. По речима П. Ивића а језик овога издања Рјечника „репрезентује Вуков родни говор боље него језик иједног другог већег Вуковог списка“.¹⁴ Тешко је утврдити, и до данас није утврђено, да ли је Вук одступао од тршићког говора онога времена и ако јесте — колико је одступио. Тадашњи говор у Тршићу, вели Ивић на истом месту, био је још свежа „непреврела“ мешавина говора масовних досељеника из Херцеговине и онога по броју незнатног становништва које је ту било затечено. Међутим, не треба губити из вида ни чињеницу да је Вук Караџић, пре него што је приступио изради речника, био издао две збирке народних песама, да је затим, док је прикупљао и сређивао речничку грађу, у покренутиим полемикама устајао против ондашњег рђавог, ненародног језика у књижевности а залагао се за простонародни српски језик и да је после уз Српски рјечник објавио и Српску граматику, попуњено и поправљено издање прве граматике тог језика. Према томе, Вуков Рјечник својом појавом није био изолован, већ је настао на извесној основи књижевнојезичке реформе у њеној почетној фази. Зато се тај речник може узети као „полазни ослонац

¹³ Меша Селимовић: Вуков Рјечник је стварна основа литературе и културе XIX века (За и против Вука, Н. Сад 1967, 133).

¹⁴ Павле Ивић, Поговор Српскоме рјечнику, Београд 1966, 176.

за нови књижевни језик“. И у томе је његов изузетни значај.

22. У овом издању Вуковог Српског рјечника има много мање глагола на *-аћи* с дублетним обликом презента него што их има у правописном речнику, мање чак и од једне четвртине. Али тај број није толико мали кад се узме у односу на све речи које су обухваћене речником. А речник данашњег Правописа рађен је на знатно обимнијој и разноврснијој лексичкој грађи. Отуда се у њему нашло скоро три пута више речи, интересантних за правопис, него што их има укупно у Вуковом речнику. Али оно што треба одмах истаћи јесте — да код Вука има доста глагола с једним обликом презента, а у правописном речнику они су дати с дублетним облицима. Мислим да неће бити сувишно да их одмах наведем.

- а) Глаголи с презентом на *-ам*: *зазидати*, *зановијетати*, *зидати*, *исимати*, *иштитати*, *надимати се*, *назидати*, *накујати се*, *насисати се*, *нашетати се*, *одшетати*, *идзидати*, *иродријемати*, *ирошетати се*, *раздријемати*, *срејати*, *[x]ријати* (*keichen, stark husten*), *шушкејати*;
- б) с презентом на *-ем*: *бенетати*, *декати*, *загонетати*, *зазекетати*, *зајретати*, *квоцати*, *лијетати*, *мљескати*, *одгонетати*, *иокајати*, *иресисати*, *ирокајати*, *скакујати*, *слијетати*, *сркујати*, *иорокајати*, *ћукајати*, *усисати*, *[x]ракајати*, *[x]рамати*, *[x]ркајати*.

Разуме се да су најинтересантнији глаголи које је Вук овде дао с дублетним облицима презента. То су:

гибати (и с префиксима: *на-*, *ије-*, *са-*), *дозивати* (и с префиксима: *на-*, *од-*, *ио-*, *ио-*), *дријемати* (и с префиксом *за-*), *заимати* (и с префиксима: *на-*, *иоза-*, *уза-*), *одузимати* (и с префиксом *ије-*), *ошмајати* (и с префиксом *ије-*), *иљескати* (и с префиксима: *ио-*, *раз-*), *иујати* (и с префиксом *на-*), *сијати* (и с префиксима: *за-*, *иза-*, *на-*, *о-*, *оба-*, *од-*, *ода-*, *ио-*, *ије-*, *ири-*, *ио-*, *раз-*, *раза-*, *са-*), *сисати* (и с префиксима: *из-*, *ио-*), *скијати се*, *чалакати*, *чейати*, *шетати* (и с префиксима: *до-*, *из-*, *ио-*, *са-*), *шкријати*, *ишшијати*.

Код Вука има и глагола који се не налазе у правописном речнику. То су: *узмати*, *зазивати*, *изазивати*, *зашајати*, *иошати*,

йотайсائي, сѣасائي, ѿнѣсائي. За прва три глагола речено је напред да су неоправдано изостављени. Последња три можда нису узети као речи са ретком употребом. Уосталом и Вук глагол *сѣасائي* упућује на обичнију реч *ѿрѣсѣјѣѣи*, а глагол *ѿнѣсائي* — на *сѣнѣсائي*, који у другом издању Рјечника има такође двојак облик презента. Глагол *йотайсائي* означен је као реч за коју се мисли да је турска и уз њу се ознаком cf. (confer) даје одговарајућа реч *зайѣјѣѣи*. А презент глагола *зайѣјѣѣи* и *йотайсائي* од основе на *-е-* (*зайѣјѣѣљем, йотайѣљем*) могао се учинити састављачима правописног речника да има сувише ограничену одн. покрајинску употребу.

23. Из изложеног прегледа види се да и Вук није увек био доследан у одређивању презентског облика истих глагола. На пример, глаголи *на-*, *од-*, *ѿро-шеѣѣѣи* имају презент на *-ѣм*, а прост глагол *шеѣѣѣи* и сложени с другим префиксима имају презент с дублетним облицима, на *-ѣм* и на *-ѣм*. Од глагола *ѣнѣѣѣѣи* презент је такође с обе основе, а *ѣнѣѣѣѣи* само с презентском основом на *-ѣ-*. То се донекле може разумети јер је Вук све речи, па и глаголе, морфолошки одређивао према свом језичком осећању. А тамо где је располагао сигурним сазнањем да у конкретном случају има и други облички лик речи, он је и то верификовао.

Неједнако су наведени и глаголи са општим делом на сугласник *х*, који се тада није изговарао ни у Вуковом домаћем говору. Једнима од њих у основном облику, у инфинитиву, недостаје тај глас (*маѣѣѣи, ѣуѣѣѣи...*), а други на том месту имају нове гласове — *ѣ* и *ј*, настале под одређеним фонетским условима (*дуѣѣѣѣи, киѣѣѣѣи, њѣѣѣѣи*). Ови глаголи имају презент на *-ѣм* (*дуѣѣѣѣи, -ѣм, киѣѣѣѣи, -ѣм*). Сличан глагол *диѣѣѣѣи* (м. *диѣѣѣѣи*) има презент *диѣѣѣѣм*, а у загради Вук додаје: „ђекоји реку и *диѣѣѣѣм*“. То што „ђекоји“ говоре било је за Вука довољно да забележи и тај облик. Глаголи прве групе имају презент на *-ѣѣм*, али и на *-ѣм*: *маѣѣѣѣи, -ѣѣм, ѣуѣѣѣѣи, -ѣм* (и *ѣуѣѣѣѣм*). То је један од доказа да је за оно време појав нестанка гласа *х* био скорашњег датума, тако да су презентски облици са *ѣ* (од пређашњег *х*) још увек били постојани у језичкој свести. Тако је створен аномалан однос у глаголским основама (*ѣ:*—), и то без икаквих предиспозиција да се трајније одржи.

Као такав елиминисан је поновним бар теоријским успостављањем гласа *x*.

24. Уз инфинитив глагола с дублетним обликом презента Вук је стављао облик на *-ам*, а други, на *-ѐм* између заграда је и с везником *и*; нпр. *оџимаџи*, *ам* (и *оџимљем*). Само је код глагола *џрегџаџи* обрнуто: *бљем* (и *џрегџам*). Шта то значи за одређивање књижевне вредности тих облика? За Вука је несумњиво главни облик презента онај који се даје на првом месту, и он је свакако у извесној предности, иако су у књижевној употреби оба облика подједнако легитимна. Вук је једино код глагола *џосџаџи*, *ам* у загради написао: „говори се и *џосџиџем*“, и као да је тиме хтео да му оспори адекватну вредност. Треба, међутим, истаћи да је Вук и тада и после у својим списима употребљавао, колико ми је познато, облике тих глагола од презентске основе на *-а-*. То су били првенствено његови облици. Али то не значи да се у Вуковим текстовима не могу нигде срести они други, с основом на *-ѐ-*. Ја сам, више случајно, наишао на ова два примера. Вук је и у овом издању Рјечника *s. v. оџџаџа* употребио такав презент од гл. *скиџаџи се*: — не слушају, него *се скиџу* којекуда. У другом издању *s. v. вариџа* Вук пише: — У Боџи вариџу носе и на воду... и њоме *џосџаџу* воду говорећи... А само неколико реченица иза тога: — По том иду те *џосџиџу* њоме уљанике говорећи... У Броз-Ивековићевом речнику *s. v. џосџаџи* наводи се и овај пример: пијесак што се њим писмо *џосџиџе* (Вук, Рј.¹ 547). — У истом речнику *s. v. куџаџи* пример:— Дођоше виле да *се куџу* — употребљен је у Српским народним приповијеткама које је скупио и издао Вук Караџић, а *s. v. Бурђев даџ* пример:— Мушкарци *се* понајвише *куџају* у потоку — непосредно је из Вуковог језика. Ово се може разумети и тако да је први облик (*куџу се*) Вук добио у приповеци коју је други забележио. Али у сваком случају, овакви примери, уколико их има у изворном облику, потврђују да је неке од ових глагола Вук могао имати с дублетним облицима и у свом језичком осећању, и онда их је тако употребљавао.

25. Кад је реч о првом издању Српскога рјечника, онда се поставља питање да ли су се ови глаголи употребљавали тада с дублетним облицима и у тршићком говору, који је на широј основи

представљао говор Вукових најближих предака досељених из херцеговачког племена Дробњака, или је Вук друге облике тих глагола можда чуо негде у неком другом говорном амбијенту, или је најзад на њих наилазио у народним песмама које је већ био почео скупљати, бележити и издавати. Рекао бих да је могуће претпоставити све то троје. Истина, они који су, у наше време, испитивали дробњачки и тршићки говор не дају нарочите податке о глаголима на *-аји* који у промени могу имати дублетне облике.¹⁵ То би значило да таквих облика у тим говорима нема. Или, што такође није сасвим искључено, као књижевни облици нису, за испитиваче, представљали дијалекатски материјал. Вук је дуже времена боравио у Срему, а за сремски говор се изричито каже да у њему колебљиви глаголи на *-аји* имају облике по VI (Белићеву) врсти, тј. од презентске основе на *-ā*.¹⁶ Међутим, у време кад је настајао данашњи наш књижевни језик, пре век и по, мора се рачунати као вероватно да је тада у поменутих говорима, на првом месту у говору Вуковог родног краја, било у употреби тих глагола с двојаком променом. А зна се и то да је Вук, кад је отпочео рад на речнику, већ био издао две књиге лирских и епских народних песама у којима се јављају такви глаголи.¹⁷ Ево неколико примера за облике од презентске основе на *-е*:

Не *ојимљи* погинућеш (стр. 80); — Већ *дозивље* слугу Добривоја (112); — Пак *дозивље* до два сина своја (123); — И *јозивље* Зука од Удбиње (119); — Да по теби љуба моја *шеће* (242).

Тако су ти глаголи, у приличном броју, ушли у Српски рјечник. И тако су, још у почетној фази формирања књижевног језика, у оба облика постали саставни део његовог граматичког система.

26. До другог издања Српскога рјечника прошло је више од тридесет година (1852). Тај временски период Вук је испунио преданим и самопрегорним радом на даљем изграђивању и усавршавању књижевног језика, а без последњих неколико година

¹⁵ Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака* (ЈФ књ. XVII); — Берислав М. Николић, *Тршићки говор* (СДЗБ. књ. XVII, 1968).

¹⁶ Берислав М. Николић, *Сремски говор* (СДЗБ. књ. XIV, 1964).

¹⁷ *Сабрана дела Вука Караџића I*, Просвета.

у сталној борби с моћним противницима његове језичке и ортографске реформе. На крају је извојевана потпуна победа: у књижевности је прихваћен језик за који се Вук залагао, којим је и сам писао и чији је граматички склоп он утврдио. А познато је да је Вук стално поправљао и дотеривао свој и наш књижевни језик „бирајући црте које су по разним крајевима разасуте“. За све то време на дневном реду налазио се и његов лексикографски рад. Ради што бољег упознавања са српским народним говорима Вук је често путовао по многим нашим крајевима и свуда је неуморно купио и бележио нове речи за друго издање речника. Тако је Српски рјечник сада скоро двоструко нарастао грађом. Тиме је, наравно, повећан и број глагола на *-аћи* с дублетним облицима у основи презента. У односу на прво издање о тим глаголима може се рећи ово и оволико.

Прво. Сви глаголи на *-аћи* који су у првом издању с дублетним облицима презента, на *-ам* и *-ем*, тако су наведени и у овом издању Рјечника.

Друго. Осим тих глагола овде има још толико других са двојаким презентом. Од њих су једни раније били с презентом на *-ам*, а други, који су бројнији, сада се први пут налазе у овом издању. Ја ћу их тако, одвојено, и навести.

У првој су групи глаголи:

зидати (и с префиксима: *за-*, *на-*, *под-*), *надимати се*, *насицати се*, *нашејати се*, *њијати*, *одшејати*, *иродријемати*, *ишошејати се*, *раздријемати*, *хријати*.

Вук ове глаголе сада наводи с презентом на *-ам*, а одмах иза тога и у загради даје и њихов облик на *-ем*. Учинио је ту измену јер је накнадно видео да се те глаголске речи употребљавају и у облицима од друге основе у народним говорима које је он у почетку недовољно познавао. После 1818: године Вук је знатно проширио круг свога интересовања за народни језик у другим нашим крајевима, где је налазио и на друге, нове језичке особине, којима је попуњавао основни књижевнојезички фонд. Уз то је активно радио на скупљању народних умотворина: сам их је бележио на својим путовањима, а добијао их је, с разних страна, и од различних лица, која су то за њега чинила. При том је његово језичко знање поста-

јало садржајније и граматички стручније. Тако је Вук, према насталој потреби и у тежњи да му књижевни језик буде што чистији и правилнији, себе допуњавао и кориговао. Он је сада вредност језичких црта одређивао према томе где су и колико су употребом распрострањене. Када је Вук имао довољно доказа да се презентски облик наведених глагола јавља и у другој форми, он је то онда у књижевном и граматичком смислу и озаконио. У оном времену кад је књижевни језик требало извући из живих народних говора такви и слични потези били су оправдани.

У другој су групи глаголи:

гњевити, *замахити*, *зайљескаити*, *зайуваити*, *заузимаити*¹⁸ (и с префиксима: *из-*, *од-*, *по-*, *под-*), *зашкријити*, *зибаити*, *издаити* (и с префиксима: *об-*, *са-*, *у-*), *ицаити се*¹⁹, *ојахити*, *ојсијити* (и с префиксом *пода-*), *позадријемити*, *поимити* (и с префиксом *у-*), *поскијити се* (и с префиксом *по-*), *презивити* (и с префиксима: *по-*, *са-*), *прешејити* (и с префиксом *у-*), *покујити се*, *сажсмити*, *угибаити*.

Као што се види, међу овим глаголима прости су: *гњевити*, *зибаити*, *ицаити се*, а остали су сложени с појединим префиксима. Као прости и с другим префиксима они се налазе међу глаголима који су у првом издању (осим *покујити се* и *сажсмити*). Пада у очи да у овој групи има неколико глагола с презентом на *-ѐм* на првом, а на *-ѐм* на другом месту и у загради (*гњевити*, *замахити*, *ицаити се*, *ојахити*, *сазивити*, *угибаити*), док је у првом издању тако наведен један глагол.

27. И овде се треба задржати на глаголима са гласом *х*. Видели смо како су они унети у прво издање речника. У међувремену Вук је дефинитивно извршио ортографску реформу у коју спада и писање гласа *х* тамо где му је било првобитно место. Резултати те реформе огледају се и у Рјечнику од 1852. Вук је те глаголе са *в* и *ј* унео и у ово издање, али свуда упућује на њихов изворни лик, са гласом *х* (нпр. *маити*, *машем*, *виде махити*; *надуваити*,

¹⁸ Глаголе који постоје и као повратни Вук је наводио одвојено; нпр. *заузимаити* је једна одредница у речнику, а *заузимаити се* — друга. У таквим случајевима ја сам узимао глаголе без повратне речце.

¹⁹ Презент овог глагола је *иче ми се*, а у загради стоји: „а може бити да би ко рекао и: *ица ми се*“.

надувам, *vide надухаџи*; *кијаџи*, *кијам*, *vide кихаџи*). Од њих су *дуваџи* и *њијаџи* (и *њиаџи*) с дублетним облицима презента: *дувам* (*душем*), *њишем* (*њијам* и *њиам*). Такав презентски облик имају и глаголи: *духаџи* (и с префиксима: *за-*, *о-*, *раз-*), *њихаџи* (и с префиксима: *за-*, *од-*), *џухаџи* (и с префиксом *на-*); остали имају један облик (нпр. *кихам*, *машем*, *надухам*). Састављачи правописног речника угледали су се на Вука кад су за глаголе са гласом *в*, м. *х* стављали презент са сугласником *ш*, о чему је било речи. Тако, међутим, сада није требало поступити. Јер је Вук те глаголе с њиховим облицима имао на пространом терену народних говора у којима тада још није био свуда успостављен нов однос глаголских основа, инфинитивне и презентске, са гласовима *в* и *ј* или без тих гласова на месту где је било *х*. Према инфинитиву *дуваџи* презент је још увек могао бити и *душем*, поред *дувам*, а према *њи(ј)аџи* — и *њишем*. И Вук их је тако износио у речнику. И то је онда било на месту. Народни говори били су непосредни извор материјала од којег се обликовао књижевни језик. Међутим, тај језик је данас стандардизован, са одређеним и утврђеним нормативима, граматички фиксиран. Зато не треба написати: *џродухаџи*, *џродухам* и *џродуваџи*, *џродувам* и *џродушем* и сл.

28. У овом издању Рјечника Вук је други облик презента давао у загради, али без везника *и*. Чини се као да је тиме хтео још више да истакне његову подређеност облику који стоји непосредно уз инфинитив, а у великој већини примера то је облик презента на *-ам*. Ово је истина појединост, али таква појединост да преко ње не треба прећи.

29. Треће издање Вуковог Српског рјечника (1898) треба само поменути — ради потпуности излагања. Приређивачи су се „у свему држали“ претходног, Вуковог издања. Учињене су само неопходне исправке и допуне и унесено је неколико стотина нових речи из Вуковог ручног примерка Рјечника од 1852. Што се тиче глагола на *-аџи* с дублетним облицима, све је остало као у претходном издању. Глагол *оџухаџи*, који је додат са знаком да се говори у Дубровнику и Црној Гори, има у презенту само облик *оџухам*.

30. Сматрао сам да је потребно задржати се толико на Вуковом

речнику зато што је он за постанак нашег савременог књижевног језика од прворазредног значаја. Прво издање управо означава идеалан зачетак тога језика. А речник у целини представља основу наше лексикографије новијега времена. При писању доцнијих речника српскохрватског књижевног (и народног) језика увек се полази од Вуковог речника. И писци најновијег правописног речника морали су га имати при руци. Иако је наш књижевни језик поодмакао у свом развоју, вредност Вуковог речника у протеклом времену није умањена.

31. После Вуковога Српског рјечника долази Рјечник хрватскога језика И. Б р о з а и Ф. И в е к о в и ћ а (1901). У Предговору овога дела каже се да му је за темељ постављен Вуков речник у другом издању, а грађа је узимана и коришћена из књижевних дела Вука Караџића и Ђуре Даничића, као и из народних умотворина које је Вук скупљао и издао. У речник су ушле и „добре и потребне“ речи из једне књиге хрватских песама, из неких дела М. Ђ. Милићевића и Његошевог Лажног цара Шћепана Малог, као и из Рјечника Југославенске академије у Загребу; остали извори нису на том нивоу. Тај речник је, значи, израђен, углавном, на делима која наш књижевни језик представљају у најчистијем, изворном облику. Његова је вредност и у томе.

О глаголима на *-аћи* који у Броз-Ивековићевом речнику имају дублетне облике може се рећи следеће. Ивековић се држао Вуковог речника: сви ти глаголи који су тако наведени налазе се и код Вука. Изузетак је глагол *ојухаћи* који овде у презенту гласи *ојухам (ојушем)*. Понегде се, истина, понешто и додаје, али то се чини више узгред. Тако је за глагол *јоскајаћи* дат презент *јоскајемо*, како је и у Вуковом речнику, а у загради: „у граес. и *јоскајамо*, као што се види из примјера“. А једини пример је из народних приповедака:— Велик страх их попадне да у оној пустињи од глади не *јоскајају*. — Од глагола *хукаћи* презент је *хучем*, као што је и у правописном речнику, а у загради се додаје: „и *хукам* по њеким крајевима“. Такав облик презента је потврђен и примером из Даничићевих Пословица:— Да млада за старијем *хука*... Међутим, за исти облик овог глагола у значењу „*hu! machen*“ у пословици: Свети Лука у нокте *хука* — Ивековић је на-

писао да је *ука м. уче* — „да се сложи са *Лука*“. — Каткад се у том речнику не води рачуна о примерима који се наводе као потврда. Тако је од глагола *йокайаџи* презент на *-џѣм* као и у Вуковом речнику, а у примеру се двапут потврђује други облик: — Ако ко *йокаја* крвљу њезином хаљину, оно што *йокаја* нека опере (Б. Д а н и ч и њ, Стари завјет, трећа књига Мојсијева, гл. 6, 27). Овакви случајеви — кад потврде недостају или кад су само за један од два презентска облика — показују да су глаголи механички пренешени из Вуковог речника. Да је речничка грађа коришћена више у граматичке сврхе, сигурно би било и више измена и допуна. Тиме би се добила реалнија представа о глаголима с дублетним облицима у драгоценим писменим изворима који су употребљени за израду речника. Али се битни задатак лексикографа модернијег језика састоји првенствено у томе да се покаже семантичко кретање речи, а најосновнија граматичка одредба се даје по устаљеном узусу.

У овом речнику има свега неколико глагола на *-аџи* с презентом на *-џм* и *-ѣм*, који се не налазе код Вука. То су:

халакаџи (од две потврде за облик *халакају* једна је из Рјечника ЈАЗУ, где овај глагол такође има презент с дублетним обликом); *досиџаџи* (с примером *досиџа* из народних умотворина); *изњихаџи* (пример за облик *изњиха* је из Вукових Пословица); *исхракаџи* (узет је из Стулићевог Рјечосложја), а пример за облик *израче* из Вуковог је речника); *озиваџи се* (пример: *Не озивај се* — из Вукових Пословица); *йоодузимаџи*; *џредузимаџи* (пример за облик *џредузимљу* је из Милићевићевих Зимњих вечери); *џрезидаџи* („говори се у Хрв.“); *џризидаџи*.

Осим глагола *халакаџи*, сви други су, као што се види, сложени с префиксима; као прости и сложени с другим префиксима они су наведени и у Вуковом речнику.

И најзад, у овом речнику има неколико глагола с једним обликом презента а који се не налазе код Вука. То су: *вагаџи* — *важем*, *дозидаџи* — *дозидам*, *занијекаџи* — *занијечем*, *искихаџи* — *искихам*, *клевеџаџи* — *клевећем*, *нажимаџи* — *нажимљем*, *озидаџи* — *озидам*, *шиџраџи* — *шиџраљем*.

То би углавном било све што треба да се каже о овим глаголима

на *-аиѝ* у Броз-Ивековићевом речнику у односу на Вуков речник.

32. Од новијих речника узео сам Српскохрватско-немачки речник С в. Р и с т и ћ а и Ј. К а н г р г е (Београд, 1928) и Хрватскосрпско-талијански рјечник М. Д е а н о в и ћ а и Ј. Ј е р н е ј а (друго издање, Загреб 1963). То су, дакле, двојезички речници, али је и сама грађа нашег језика у њима значајна. По оценама које су изречене у критичким приказима и по општем мишљењу спадају у наше добре речнике. Од других речника су већи и потпунији. Они су затим настали у различитим говорним и књижевним срединама. А то су елементи који у извесном смислу могу одређивати структурни лик речника. Видећемо како у њима стоји са презентским обликом ових глагола на *-аиѝ*.

33. За речник Ристића и Кангрге написано је да даје „тип савременог књижевног језика с екавизмом у основи“ (М. П а в л о в и ћ). А речничка грађа у њему „чини део савременог разговорног и књижевног језика београдског центра“ (А. Б е л и ћ). Што се тиче глагола на *-аиѝ* с дублетним облицима, у овом речнику их има много мање него у Вуковом. И најпре ћу навести глаголе који су код Вука с дублетним облицима презента, као и у правописном речнику, а овде имају само један облик. То су:

гибам, гњевеѝам, дошеѝам, задремам, зазидам, замашем, зањихам, зибѝам, зидам, изасиѝам, изидам, изузимам, иче се, ишеѝам, јалакам, нагибам, називам (се), наима, нашеѝам се, обасиѝам, обзидам, обузимам, одасиѝам, одзивам се, одњихам, одсиѝам, одухам, одшеѝам, оѝашем, оѝсиѝљем, осиѝам, ѝодзидам, ѝодузимам, ѝозадремам, ѝозаима, ѝоима, ѝоскиѝам се, ѝрезивам, ѝресиѝам, ѝресишем, ѝрешешам, ѝризивам, ѝродремам, ѝрозивам, ѝрокуѝам се, ѝроскиѝам се, раздремам се, расиѝам, сажима (се), скакућем, скиѝам, узимам, чалакам, шииѝам.

У овом речнику има доста и других глагола с једним обликом у 1. л. једн. презента, али су они тако наведени и код Вука (нпр. *зановешам, заѝрећем, шииѝам, машем, мљешћем* (код Вука — *мљешћем*), *среѝам (се), сркућем, усишем, храмљем, рчем, шушкеѝам* и др.). А има и глагола који се не налазе у Вуковом речнику (нпр. *вагам, дозидам, исиѝљем, искихам, клеветем, оклеветашам, ѝригибам, ѝриѝискам, сиѝискам (се)* и др.).

Кад се сви ови глаголи узму укупно, онда се види да њихов број није мали. Од њих је само једна четвртина с презентом на *-ѐм*, а сви остали имају презентски облик на *-ām*. Значи да знатно преовлађују глаголи са односом основа *a : ā*. Иако је несумњиво да су се писци, при састављању речника, служили, на првом месту, Вуковим речником, као и Броз-Ивековићевим, они су, као што видимо, облик презента ових глагола одређивали и по свом језичком осећању, а свакако и по њиховој употреби на овом подручју не само у говорној пракси већ и у писаном књижевном изразу. Само тако се може разумети елиминасање многих глаголских дублета овога типа. Међутим глаголи са дублетним презентским облицима који су овде наведени углавном су заступљени и у Вуковом речнику. То су ови глаголи:

довивајѝи (и с префиксима: *ѝо-*, *са-*), *дремајѝи*, *дувајѝи*, *заимајѝи* (и с префиксом *у-*), *зајѝувајѝи*, *заузимајѝи* (и с префиксима: *од-*, *ѝо-*, *ѝре-*), *надимајѝи*, *назидајѝи* (и с префиксима: *са-*, *у-*), *најѝухајѝи*, *њихајѝи*, *ојѝимајѝи* (и с префиксом *ѝре-*), *ѝребивајѝи* (и с префиксима *са-*, *у-*), *ѝљескајѝи* (и с префиксима: *за-*, *ѝо-*, *раз-*), *раздухајѝи*, *сијѝајѝи* (и с префиксима: *за-*, *на-*, *ѝода-*, *ѝо-*, *ѝри-*, *ѝро-*, *раза-*, *са-*), *сисајѝи* (и с префиксима: *из-*, *на-*, *ѝо-*), *хријѝајѝи*, *чејѝајѝи*, *шејѝајѝи* (и с префиксима: *ѝо-*, *ѝро-*, *у-*), *шкријѝајѝи* (и с префиксом *за-*).

Има свега неколико глагола с презентом на *-ām* и *-ѐм* који се не налазе код Вука. То су: *досијѝајѝи*, *изњихајѝи*, *ѝредузимајѝи*, *ѝрезидајѝи* и *халакајѝи*. Такав презент има и глагол *ѝмакајѝи*, а у Вуковом речнику је само облик *ѝмакам*.

Код велике већине ових глагола презентски облик на *-ām* дат је уз инфинитив; облик на *-ѐм* је на другом месту и у загради, а код неких глагола облици стоје напоредо (нпр. *ушејѝам*, *ушејѝем*). То сигурно значи да је за писце први облик обичнији, а онда и главнији. Само код неколико глагола облик презента на *-ем* дат је пре другог облика (нпр. *ојѝимљем*, *-мам*). Али се одавде види да Ристић и Кангрга нису, у сваком посебном случају, приступали реалном одређивању књижевнојезичке вредности једног презентског облика према другоме.

Овај речник затим обилује многобројним примерима неујед-

начености, недоследности и колебаљивости (в, приказ М. П а в л о в и ћ а, ЈФ књ. VIII, 211—218). То се огледа и при навођењу ових глагола с обликом презента. Тако смо видели да глагол *зидати* и сложени с једним префиксима имају презент на *-ам*, а сложени с другим префиксима — на *-ам* и на *-ем*; глаголи *дозивати*, *позивати* и *сазивати* имају, у презенту, дублетне облике — *дозивам (дозивљем)*..., а од глагола *одзивати се* презент је *одзивам се*, од *ојозивати* — *ојозивљем* и сл. Од глагола *храмати* презент је *храмљем*, а од *дохрамати* — *дохрамам*. Итд. Таквих примера има и у другим речницима, и то у сваком случају представља недостатак лингвистичко-граматичке интервенције самих лексикографа. А онда — овај речник није рађен на материјалу из књижевних дела и других писаних текстова, већ је заснован на живој, говорној фразеологији, која је, ма колико изгледала уопштена, у извесним оквирима локализована. Таква језичка ситуација налази одраза и на граматичкој обради речи.

У Ристић-Кангргином речнику нису једнако наведени ни глаголи са гласом *x* који се употребљавају и са гласовима *v* и *j*. Ми смо видели да глаголе *дувати*, *кијати* и сл. Вук упућује на инфинитив са *x*, јер је за њега, после увођења тога гласа у правописни систем, то био њихов основни лик у заједничком књижевном језику. Ристић и Кангрга те глаголе, међутим, упућују на лик са *v* и *j*: *духати* в. *дувати*, *кихати* в. *кијати*, *ојахати*, *ојашем* в. *ојајати*. Али глаголе *њијати (се)* и *јувати* упућују на *њихати (се)* и *јухати*. Познато је да се сви ти глаголи, као и неке друге речи, у средини где је речник постао, изговарају само са гласовима *v* и *j* јер је *x* свуда и одавно нестало. Зато је требало и ова два глагола навести као претходне. И у правописном речнику, истина, стоји: *њијати* не него *њихати*, али у Белићевом Правопису је *њихати* и, у загради, *њијати*, *њијам*, трп. прид. *њијан*. С обзиром на то да је речник Ристића и Кангрге речник српскохрватског (књижевног) језика у коме ове глаголске речи, као и многе друге, видно постоје с двојаким ликом у гласовном обличју, а и са двојаким морфолошким облицима, нема сумње да би најисправније било наводити их као такве; нпр. *дувати* — *дувам*, а *духати* — *духам* и *душем* — без подређивања једних облика другима.

34. У Предговору првом издању Хрватскокрпско-талијанског рјечника (1956) писци М. Деановић и Ј. Јернеј уверавају нас да су настојали одразити „данашњи књижевни и говорни језик разних наших крајева“. У речник је ушло и доста нове и живе грађе, „особито из градског говора и новина“. Иако је тако схваћен, ни овај речник „нема нормативних намјера“. При његовој изради писци су се користили модерним речницима, од наших на првом месту речницима Ристић-Канџге и Ј. Бенеша. За основу речника узет је јужни изговор који не карактерише само ијекавска замена *јаиша*: у загради се наводе још две фонетске прте као његово обележје — *ћ* за *шић*, *х* а не *в*, *ј*, и иза тога је стављено *ишћд.*, што треба да значи да их има и више.

И у овом се речнику уз инфинитив глагола даје 1. л. једн. презента. Али има и глагола који су наведени без презентског облика, нпр. глаголи: *сидати*, *оклеветати*, *мљаскати*. Затим се неки као итеративни имперфективног вида упућују на перфективне од којих су постали; нпр. *засидати* в. *засути*, *обузидати* в. *обузети*, *сридати* в. *срести*. Прво је очигледна омашка, а друго редакторски пропуст. Што се тиче глагола наведених са презентом, не може се знати како су писци речника одређивали његов облик: да ли су га налазили у коришћеној разноврсној грађи или у употребљеној обичној „сувременој фразеологији“ или су за то консултовали речнике које су имали при руци; а могуће да су га одређивали и према томе како га и сами употребљавају или према личном сазнању како га употребљавају и други. Извесно је, међутим, да су наведени презентски облици у првом реду облици њиховог језика, без обзира на то да ли су непосредно дати или су само усвојени. Јер у овом другом случају несумњиво је да су они прихватили баш те и такве облике презента, а то значи оне за које су и сами били.

И у овом речнику има доста мањи број глагола с дублетним обликом у 1. л. једн. презента него у Вуковом речнику. Овде ћу најпре навести глаголе који такав презентски облик имају у оба речника. То су ови:

гибати (и с префиксима: *йре-*, *са-*), *гњеветати*, *дозивати* (и с префиксом *йо-*), *дријемати*, *заузидати* (и с префиксима: *из-*, *од-*, *йре-*), *јалакати*, *надидати*, *ошидати* (и с префиксом

йре-), *йљескайѝ* (и с префиксима: *за-*, *йо-*), *йодасиѝайѝ* (и с префиксима: *йо-*, *йри-*, *йро-*, *раз-*, *раза-*, *са-*), *йухайѝ*, *раздухайѝ*, *сисайѝ* (и с префиксом *из-*), *скиѝайѝ се*, *хриѝайѝ*, *чейайѝ*, *шейайѝ* (и с префиксима: *до-*, *од-*, *йо-*, *йро-*, *са-*, *у-*), *шкриѝайѝ* (и с префиксом *за-*).

Неколико глагола у овом речнику су с дублетним обликом презента, а код Вука имају један облик. То су:

квоцайѝ, *кихайѝ*, *мљескайѝ*, *йоскайѝайѝ*, *йрокайѝайѝ*, *скайѝайѝ*.

Такође неколико глагола овде су с дублетним обликом, а у Вуковом речнику их нема. То су:

досиѝайѝ, *доскиѝайѝ се*, *озивайѝ (се)*, *йрезидайѝ*, *йриѝискайѝ*, *фрѝкайѝ (soffiare)*.

Не мали број глагола у овом речнику је с једним обликом у 1. л. једн. презента, а код Вука имају дублетни облик. Ево њих:

душем, *задријемам*, *задухам*, *зализам*, *замашем*, *зањашем*, *зибам*, *зидам*, *изидам*, *иче се*, *ишеѝам*, *нагибам*, *називам*, *назидам*, *нањашем се*, *нашеѝем се*, *њашем*, *обзидам*, *одзивам се*, *одњашем*, *одухам*, *оѝашем*, *оѝсиѝљем*, *йодзидам*, *йозадријемамо*, *йосисам*, *йоскиѝам се*, *йрезивам*, *йрешеѝем*, *йризивам*, *йродријемам*, *йрозивам*, *йрокуѝам се*, *йроскиѝам се*, *сазивам*, *сазидам*, *угибам се*, *узидам*, *иѝиѝам*.

То нису једини глаголи с једним обликом презента. Има их још. И неки су и код Вука тако наведени, а неких тамо нема.

Између дублетних презентских облика у овом речнику је *везник и* (тал. *e*) (нпр. *одшеѝам* и *одшеѝем*); само је код глагола *доскиѝайѝ се* други облик у загради: *доскиѝам (ћем) се*. Тиме је истакнута њихова равноправност у употреби. Ипак треба рећи да је презентски облик на *-ам* дат на првом месту; тако није једино код глагола: *квоцайѝ*, *кихайѝ*, *оѝимайѝ*, *йрокайѝайѝ* и *скайѝайѝ* (нпр. *оѝимљем* и *оѝимам*). А то би требало да значи да је за писце речника макар и минимална предност на страни првог облика.

Као по правилу, и у речнику Деановића и Јернеја има недоследности у одређивању презентског облика наведених глагола. На пример, сложени глагол *йрезидайѝ* има у презенту дублетне облике (*йрезидам* и *йресиѝем*), а прост глагол *зидайѝ* и сложени с другим префиксима су с једним обликом — на *-ам*. С друге стране,

глагол *дријемаџи* у презенту гласи *дријемам* и *дријемљем*, а сложени с префиксима имају облик на *-ам*. Глагол *гибайџи* такође има оба облика (*гибам* и *гибљем*), а сложени с једним префиксима имају дублетне облике, с другим префиксима — само облик на *-ам*. Глагол *усисаџи* има 1. л. једн. презента *усишем*, а глагол *џосисаџи* — *џосисам*, док су глаголи *сисаџи* и *исисаџи* наведени с презентом на *-ам* и на *-ем* (*сисам* и *сишем*). Итд.

Тако видимо да су лексикографи више-мање слично поступали при одређивању презентског облика ових глагола на *-аџи*, тј. нема уједначености у томе. За њима су се свакако повели и састављачи правописног речника иако су они били позвани да у таквим случајевима поступи систематскије.

35. Сада ћу дати неколико статистичких података о стању ових глагола у прегледаним речницима. Од 220 глагола на *-аџи* који су у правописном речнику наведени с дублетним облицима, у Вуковом речнику их има мање од половине — 102, а с једним обликом у 1. л. једн. презента је 44 глагола; свега 146 глагола. Толико ових глагола има и у речнику Деановића и Јернеја (150), али је с дублетним презентским обликом само 54 глагола. Интересантно је да исто толико таквих глагола има и у Ристић-Канргином речнику (54), док је с једним обликом презента 128 глагола. Кад се зна да је Вуков речник у првом реду у основи нашег данашњег књижевног језика, онда би ове цифре могле значити да се у његовом развоју до данас знатно смањило број глагола на *-аџи* с двојаким облицима у промени. Што се тиче бројног стања ових глагола с једним обликом у презенту, види се да их има више у Ристић-Канргином речнику него у речнику Деановића и Јернеја (128 : 96), али то с напоменом да треба имати на уму да је први речник уопште обимнији. Од извесног је значаја овде однос између глагола са презентом на *-ам* и глагола са завршетком *-ем*. Код Деановића и Јернеја тај однос је 45 : 51, а код Ристић-Канрга — 84 : 42; дакле 1 : 1 и 2 : 1. То би требало да значи да у књижевном језику екавскога изговора, код ових глагола на *-аџи*, доста преовлађују у промени облици са основом презента на *-а-*, док на другој страни има чак нешто више глагола са презентском основом на *-ѐ-*. Неки примери глагола то непо-

средно илуструју. Наиме, исти глаголи код Ристић-Кангрге и Деановића и Јернеја имају различите облике презента. То су ови глаголски облици: *вагам* : *важем*, *зањихам* : *зањишем*, *ижимам* : *ижимљем*, *искихам* : *искишем*, *исџросијам* : *исџросијљем*, *нањихам се* : *нањишем се*, *нашеијам се* : *нашећем се*, *одњихам* : *одњишем*, *ојухам* : *ојушем*, *јрешейјам* : *јрешећем*. Разуме се да би овакав закључак морао почивати на претпоставци да се у поменутиим речницима колико-толико одражава стање оне језичке средине којој они према писцима припадају. Али је познато да је природа лексикографског посла таква да то треба примати са обавезном резервом. Ипак језичка факта остају као непобитан доказ за оно што сама собом представљају.

36. За овај рад прегледао сам и два недовршена речника нашег књижевног језика.

У издању Матице српске и Матице хрватске изашле су досад четири књиге Речника српскохрватског књижевног језика (последња реч је *јрешиња*). Тај речник је заснован на језичкој грађи из дела писаца наше нове и најновије књижевности, као и из публицистичке, стручне и научне литературе. Њоме је обухваћено речничко благо од половине прошлога века до данас. Разна значења речи најчешће су потврђена одабраним примерима из употребљене грађе. То ће по свему бити први потпун информативни речник савременог књижевног језика.

Од глагола на *-аићи* који су у правописном речнику наведени с двојаким облицима презента, императива и прилога садашњег у четири књиге овога речника недостају само два глагола: *занекаићи* и *јојухаићи*; сви остали су заступљени (на броју 141). Обрађивачи речника очигледно су се највише држали Правописа који су издале исте Матице јер су ти глаголи углавном дати с дублетним презентским обликом, као што је то и у правописном речнику. С једним обликом презента у 1. л. једн. има само неколико глагола, и то су ови: *дечем*, *завекећем*, *заклејћем*, *изнаимам*, *исџросијам*, *исџисичем*, *ишиијам*, *накуијам се*, *јозадремам*, *јооузимам*, *јрејљескам* и *јрестишем*. Глаголи с дублетним презентским облицима наведени су као у Правопису (нпр. *зидам* и *зићем*); једино код глагола *бенеијам* у загради стоји „ређе *бенеијам*“, а код *јојљескаићи*, поред облика

на -ам и -ићем, такође у загради: „ретко -ићем“. Као што је и разумљиво, дублетни презентски облици наведених глагола нису сви потврђени и примерима из дела наших писаца. Таквих потврда има за известан број глагола (нпр. за глаголе: *гибайи*, *духайи*, *надимаји се*, *њихайи*, *ошимаји*, *иљескаји* и др.). За друге су примери само за један облик (нпр. за гл. *вагаји* има четири потврде за облик од презентске основе на -жѣ-, а ниједан од основе на -а-). А неки глаголи су без потребних потврда. Многе од примера који су овде цитирани ја ћу наводити кад будем износио материјал из језика писаца. Толико о овом речнику.

37. Други речник је Речник српскохрватског књижевног и народног језика који издаје Српска академија наука и уметности у Београду. Досад је изашло седам великих књига (последња реч *инијонирање*). Тај се речник ради на богатој грађи штампане књижевности у најширем смислу од Доситеја и Вука до најновијег времена, а исто тако и на речничкој грађи из многих збирки речи скупљених у народу у разним крајевима. Кад буде завршен, то ће сигурно бити најпотпунији научни речник нашег савременог књижевног (и народног) језика.

У изашлим књигама овога речника налазе се сви глаголи који су и у правописном речнику, од *бенејайи* до *изузимаји*, на броју 49. С једним обликом презента су: *завекећем*, *закрћем* и *засисам*. Сви други су наведени као у правописном речнику, са дублетним облицима (нпр. *гибайи*, *гибам* и *гибљем*, *жмикаји*, *жмикам* и *жмичем*). Код неколико глагола други презентски облик је у загради; нпр. *дозиваји*, *дозивам* (*дозивљем*), *заклејайи* (*ејћем* (-*ејшам*)) и др. Неки глаголи затим овде имају на првом месту облик презента који је у Правопису на другом месту (нпр. *занекам* и *занечем* : *занечем* и *занекам*). И то би било све о овим глаголима у овом речнику у односу на те глаголе у речнику Правописа. Разлике су, дакле, незнатне. Али и овде треба истаћи да су за већину глагола дублетни облици заступљени и у наведеним примерима. Највише је потврда за облике глагола: *гибайи*, *дозиваји*, *дремаји*, *загонешаји*, *занекаји*, *засијаји*, *заузимаји*, *зидаји*. Као и у претходном речнику, за неке глаголе примери су само за један облик презента (нпр. за глагол *замахайи*), а за неке

опет уопште нема примера (нпр. за *дозидати*). Јер је значењска страна речи у речнику увек била у првом плану. Примере из дела познатијих писаца наводићу на одговарајућим местима.

38. Као што се из досадашњег излагања може видети, у нашим речницима су различито представљени глаголи на *-ати* који у речнику Правописа од 1960. године имају дублетне облике. Број тих глагола није мали. Зато се мора узети као сигурно да су се састављачи правописног речника служили материјалима из више речника, подразумевајући ту, свакако, и на првом месту, и прегледане речнике, а такође и речнике наших претходних правописа, Боранићевог и Белићевог. И чини се као да су, у овом случају, узимали отуд све такве глаголе. Међутим, питање је да ли сви ти глаголи, тако узети са дублетним облицима, имају потребну књижевну вредност. Јер писци наших досадашњих речника, изузимајући последња два, ма колико да су настојали да речима одређују граматичке облике који су пуноважни за књижевни језик, могли су каткад, можда више несвесно, подлећи локалном утицају. Примера за то има и у речницима који су овде претресани.

(Наставиће се)

Бранислав Милановић

СЕМАНТИЧКЕ ДЕВИЈАЦИЈЕ И ИНТЕРФЕРЕНЦИЈЕ

Књига Мишела Бреала (Michel Bréal) посвећена семантичким појавама, пре шест деценија, значила је више него што је скромно казивао њен наслов — *Essai d'une Sémantique*. Она је указивала на основне законитости у значењима речи, у њиховим језичким вредностима. Семантика је уносила научност психолошког карактера и социолошког смера у етимолошка трагања. Али примена основних ставова, несумњиво покретачка, динамичка снага језичких појава, указивала је на потребу и на могућности успостављања семантичких принципа.

У области српскохрватскога језика пун динамизам језичких процеса даје подлогу раду на „Речнику“ Српске академије наука и уметности, а у исто време открива нове појаве тога динамизма, показујући нам путеве који воде успостављању принципа те лингвистичке дисциплине, значајније од фонологије за брзи темпо језичког живота. То би требало да буду принципи општега карактера и општега значаја, без обзира на то који језик даје материјал за студијску основу ради успостављања принципа. Поред појава општега карактера, намећу се специфичне појаве са терена појединих фололошко-семантичких зона.

Речи, као семантичке вредности лексемско-фонолошке структуре, живе, ишчезавају, обликују се у нове појаве, мењају се у својим вредностима и семантичким функцијама. Приближавају се или се приказују као синонимске или псеудо-синонимске појаве, с једне стране; с друге пак стране настају девијације и диференцирања. Да се из ових општих линија могу успоставити закони изражени и приказани принципима, потребно је крупне и тачне смернице Бреалових анализа превести

на ниво анализе нашега доба и наших много ширих могућности него што су биле пре пола века.

Међутим, сама факта, саме семантичке појаве не откривају увек процесе чији су резултат: не показују неопходну мотиви-саност *каишар* не прави *каишеве*, њих прави *ременар*. Семантички процеси подложни су у степенима превирања, вирулен-није. То пак запажамо у свакодневном говору, а изразито у дневној штампи.

Анализираћемо примере који показују девијације, семан-тичке интерференције, како се приказују као појаве синони-мике. То ћемо учинити на материјалу који даје семантички „пресек”, истовременост, изражену у неколико бројева дневне штампе. Управо ћемо поћи од примера који имају шири ка-рактер.

Тако се *бездан*, одн. *бездна* (тј. јама), пореди са *понор* и *провалија* (више пута у „Укрштеним речима”. У ствари значење *понор* је изгубило семантичку везу са базом **por-*, **nir-*, у вези са семантичком групом „јама”, ил. алб. **vor-*. Специфична зна-чења „дубинског односа” и „провале”, фиг. осећања дубине, ин-терферирају са појмом условљености максималног степена — тј. „оно што нема дна”, што се приказује као „без дна”. Семан-тичка општост омогућава интерференције у односу релативно-конкретног према апсолутно-апстрактном.

Врло често се сматрају синонимима речи *лаћар* и *бродар*, а супротно према речи *морнар*. Општост је везана за „воду” ко-јем плови „лаћа”, „брод”, супротно специфичном значењу *мор-нар*, која је реч условљена пловидбом на мору. Али позајмица *матроз*, која може интерферирати и са *лаћар* и са *морнар*, не интерферира са *бродар*. Реч *бродар* диференцирана је као ди-јалектизам у значењу *морнар*, а према речима *лаћар* и *морнар* диференцирана је с т и л и с т и ч к и, тј. у песничкој вредности.

За „јарам” се на једноме месту даје значење „део запреж-них кола”. Ту је појам *запрежног возила*, *запрежних кола* упо-требљен уместо тачнијег и у употреби на селу јединог облика — *воловска кола*. Непознавање термина у употреби на селу

изазвало је интерференцију шире, општије а неадекватне лексеме.

Нејасност значења *ескорта* доводи на једном месту до двојног објашњења: и као „војничка пратња” и као „свита”. Међутим у Речнику Вука Караџића реч *свита* има значење „чоха”, управо део чохе увијен, а затим и значење „крас” од црвене чоје, а значење које смо поставили овде почива на глаголу *свити се*, према основном „савити” с помереним значењем „скупити” („Вук не вије што је меса гладан, / Него вије да дружину с вије”). Тако бисмо имали у основи значење „скупљена група”, тј. „пратња”, „пратиоци”, које би потпуно одговарало речи „ескорта”. Дакле: пратња почасна, а не обична војничка.

Разум и *ум* се наводе за објашњење речи *памет*, мада ове речи довољно јасно имају своја специфична значења, и то *ум* као способност схватања према речи *разум*, са значењем „расуђивање”, а *памет* може значити и способност, и моћ размишљања, и моћ расуђивања, као и способност одлучивања. — Интерференција се може објаснити само широким еластицитетом опште карактеристике схватања, разумевања.

Прекид везе и потпуну демотивизацију имамо у случају употребе речи *товар* са значењем „нарамак”. За *нарамак* (дрва) се не „товари”, него се дрва „узимају”, али су појам „товарити” и резултативно значење „товар” преузели семантичку иницијативу, са формулом „товар који стаје у наручје”.

Ишчезавање терминолошких формула је сасвим разумљиво, при замени новом формулом. Тако је *јурист*, реч некад честа у Војводини и у писаца војвођанских, замењена речју *правник*. Ова је ипак интензитетски мање изразита, а у случају који је пред нама, у дневном листу, обе су дате као синоними. Ту је реч *јурист* васкрсла из стилистичке и књижевне традиције.

Међутим реч *стасит* изгледа да је потпуно ишчезла. Већ низ година пратим како се, нарочито у преводима, у фељтонском стилу јавља израз *добро грађен, добро грађена*, у значењу „стасит”, „стасита”, па је тако и листу Вечерње новости од 16. и 24. априла 1973. (с. 30; с. 26).

Враћање ишчезлих речи, нарочито страног порекла често може бити само привидно. Тако се у истом листу јавља реч *тимар* са значењем „брига за коње”. Међутим, са таквом основом био је познат само глагол *тимарити*, четком и чешагијом чистити коња. Именица *тимар* била је, по Вукову Рјечнику, позната као „*das Striegeln*”, „*usus strigilis in equis*” (1), а у Црњуј Гори у значењу „такум”, опрема (2, коња под такумом”). Под (4) Вук наводи значење добра добијеног на уживање (упор. са *зијамет*), а под (3) помиње се *Тимар* као назив кнежевине недалеко од Требиња, за које значење више немамо потврде.

Слабији интензитет значења је последица ређе употребе. Значење почиње бледети и може потпуно ишчезнути. Такав процес условљен интензитетски указује на супротност према процесу делимичног значења које је изражено у виду концентричних кругова, или додиром, по заједничком сегменту, као што смо видели код прве групе примера.

Случајне идентичности, какве је помињао проф. Меје, могу бити интересантне као такве, иако су само случајни ефекти неидентичних процеса. Такав је облик геогр. *Тимор*, назив острва у Тихом океану (Meyers Geogr. Handatlas, 65, GHI), а затим у стиху Ивана Мажуранића као апелатив —

Оро гнијездо врх тимора вије
Јер слободе у равници није

Некад случајне хомонимске ситуације могу довести до забуне, као антр. *Кастро*, у вези са *castrum* с ротацизмом (*castellum*), и презиме албанског народног јунака Скендербега — *Castriotti*, а у односу на глагол л. *castrare*, нем. *kastrieren*.

Семантичка померања једне речи могу се рефлектовати на потпуно неочекиван начин у односу на реченицу. Пример из народних песама

Преби копље на три половине

обично је много пута навођен као бесмислица. У ствари у томе примеру имамо један обичан семантички процес ширења према опшгијој семантичкој бази. Сваки одломак од неког предмета, нарочито по дужинској оси, улази у шири појам *део* (нечег), и тако је „пети део“: *петина*, „четврти део“: *четвртина*, трећи део“: *трећина*, „сваки од два дела“ је: *половина*. На тај се начин „половина“ семантички уклапа у појам „део“ и механички изједначаје са значењем „део“. Дакле, „три половине“ као израз управо значи „три дела“.

У примеру

Црвен барјак од зелене свиле

типична несмисао изједначења две изразито посебне боје почива на семантичком померању синтагме „црвен барјак“. Синтагма у том комплексу управо има значење „победничка застава“, „свети симбол“, а конкретно мисао се везује за вид заставе од свиле зелене, какав се барјак приказује у ризници Дечана као барјак Бошка Југовића — свилен и то од свиле зелене боје. Преко степена нултог интензитета „црвен“ не означава више специфичну боју, већ постаје предикатска одредница као носилац тежишта синтагматске целости.

Сличан случај избледелог значења „сив“ имамо у примеру изједначења *коњ зеленко* и *сивац* (В. Н., 18. априла 1973. с. 27). Придев *сив* није јако укореењен; уместо њега обично се реализује гуђина *грао* н. *грау*. Али реч *сивац* се раније афирмисала као значење за магарца, дакле преко појма „јахати“ прелази у домен речи „коњ“, и тим путем се дошло до интерференције *коњ зеленко: сивац*.

Посебан комплекс чине поводи и начини настајања нових речи и израза. Сам термин *кованица* је и врло општега карактера, а тиме и врло непрецизан.

Навешћемо пре свега за општу употребу неке нове речи, али које потичу из народних извора. У значењу „гост“, лице позвано у госте, постоји народска реч *званица*, која се среће и у општем,

па и књижевном језичком типу. Независно од те речи јавља се и форма *узваник* (В. Н. 17. априла 1973, с. 20), дакле „позвани гост“, која је врло близу структуре праве кованице). Разуме се, постоји велики број дијалектизама који су извршили продор у књижевни језик, и који су проживели процес афирмације и стабилизације.

Сведоци смо интересантних убацивања специфичних речи које се из домаћег аргоа увлаче у општи језик, и то у говорни тип директно (*даса*, и сл.), а у новински језик преко написа разних информација и хронике. Тако сам у штампаном слогу срео први пут израз *прећи* (некога) у значењу изитрати (некога), преварити (некога), у примеру

Ја га добро познајем, и осећам да се иза тога крије неки трик, љутито је викао инспектор у слушалицу. Он хоће да нас пређе!

Реч *трик* јасно приказује значење „прећи“ (Б. Н. 18. априла 1973, с. 26). У ту групу спада и им. *клинац* и глагол *цинкарити*. (Како си успео да ме оцинкариш, В. Н. 1. априла, 1973, с. 28).

Нове речи изазива потреба прецизнијег, често управо сажетог формулисања. Као калкови, као преводи и структурални паралелизми, нове речи су израз подсвесне творачке динамике.

Тако је у ритму самосталног народног живота у Србији афирмирана нова изведеница на *ар* — *вртар*, замењујући изобиљачени турцизам *баштован*, мада се у дијалекатским архаичнијим областима та реч још може чути код појединаца. У зони загребачког типа књижевног језика усталила се варијанта *вртлар* (Свијет, 15. марта 1973, с. 13). У истој зони и на истоме месту (ib. с. 12) констатована је кованица *подмуклица* —

Увијек сам говорила да је тај наш вртлар права варалица и подмуклица (ib. с. 12).

а по типу *пијаница*, *варалица*, са извођењем од придевског квалификатива (*белица*), односно од раднога или трпнога глаг. *придева*.

У овоме смеру је корисна географска оријентација, јер у зони београдског типа књижевног језика имамо општи облик широке употребе *варалица*, али нема изведенице „подмуклица”, већ је семантема изражена описно — *подмукао човек*.

У овој пак зони сам констатовао *претварало* за значење „симулант” (В. Н. 19. априла 1973, с. 20). Извођење оваквога типа је довољно потврђено, или у ироничној или уопште неповољној ситуацији (*причало, гунђало, блебетало, зврндало, пискарало, шкрабало, куцкало, чмавало*), с тим да такву формацију имамо као песничку реч у Милорада Шапчанина, као назив његовог романа „Сањало” место обичне изведенице *сањалица*.

Потпуно су пак у духу језика и широко прихваћене иронично-шаљиве и шаљиво-ироничне изведенице из семантичке зоне „бити под папучом”, бити у браку жени потчињен, и то ипак оштрије и са презирањем, дакле увредљиво као изведеница на *-ар* — *папучар*, а весело-шаљиво као извођење на *-ић*, *папучић*. Са тематиком „папучића” имамо у посебном чланку ведру, духовиту тему о прослављању „8. марта” као празника људи — кућаника, *папучића*, и у таквој оријентацији формирана је адекватна варијанта *варјачића* и *варјачић* (Свијет, наведени број, стр. 28—29).

Овом пак приликом сугестивно се намеће питање о презимену *Варјачић*, а ја сам у старој српској војсци познавао из старијих генерација официра *Варјачић*; такво презиме није поменуто писац овде наведеног чланка. Помишљам да би се поводом тога примера могло посебно дискутовати (а то намеравам да учиним у другој констелацији језичких појава, cf *bar-, var-*).

У тип општега језика се пробијају лексеме и њихове семантеме из посебних термина врло динамичног спортског домена. Та констатација је и овде корисна, иако је таква лексичка оријентација довољно запажена. Али је занимљиво овом приликом напоменути да елементи овако продорни могу носити у себи репродукциони динамизам. Тако је настао термин *прволигаш*, т и м који је заузео, „изборио” место у Првој лиги фудбалске организације. Дуго је, деценијама тај термин био освештан и не-

прикосновен, усамљен у својој функционалној особености. Међутим, ових дана, средином овог месеца запазио сам корелативни термин *друголигаш*, — који је свакако провео извесно време у „инкубатору“ стручне терминологије.

Усвајање и стабилизација једног термина представља и једноставан и у исто време сложен процес. Потреба динамизира адекватну, одговарајућу изражајно-комуникативну реализацију. Али је таква реализација у току конкретизовања вишеструко диригована, пролазећи кроз комплексе језичких констелација. Тако је у Клубу кошаркаша, уз друге називе одређених функција, уведен термин *техничко*. Термин је управо из онога лексичког круга који одговара функцији упућивања чланова — не идеолошки, него извођачки, дакле технички. У једној изјави дневноме листу „техничко“ Клуба не објашњава сву функцију, (јер је то ствар која се сама по себи разуме); он објашњава оно што прати његов одговорни посао, говори о тешкоћама, о липшавањима. Ево речи Александра Прелевића, клубског техника —

Можемо много да истрпимо: провлачимо се са скромним средствима . . . (Б. Н., 19. априла, 20).

Његова улога, брига о свему што је опште и специфично техничко није означена речју *техничар*, јер та реч већ има неколико устаљених и специфичних значења. Форма *техник* није одабрана, јер је двосложна и не одговара по структури корелативним лексемама. Наметала се реч *техничко* и по необичности и по „еснафској“ солидарностима: то је термин већ „монтиран“ у земљама у којима је рукомет врло развијен.

Далеко од очију позоришних гледалаца формирају се делатности неопходне позоришту. Давно већ био је устаљен термин *власуљар* према речи *власуља*, а тако исто и *декоратер*, позоришни сликар. Временом се усталила реч *маскер*, према речима *маска* — *маскирање*, као структурална немачка позајмица. Временом је измењена ранглиста: *маскер* је у функцији давања „лика“ важнији, он је неопходан, па често врши и функцију која је детронизирана са прворедног значаја („у домаћем филму

маскер је истовремено и *власуљар*). Међутим нове ситуације са новим појмовима добијају нове лексичке реализације уз нове семантичке вредности, и то ефектно, интензитетски одлучно изражене. *Креативност* је израз који у један посао, на изглед занатски, уноси смисао уметничке вредности. *Креативна*, творачка *динамика* је на свој начин уметнички изражај условљен уметничким смислом, а у томе правцу се успоставља строго изражена листа креативних способности. Успостављање такве „ранглисте” је названо *ранговање*, ред према способности:

Коваљева је у Удружењу филмских радника *рангована* међу свега четири креативна реализатора маске (Б. Н., 20. априла 1973., с. 2).

Међутим у филмском домену није прихваћена и именица *креатор*, која се осећа као устаљена и спецификована за регулаторе моде у одевању, они су *модни креатори*.

Многе нове делатности и схватања у њему захтевају и нове лексичке формуле, да би се што јаче истакла нова карактеристика, као што је то и у појавама у друштву. *Насилник* није исто што и *силеција*, и та реч, са повратком на турцистички елеменат у структури карактерише један специфичан појам у друштвеним девијацијама. Али има таквих страних речи које се убацују без оправдане потребе. Тако у примеру:

Проблем силецијског понашања појединаца постаје све тежи, већи у *урбаним срединама* — реч „урбани” просто има вредност „градски”, и нема никакве везе са појмовима специфичним, као што су „урбанизам”, „урбанистички”.

Међутим, развијањем појединих наука у правцима еманциповања појединих проблематских група у посебне научне дисциплине, чак и са тежњом потпуног научног осамостаљивања, — настају нови називи специфичне структуре, па сам управо средином априла констатовао специфициран назив *лимнологија* (Б. Н., 16. априла 1973, с. 13).

Веома су ретки случајеви интерференције између активитета, тј. активности у току процеса, и самога ефекта, тј. резул-

тата активности. Па ипак при емоционално изразитом интензитету слаби семантички условљени опозитум, — тако да се запажају неки случајеви скоро изједначења, као *презирање*: *презир*, *пискарање*: *оно што пискарате* („не допада ми се такво пискарање“, „не допада ми се такав начин писања“). Такви случајеви су унеколико изразитији при спортској динамици (*шутирање* = *шут*, где је и глаголска именице присутне динамике директно изражена и као ефект исте динамике). Такав однос не допушта трајност глаголске активности, — те забележени случај привидне ентерференције *одроњавање*: *одрон* можемо тумачити само као свесно тражење бар блиског значења (псеудо-синоним), а то потврђује чињеница да је овде наведени пример нађен у рубрици „Укрштене речи“.

Такође је из рубрике „Укрштене речи“ извештачен пример нестварне јединине „резанац“ условљен објашњењем „комад резаног теста“, а у ствари ту је конкретно у употреби само облик *pl. tantum резанци*, али не „комади резаног теста“, него са сингулативском целовитошћу „резано тесто“. Тим односом подсвесног јединства „теста“ резаног и множинске корелације са „изрезаним комадима тестенине“ објашњава се да је састављач укрштених речи у овом случају имао у својој језичкој подсвести осећај за неку врсту сингулативности.

Посматрање индивидуалних појава на нивоу дневних листа открива зачетке, колебања, реорганизације и у структурним односима, у језичким категоријама, па и у појавама стила. Овде ћу приказати неколико таквих примера, забележених управо средином априла ове године.

По једном чланку посвећеном неговању здравља, управо начелима правилне исхране, видимо да писац, лекар, влада веома добро књижевним језиком. Управо зато ће нам са лингвистичке тачке гледишта бити занимљива семантичка микроанализа, која ће нам дати објашњење једног структуралног колебања. У једном напису (Пол., 18. април 1973, с. 19) налазимо пример

Јабуре и јабукасто воће увек су подесни за воћне дане.

Овде наведени пример *јабукасто* (воће) не може се просто узети као грешка. У даљем тексту на истој страни налазимо облик *јагодаст* у примеру

... најбоље је предвидети пола килограма јабука, пола килограма малина или неког другог јагодастог воћа.

О типу придевског структуралног наставка *-аст* у варијантама *каст*: *част* писано је више пута и посебице (у часопису Наш језик, па и у мојој студији *Проблеми синтаксе и језички динамизам*). Према већ вршеним проучавањима, варијанте су ефекти структуралних ситуација. Стога имамо довољно основа за закључак да у језичком фонду културног аутора треба да буде варијанта *јабучаст*, обухваћена изоглосом која је секундарна последица обнављања тенденције ка отвореним слоговима, смера *коцкаст*. Међутим у таквом срећеном језичком осећању облик *јабучаст* морао је нечим бити дезавуисан. Објашњење даје сам процес формирања облика *јабучаст*. Према основној именици, која чини базу придевској изведеници, структура је опозитно постављена и наставак управо коригује саму базу, тиме што прихвата семантичку вредност не идентитета, него сличности. *Јагодаст* је оно што има облик јагоде иако није јагода, оно што је као јагода; са тим паралелно *јабучаст* је предмет који није јабука, који није истоветан са јабуком, а који има облик као јабука, који је формом сличан јабуци. Овакво значење метафорске вредности, је веома близу метафоре „јабука” на пиштољу, на стилском намештају, метафорско значење је преовладало и код придева *јабучаст* до те мере да прихвата пуну вредност поређења, а поређења је искључивање идентичности, и у појачаном степену се одваја потпуно од конкретног појма воћнога плода „јабуке”. Тиме је елиминисан из оне ситуације која треба да се ослони *непосредно* на појам плода јабуке. У таквом случају језичко осећање приступа *обнављање* у форме придева, реформише његов облик полазећи од целине именице јабука. Резултат је придевска изведеница структуре:

јабук(а)-аст

Тиме је извршена и диференцијација:

- а) *јабук-аст* је оно што је у директној вези са особином, квалитетом јабуке (сок; арома, укусу);
 б) *јабучаст* је пуног метафорског типа однос према облику, округлини, облости.

У овој групи семантичких запажања, уз многе раније констатоване примере, јавља се потискивање социјативног односа инструменталским ефектом. Пример гласи

Аутобус улете у кривину, и пијанац, тешком мучком пребира по цеповима, док се грчевито држи за шипку (Б. Н., 18. априла 1973, с. 26).

У несигурности, и због стања у коме се налази, и због наглих покрета самога возила, пијани путник се држи једном руком за ослонац, а другом руком претражује по цеповима да пронађе новац за карту. У оба случаја употреба руке означава инструменталску ситуацију. Тражење новца по цеповима је, дакле, очигледно ефекат инструменталске природе, а није ефекат „тешке мучке”. „Тешка мучка” прати тражење вршено руком; оно је као „пратећи синтаксички елемент” везано за само тражење, оно је у функцији придружене ситуације главној ситуацији тражења, — оно је социјативска функција, и она мора бити реализована социјативним обликом, чије значење усмерава предлог „с”. Дакле, он тражи мучно по цеповима, а такав социјатив има адвербијалну вредност „уз мучку”

с мучком = мучно

Појачање негационог елемента у негативно-настављачкој функцији није продрло у нормативни ниво књижевног, а ни општег језика, — али поједини примери позивају на скретање паже при неговању нормативног књижевног језика. Забележени пример гласи

Просто да човек поверује да то нико *ни* не жели (Б. Н., 16. априла 1973, с. 30)

Исто тако — Направио од нас нешто што *ни* не сањамо.

Треба да нагласим и нека колебања структуралног типа, у којима микроанализом откривамо конкретна колебања индивидуалног карактера, а у чему за сада не треба гледати еволутивне тенденције, већ какве се могу изразити као тенденције сүтестивним утицајем штампе.

Тако у једном новинском извештају (Б. Н., 22. априла 1973, с. 12) налазимо облик *допрео* м. „допро“ у примеру

А да би његов комедиографски и естрадни хумор био разумљив, да би *допрео* до гледалаца...

Очигледно овде је чинио тешкоћу облик „допро“, и то не због фонолошког елемента вокалног „р“, већ просто као форма, као облик доста ретке лексеме фиг. „допрети“. То је факат, а за овакве интерференције можемо тражити објашњење код писца написа, али можда и код слагача и коректора у штампарији. То би био први случај.

Други случај показује појаву која у широкој употреби тиња, али се и стишава. Уз изједначење меких и тврдих основа маскулина јављају се неки облици двојно, као *путом* („Путом, путем, распутом“) поред обичнијега *путем*; међутим увек је *кутом*, па и у спортској употреби *шутом* према ном. ј. *кут*, *шут*. При томе, утицај дублета *путем* изразио се и као структура *шутем* у примеру

Илија Петковић тек у 53. минуту постигао једини гол изванредним *шутем* у леви доњи угао.

Међутим се друге две појаве чешће изражавају као поремећаји односа у реченичком склопу. — Већ низ година се у новинском језичком сектору изражава пренос, трансфер именичког субјектовог додатка у зону предикатску. Обичнији би био реченични склоп:

Она га је гледала *задовољна*

Али у преводним фељтонским текстовима хвата маха тип адвербијалне реализације —

Она га је гледала *задовољно*.

Једна и друга реализација су могућне, али као два ситуационо диференцирана решења.

Још је у овом смислу убедљивији пример:

Било је топло јулско подне, и град је деловао у спавано
(Б. Н., 23. априла 1973, с. 28)

— дакле независно од субјекатске зоне, а у значењу „деловао успављујући”, тј. изазивајући поспаност: као еквиваленција и менске одреднице. Међутим конкретно овакви случајеви се јављају као механизирање, са тежиштем на природној групи, те би било корисно када би посебно ово питање било узето у разматрање, да би се проверило у каквом је односу то механизирање према склопу у језику са кога се преводи.

Пренос семантичког извора појаве (кочнице шкрипе) на локацију истог извора бучне шкрипе (а то је сам аутомобил) налазимо у примеру —

Седео сам на столу у канцеларији и пијуцкао оранжаду са Шери, кад једна кола (тј. један аутомобил) зашкрипаше кочницама и стадоше пред прву пумпу.

Ту налазимо несумњиви семантички „*qui pro quo*”. Нису кола агенс шкрипе, иако се могу сматрати оријентацијом; агенс шкрипе представљају саме кочнице. Зашкрипале су кочнице, а не кола, односно ауто. Семантичко ширење обухвата предмет чији су саставни део кочнице.

Други пример показује још грубљу девијацију:

Тим речима [м. са тим речима] Грегори се окрете и напусти собу залупивши врата [м. вратима] за собом (П., 22. априла 1973, с. 21).

Није се окренуо помоћу речи, већ уз речи, изговарајући речи, дакле са речима.

Додајмо још неколико девијација (Б. Н., 24. априла 1973, с. 28). Прво: Тиче се хотелског портира који је читао спортске новине на рецепцији [м. „у рецепцији”]. Ту рецепција не значи просторију, него дуги сто са преградом. — Друго, портир *подиже поглед*, тј. корелативно према *пусти поглед*, са основном фигуративном „очи”. — Треће: портир: „врати своје *реуматичне очи*” на новине, — тј. своје безизражајне, заморне, троме *очи* (cf. „поглед”!). Пето, по зидовима су *ламперике* тј. „светиљке” причвршћене бочно о зидове.

При крају ове анализе унутрашње реализационе језичке динамике желео бих да формулишем две мисли.

Прво, оваква трагања са уског и временски ограниченог плана треба ширити у систематска, комплексна проучавања. Тако би, на пример, било индицирано, проучавање у смеру географских, дијалекатских, дијакроних оријентација, у вези са навикама. Те су оријентације најизразитије у области синонимике, и, на пример, било би занимљиво видети слику односа пушачких синонимских назива за дуван, за цигарете, посебно за појам *опушак* : *пикавац* : *чик*, уз трагање за проблемом и степеном синонимности. Питање се, у ширим размерама, своди на то: да ли је појам синонимике могућан као апсолутна констатација, или је синонимика релативнога карактера.

И остале девијације очекују квалификавања географска, дијакрона и интензитетска.

Друго је мисао која везује језичке студије за незадрживи динамизам језичких појава и процеса. То нам најбоље приказују језичке реализације у дневној и повременој штампи, која рефлектује појаве у еластично схваћеној синхронији, дајући нам увид у кретање већ изражених тенденција, а особито у микропроцесе, који се у динамизованој синхронији назиру. Појаве у дневној штампи биле су регистроване у знатној мери и уношене у велики Речник Српске академије наука. Са прелазом на обраду материјала за Речник обустављено је даље исписивање језичке грађе. Тиме настаје празнина и некорелација између карактера и задатака *Речника* с једне стране и сталне динамике језичких појава и језичких процеса са друге стране. Стога се јавља као неопходни научни императив, да се настави исписивање грађе и из дневне штампе, да се та грађа посебно региструје и сврстава, и на тај начин интегрира у научну грађу, а у временским размацима објављује у допунским свескама Речника.

М. Павловић

С МАРГИНА ДВАЈУ ПРИЛОГА ИЗ ДВА ЧАСОПИСА

И при читању часописа, књижевних, научних и других, као и при читању појединих књига, уосталом, а не једино при читању дневне штампе, пажњу читалаца често задржавају поједине језичке појаве којима је вредно не само посветити који редак у Нашем језику него широко отворити његове ступце за расправљање о њима. Читајући новообјављене књиге, часописе и листове читалац у њима налази и узорног језика и изврсног стила, о којима није само оволико довољно рећи, него би било колико правично толико и корисно и анализом стручњакâ показивати у чему су позитивне особине данашњег писања, тамо где се оне нарочито запажају, наравно. Па ипак је од много већег значаја указивати на слабе стране језика, и стручним и научним тумачењима доприносити њихову смањивању и коначном нестајању из језика. Наш се часопис, узимајући за свој програм бригу око подизања културе стандардног књижевног језика, управо и обавезао да ће то чинити. Као један мали прилог извршавању тога задатка ми пишемо и ове редове.

О појавама о којима ће овде бити речи обично говоримо кратко у рубрици Језичке поуке нотирајући неисправности језика у реченицама где се оне јављају, објашњавајући у чему се огледају и како је до њих дошло, да на крају дамо исправан облик дотичне реченице. Али је, у свакоме случају, о негативним појавама у језику, да би их било све мање и да би се оне коначно уклониле из језика, много ефикасније писати опширно. Јер није довољно само предложити замену уз кратко образложење, него је често неопходно јасно изложити све што је потребно о природи језичких средстава којима не можемо бити задовољни и стручно образложити у чему су преимућства онога што предлажемо за њихову замену.

I

Пред нама је оцена једне нове књиге објављена у угледном књижевном часопису, којој се и као таквој, бар по нашем схватању, могли би чинити приговори. Али оставимо то онима који су позванији од нас да о томе говоре. А ми ћемо се забавити с неколико језичких појава на које смо наишли у тој књижевној оцени. Забавићемо се, на првоме месту, питањем облика рекције глагола кретања у правцу чега, уз које би облик њихових детерминатива очекивали у акузативу, а тамо га више пута срећемо у локативу, мада не у свим идентичним случајевима само у овоме облику. И у толико је ово чудније што би језичке прилике пре допуштале употребу облика локатива тамо где је аутор узео акузатив у примеру, рецимо: *Укопани у туђе њиве... војници бране своју сопствену њиву*. Иако рекција основног глагола захтева управо узети облик, овде би се још могла објашњавати употреба локатива потребом приказивања замишљене слике укопаних војника онде где их писац, мислимо аутор оцене, види у положају у коме их види, а искључује се потпуно њихово довођење у тај положај. Зато што стање, односно положај војника, иако последица акције којом су у тај положај доведени у представи аутора испредњачује испред ње и доводи до њеног занемаривања, слаби моћ рекције глагола који ту акцију означава. С овом претпоставком се, како рекосмо, може, штавише, дати преимућство облику локатива над акузативом. Али будући да управни глагол, мада овде дат у облику придева, и с придевском функцијом, и то непосредно испред детерминатива чији облик одређује, ипак не губи своју рекцију, — то оправдава и облик који је писац употребио.

Ни изблиза се сличним моментима не може оправдати употреба локатива у примерима типа: *Онда се током романа испостави да је у роману уведена једна од доста значајних личности*. Облик трпног придева овде није у придевској функцији, већ је саставни део одређеног глаголског облика што означава активну радњу, и има јасну рекцију, која захтева акузатив самосталне речи, а, по добром осећању било ког представника стан-

дарног књижевног језика, искључује могућност употребе дe-терминативa у облику локативa. Ни писац књижевне рецензије у којој овај пример налазимо у свести сигурно није имао узети него други неки глагол, свакако друкчије рекције, *јављати се*, рецимо, или неки њему сличан глагол. Ту се, значи, мисли на једно а говори се друго, или, да прецизније кажемо, у свести напоредо искрсавају два глагола *увести* и *јављати се*, па се при употреби узме први глагол а допуни се обликом самосталне речи који захтева други, и то, разуме се, увек доводи до језичких некоректности, које се у писању увек могу избећи брижљивим прегледањем рукописа пре давања у штампу. Писац о чијем језику овде говоримо, изгледа није склон вршењу ове обавезе, које не може бити разрешен нико ко се лаћа пера.

Тешко се иначе може претпоставити да и овај писац и било ко други од оних што објављују своје написе ма које врсте, уз претпоставку да су прошли кроз школу, нису савладали и схватили основни принцип рекције, о који се ево у писању греша. На неколико страница текста нашега писца нашли смо и трећи, и то од оба анализирана још драстичнији случај у примеру: *И није М. тај који је такво схватање рата усадио у војнику*. Иако схватање није нешто предметно што се конкретно може садити, и иако је веза између ове две представе апстрактна, — глагол *усадити* није престао бити активан, већ се њиме и овде означава кретање у одређеном правцу, а његовом допуном — завршетак тога кретања у појму с именом самосталне речи уз чији облик долази предлог *у*. И, према томе, тај облик мора бити акузатив, а не локатив. Ни околност што перфекат и овога глагола, као свршеног, означава и стање настало по извршењу радње као његов резултат, а не искључиво извршење, што, дакле, тај перфекат има бар делимично и придевско значење, а не само глаголско, — не може оправдати употребу датог облика у наведеном примеру, јер је значење самог извршења радње активног глагола у горњем облику неупоредиво доминантније. До ремећења односа који проистичу из рекције глагола и овде је, ми бар претпостављамо, дошло везивањем допуне (падежног облика с предлогом) за неки други глагол, који се с гла-

голоу *усади*ти врзмао или — боље да кажемо — који је искрсао у свести пишчевој при стављању мисли на хартију.

Истом појавом ми објашњавамо ремећење законитости рекције и у реченици: *Мушкарци своју чежњу утапају у песми, бекријању, „акшамлучењу” и будним снови*ма, која нам је пала у очи при читању једног научног прилога у другом једном, сада научном, часопису и од другог аутора. И овде је до нарушавања рекције свакако дошло опет преплитањем другог којег глагола и употребљеног, преплитањем *утапати* и глагола *гасити се*, рецимо, или неког с њим по значењу, или бар по рекцији, сродног глагола, који свакако у идентичним случајевима захтева облик локатива самосталне речи. Ми овим, наравно, само објашњавамо како је могло доћи до употребе дотичног облика, а никако не оправдавамо ову несумњиву језичку неисправност. Њу, наравно, није могуће оправдати ни у језику говорних представника оних крајева који, будући да не знају за употребу локатива, немају осећања за разликовање рекције глагола који иначе управљају једним и другим обликом.

У стандардном књижевном језику пак примери на којима смо се задржали, према ономе што смо поводом њих рекли (пошто се из првог и другог отклони и по један стилски недостатак избацивањем из првог непотребно поновљене именице *њива*, а у другом поновљена реч *роман* замени одговарајућим обликом заменице), — имали би да гласе: први од њих: *Укопани у туђе ниве... војници бране своју сопствену*; други — *Онда се током романа испостави да је у њега уведена једна од доста значајних личности*; трећи — *И није М. тај који је такво схватање рата усадио у војника*. (Много је складније и изразитије на крају било рећи — *улио војнику*); и четврти — *Мушкарци своју чежњу утапају у песму, бекријање, „акшамлучење” и будне снове*.

Не треба, наравно, мислити да истих језичких недостатака нема и код понеког другог писца. У расправи Т. Батистић о локативу (Библиотека Јужнословенског филолога књ. 3. н. с., стр. 24.) бележимо два узастопна примера: *Затворим очи и потонем*

у себи и *Окренуо сам се и заиста потонуо у њој* (из језика књижевника П. Шегедина), од којих је у првом требало казати: *потонуо у себе*, а у другом је локатив још и могао бити употребљен ако се њим хтело рећи да је онај што говори, пошто се окренуо, запазио да се налази у стању потонулости у њој, мада би и ту, свакако, више било на месту да је речено како види себе где је *потонуо у њу*. Јер се активност радње, ако и свршене, означене глаголом *потонути*, јаче осећа него стање које је нестало иза њене извршености. То не можемо рећи за пример, рецимо, из језика Св. Ђоровића: *Завалила се у прабини на чепрка*, који је међу осталим примерима наведен у Синтакси нотписаног (на стр. 476), а у којем је придевско значење радног придева *завалила се* код писца испредњачило испред глаголског, па га је овај зато и допунио обликом локатива мада, по нашем осећању, глаголска компонента не заостаје за придевском, те би и овде детерминатив могао бити у акузативу.

II

Писац књижевног приказа о чијем језику говоримо и у другим неким питањима показује доста нехата у писању. Он, поред осталог, односне реченице с корелативом *нешто* везује релативном заменицом *које* у реченици, нпр.: *Али има и нешто епско које се са тим драмским допуњује*, иако и у истом напису исте међуреченичне односе, као што то уосталом редовно чине и сви писци, српски и хрватски, после Вука Караџића — означава заменицом-везником *што* у примеру: *Постоји нешто што се решава на једном другом плану*, где, очевидно место *што* не би могла доћи заменица *које*, колико што ову реч наш писац у претходном примеру није исправно употребио, већ је и у њему требало рећи — *има нешто епско што се тим драмским допуњује*. У својој расправи *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски језик* (на страни 127. Јужнословенског филолога књига XXVI, св. 1—2), у којој смо констатовали да је Вук у сличним случајевима у везничкој служби каткад упо-

требљавао облик средњег рода заменице *који*, ми смо изрично казали да се у савременом књижевном језику у оваквим случајевима у везничкој служби употребљава искључиво *што*. А у својој Синтакси (Савремени српскохрватски језик, књ. II. Београд 1969, на стр. 825) иза констатације да се у језику наших књижевника, па ни у текућој штампи, према корелативима: *нешто, то, сво, оно* или *све* алтернативно са *што* не употребљава релативна заменица *које*, ми наводимо и низ примера из нешто старијих, новијих и најновијих писаца који јасно илуструју ту констатацију. И прилично смо се изненадили када смо наишли на случај поводом којег ово говоримо. А објашњавамо га оним атрибутом *епско* уз заменицу *нешто*, која је ипак и поред њега, односно и заједно с њим, остала неодређена, па то заправо и искључује могућност употребе заменице *које* у функцији везничког знака.

III

Занимљиво је, али ништа није необично, што наш писац напореда са: *без обзира на то што зна историју* пише: *без обзира што се збива у рату, без обзира што је везано за један од најзначајнијих догађаја*, — што — хтели смо рећи — напореда са потпуно исправним првим обликом једног израза, — тај израз даје у бесмисленом елидираном виду, какав се често среће и непрестано понавља у свакодневној језичкој пракси, и у обичном говору, и у дневној штампи, и на радију и на телевизији, па и на позоришној сцени. И зато управо ми и кажемо да није необично што га налазимо и у књижевном есеју овога нашег писца, за кога смо већ рекли да се и иначе небрижљиво односи према језику свога текста. Када ко чини што имајући обзир према нечему, као и када чини што без обзира према овоме или ономе, односно без обзира *на ово* или *оно*, то јамачно треба и рећи. Не може се једна односна реченица употребљавати без ослонца на било шта, она се тј. мора односити на нешто, на ову или ону реч управне реченице, макар она и не била изречена. А везујући се непосредно за прилошки израз *без*

обзира, као и за израз *с обзиром*, или на овај последњи употребљен у још лошијем облику, без предлога *с*, зависна се реченица не ослања ни на шта. Зато се може рећи да је то врло лош језик у коме се испушта допуна прилошком изразу *без обзира* (и изразу: *с обзиром*), која може бити *на то* или *и према томе*. А коректно казан цео израз треба да има облик у коме га је употребио и наш писац у првоме од два овде наведена примера. Он је и другоме морао дати исти такав облик, у коме би гласно — *без обзира на то што се збива у рату*...

IV

Језичке неисправности карактера ових на којима смо се досад задржали, нису реткост ни код других понеких људи од пера. И зато ће се можда писац књижевне оцене у којој смо наишли на приказане језичке неисправности, уколико себе буде у њима препознао, осетити погођеним што баш њему упућујемо прекоре које и многи други заслужују. Ми му зато чинимо уступак на штету ефикасности ове наше интервенције тиме што га не идентификујемо, и што не спомињемо ни публикацију где је његова оцена објављена. Ово друго и из *обзира* према репутацији те публикације и према заслугама дакако које је она стекла у развоју нашег књижевног језика и његова усавршавања, а немарност писца па, *с обзиром* на оно што се у његову тексту могло исправити, и редакције наше публикације према лепотама језика, огледа се и у недостацима стила којим је овај књижевни приказ написан.

Поред већ учињене замерке због понављања по једне речи у прва два анализирана примера и поред не баш најсрећније одабране означене синтагме у трећем, — навешћемо као доказ још само један, али за ово илустративан пример реченице: *Судбину рата решава онај обичан човек који никада није онај који доноси одлуку, али који је редовно онај који својим животом, или својом смрћу, ту одлуку претвара у реалност*, у којој је заменица *онај* три пута употребљена, а заменица *који* — четири

пута. Прву од тих речи је, међутим, овде довољно само једанпут поновити, а једно *онај*, и то оно што је на првоме месту употребљено треба сасвим испустити. Заменицу *који* такође ваља једанпут мање узети, а у остала три случаја је употребити наизменично с алтернативним јој везничким знаком *што*. И најзад, место супротног везника *али*, на почетку другог дела овог периода, узети такође супротан, али нешто друкчијег смисла супротан везник *већ*, тако да реченица добије облик: *Судбину рата решава обичан човек, ко ји никада није онај што доноси одлуку, већ редовно онај ко ји својим животом, или својом смрћу, ту одлуку претвара у реалност*. Вештина писања, дакле, као и дар усменог изражавања, није само у спонтаној употреби најадекватнијих језичких средстава, већ и у способности да се осети сувишност сваког језичког знака који није неопходан и да се избегне стереотипност понављања.

М. Стевановић

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ТВОРБЕ РЕЧИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

(Наставак)

И з в е д е н е р е ч и

Изведене именице

Именице изведене од именичке основе

23. Два су основна значења што их могу имати именице изведене од именичке основе: 1) смањено (одн. одмила изнето) или увећано (одн. подругљиво изнето) оно што значи основна реч, тј. деминутивно-хипокористично или аугментативно-пејоративно значење; 2) обележавање везе појма који казује нова реч са значењем именичке основе од које је изведена та нова реч. О основној разлици између ова два значења в. т. 13. овога рада.

24. Значење да је смањено оно што значи основна реч (тј. деминутивно значење) могу имати именице изведене овим наставцима: *-(а)к* (*анђела*к, *голуба*к, *грбзда*к, *мрача*к, *ирсијена*к, *си*нак, *цвећ*а*к* и д.), *-уљ(а)к* (*брежуља*к, *момчуља*к, *човечуља*к и д.), *-ич(а)к* (*ками*чак, *илами*чак), *-ка* (*шрава*ка), *-ић* (*брајић*а, *гласић*а, *гушичић*а, *зубић*а, *јасичић*а и д.), *-чић* (*босијанчић*а, *каменчић*а), *-ца* (*жећица*, *крвца*, *ноћица*, *речица* и д.), *-иц* (*кдњиц*а), *-ица* (*брадица*, *главица*, *горица*, *гушичица*, *дашчица*, *девојчица*, *кдзица*, *кковица*, *кдшчица*, *куишијица*, *љушичица*, *мајчица*, *ножица*, *двчица*, *ишичица*, *иушичица*, *ручица*, *сесирица*, *снатица* и д.), *-це* (*гроце*, *звонце*, *зрнце*, *језерце*, *кридце*, *седце*), *-анце* (*исеијанце*), *-енце* (*буренце*, *ждребенце*, *јаренце*), *-ашце* (*сунашце*), *-ишце* (*деишце*, *јарешце*) *-че* (*девојче*, *ћаче*, *мдмче*, *ишиче*).

Хипокористици обично имају скраћени облик основне именице: *Кóја* (: *Кдсја*), *сéја* (: *сдсјџа*), *Сјџја* (*Сјџдјанка*), *Јéла* (*Јéлена*), *Вúле* (: *Вúк*), *Мíле* (: *Мíлан*, *Михáило*), *Пéра* (*Пéшар*), *Јéца* (*Јéлена*), *Пéца* (: *Пéшар*), *Тóша* (: *Тддор*) и сл.

25. Значење да је увећано (одн. подругљиво изнето) оно што значи основна реч (тј. аугментативно-пејоративно значење) могу имати именице изведене овим наставцима: *-ерда* (*рúчéрда* ‘велика и тешка рука’), *-урда* (*глдвурда*, *нджурда*), *-ина* (*болéичина*, *јунáчина*, *нджина*, *ндсина*, *шфбушина*, *човéчина*), *-уљина* (*шравуљина*), *-урина* (*бáбурина*, *машчурина*), *-ејина* (*књижéјина*, *ножéјина*, *ишчéјина*, *ручéјина*), *-ушјина* (*вајшрушјина*), *-ешина* (*ракијéшина*), *-ушина* (*орлушина*, *рејушина*), *-оња* (*нóсоња*), *-ура* (*глдвурá*, *девóјчурá*), *-ишије* (*блáишишије*).

26. Обележавајући везу појма који казује нова реч са значењем именичке основе од које је изведена та нова реч, — изведене именице могу имати више значења. Главна су: а) носилац занимања; б) обележавање из којег је ко краја, какве је народности и сл.; в) именице женског рода (у односу према именицама мушког рода); г) назив одн. име за животиње; д) назив за месо појединих животиња; ђ) разни предмети, справе и сл.; е) место где се нешто налази, ради и сл.; ж) плата за какав посао или сл.; з) збирне именице; и) апстрактне именице.

27. Носиоца занимања могу значити именице изведене наставцима *-ар* (*бáчвáр*, *брáшнáр*, *виноградáр*, *водéничáр*, *вóлáр*, *говéдáр*, *гúшчáр*, *дрвáр*, *зубáр*, *двчáр*, *ојáнчáр*, *шáмничáр*, *шумáр*), *-аш* (*гáјдáш*, *кочијáш*, *шáмвóрáш*).

28. Из којег је ко краја, какве је народности и сл. могу означавати именице изведене овим наставцима: *-ак* (*Бдишáк*), *-ка* (*Бдсáнка*, *Вáљéвка*, *грáђáнка*, *Јеврéјка*), *-ин* (*Србин*), *-анин* (*Мáчванин*), *-јанин* (*Банáђанин*, *Бедграђанин*, *брђанин*, *Будланин*, *грáђанин*, *Крагујевчанин*, *Нéрейланин*, *йучанин*, *Римланин*), *-иња* (*Гркиња*), *-киња* (*Рускиња*, *Српкиња*), *-(а)ц* (*Вáлевац*, *Земунац*, *Кдсовац*, *йланинац*, *Призренац*), *-ан(а)ц* (*Америкáнац*, *Србијáнац*), *-ица* (*Хрвáишица*).

29. Именице женског рода (у односу према именицама мушког рода) могу значити именице изведене овим наставцима: *-а* (*рдођака*), *-ја* (*гдиша*), *-ка* (*воденичарка, говедарка, гушчарка, ррдишљка*), *-иња* (*јунакиња*), *-ица* (*учишљица*).

30. Назив одн. име за животиње могу означавати именице изведене овим наставцима: *-уља* (*зџуља — краба, рдогуља — крава*), *-оња* (*зџкоња — во, мџдоња — во*), *-(а)ц* (*а*) уопште: *кдобац*; б) мужјак: *жсбац, ждрџбац*), *-оша* (*цвџшоша — коза*).

30. а. Назив за месо појединих животиња могу означавати именице изведене наставком: *-ина* (*џрдосеџина, џџлеџина*).

31. Разне предмете, справе и сл. могу означавати именице изведене овим наставцима: *-(а)к* (*наџрсеџак, долеџак — обе су именице изведене у ствари од синтагме*), *-ишиџе* (*кдосишиџе ‘држала косе’*), *-ица* (*вџдрица, ралица*), *-аџи* (*дрлаџи ‘талир с орлом’*).

32. Место где се нешто налази, ради и сл. могу означавати именице изведене овим наставцима: *-аџ* (*шљиваџ и д.*), *-њаџ* (*рибњаџ*), *-џк* (*брџџк ‘шума’*), *-ара* (*брдошара, вушара, дошчара, дрвара, џџишчара*), *-ишиџе* (*вџџришиџе ‘место где је ватра’*), *црквишиџе* ‘место где је била црква’), *-ница* (*књижарница, мџсарница*).

33. Плату за какав посао или сл. могу означавати именице изведене наставком *-ина* (*брдоарина, кућарина*).

34. Збирне именице могу се изводити овим наставцима: *-адо* (*бурдо, ждрџбадо, зџџрадо, јаџњадо, мџмчадо, џрдосадо, џџладо, џџбадо*), *-је* (*бџрје, бџсиље, грање, грџбље, грџжџе, дрвље, зџље, зрње, камџње, класје, лишиџе, џџрје, џдокуџе, рдоџзје, смџље, снџиље, сиџење, цџџџе, додоџе*).

35. Апстрактне именице могу се изводити наставцима: *-сиџво* (*јунашиџво, џријаџиџљсиџво, доџеиџво*), *-оџа* (*грџхдоџа*).

Именице изведене од џридевске основе

36. Два су основна значења што их могу имати именице изведене од придевске основе: 1) да предмети (у ширем смислу овога појма) што их обележавају те именице имају придевску особину (што је означава придев од којег је изведена именица); 2) апстрактне именице.

37. Обележавајући предмете (у ширем смислу овога појма) што имају придевску особину (што је означава придев од којег је изведена именица) — те изведене именице могу имати више значења. Главна су: а) носилац својства; б) именице женског рода (у односу према именицама мушког рода); в) назив одн. име за животиње; г) назив за месо одн. кожу појединих животиња; д) назив за поједине врсте дрвећа одн. дрвета, воћа, биља и сл.; ђ) назив за разне напитке; е) разни предмети (у ужем смислу овога појма), справе и сл.; ж) место где се што налази, ради и сл.; з) нешто подругљиво изнето, тј. пејоративно значење; и) збирне именице.

38. Носиоца својства могу значити именице изведене овим наставцима: *-а̋к* (*-ња̋к*) (*вѣшѣа̋к*, *гѣдѣшња̋к*, *слѣдѣдња̋к*), *-шѣа̋к* (*нѣколѣшѣа̋к* 'онај што слави Св. Николу'), *-ѣк* (*дѣужнѣк*, *јаднѣк*), *-ан* (*дѣвѣан*, *дрѣган*), *-ун* (*богѣшѣун*, *гладѣун*, *Крѣзѣун*), *-(а)ц* (*бѣлац*, *крѣвац*, *лѣжљѣвац*, *слѣѣац*, *чѣѣавац*), *-а̋ш* (*богѣшѣа̋ш*). Једино наставкак *-а̋ш* нема знатну продуктивност.

39. Именице женског рода (у односу према именицама мушког рода) могу се изводити наставком: *-ица* (*бѣговица*, *јадница*).

40. Назив одн. име животиње могу означавати именице изведене овим наставцима: *-уг* (*бѣлѣуг* 'прасе', *зѣлѣуг* 'вепар'), *-уга* (*зѣлѣуга* 'крмача'), *-ка* (*бѣлка* 'бела кокош', *јалѣвка* 'јалова крава'), *-уља* (*мрѣкуља* — 'крava', *ѣлѣвуља* — 'крava'), *-оња* (*бѣлоња* — во, *сѣвоња* — во), *-(а)ц* (*бѣлац* — коњ, *врѣнац* — коњ), *-оша* (*зелѣноша* 'коза'), *-уша* (*мрѣкуша* 'кобила').

40. а. Назив за месо одн. кожу појединих животиња могу означавати именице изведене наставком: *-ина* (*јѣрѣвина* 'месо', *дѣновина* 'месо', *сѣмуровина* 'кожа').

40. б. Назив за поједине врсте дрвећа одн. дрвета, воћа, биља и сл. могу означавати именице изведене овим наставцима: *-а̋к* (*бѣбовња̋к*, 'трава'), *-ка* (*рѣнка* 'шљѣва'), *-ина* (*бѣровина*, *брѣзовина* 'брезово дрво', *дѣдѣовина* 'дудово дрво'), *-ача* (*бѣлача* 'јабука', *ѣвања́ча* 'јабука').

40. в. Називе за разне напитке могу означавати именице изведене овим наставцима: *-(а)ц* (*јѣбуковац*), *-ица* (*шѣлѣговица*), *-ача* (*јѣбуковача*, *ѣрѣшњѣовача*).

41. Разне предмете, справе и сл. могу означавати именице изведене наставцима: *-а̄к* (*ӣршиња̄к*), *-ӣк* (*мо̄лѣивенӣк*), *-ка* (*кӣћѣнка* ‘кићена капа’), *-(а)ц* (*бӯковац* ‘прут’, *хра̄сѣовац* ‘прут’), *-ица* (*иглѣница* ‘кутија за игле’), *-ача* (*брѣзовача*).

42. Место где се што налази, ради и сл. могу значити именице изведене овим наставцима: *-а̄к* (одн. *-ња̄к*) (*голубиња̄к*, *ја̄годња̄к*, *ӣчѣлиња̄к* и д.), *-ина* (*дѣдовина*, *дчевина* и д.).

43. Значење да је подругливо изнето оно што значи основна реч (тј. пејоративно значење) могу имати именице изведене наставком: *-оња* (*мла̄коња*).

44. Збирне се именице могу изводити наставцима: *-еж* (*мла̄деж*, *сӣйнеж*), *-ина* (*живина*).

45. Апстрактне именице могу се изводити овим наставцима: *-оба* (*грд̄оба*, *руг̄оба*), *-сѣво* (*бѣга̄исѣво*), *-да* (*ӣра̄вда*, *кр̄ивда*, *не̄ӣра̄вда*), *-је* (*здр̄авље*), *-ина* (*брзина*, *величина*, *врӯћина*), *-иња* (*гол̄дѣиња*, *сир̄дѣиња*), *-ош̄а* (*добр̄ош̄а*, *леј̄дош̄а*, *ӣросѣдош̄а*, *сух̄дош̄а*, *чисѣдош̄а*), *-осѣ* (*вѣр̄носѣ*, *л̄удо̄сѣ*, *мла̄до̄сѣ*, *сла̄бо̄сѣ*), *-оћа* (*бӣсѣр̄оћа*, *вред̄ноћа*, *лак̄оћа*, *ш̄врд̄оћа*).

Именице изведене од глаголске основе

46. Четири су основна значења што их могу имати именице изведене од глаголске основе: 1) вршилац радње; 2) оруђе одн. средство којим се обавља радња; 3) место на којем се обавља радња; 4) значење глаголске радње (одн. а) времена кад се обавља глаголска радња или б) резултата глаголске радње). Из наведених ће се примера видети од којих се глаголских основа најчешће појединим наставцима изводе именице.

47. Вршиоца радње могу значити именице изведене овим наставцима: *-ло* (*ба̄јало*, *га̄шало*, *закѣрало*, *намѣшѣало*, *оклѣвало*, *ӣа̄мѣило*, *ӣѣцало*), *-ља* (*бѣл̄иља*, *вѣз̄иља*, *гребѣна̄ља*, *но̄сѣља*, *ӣлѣшѣӣља*, *ӣра̄ља*, *ӣрѣља*), *-ишѣ* (*ӣрӣјаишѣ*, *рѣдишѣ*, *сӣдѣсишѣ*, *сѣвара̄ишѣ*, *ӯӣра̄вишѣ*, *ӯчишѣ*, *чӣишѣ*), *-а̄р* (*вид̄а̄р*, *вѣз̄а̄р*, *к̄ӯва̄р*, *ӣӯд̄а̄р*, *ч̄ӯва̄р*), *-(а)ц* (*кѣсац*, *лѣвац*, *ӣисац*, *ш̄вѣрац*), *-л(а)ц* (*дѣвалац*, *к̄р̄чилац*, *но̄силац*, *ӣра̄шѣилац*, *сл̄ушалац*, *хва̄лилац*, *чӣшѣилац*), *-ал(а)ц*

-ња (*зрдња, куйња, 'куповање', мешња 'мешање', илдиња 'страх', сметња 'оно што смета', хишња, шешња*), -ње (*дрње 1*) глаголска радња, 2) 'поорано земљиште'. Понекад је акценат диференцијални знак за значење: *йечње* = глаголска радња, *йечње* = резултат глаголске радње. Именице изведене овим наставком од свршених глагола увек значе резултат глаголске радње: *обећање*. Глаголске именице на -ње изводе се првенствено од прелазних глагола, али постоје и аналошки случајеви од непрелазних глагола: *седње*), -ће (*йрегнће, йрэнће*). Најпродуктивнији су наставци -ње и -ња.

Наставци

51. Да би се лакше видело која основна значења обележавају поједини наставци, навешћу их овде уобичајеним редом (тј. азбучним редом завршног суфиксовог сугласника) с тим што ћу у загради дати број тачке овога рада у којој се говори о одређеном наставку одн. значењу: -а (29), -ба (50), -идба (50), -оба (45), -ава (50), -иво (48), -сйво (35, 45), -уг (40), -уга (40), -ад (34), -да (45), -ёрда (25), -урда (25), -еж (44, 50), -ај (50), -је (34, 45), -ак (28, 32, 38, 40. б, 41, 42), -њак (32, 38, 42), -шијак (38), -(а)к (24, 31, 48, 50), -уљ(а)к (24), -ич(а)к (24), -йк (32, 38, 41, 49), -ка (24, 28, 29, 40, 40. б, 41), -ло (47, 48, 49, 50), -йель (47), -ља (47), -уља (30, 40), -ан (38), -ин (28), -анин (28), -јанин (28), -ина (25, 30. а, 33, 40. а, 40. б, 42, 44, 45, 50), -уљина (25), -урина (25), -ешина (25), -ушиина (25), -ешина (25), -ушина (25), -ун (38), -ња (50), -иња (28, 29, 45), -киња (28), -оња (25, 30, 40, 43), -ње (50), -ар (27, 47), -ара (32), -ура (25), -оша (35, 45), -оси (45), -шише (25, 31, 32, 49), -ић (24), -чић (24), -оћа (45), -ће (50), -(а)ц (28, 30, 38, 40, 40. в, 41, 47), -л(а)ц (47), -ал(а)ц (47), -йел(а)ц (47), -ан(а)ц (28), -иц (24), -ца (24), -ица (24, 28, 29, 31, 39, 40. в, 41, 47), -лица (47, 48), -ница (32), -оница (49), -це (24), -анце (24), -енце (24), -аице (24), -еице (24), -ач (47, 48), -ача (40. б, 40. в, 41, 48), -ич (47), -че (24), -аиш (27, 31, 38, 47), -иш (47), -иша (47), -оша (30, 40), -уша (40, 47).

(*йрэгалац*), *-йшел(а)ц* (*жѣйшелац*), *-ица* (*йздајица*), *-лица* (*бја-лица*), *-ач* (*бѣрѣач*, *кдвѣач*, *кдйѣач*, *дрѣач*, *йѣвѣач*, *йроналадѣач*, *йирѣбѣач*), *-ич* (*брѣнич*), *-аш* (*блѣбѣйѣаш*), *-иш* (*ндмарйиш*), *-иша* (*хвѣлиша*), *-уша* (*блѣбѣйѣуша*). Најпродуктивнији су наставци: *-ѣч*, *-(а)ц*, *-л(а)ц* и *-ља*. О односу наставака *-ач* и *-л(а)ц* в. т. 8. овога рада.

48. Оруђе одн. средство којим се обавља радња могу означавати именице изведене овим наставцима: *-йво* (*гѣрйво*, *грдйво*, *јдѣйво*, *ндшйво*), *-(а)к* (*дрѣжак*), *-ѣлка* (*ййсѣлка*, *шйййѣлка*), *-ло* (*бѣлило*, *гладило*, *крйло*, *мѣљало*, *рйло*), *-лица* (*гладйлицѣ*, *мѣхалицѣ*), *-ѣч* (*брйјѣч*, *жѣрѣч*, *йокрйвѣч*), *-ача* (*дрѣвача*, *набйјѣча*, *йовѣзѣча*, *йокрйвача*). Најпродуктивнији су наставци: *-ло*, *-ѣч*, *-лица* и *-ѣлка*.

49. Место на којем се обавља глаголска радња и сл. могу означавати именице изведене овим наставцима: *-йк* (*видйк*), *-ло* (*бѣлило*, *јѣгњило*, *кѣйало*, *йѣјило*, *ѣѣјало* 'место где се цепају дрва'), *-ишйѣ* (*зимѣвишйѣ*, *йгрйшйѣ*, *лѣвишйѣ*, *шѣшалишйѣ*), *-оницѣ* (*ѣйѣионицѣ*). Најпродуктивнији су наставци: *-ишйѣ* и *-оницѣ*.

50. Значење глаголске радње, одн. а) времена кад се обавља глаголска радња или б) резултата глаголске радње, могу имати именице изведене овим наставцима: *-ба* (*бѣрба*, *бѣрба*, *дѣврба*, *дрѣжба* 1) 'друговање', 2) 'дружина', *жѣлба* 1) 'жаљење', 2) 'писмена представка', *жѣрба*, *мѣба* 1) 'колективни, добровољни рад на сеоском имању', 2) 'скуп радника на мѣби (1)', *мѣлба* 1) 'мољење', 2) 'писмена представка'), *-идба* (*бѣлидба*, *вѣзидба* 1) 'привезивање винограда', 2) 'време привезивања винограда', *вѣзидба* 1) 'вожња', 2) 'превожење жита на гумно', 3) 'време тог превожења', *кѣсидба* 1) 'кошење', 2) 'време кошења', *йрѣсидба*), *-ава* (*гѣрмѣава*, *лѣмѣава*, *мѣѣава* 'вејавицѣ с јаким ветром'), *-ѣж* (*гѣрѣѣж*, *лѣѣѣж*, *йѣлѣѣж*), *-ѣј* (*дѣгаѣј*, *дѣжйѣлѣј*, *лѣжѣј* 'место где се лежи', *дйѣрошйѣј*, *йѣдйѣсѣј*), *-(а)к* (*дѣлазак*, *йѣносак* 'последње јаје'), *-ло* (*бѣсноло*, *лѣудило*, *йрѣло* 'скуп', *расѣло* 'дезорганизација'), *-ина* (*гѣрмѣавина*, *йѣмовина* 'оно што неко има', *крѣчѣвина* 'земљиште где је искрчѣна шума', *кѣйѣовина*, *дѣлѣйѣина* 'стара, неупотрѣбљивѣ ствар', *йрѣшѣвина*, *йрйѣйѣина* 'стаза угажѣна у снегу', *йѣукоѣина* 'рупа', *сйѣруѣгоѣина* 'ситни отпаци при стругању', *йѣѣѣѣвина* 'стѣѣѣѣна йѣмовина'),

Изведени придеви

Придеви изведени од именичке основе

52. Три су основна значења што их могу имати придеви изведени од именичке основе: 1) они могу значити: ‘бити онакав како означаје основна именица одн. имати оно што значи основна именица’; 2) они могу значити припадање оној врсти предмета што је значи именица од које су изведени; 3) они могу значити припадање појму што га означава именица од које је изведен придев.

53. Значење ‘бити онакав како означаје основна именица одн. имати оно што значи основна именица’ могу имати придеви изведени овим наставцима: *-ав* (боги^нав, бодљикав, главничав, длакав, ма^лав), *-ив* (благочас^тив, даждив, жалос^тив, језив, илестив, сумњив), *-лив* (бриж^лив, дим^лив, сан^лив, своб^јив), *-ан* (срчан), *-(а)н* (хладан), *-ен* (ва^йрен, в^дден (нпр. јабука), с^туден), *-аи* (брада^и), *-наи* (и^дрнаи, чв^дрнаи), *-ији* (глас^ии, ка^менији, реч^ии, с^тас^ии), *-овији/-евији* (бар^двији, бр^довији, бре^говији, зма^јовији, киш^товији), *-асији* (-јас^тији) (буд^дас^тији, и^еи^лас^тији).

54. Припадање оној врсти предмета што је значи именица од које су изведени могу значити придеви изведени наставцима: *-ски* (бедград^ски, и^де^ки, и^ри^ши^ћки, шумад^ијски), *-овски* (кум^овски), *-ински* (ма^тер^ински, с^ес^тер^ински), *-ан* (сунча^не и^дге), *-ен* (ж^ен^тибен^и, ж^ен^тивен^и).

Овде долазе и градивни придеви који се могу изводити овим наставцима: *-ов* (бу^ков, ја^воров, ја^лов), *-ан* (в^ди^шан, з^ем^лан, л^джан, ч^дхан), *-(а)н* (з^ли^шан), *-ен* (д^рвен, с^таклен).

55. Припадање појму што га означава именица од које су изведени могу означавати придеви изведени овим наставцима: *-ов/-ев* (ћ^аков, с^инов, и^ри^ја^ии^ељев, д^чев, вра^иш^аров = вра^иш^арев), *-љев* (Ја^ковљев), *-(и)ји* (ч^ов^еч(и)ји), *-овљи/-евљи* (син^девљи, му^жевљи), *-ин* (ба^бин), *-ињи* (го^луби^њи, де^ти^њи).

наставку одн. значењу: *-ав* (53, 57, 59), *-љев* (55), *-ив* (53, 59), *-љив* (53, 59), *-ов/-ев* (54, 55), *-(и)ји* (55), *-ач(а)к* (57, 58), *-скѝ* (54), *-овскѝ* (54), *-инскѝ* (54), *-овљѝ/евљѝ* (55), *-ан* (53, 54, 57, 59), *-(а)н* (53, 54, 59), *-ов(а)н* (59), *-ах(а)н* (57), *-уш(а)н* (57), *-ен* (53, 54, 57), *-ин* (55), *-ињѝ* (55), *-аѝ* (53), *-наѝ* (53), *-цаѝ* (58), *-иѝ* (53, 59), *-овиѝ|-евиѝ* (53), *-циѝ* (58), *-асѝ* (*-јасѝ*) (53, 59), *-касѝ* (57), *-икасѝ* (57), *-ушкасѝ* (57), *-уљасѝ* (57), *-ичасѝ* (57), *-ушасѝ* (57), *-ћи* (59).

Изведени глаголи

61. Глаголи могу бити изведени од: именице (*хра̀ниѝ* од *хра̀на*), придева (*бѐлиѝ* од *бѐо*), заменице (*усво̀ђиѝ* од *сво̀ђ*), узвика (*фѝјукаѝ*), каквог израза [*сѝардсваѝиѝ* (од *сѝарѝ* *сваѝи*) ‘учинити кога старим сватом’], глагола (њих је највећи број) (*да̀ваѝи* од *да̀ти*). Дакле, значења готово свих врста речи могу се претворити у глаголска значења. Али за утврђивање принципа творбе изведених глагола у савременом српскохрватском књижевном језику довољно је проучити глаголе чија је основа саграђена од именичке, придевске и глаголске основе.

Глаголи чија је основа изведена од именичке основе

62. Основна су значења што их могу имати глаголи чија је основа изведена од именичке основе ова: 1) (у)чинити кога оним или онаквим што значи именица; 2) (у)чинити оно што значи именица; 3) дати, створити оно што значи именица; 4) бити оно што значи именица; 5) ови глаголи могу значити уопште какву глаголску радњу у вези с основном именицом.

63. Значење ‘(у)чинити кога оним или онаквим што значи именица’ могу имати глаголи чија је основа изведена наставком: *-и* (*ка̀луђериѝ*, *ѝдбраѝиѝ*, *со̀кдлиѝ*, *со̀длиѝ*).

64. Значење ‘(у)чинити оно што значи именица’ могу имати глаголи чија је основа изведена наставцима: *-и* (*до̀вршиѝ*, *љу̀шиѝ*, *м̀ршиѝ*, *ра̀ниѝ*), *-ова* (*ѝргдваѝи*)

64. а. Ако се именичка основа завршава на *к, г, х, ск, зг*, у глаголу изведеном наставком *-и/и* долази:

ч м. к: *мучиџи* — *мџка*;

ж м. г: *књиџиџи* — *књиџа*;

ш м. х: *довршиџи* — *врх*;

иџи м. ск: *љуџиџиџи* — *љуџска*;

жд м. зг: *мџдиџи* — ген. јдн. *мџга*.

65. Значење ‘дати, створити оно што значи именица’ могу имати глаголи чија је основа изведена наставком *-и* (*јаџиџи*, *шџиџи*).

66. Значење ‘бити оно што значи именица’ могу имати глаголи чија је основа изведена наставком *-ова* (*бандваџи*, *краљеваџи*, *учиџељеваџи*, *цароваџи*).

67. Уопште какву глаголску радњу у вези с основном именицом могу значити глаголи чија је основа изведена наставцима: *-а* (*главиџаџи се* ‘увијати се у главицу (о купусу, салати)’, *гребенаџи* ‘чешљати и чистити вуну гребенима’, *играџи*, *комадаџи*, *орџаџи*, *седлаџи*, *чешиљаџи*, *шибаџи*), *-ова* (*леџоваџи*, *иџидоваџи*).

Глаголи чија је основа изведена од придевске основе

68. Основна су значења што их могу имати глаголи чија је основа изведена од придевске основе ова: 1) чинити оним или онаквим како означава придев; 2) бити онакав како означава придев; 3) постајати оним или онаквим како означава придев; 4) ови глаголи могу показивати да се њихово значење уопште налази у вези са значењем придева од којег је изведена глаголска основа.

69. Значење ‘чинити оним или онаквим како означава придев’ могу имати глаголи чија је основа изведена наставцима: *-а* (*равнаџи*), *-и* (*бџиџи*, *блџиџи*, *дуџиџи*, *крњиџи*, *мџиџи*, *иџидмиџи*, *иџниџи*, *сладиџи*, *црниџи*).

70. Значење ‘бити онакав како означава придев’ могу имати глаголи чија је основа изведена наставком *-а* (*дивљаџи* ‘понашати се дивљачки, грубо, беснети’).

71. Значење ‘постајати оним или онаквим како означава придев’ могу имати глаголи чија је основа изведена наставцима: *-а*

в у вљ: *јавӣти* — *јавља̄ти*,
н у њ: *гдн̄ти* — *гдња̄ти*.

76. Када се од свршених глагола на *к*, *г* и *х* творе учестали на *a/ē*, ови се сугласници мењају испред *a* и то:

к у ц: *ма̄кнѐм* — *мӣца̄ти*,
г у з: *д̄йгнѐм* — *д̄йза̄ти*,
х у с: *д̄а̄хнѐм* — *д̄иса̄ти* (в. т. 74).

77. Када се од свршених глагола творе учестали наставком *ва*, дуљи се самогласник који се налази у слогу непосредно пред *ва*: *рӯча̄ти* — *рӯчава̄ти* (в. т. 74).

78. Када се од свршених глагола на *e* или у творе учестали наставком *ва*, не мења се сугласник испред *e* и у у изведеном глаголу: *д̄ѣ̄ти* — *д̄ева̄ти*, *из̄ӯти* — *из̄ува̄ти*, *д̄бӯти* — *д̄бува̄ти* (в. т. 74).

79. Када се од свршених глагола на *a* творе учестали наставком *ива/ујѐ*, не мења се сугласник испред *a* у изведеном глаголу: *вѐ̄за̄ти* — *вез̄ива̄ти*, *ка̄за̄ти* — *каз̄ива̄ти* (в. т. 74).

80. Од трајних се неизведених глагола творе учестали наставком *-a/ā* (*вд̄а̄ти* од *вд̄ӣти*, *лѐ̄тӣа̄ти* од *лѐ̄тӣе̄ти*, *нд̄са̄ти* од *нд̄сӣти*, *хд̄а̄ти* од *хд̄ӣти*). Као што се види, у овом случају дуљи се вокал корена.

81. Од трајних се неизведених глагола творе тренутни (свршени) једино наставком *-ну/нѐ* (*зд̄ѣ̄нӯти* од *зд̄ѣ̄ти*, *кљ̄ӯцнӯти* од *кљ̄ӯца̄ти*, *к̄ӯцнӯти* од *к̄ӯца̄ти*, *л̄ӯйнӯти* од *л̄ӯја̄ти*, *св̄ірнӯти* од *св̄ира̄ти*, *ч̄ѣ̄кнӯти* од *ч̄ѣ̄ка̄ти*, *ј̄ӯрнӯти* од *ј̄ӯрӣти*).

Наст̄авци

82. Да би се лакше видело која основна значења обележавају поједини наставци, навешћу их овде уобичајеним редом (тј. азбучним редом завршног суфиксовог сугласника) с тим што ћу у загради дати број тачке овога рада у којој се говори о одређеном наставку одн. значењу: *-a/ā* (67, 69, 70, 71, 74, 80), *-a/ē* (74) *-и* (63, 64, 65, 69), *̄и/е* (71), *-ва* (74), *-ива* (74), *-ова* (66, 67, 72, 74), *-ну* (71, 81).

(Наставиће се)

Берислав М. Николић

О НАЧИНСКИМ РЕЧЕНИЦАМА С ВЕЗНИКОМ (А) ДА

1.

Овај прилично редак тип зависних реченица могу да илуструју следећи примери:

Измијенили су се управо тројица. И сваки је отпирио из Дангубице, *а да се ни с ким поздравио није* (С. Ђоровић, Дјела II, Сарајево, 1953, 35). — Држи по једну кравичу и живи ево дваест година, *а да није ни мраву на жао учинио* (И. Самоковлија, Приповијетке, Београд, 1936, 155). — Прошло је неколико дана, *а да се ниједном није обратио људима око себе* (Ф. Давид, Бунар у тамној шуми, Београд, 1964, 68). — А он се, *да и сам није знао како*, почео ради нечега оправдавати, плести и замрсивати (Н. Симић, Друга обала, Загреб, 1963, 99). — А онај „невини“ сад зна да може да седи још недељама *а да га Караџоз више не погледа* (И. Андрић, Проклета авлија, Београд, 1962, 33). — Кад си за Божић долазио кући, како си смео да проћеш кроз Паланку *а да не свратиш код мене* (Д. Босић, Корени, Београд, 1954, 154). — Језик се развија и сам, „изнутра“, он је у сталном току; ниједан минут не прође, *а да се у њему не учини нека инфинитезимална промена* (Б. Поповић, Чланци и предавања, Београд, 1932, 185). — Никад није дошао *а да јој макар прегришт шећера не донесе* (Д. Босић, 45). — Иван видје да се не може тако у одијелу сакрити, *а да не буде смијешно* (Н. Симић, Закони и огњевни, Загреб, 1947, 158). — Не може се, младићу мој, [...] не може се играти целог живота улога жртве *а да се коначно и не постане жртвом* (Д. Киш, Башта, пепео, Београд, 1972, 117).

Главни обележје ових реченица је везник *да*, који увек стоји на почетку реченице, тако да се овде, за разлику од неких других реченица са *да*, не догађа да неки реченични члан буде распоређен испред везника. *Да* се, међутим, ретко јавља само, већ му обично претходи везник *а*¹, који се овако факултативно употребљава и код појединих других типова реченица са везником *да*. Уз то, за ове реченице је карактеристично и то да је њихов предикат — сем неких изузетака (в. т. 7) — у одричном облику.

Наведене зависне реченице служе за то да поричући реализацију неке пратилачке радње окарактеришу радњу исказану у управној реченици. Тако у првом примеру значење зависне реченице може се интерпретирати као: Сваки је *кришом* отпирио, сваки је отпирио *без поздрављања*,² сваки је отпирио *не поздравивши се ни с ким*.

Пошто се оваквим реченицама, дакле, карактерише радња управне реченице, оне се могу сврстати у начинске, мада се њима не одређује толико начин у ужем смислу колико нека околност од које зависи карактер, смисао, значај, домашај и сл. радње управне реченице. При томе видски, временски и модални односи између управне и зависне реченице могу бити различити, али је за смисао целе сложене реченице — као што ћемо даље показати — битно да ли је предикат управне реченице потврдан или одричан. Уз то, у појединим типовима ових реченица начинско значење може добити и неке друге семантичке нијансе, нпр. концесивну или условну.

---

¹ Т. Маретић је сматрао, свакако на основу примера из Вукових дела, да је употреба самог *да* обичнија (*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1931², стр. 460); али наш материјал, узет из језика већег броја српских и хрватских писаца, говори супротно.

² Уп.: Сад није то што нијесу имали познаника, па се нијесу имали с ким опраштати. Не! Него се људи заплели у дугове до грла. Па су нашли за паметније да оду *без опроштаја* (С. Боровић, 1. cit.).

2.

Ове реченице с (а) да, међутим, нису увек класификоване као начинске, већ и као последичне или супротне. Тако се у *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* (s. v. da) примери ових реченица наводе заједно са другим реченицама у којима је везник да еквивалентан лат. *quin*, а то су највећим делом последичне реченице. Ни А. Мусић не издваја примере ових реченица од последичних³. Т. Маретић их, опет, спомиње тамо где говори о супротном значењу везника да⁴. П. Губерина поједине реченице с (а) да класификује као консекутивне, а друге као концесивне⁵, с тим што термин *концесиван* употребљава у ширем значењу него што је уобичајено, тако да њиме обухвата све типове супротности. М. С. Лалевић а да и да спомиње као супротне везнике⁶. У *речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (s. v. da) ова употреба везника да⁷ означена је као начинска. А М. Стевановић у неким случајевима употребе (а) да налази супотно, а у неким начинско значење⁸.

Разлике међу споменутим имплицитним или експлицитним класификацијама у ствари су одраз комплексне природе датих реченица: реченицама са (а) да се, истина, одређује радња управне реченице, али оне имају и таквих особина који их приближавају напоредним — и то супротним — реченицама. Наиме, и реченицама са (а) да исказује се радња која се надовезује на неку другу радњу, што се огледа и у њиховом распореду јер оне обично стоје иза управне реченице или се евентуално — слично парентетичким реченицама са а — умећу у њу, али се не јављају на апсолутном почетку сложене реченице. Уз то, од-

³ *Rečenice s konjunkcijom „da“ u hrvatskom jeziku*, Rad JAZU, knj. 142 (1900), стр. 10.

⁴ Нав. дело, стр. 460.

⁵ *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes en français et en croate*, Zagreb, 1939, стр. 89 и 218.

⁶ *Синтакса српскохрватског књижевног језика*, Београд, 1962, стр. 216.

⁷ „[...] када се, у одричној зависној реченици, износе околности без којих се радња главне реченице не врши, одн. које изостају при њеном вршењу” (1. cit.).

⁸ *Савремени српскохрватски језик*, II (Синтакса), Београд, 1969, стр. 769 и 789.

рични карактер ових реченица, тј. изостајање њима означене радње, носи у себи и извесну супротност, односно несагласност у односу на вршење радње управне реченице. Оба ова момента — надовезивање и извесна супротност, најбоље се испољавају у могућности употребе везника *a* испред *да*. Из њих такође проистиче могућност да се ове реченице, ако је у управној реченици прост потврди предикат, претворе у супротне реченице са везником *a'*; уп. нпр.:

Улицама, зидовима, стаклима и металом људи су били ограбени *a да то нису ни знали* (Г. Олујић, Не буди заспале псе, Београд, 1964, 146), и: Улицама, зидовима, стаклима и металом људи су били ограбени *a нису то ни знали*.

Међутим, одмах се уочава извесна разлика у стилском ефекту, која баш и потиче од одредбеног карактера једних и напоредног карактера других реченица. Јер, реченице с (*a*) *да* образују смисаоно јединство са управном реченицом и при том, ако су постпозоване и тесно везане за управну, обично носе информативно тежиште целе сложене реченице. Насупрот томе, у напоредним реченицама осећа се двојство, тј. у питању су две радње које, истина, образују целину, али нису јединствене, него свака за себе такође чини једну целину. Ту, дакле, друга реченица не одређује прву, већ је, као напоредна, координирана с њом. А као доказ да се не ради о напоредним, него о зависним реченицама може да послужи и следећи пример, у коме се реченица са (*a*) *да* свакако везује за глаголски прилог, што код напоредне реченице не би било могуће:

— Хеее — церио се Брадоња даље и тражио по цеповима нешто, *посежући рукама расијано, а да није извлачио ништа* (Н. Симић, Закони и огњевни, 131).

⁹ Ако је у управној реченици одрични или пак сложени (модални) предикат, овакво претварање није могуће јер су — као што ћемо видети (т. 4—6) — у тим случајевима глагол управне реченице и зависна реченица спојени у једну целину у односу на негацију или на модални глагол. Уз модални глагол се, евентуално, може срести напоредна инфинитивна синтагма, као у примеру:

И нема тога који би пред тим погледом могао *слагати а не поцрвенети* (С. Ранковић, Горски цар, Београд, 1954, 34).

Да се, с друге стране, не ради ни о последичним реченицама, показује већ чињеница што радња реченице с везником (а) да може и да претходи радњи управне реченице, нпр.:

Али никако не могу да схватим [...] како то да сваке ноћи заспим а да нисам успео да ухватим тај тренутак када анђео сна [...] дође да ми својим крилима заклопи очи (Д. Киш, 21).

А ни у другим примерима изостанак радње реченица са (а) да не може се сматрати као последица вршења радње управне реченице. Ипак, ове начинске реченице и последичне реченице са корелативом у управној доста су блиске пошто и једне и друге служе за карактеризацију управне радње.

3.

Смисао сложене реченице са (а) да, као што смо већ напоменули, умногоме зависи од предиката управне реченице. Најчешће се ради о простом потврдном предикату, као у примеру:

Послије тога првога домјенка *прошло је неколико тједана, а да нисам нигдје сусрео Лауре* (А. Ковачић, Дјела II, Загреб, 1950, 124).

У тим случајевима радња зависне реченице заиста изостаје. Уз то, за такве смо реченице рекли да су блиске супротним, и то, додајмо, утолико више уколико је веза управне и зависне реченице лабавија и уколико је супротност јача.

А изразитија несагласност садржаја управне и начинске реченице јавља се обично тамо где би се из вршења радње управне реченице очекивало и вршење радње зависне реченице. Ту се, дакле, осећа нијанса концесивне супротности (у зависној реченици би се могло употребити *ипак*). Примери:

Два месеца је остао у затвору „под истрагом“ а да га нико није честито саслушао (И. Андрић, 9). — Трговчева кућа с верандом [...] у коју је толико пута залазила, а да се никада није могла привикнути на њену хладну чистоћу [...] (Н. Симић, Бркићи из Бара, Београд, 1956, 108).

Ако пак вршење радње управне реченице није у складу са невршењем радње начинске реченице, онда се такође развија нијанса концесивног значења, али овога пута обрнутог смера, тј. зависна реченица добија семантичку нијансу која је унеколико приближава допусним реченицама; нпр.:

А сада се вуче по свијету као покојник, а да још није ни умро (М. Крлежа, Повратак Филипа Латиновића, Београд, 1964, 187).¹⁰ — Тврдоглавост којом је наређивао, а да није био овладао ни елементарним начелима војничког руковођења, стајала је главе више од сто хиљада војника шесте немачке армије (Политика, 4. II 1973, 6).

4.

Ако је предикат управне реченице сложен са модалним глаголом, модално значење се не односи на саму радњу управне реченице, него на њен спој са начинском реченицом¹¹. На пример, ако се ради о глаголу *моћи*, њиме се не указује на могућност вршења радње датог предиката, него на могућност вршења те радње при одсуству радње начинске реченице. Зато су овде — а то важи и за све случајеве са одричним предикатом у управној реченици — управна и начинска реченица тесно спојене. Примери:

Она није могла појмити да човјек може својим чувством за себе живјети а да га не одаје (Ј. Козарац, Мртви капитали, Београд, 1963, 68). — Крај таквих пријатеља као што је он могла би и да умре а да ти пријатељи не би за њу показали савршено никаква занимања (М. Крлежа, 178). — Хтједе проћи покрај Руменке а да је и не погледа (Н. Сињић, Закон и огњеви, 25). — Још час прије Чемеркић се

¹⁰ Уп.: ... иако још није ни умро.

¹¹ Пример наведен у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (даље: РСАНУ) s. v. a:

Она је смјела радити све ... а да се није усудио нитко приговорити (Б. Ливадић, Новеле, Загреб, 1910, 44) представља један од ретких изузетака од овога. (Пошто у овом примеру нема тесне везе начинске реченице са управном, она се може претворити у супротну; уп.: ... а није се усудио нитко приговорити.)

надао да Њемац *може* проћи поред њега *а да га не примијети* (М. Лалић, Свадба, Београд, 1966, 171). — И било ти је криво што током целог лета нема места где би човек *могао* да се разбашкари *а да не наиђе неки такав пар* (М. Миланков, Време мушких, Београд, 1963, 7).

И овде се — реч је о потврдном предикату — могу јавити концесивне нијансе:

а) Могла би говорити десет дана, *а да никад не сустане* (С. Ђоровић, 48). — Он је могао још милијуне глупости починити, *а да не постигне ништа* (Н. Симић, Закони и огњев, 240). — Била је витка, али неспретна и од оне врсте девојака о коју сте у стању да се саплетете *а да је не приметите* (Г. Олујић, 31).

б) Умео је да се наљути *а да му нико није пружио повода за то* (наш пример).

5.

Одрични предикат управне реченице даје посебно значење целој сложеној реченици. Наиме, као ни модалност, ни негација се не односи на радњу управне реченице узету за себе, тј. не пориче се вршење те радње као такве, већ се негира веза глагола и начинске реченице. Тиме се, у ствари, показује да је радња управне реченице обавезно праћена радњом зависне реченице. Пример:

Нећу отићи а да ти се не јавим (наш пример).

Ове реченице се, међутим, ређе тичу овакве једнократне радње, већ се обично односе на неку радњу која се понавља. Тада се њима означава да зависна радња ниједном не изостаје, што значи да вршење управне радње имплицира и вршење зависне. Ту се, према томе, истиче стална веза која постоји између дате две радње. Примери:

Знаш, господине, да не прође ниједне ноћи *а да се он код њих не нађе* (Б. Јакшић, Приповетке, Београд, 1966, 59).

— Откако се удала не би прошао дан *а да не би са двије-три ријечи поздравила своју мајку и послала јој ма најмању милошту* (Ј. Козарац, 97—98). — Могу рећи, никад *нисам био оваје на овим терасама, окружен шутљивим чемпресима, а да ме није захватила жеља, да се смирим и размишљам* (Ј. Барковић, Поћимо часак умријети, Загреб, 1958, 45). — Ниједну стварчицу није дотакао *а да није рекао гдје је набавио, кад и како* (Ѓ. Сијарић, Бихорци, Титоград, 1966, 34).

А уколико радња начинске реченице претходи радњи управне и може се схватити као неопходна за њену реализацију, реченица са (*а*) да добија и условно-временску нијансу; нпр.:

Ваља знати да колико год пута Шијак у Осиек дође, *никад не поће кући а да се добро не наједе рибе* (В. Корајац, Шијаци, Загреб, 1964, 20)². — Хари Труман вели [...] да никада није донео ниједну државну одлуку *а да није „консултовао своју Беси“*. Линдон Џонсон корака не би направљено *да није прво питао за мишљење своју „Леди Берд“* (Политика, 11. II 1973, 5).

6.

Одрични сложени предикат управне реченице обично у свом саставу има глагол *моћи*, којим се овде указује на немогућност изостајања радње начинске реченице приликом реализације радње управне реченице; примери:

Стране људе проматрао је увијек искоса каменотврдим и хладним погледом, који Ружа *није могла поднијети, а да јој се читава нутрина не ускомеша* (И. Дончевић, Безимени, Загреб, 1965, 76). — Тадија Чемеркић, који је сматрао да се у његовој близини *не може догодити никаква несрећа а да и њега не захвати*, страшно се зачуди (М. Лалић, 163). — [...] све уходано и тако одређено да се ништа *не може додати, ни одузети, а да се не поремети освештани ред ствари*

² Уп.: ... док се добро не наједе рибе, или: пре него што се добро наједе рибе.

(Г. Олујић, 207). — И моја мајка, врло мала и лака, свежањ костију и крпа који *нисам могао* да погледам *а да не задрхтим* (Исто, 227—228).

Као и код простог одричног предиката, и овде се може појавити нијанса условног значења:

Ниједна велика идеја није могла победити, *а да није била скупо плаћена* (Д. Павловић, Уједињење Немачке, Београд—Загреб, 1898, 32 — РСАНУ s. v. а).

7.

С друге стране, већ смо рекли да је за зависне реченице с (а) да типичан одрични предикат, али да се могу срести и неки изузеци. Најчешће се ради о томе да се извесна појава делимично реализује, а делимично не. Ово се може исказати одричном реченицом — ако се негација на неки начин ограничи, као у следећем примеру:

Био је [то] онај дошљак што је просједио с њиме љето, да му *скоро* нитко не чу глас (Н. Симић, Закони и огњиви, 141).

Али се може употребити и потврдна реченица у којој ће се неком речи за изузимање сузити обим појмова обухваћених глаголском радњом, нпр.:

Задрхтале би запаљене ватре по брegovима и одразиле се у њеним зјенама тајанствено и врло далеко попут златних и лепршавих лептирица које се изгубе ненадно, а да смо им сагледали *само* титрај (Н. Симић, Закони и огњиви, 129).¹³ — Међутим, Шмит је новинарима сам открио главну карту, коју је све време у рукама држао, а да је за њу знао *само* сасвим узак круг око Бранта (НИН, 18. II 1973, 33).

Сличан је и пример:

Све већма их хватала нека суморна мучаливост, те би прошао цио дан а да би *једва* најнужнију ријеч проговорили (Ј. Козарац, 104).

¹³ Уп.: ...а да им нисмо сагледали ништа друго него само титрај.

Понекад се, међутим, могу јавити и другачији случајеви. Ево једног таквог примера:

Бескрајно се не може завлачити рука у цепове потрошача, *а да то остане без последица* (Политика, 13. II 1973, 7). И у овој реченици, ипак, постоји извесна веза између позитивног и негативног значења јер је *остати без последица* еквивалентно са *не донети (немати) последице*.

8.

И на крају, кад је реч о начинским реченицама са везником (*а*) *да*, треба споменути и сордне начинске реченице са *без да*; примери:

Мучим се у паклу *без да игди помоћи налазим* (И. Гарашанин, Писма I, Београд, 1931, 405 — РСАНУ s. v. *без*). — Језик му се мота у устима, *без да памет и срце шта о томе знаду* (П. Прерадовић, Дјела II, Загреб, 1919, 65 — РСАНУ s. v. *без*). — Оно срце одавна скамењено, они човјек, који је гледао гомиле мртвијех, тисуће посјечених глава, слушао плач робља и цилик дјечи, *без да му се дотужи*, све се одједном ражали и омјечи (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, Београд, 1924, 74—75).

По функцији и значењу ове две врсте реченица су еквивалентне. Ипак, међу њима постоје и извесне синтаксичко-семантичке разлике: реченицама са (*а*) *да* негира се реализовање дате радње, док се онима са *без да* изриче њено одсуство. Дакле, исти реални садржај се код првих исказује помоћу негативног значења, а код других помоћу привативног. Уз то, реченице са *без да* имају изразитији прилошки, односно одредбени карактер, уз одсуство нијансе супротности која постоји у реченицама са (*а*) *да*.

Међутим, без обзира на синтаксичко-семантичку еквивалентност, ове две врсте начинских реченица са гледишта књижевнојезичке норме не представљају синониме пошто се реченице са *без да* сматрају језички неприхватљивим варваризмима.

Љубомир Поповић

ОКО ОБЛИКА ДОПУНЕ ЈЕДНОГ ИЗРАЗА ИЗ ПРАВНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ

Више пута смо били у прилици да с правним стручњацима расправљамо о облику допуне израза *имати право* и да водимо спор око тога да ли овај израз треба, како ми сматрамо, допуњавати увек обликом акузатива с предлогом *на* или онако како мисле правни стручњаци, који кажу да је тај израз исправно допуњавати на два начина: онако како је у правној литератури уобичајено — обликом акузатива само ако се израз односи на још неостварено право, које се настоји добити, и обликом локатива, опет с предлогом *на* дакако, уколико је реч о праву које се ужива.

И доиста се у употреби среће двојак облик те синтаксичке јединице. Примере за ово нећемо наводити из правне литературе, у којој се, претпостављамо, писци држе утврђених калупа и допуштамо да не греше, иако је то очевидно тешко веровати, јер је за нас ту доиста у питању калуп, вештачки исконструисано, а не на природи језика засновано и по језичком осећању изведено правило. Као доказом за ово послужимо се текућом свакодневном праксом и употребом двојаког облика речене допуне и од стране лица правне струке и у тој јавној служби. Тако у једном великом београдском дневнику у рубрици „Ви питате“ читамо:

Треба да изгубите право на стан...;

Не би имала право на тај стан;

Да ли човек може да стекне право на мом стану?

Оба брачна друга су носиоци права на стану у коме станују.

Садашњи муж ваше станарке носилац је станарског права на стану.

Дакле: и *право на стан* и *право на стану*. А не треба помислити да то од два лица, лица које пита и оног што му одговара, једно употребљава облик акузатива, а друго локатива. И само једно лице употребило је оба облика. Али не онако како правна фразеологија — биће тачније рећи него терминологија — прописује. И то свакако изазива извесно изненађење, утолико веће што управо правни стручњак (Ми претпостављамо да је угледни наш дневник морао ангажовати само компетентно лице да даје тумачења законски сложених случајева) именици *право* узима за допуну и облик акузатива и облик локатива, али не онако како се у правној струци сматра да је правилно, већ час каже *Треба да изгубите право на стан*, онако како је, по нашем мишљењу, једино исправно говорити и писати — с обликом акузатива у допуни именици *право*. Али се правници противе таквој употреби, и по њихову тумачењу овде би правилно било казати *право на стану*, јер је реч о праву које се има. Ово мислимо зато што се не може изгубити оно што се још нема.

У четвртном (*Оба брачна друга су носиоци права на стану у коме станују*) и петом (*Садашњи муж ваше супруге носилац је права на стану*) примеру правни стручњак зна како је у правној фразеологији прописано да се употребљава облик допуне именици *право*. Он то, видимо, зна у једном, два и вероватно у више случајева, али то не држи увек на памети. Ово закључујемо по облику првог примера, у коме није употребљен облик локатива већ облик акузатива, иако се у њему говори о праву које се поседује. И за нас је баш ова околност што и правници када сметну с ума како је прописано у њиховој струци, па спонтано употребе фразу, истој дају облик који природа језика налаже.

Ми не кажемо да је ирелевантно оно што о овоме питању мисле правни стручњаци, што је ушло у правну праксу и што се употребљава у правној литератури. Ми разумемо и правнике што се питају ко може да мења оно што је уобичајено у тој

пракси и тој литератури. Али је ред да и они размисле с колико права извесни од њих могу тврдити да нико осим њих нема права преиначавати терминологију и фразеологију њихове струке, па макар да је нешто и наопако прихваћено у њој. Ми у свакоме случају имамо право, а и дужност нам је указати на то да је овде усвојено нешто што нема основа у природи језика. И поуздано можемо тврдити да је неко од правника некада, свакако погрешним интерпретацијама, озаконио једну бесмислицу и убедио друге да је неопходан двојак облик израза *право на нешто* и *право на нечему*, јер је потребно правити разлику између права које се тражи и онога које се поседује. Зато је тако у правној служби и усвојено, и одатле је то ушло у правну литературу. Међутим, многи од правника који су се иначе спорили с нама доказујући да су исправни двојаки облици допуне именице *право*, према томе да ли се ова реч односи на оно што се *мисли* тек остварити или на право које се поседује — у спору су нам признавали да су и сами, док су научили „како је правилно“, употребљавали искључиво израз *право на нешто*, без обзира на то да ли се то право тражи или се ужива. И то је сасвим тачно, јер само тако народ говори. И то не народ овог или оног краја, већ народ у целини, у свим крајевима и свим срединама где год се српскохрватским језиком говори. А и народ, а не само правници, осећа разлику између још неоствареног права које мисли да му припада и онога што је већ стечено. Али он ту разлику означава другим језичким средствима. Уосталом, нико од нас, па ни правници, друкчијим обликом допуне не означава разлику између *вере у победу* при ступању у борбу за њу и *вере у победу* када је она већ извојевана, иако је у првом случају победа стоји пред нама само као могућност, а у другоме је — стварност. Аналогно тумачењу правника о исправности двојаког облика имена који у нашем изразу допуњава *право*, имало би се *веровати у победу* само у првome случају, а у другом би требало сматрати да је исправно говорити и писати само *верујем у победи*. А то се сигурно нигде неће чути.

За нас, и за наш народ у целини, једнако је исправно казати да неко има *право на накнаду штете* и онда кад тај тражи

да ту накнаду оствари и када ју је већ остварио. Ни у овоме последњем случају сигурно нико, осим можда учених правника, неће рећи да *има право на накнади штете*. А ни за нечијег наследника — да *има право на имању* онога кога наслеђује и када то право већ увелико ужива. Једнако је исправно рећи: *Сваки задругар има право на окућницу*, како за онога који је ту окућницу наследио од предака, увек је имао и има је, — као год и за задругара који окућнице није имао него треба тек да је стекне. Ни онда нико од нас, а „ми” смо овде цео народ, дакако, опет са изузетком учених правника, не говори (нити пише) друкчије него: *Има право на наслеђено имање с којег збира плодове* и *Има право на окућницу* и онај који без ње никад није био. нити је ни у тренутку када се констатује да има право на њу. А једнако са службеницима који су по годинама и после испуњеног службеничког стажа стекли *право на пензију*, — сваки ће пензионер уколико није из правничких редова рећи: „*Право на пензију коју сам поште- ним радом стекао не може ми нико одузети*”.

Занимљиво би било знати откад су се правници у овоме питању разишли с народом и ко је од њих први учинио овај грех. Ми нисмо успели да се обавестимо о томе из богате иначе речничке грађе која нам у Одељењу за израду Речника у Институту за српскохрватски језик стоји на располагању и у којој смо нашли петнаестак примера с овим изразом. У свим примерима, узетим из извора везаних за време од последњих 120 година, име допуне именице *право* стоји у акузативу, а нема ни једног јединог међу њима у коме би се она допуњавала обликом локатива. У више случајева, истина, ни по прописима које дају правници, не бисмо очекивали ништа друго осим онога што налазимо у примерима: *Онда набављач има право на намирење пре свију других* (др. Ст. Вељковић, Објашњења Трговачког законика за Књажевство Србију, стр. 237. Београд 1866). — *Ушли смо у светски рат... да бисмо извојевали себи право на живот* (Д. Васић, Утуљена кандила 1922, стр. VI). — *Учесници имају право на путне трошкове* (За-

кон о народним школама 1930, стр. 71). — Док се на једној страни у Аустро-Угарској признавало право на живот (Хрватско коло XVII, 150, 1934) итд., јер је у њима реч о праву које тек треба стећи. Осим овога у примерима из речника налазимо као једно значење латинске именице *copubium* — *право на брак* (у Латинско-српском речнику Ј. Борђевића, стр. 328). Латински израз *ius ad rem* у *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen* (Wien 1853) на стр. 294. даје се с преводом *право на ствар*. А ни из ових ни из других приручника ове врсте није дат ни један случај употребе допуне у облику локатива. Што је најкарактеристичније у поменутој грађи нашли смо и примере: *То се даље показује из тога обим права на заступање* (Др Ст. Вељковић, Објашњење Трговачког законика за Књажевство Србију. Београд 1966, стр. 142). — *Психологија, вели Спенсер, има... више права на име оделите науке од сваке остале науке* (М. Вујић, Философија 1879, стр. 60). — *Сва ова законска наређења створила су удови тако звано преимућно право на уживање имања мужевљева* (Нова збирка начелних одлука одељења и опшгих седница Касационог суда 1894, стр. 32). — *Чифчије (су)... испустиле своја држатељска права на агинско добро* (Српска ријеч 1920, стр. 203/1). Иако се говори о праву које се поседује, опет је облик допуне те именице акузатив, а не локатив. И о спонтаној употреби овога последњег облика не може бити речи уколико водимо рачуна о природи језика. А она је увек изнад вештачки сконструисаних правила. О томе треба да воде рачуна сви кодификатори терминологија и фразеологија посебних грана науке и технике, свакодневне праксе и друштвеног живота.

М. Стевановић

ПРИСТУП ОБРАДИ ПАДЕЖНИХ СИНТАГМИ У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

(наставак)

О инструменталу без предлога

90. Када смо говорили о семантичко-синтаксичкој вредности према којој се падежи без предлога разликују један од другог⁴⁵, рекли смо да је основно значење беспредложног инструментала⁴⁶, као што му и само име каже, *значење средства, посредника у вршењу глаголске радње*. Да наведемо примере:

Сваки је већ себе замишљао у каквом... рајском делу где се... рад плаћа обилном жетвом (Р. Домановић, Воћа, из Читанке за III разред гимназије Р. Димитријевића и Д. Вученова, изд. Завода за издавање уџбеника, стр. 246). — Морамо... потражити... земљу, где ће нам се мучан труд награђивати богатим плодом (Воћа, 246). — Лупка батином по земљи (И., 248). — Воћа... коракну... машући достајствено штапом (И., 249). — Чак и онај ватрени говорник маје очајно главом (И., 252). — Пољуби ту свету земљу кад ногом ступиш на њу (Страдија, 254). — Света земља коју сам крвљу својом натапао (И., 254). — Па чиме онда покривате тако велики дефицит? — Ничим. Чим се може покрити (И., 257/258). — Шерет неки, чича, те ме баш тим својим почетком нагна да ствар прочитам до краја (И., 254). — Да не бисте сматрали да вас овим наговарам на читање...

⁴⁵ В. Наш језик, књ. XVII, XVIII и XIX, св. 1.

⁴⁶ Назив *инструментал* потиче од латинског назива *instrumentalis (casus)*, што значи „падеж оруђа, средства”.

изјављујем да није вредно читати (И.). — Он својим радом на тој науци само штете наноси (И., 255). — Грабанска класа [је]... руководила борбом (из Читанке, 262).

Као што видимо, име у инструменталу овога значења може одређивати различите појмове: и оно чиме се нешто награђује, плаћа (*плаћа жетвом*), и какав предмет којим се врши радња (*лупка штапом*), и део тела којим субјекат изводи какав покрет (*маје главом*)⁴⁷, и материју којом се што прекрива, гради и сл. (*крвљу натпао*), и уопште све оно — и какав предмет и какав апстрактан појам који се, на различите начине, схвата као оруђе или средство.

91. Посебан случај оваквог инструментала имамо уз глагол (*о)женити се*:

Мој је отац... одведен у туђину... где се опет оженио девојком робињом, својом земљакињом (Страдија, 254).

Употреба падежа средства у овом случају наместо очекиваног социјатива тумачи се друштвеном подређеношћу жене у прошлости⁴⁸ (а такво је схватање положаја жене морало добити и одговарајући израз у језику).

92. У реченицама:

Лица њихова коштуњава, изнемогла, сунцем опалена (Воћа, 248). — Сунце скривено облацима (И., 253). — Цела земља претрпана моралним поукама (Страдија, 253). — Одлучивала [се] потоња будућност Ср-

⁴⁷ Извесне синтагме сличне овој могу бити блиске акузативним. Нпр. *врти телом* и *врти тело* или *витла камџијом* и *витла камџију*; то су, углавном, синтагме које значе *извршити какав покрет нечим, променити нечији положај*, а заједничко им је то што је ово *покретање, мењање положаја само у одређеним границама, у границама истога места*. Ове су синтагме, акузативне и инструменталне, само блиске, а не и синонимичне. У акузативним глаголска је радња усмерена на објекат, и врши се са циљем да се модификује његов положај, и то мењање положаја у првом је семантичком плану; у инструменталним, пак, у први семантички план истиче се сама радња и средством којим се она врши.

⁴⁸ Исп. М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик II, Бгд. 1969, стр. 425.

бије, младе и крепке, споља опседнуте непријатељем, а изнутра подриване једним назадним и безумним режимом (из Читанке, 260). — Њен даљи капиталистички развој био [је] успорен многим тешкоћама и спољног и унутрашњег порекла (И., 261). — Приповетка... оптерећена романтичним идеализмом (И., 262) — имена у инструменталу имају нешто друкчија значења: она обележавају појмове који су у исто време и средства којима се радња врши и сами вршиоци те радње. Објаснићемо ово. У примерима: *земља претрпана моралним поукама, развој успорен тешкоћама* или *приповетка оптерећена идеализмом* појмови у инструменталу означавају средства којима се субјекат доводи у одређено стање; међутим, та средства су, на известај начин, и изазивачи, вршиоци односно логички субјекти тих радњи — исп. *земља претрпана моралним поукама: земљу су претрпале моралне поуке*. У другима од наведених примера субјекатска функција ових инструментала још је очигледнија: исп. *лица сунцем опалена: сунце је опалило лица* или *Србија опседнута непријатељем: непријатељ је опсео Србију*. Субјекатска функција ових инструментала унеколико је посебне врсте; наиме, појмови који они обележавају изазивачи су процеса, њихови вршиоци, али, по правилу, не њихови свесни, вољни вршиоци⁴⁹.

93. Инструментал може, обично уз глаголе с недовољно одређеним семантичним садржајем, имати и *предикативну функцију*, односно он може бити допуна значењски непотпуних глаголима⁵⁰:

А то га је... правило још достојанственијим (Воћа, 251). — Скупштина... огласи је мајком двоје деце (Страдија, 256). — Свака прошла [влада буде] осуђена

⁴⁹ Једино у примеру *Србија опседнута непријатељем* појам у инструменталу — *непријатељ* — прави је, вољни, свесни вршилац радње, и стога једино овај пример представља праву пасивну реченицу са логичким субјектом у инструменталу.

Исп. тумачење ових врста реченица са логичким субјектом у инструменталу код М. Стевановића, ор. с. 426—427.

⁵⁰ Исп. оно што смо о синонимичности предикативног акузатива с предикативним инструменталом већ рекли у Нашем језику, књ XIX, св. 1, стр. 48.

и названа издајничком, гадном, црном, гнусном (Страдија, 259).

94. Средство којим се врши глаголска радња може у известним случајевима означавати и сам *начин* на који се она врши:

Тако је говорио некад, на неком збору, изнемоглим гласом један од становника неког неплодног краја (Воћа, 246). — Гледаху рођеним очима своју рођену пропаст (И., 252). — Куда ћемо сад? — процеди један гробним гласом (И., 253). — Погледа ме клонулим, помућеним погледом (Страдија, 254). — Чиновници... журе... сем ако који сме да противним поступком доведе у опасност свој положај (И., 259). — Од данас [ћу] свим силама помагати данашњу владу (И.). — Србија је постојаним борбама... извојевала... независност (из Читанке, 260). — Домањовић... устремио се својом жестином на противнародни апсолутизам (И., 261). — Режим одговара појачањем реакције (И.). — И само политичким маневрима и прикривеним или отвореним насиљем апсолутизам је могао да се одржи (И.). — Да је могућ развој србијанског друштва заобилажењем капитализма — заблуде су (И., 262).

95. Сродан инструменталу средства или оруђа, као и начинском инструменталу је и *инструментал узрочног значења*, каква имамо у примерима:

Продера се чича, ослобођен том примедбом женином (Воћа, 250). — Узвикнем ја, као пренеражен том страхотом (Страдија, 255). — Рече министар мало зачуђен тако неочекиваним питањем (И.). — Да ли је богати трговац задовољан таквом одлуком (И., 256). — Били су разочарани новом демократијом (из Читанке, 264) —

у којима појмови у инструменталу *примедба*, *страх*, *питање* и друге ствари означавају појмове који су проузроковали одређена стања субјеката — *ослобођење*, *пренераженост*, *зачуђеност* и сл.

96. Инструментал без предлога може имати и два чисто прилошка значења: *месно* и *временско*.

Ја предлажем да изаберемо вођу... који ће нас водити правим, најбољим и најпречим путем (Вођа, 247).

Патња је дугим низом мучних година остављала трага на њима (Вођа, 248). — Једном је приликом онај говорник и говорио о... издајству (И., 251). — Ту [је] земљу оросила и... крв оца твога, као што је вековима росила племенита крв... славних прадедова (Страдија, 254). — Сваком годином се све више заоштравала борба (из Читанке, 260). — Од побуњеног турског пашалука, каква је била почетком XIX века, Србија је... извојевала независност (И.). — Народни бунт... сваком годином све више сазрева (И., 262).

Инструментал месног значења назива се још и *просекутивни инструментал*⁵¹; њиме се означава место, простор у чијим се границама, дуж кога се врши глаголска радња.

Инструменталом временског значења, односно темпоралног значења означава се време за које се везује глаголски процес, односно време у току кога се он врши.

О инструменталним синтагмама с предлозима

97. С обликом инструментала слаже се невелик број предлога; то је предлог *с(а)* и предлози *за*, *међу*, *над*, *под* и *пред*.

Синтагме с предлогом *с(а)* анализираћемо одвојено од других инструменталних предлошких синтагми зато што оне представљају посебну семантичку категорију овога падежног облика; све оне у основи имају једно значење, *значење заједнице*.

⁵¹ Овај назив потиче од латинског глагола *prosequor*, који значи *пратити*.

98. *Значење заједнице у ужем смислу*, односно прави социјатив⁵² имамо у следећим примерима:

Још мало па ће нам и деца скапавати од глади заједно са нама (Воћа, 246). — Ја први се не бих смео са својом децом поверити ниједном овде (И., 247). — Јуче сам ја видео овога истог човека са једним дечком (И.). — Други би... почео ма с ким разговор (И.). — Можемо ли... поћи с тобом (И., 248). — Многе од жена... опраштају се са умрлима којима гробове остављају (И.). — Имао сам могућности да се одмах познам са вићеним личностима и министрима (Страдија, 254). — Држим се да ће вас... занимати полемика коју сада водим са господином министром грађевина (И., 255). — У браку са својим мужем родила [је] (И., 256). — Тај богати трговац... нема с њом деце (И.). — Сваки [је] тврдо убеђен да сте Ви, са вашим друговима, једини у стању да земљу нашу изведете из ових... прилика (И., 258). — Разговарао сам са једним добрим чиновником (И., 259). — Воли да гладује с породицом (И.). — Поведем с њим разговор (И.). — Тежње најширих народних слојева... се... не могу изједначити са буржоазијом (из Читанке, 262). — Грађанство... је... показивало готовост да се споразуме са апсолутизмом (И.).

У свим наведеним примерима име у инструменталу с предлогом *c(a)* означава појам који је пратилац субјекта или кога другог главног појма, готово равноправан пратилац и саучесник у глаголском процесу. У вези са овим објаснићемо две ствари: прво, чији је пратилац појам у социјативу, и друго, и важније, у чему је разлика између инструментала и социјатива.

Прво. У прве две реченице: *деца ће скапавати од глади заједно са нама и ја се не бих смео поверити са својом децом ни*

⁵² Назив *социјатив* потиче од латинског назива за овај падежни облик *sociativus*, или, даље, од латинске речи *socius*, која значи *друг, савезник*.

једном овде појам у социјативу, који је по правилу живо биће, субјектов је пратилац, и он или са субјектом бива захваћен одређеним стањем, процесом (као у првом примеру) или он заједно са субјектом, као његов саучесник, судеоник учествује у вршењу глаголског процеса (као у другом случају, или као у примеру *други би ма с ким почео разговор*). У реченици, пак, *видео сам овога истог човека с једним дечком* појам у инструменталу везан је за појам објекта, и он је и ту његов пратилац и на исти начин, у објекатској функцији, учествује у глаголском процесу.

Друго. Инструментал и социјатив међу собом се разликују према улози коју имају у односу на глаголски процес. Инструментал, прави инструментал је оруђе којим се врши глаголска радња, које субјекат употребљава у ту сврху, и који је на тај начин њему подређен. Међутим, појам у социјативу то никад није; он је саучесник у глаголском процесу и дели функцију појма уз који стоји (исп. *он секиром сече дрва : он с комшијом сече дрва*).

99. *Значење заједнице у ширем смислу* имамо у примерима:

С том недовршеном реченицом *издахну мој добри отац* (Страдија, 254). — *Ја се с торбом о рамену и штапом у руци кренем у бели свет* (И.), у којима имена у инструменталу означавају појмове који су пратиоци главних појмова, али они нису равноправни пратиоци и нису саучесници у глаголском процесу. Нпр. у реченици *с том недовршеном реченицом издахну мој добри отац* име у инструменталу с предлогом *с(а)* — *реченица* — само је присутан појам у току вршења глаголске радње, готово независан од ње, заправо независан и од ње и од главног појма, које чак и не одређује ближе, непосредније, не детерминише их.

100. Име у инструменталу с предлогом *с(а)* може означавати и појам којим се карактерише главни појам, односно може одређивати неку његову особину, може бити његова одредба, *квалификација*:

Ту је... понеко... кљусе с великом главом и дебелим ногама (Вођа, 248). — Од аграрне земље... са тек започетом примитивном трговачком буржоазијом, Србија... добија... грађанство (из Читанке, 260). — Србија... са још слабом државном организацијом (И., 261).

И тај појам којим се као особином одређује главни појам, морамо нагласити, може бити или какав његов саставни део (*кљусе с великом главом*) или нешто што је одвојено од главног појма, али га непосредно прати и детерминише (*земља с примитивном буржоазијом*).

101. По општој одредбеној функцији сличан квалификативном је начински инструментал:

Један... погледа са страхопоштовањем и поносом у вођу (Вођа, 249). — Муче се на неки начин са тешким напорима (И., 252). — С мучком се ишчупа натраг (И., 249). — Ја сам с нестрпљењем очекивао да чујем тај знаменити чланак (Страдија, 255). — Наши непријатељи онда могу с мирном савешћу полагати право на земљиште до више Крадије (И.). — Узвикну министар љутито, с праведним гневом (И.). — Врло добро! — рече он с поузданошћу (И., 257). — Рече министар са убеђењем и неком стручњачком важношћу (И., 258). — Чак их свет гледа са сажалењем, али и презрењем (И., 259).

У свим наведеним примерима, имена у инструменталу означавају појмове који су везани за глаголску радњу, који је прате, и који одређују начин њеног вршења.

102. Инструментал с предлогом *с(а)* може имати и *темпорално значење* односно може одређивати време вршења глаголског процеса, нпр. *с годинама је постајала све раздражљивија* (из говорног језика).

103. И инструменталне синтагме с предлозима *за, међу, над, под* и *пред* могу означавати више различитих односа. Навешћемо неке од њих.

104. *Просторно значење* могу имати синтагме са свим овим предлозима:

Овај у грабанском оделу остаде пред механом чекајући (Данга, 242). — Слушаоци... са рукама под појасом, као да оживеше (Воћа, 246). — Поклонише се смерно пред мудрим странцем (И., 247). — Међу многима могао се чути... разговор (И.). — Корача... лупкајућим штапом пред собом (И., 252). — Домановић је несумњиво био међу првима, неуморан и неустрашив (из Читанке, 260). — Ипак [су] преовлађивали радикали, а међу њима самосталци (И., 261). — На главом му пободено копље (Народна песма). — За главом јој задјевена лала (И.).

Две су основне карактеристике месног, просторног значења инструментала с предлозима: прво, њиме се означава место на коме се врши глаголска радња, и друго, то место није у границама самога појма с именом у инструменталу, већ се оно налази негде у непосредној близини тога појма — испред њега (*пред механом*), испод њега, с његове доње стране (*под појасом*), негде у простору између појмова с именима у инструменталу (*међу многима*), изнад, више појма с именом у инструменталу (*над главом*) или, пак, с његове задње стране (*за главом*).

105. *Нешто друкчије просторно значење* има инструментал с предлогом за уз глаголе кретања; њиме се у овим синтагмама означава појам који неко прати заузимајући стално положај иза њег:

Ми те... молимо да нам будеш воћ, па куд год ти, ми за тобом (Воћа, 247). — Маса крете за њим (И., 249). — Ја ћу за овим мудрим воћом ићи док ме траје... Сви ћемо, сви за њим док нас траје (И., 250). — За њим они најодрежнији, а за овим јурнуше сви (И., 252). — Из јаруге избауља онај говорник, а за њим још двојица (И.).

106. Такође уз глаголе кретања, или каквог стремљења уопште, инструментал с предлогом *за* може имати и *циљно значење*:

Потрчи за њим и стигни га (из говорног језика). —

Поведоше се за његовим примером (И).

107. Блиско циљном је *узрочно значење* инструменталних синтагми и с предлогом *за* и с другим предлозима. (Кажемо да је ово значење блиско циљном зато што циљ коме тежи глаголска радња може бити схваћен и као њен узрок).

Али се... у њиховим очима огледаше први зрачак наде, али и туге за завичајем (Вођа, 248). — У сеоској приповеци било је доста... носталгије за природнопривредним селом (из Читанке, 262). — Идеализам и жалост за пропадањем патријархалног села потичу из тих заблуда (И.). — Не тугује за нестајањем патријархалности (И.). — Паланачка стварност више га огорчава него што над њом очајава (И.).

У наведеним примерима појам у овом облику означава оно што проузрокује стање, расположење казано управним глаголом или управном именицом које одређује.

108. Инструменталне синтагме с предлозима могу имати још различитих значења, и правих падежних, и прилошких, и придевских по функцији, Нпр.: у реченици *размишља над оним што га чека* појам у инструменталу означава даљи објекат управног глагола; у реченици *живели су под његовим терором* име у овом падежном облику обележава околности под којима се одвија глаголски процес, или *начин* на који се он врши; у примерима — *Под владавином два последња Обреновића... друштво је... било погодан материјал за сатиру* (из Читанке, 261) и *Друштвене супротности... добиле су један нарочит карактер који нису имале под апсолутизмом* (И., 264) — ове околности одређују и *време вршења радње*; у синтагмама, пак, *војници под пуном ратном опремом* и *девојка под прстеном* појмови у инструменталу имају придевско, *квалификативно значење*.

109. Напомена. С обзиром на то да циљ овога излагања није да се поброје сва могућа значења инструменталних синтагми, већ само да се покажу она основна, и, посебно, да се покаже начин на који се врши семантичко-синтаксичка анализа унутар ових и других падежних синтагми, — добро би било да ученици провере усвојено знање одређујући значење и функције инструментала у тексту који је за ту сврху дат у Граматици српскохрватског језика за гимназије М. Стевановића (Цетиње 1968, стр. 388).

Д. Г. Премк

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Филозофија Крлеже.*

У новинском обавештењу да је ту скоро код нас одржано једно предавање о Мирославу Крлежи читамо да је предавач између осталог рекао — „о филозофији Крлеже досад је мало писано”.

Познајући предавача, а донекле и језик његових предавања, одређеније језик којим овај културни и научни радник пише, ми тврдимо да он није баш тако рекао како се у новинама каже. А када ово тврдимо ми не кажемо да споменути предавач то није могао рећи зато што би он морао знати да језички приручници искључују оправданост означавања припадања одређеним лицима обликом генитива њихових имена и других презимена осим оних с наставком *-ић* (Вук Карацић, када о томе, у Народним пословицама, говори каже да се само генитивом презимена на *-ић* може означавати припадање њиховим носиоцима. Види Т. Маретић, Граматика и стилистика хрватскога или српскога језика, Загреб 1931, стр. 485 и М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик. II. Синтакса, Београд 1969, стр. 179—180). Није он, верујемо, пратио шта о томе пише у овоме или ономе језичком уџбенику и приручнику и другде у стручној језичкој литератури. Ми, истина, не искључујемо ни могућност да овај или други који писац његова ранга не загледа каткад и у језичке приручнике, али немамо ни доказа за то, већ смо сигурни да му сопствено осећање језика не допушта да употребљава језичка средства која нису у природи нашега језика. Није он, сигурни смо, рекао ни *филозофија Крлеже*, већ или *Крлежина филозофија* или *филозофија Ми-*

рослава *Крлеже*, јер тако спонтано говоре и пишу сви писци и сви други људи који имају поуздано осећање природе српскохрватског језика.

Х.

2. Прекрајање језика мимо лингвистичких установа

Ако лингвистичке установе и могу нешто помоћи у сузбијању „класичне“ језичке непросвећености, стихије полуписмености, нарушавања језичке правилности под утицајем дијалеката и жаргона, оне остају потпуно беспомоћне пред једном другом врстом кварења језика и подривања његових норми: пред самовласним реформаторским захватима оних којима полагај у друштвеној подели рада омогућава велики утицај на језик друштвеног саобраћаја, утицај обично недовољан да промени неки елеменат језичког система, али довољан да га учини песигурним, да створи нови језички проблем. Заједнички именитељ оваквих појава је огрешење о врховну језичку законитост, коју је уочио још римски песник и мислилац Хорације, а то је језички узус, културни обичај, „обичај, у чијој је власти пресуда и право и норма говора“ — како је рекао Хорације.

И још једна заједничка особина тих интервенција: оне се спроводе не само без сагласности, него и без консултовања или бар обавештавања лингвистичких установа — катедре и института за српскохрватски језик.

Философија. Лик „философија“ био би правилан — једнако као нпр. „паразит“ или „характер“ — кад се не би косио с културним обичајем. Овде се о Хорацијево начело огрешују углавном неки филолози класичари. Међутим, док неки други слични покушаји остају само манир уских кругова (нпр. *Кикерон*, *Аисил*, *Аисоп* уместо Цицерон, Есхил, Езоп), упорна примена термина „философ“, „философија“ већ ствара језички проблем онде где га није било. И један часопис се зове „Философија“, а

таква варијанта већ се среће и у текућој штампи. У Правопису је, наравно, само *филозофија*, а свака измена тога решења значила би само једно непотребно оптерећење рада на језичкој култури.

Једнакостранични и једнакокраки троуглови. Изгледа да је неко одлучио да више не буде равностраних, равнокраких и разностраних троуглова, равнокраких трапеза и сл. Уместо тога у дечјим уџбеницима видимо термине *једнакостранични, једнакокраки, неједнакостранични*; у Проветиној Малој енциклопедији уместо овог последњег је *разностранични*. Да ли је реформатор имао у виду колико је у језику боља тросложна реч од шестосложне и колико је непожељно уводити разлике у језик разних нараштаја више него што их доноси неминовни развој (такве разлике воде и сметњама у служењу старијим приручницима)? И је ли у реду одмеравати целисходност таквих реформи не посаветовавши се с лингвистичким установама? Можда ће неко на ово последње питање одговорити да је математичка терминологија ствар математичара. Она можда јест у власти математичара, али је свака терминологија, макар и сасвим специјална, истовремено и важно питање језичке културе. Поготово се то може рећи за такве термине који су изашли из кругова дате струке и постали део општег изражајног система и укључили се у својеврсне низове и породице речи, као *равностран-равноправан-равномеран-равнодневица* итд.

Површ и површина. Опет из дечјих математичких уџбеника, где читамо нпр.:

„Цео троугао се налази у кругу... Површ круга је већа од површи троугла”. „За мерење површи пода собе, сале и других просторија, површи врта, воћњака итд. користимо квадратни метар”. Али мало даље: „Израчунајте површину сале”. „Запишите формулу израчунавања површине”.

Претпоставимо да су учитељи успели да објасне деци (текст је из уџбеника за III разред основне школе) разлику између појмова *површ* и *површина*, а за оне наше читаоце који су учили

математику док су се оба појма називала *површином* наведимо дефиниције из Мале енциклопедије:

„ПОВРШ, један од основних геометријских појмова; обухвата равни и криве површи (сфера, цилиндричне површи итд.) . . . *Површ* минимална, површ која, од свих могућих површи са заједничким рубом, има најмању површину . . .”

„ПОВРШИНА, једна од основних величина везаних за равне фигуре или произвољне површи; изражава се бројем јединица површине које се у њој садрже . . .”

Практично истим речима дефинисан је и пар *поверхность*: *площадь* у Малој совјетској енциклопедији. Али, ту се сличност и завршава, јер су руски термини битно друкчије уклопљени у језички систем, и ни издалека не представљају за руску децу такву тешкоћу као за нашу термини *површ* и *површина*. Наиме, руска реч *поверхность* ширег је и општијег значења него *площадь*, и њено математичко значење долази просто као природни резултат општег значења, његова примена. Кад бисмо хтели да изједначимо *површ* са руским *поверхность*, морали бисмо прихватити нпр. „испливати на површ воде”, „апарат се спустио на површ Месеца”, „избити на површ” итд., а требало би да заменимо и придев *површински* (површински слојеви, површински напон, површинска корозија) изведницом од *површ*, што је практично онемогућено постојањем придева „површан” (и географско значење термина *површ* у ствари је сметња за његову примену у значењу *поверхность*). С друге стране, значење речи *површина* свело би се углавном на појам „квадратура”. Укратко, ми не можемо рећи „површина површи Земље” аналогно употреби руских термина, макар то било сагласно дефиницији ових појмова у Малој енциклопедији.

Је ли тих и других системских сметњи био свестан онај ко се одлучио да расцепи појам *површина* и да при томе главни терет намени ван географије мало познатом термину „површ”?

Кружница и круг. И још један пример из математичких учебника за основне школе:

„Симетрала ове тетиве мора пролазити кроз центар круга... Ако у неком кругу није познат центар, можемо га одредити помоћу симетрала тетиве... Да бисмо датом квадратом (или правоугаонику) конструисали описану кружницу, довољно је повући му дијагонала: центар кружнице је онда пресек дијагонала” (Геометрија за VI разред).

У другим деловима истог уџбеника углавном се говори о кружници (центар кружнице, полупречник кружнице и сл.), јер се не обрађује површина, где би се и по новој терминологији морало говорити о кругу а не о кружници. Истина, овде нам разграничењу појмова неће помоћи Просветина енциклопедија, јер се у њој *круг* још држи:

„КРУГ, у математици мноштво свих тачака у равни које су на једнаком растојању од једне утврђене тачке у тој равни” — док по Малој совјетској енциклопедији видимо да је и овде разлика аналогна руским терминима (круг: окружность): круг је део равни ограничен кружницом, а кружница затворена крива у равни чије су све тачке једнако удаљене од центра кружнице, који лежи у истој равни.

Разлика је овде јасна, али је питање колико се добија напуштањем уобичајених израза „центар круга”, „полупречник круга”, „описати круг” и сл. у интересу диференцирања појмова. Такви изрази широко су ушли у језик, и ограничењу значења речи *круг* директно се противи језичко осећање. Ни системски односи не оправдавају форсирање овог двојства: за све друге фигуре имамо по један термин (елипса, троугао, квадрат итд. — а очигледно је немогуће ковати термине типа „квдратница”). Реч *кружница* је иначе добро направљена, и вероватно би је рационално било понекад употребити, кад се специјално наглашава да је у питању линија а не површина (нпр. „дук је део кружнице”), али знатније ограничавање употребе уобичајене речи *круг* делује ипак као непотребна новотарија, бар у оквиру основне школе.

Као закључак могло би се рећи да стручњаци појединих струка немају право да по свом нахођењу мењају термине који

су постали део општег језика. Завод за издавање уџбеника морао би посебно тражити од аутора и рецензената податке да ли у предложеном тексту има новина у склопу или уобличењу термина, па ако има, онда обезбедити лингвистичку проверу тих новина, тј. њихово разматрање у научним установама које се баве теоријским питањима нашег језика.

Новинарске реформе акцента. Амбиције мењања језичке норме и изражајног обичаја нису се зауставиле на ликовима *Скопје* и *Битола*, него се овога пута шире на говорну норму: неко је (и не обавестивши о томе лингвистичке установе) одлучио да се словеначка и македонска имена не прилагођавају штокавској изговорној норми као што сва имена из других језика подешавамо кад их укључујемо у наш текст, него се тражи акценат на последњем слогу у неким словеначким презименима, а акценат на трећем слогу с краја на македонским именима са завршетком *-овски*. О овој појави можемо рећи исто што и за ликове *Скопје* и *Битола*: кад ликови својствени другим језицима спонтано продру у изговорни обичај, онда је време да се прихвате (и тада ако не нарушавају неку битну законитост нашег језичког система), а пре тога нема никаквог оправдања да се форсирају и намећу; говорићемо *Рим*, *Беч*, *Праг* (а не „Рома“, „Вин“ „Праха“) све дотле док је то код нас говорни обичај, па смо могли исто тако остати и при *Скопљу* и *Битољу*. Како се треба културно односити према властитом језичком систему, дали су нам пример сами Македонци: у њиховом правопису је *Белград* (а не *Београд*), што је сасвим у складу с македонским језичким системом, а и с чињеницом да тамо језик нормира лингвистика а не надрилингвистика.

Правило је да се на речима туђег порекла, како општим тако и именима кад се употребе у нашем језику, успоставља акценат зависно од акценатских прилика у речима сличне структуре која већ постоје у нашем лексичком фонду. Пошто не инсистирамо на изговору немачког *ö* у *Гете*, или руских умекшаних гласова *т*, *м*, *р*, *з* у *Тимирјазев*, још мање нам је потребан туђи акценат ако он није у складу са штокавским системом.

Што вреди за језике других народа, вреди и за словенске језике који се говоре на подручју СФРЈ, и немамо разлога (а ни права!) да према овим језицима примењујемо нека посебна мерила.

Совјети. Термин *совјет* примљен је у свом правом значењу (*веће, савет*) не само као назив за представничка тела у Совјетском Савезу, него и као домаћи историјски термин (у властитој историји имали смо разне *совјете*, нпр. Правитељствујушчи совјет), и он је, као сродна словенска реч, за наше језичко осећање сасвим прозиран. У томе и јест основна сметња неадекватном проширењу значења те речи, с којим се све чешће срећемо у текућој штампи. Наиме, примена одређених клишеа доводи до уопштавања те речи не само у политичком значењу („Совјети и Кинези”, „Споразум са Совјетима”), него и у значењу грађана СССР, па се говори нпр. о успеху или неуспеху „Совјета” у шаховским такмичењима и сл.

Овакво именовање још увек је страно нормалном језичком осећању, и није ушло у изражајни обичај (сем што је одавно присутно у специфичном жаргону неких средина), и не може се сматрати срећном новином. Сметња за његово прихватање је не само отпор језичког осећања, него и чињеница да увек остају проблематична етничка и слична именовања ако по свом садржају и мотивисаности нису прихватљива за земљу на коју се односе (у СССР овакво именовање уопште није прихваћено, не само из лингвистичких разлога).

М. Пешикан

НАШ ЈЕЗИК излази од почетка XIII књиге у пет годишњих свезака од најмање четири табака; пет свезака чине једну књигу. Годишња претплата износи 10 н.д.; цена поједином броју је 2 н. дин. Претплату слати Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/1, на текући рачун број 608-3-133-10. Рукописе слати Уређивачком одбору или дру Живојину Станојчићу, секретару одбора, на адресу Института за српскохрватски језик.

— Рукописи се не враћају —

На основу мишљења Републич. секретаријата за културу СР Србије, број 413-97/73-02 од 6. фебруара 1973. године, овај часопис ослобођен је плаћања посебног пореза на промет производа.

11
—
7

PG
201
N24

3403

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Nash Jezik

P464

The University
of Michigan
Periodical
Reading Room

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIX, св. 4—5

БЕОГРАД, 1973.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Немарност према језику у дневној штампи	189—203
2) Драгана Мршевић, Предлози <i>над, под, пред, и изнад, испод и испред</i> с одговарајућим падежним облицима у функцији одређивања просторних односа	204—227
3) Милица Радовић-Тешић, Предлог <i>код</i> уз генитив глаголских и других апстрактних именица у функцији одређивања времена и његове сематичко-синтаксичке опозиције	228—255
4) Инж. Миро Л. Арсенијевић, Из текстилне терминологије	256—264
5) Радосав Бошковић, Старословенска <i>adiectiva possessiva</i> на <i>bib</i>	265—272
6) Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику (свршетак)	273—286
7) Језичке поуке	287—291
8) Регистар	293—314

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ

Секретари Уређивачког одбора др Даринка Гортан-Премк
и др Љубомир Поповић

БЕОГРАД
1973.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“ — Београд,
Вука Караџића 5

НЕМАРНОСТ ПРЕМА ЈЕЗИКУ У ДНЕВНОЈ ШТАМПИ

Дневна штампа је, свакако, једно од најзначајнијих средстава комуникације међу људима. И зато је језик у њој од прворазредног значаја, па је неопходно да му се поклања врло озбиљна пажња. У првоме реду да би се отклонили сви неспоразуми у општењу језиком и остварила потпуна јасност онога што се њиме жели пренети на саговорника, односно читаоца. А дневна штампа је, осим тога, и свеопште штиво за васпитавање народа, његових најширих слојева. И оних, штавише, који никада, на жалост, нису научили азбуку, јер и ови траже да им други читају шта има у новинама. Тако су дневни листови, као и недељни или петнаестодневни, нарочито они илустровани и други забавни листови, које народ радо чита, а које ми овде заједно с дневницима узимамо, једно од средстава ширења знања и подизања културе народа. Поред осталог и подизања културе језика.

У свакоме случају, текућа штампа је од великог утицаја на језичку културу њених корисника. И зато би језик те штампе морао бити узоран. Међутим, иако у њој има и таквог језика — у рубрикама, рецимо, где сарађују новинари од заната, познаваоци језика, који су каткад и изврсни стилисти, добри стручњаци и добри писци, — његов утицај није велики, јер је и број читалаца ових знатно мањи од броја читалаца оних рубрика што се пуне разним дописима о дневним збивањима, извештајима са спортоких стадиона, разговорима који се воде на радним местима, интересантним и мање интересантним новостима, згодама, незгодама и удесима, сензационалним „открићима” и репортажама намењеним ширем кругу читалаца. А и

сама садржина тих репортажа и дописа је каткад оскудна, а језик често скучен и сиромашан — у више случајева и неисправан. Показаћемо то на примерима узетим са страница неколика броја новина, не само једног већ, такође неколика, наша дневна и недељна листа.

Те су неисправности одвише различитих врста. А најгоре је када оне постану правило, што је најчешће последица самоуверености појединаца да је исправно оно што је такво према њихову личном мишљењу, које се заснива на сопственим језичким навикама, односно на употреби ове или оне језичке црте у дотичним језичким срединама, коју ови, што се језика тиче, сматрају непогрешивом.

1.

У једном напису не баш непознатог коментатора једног на гласу недељног листа нашег налазимо написану *Радицин приказ*, са неизмењеним, дакле, основним сугласником *ц* именице *Радица* у од ње изведеном придеву испред наставка *ин*. А то није случајна омашка, него, по мишљењу многих наших суграбана, вероватно и по мишљењу новинара код кога смо ово прочитали, правилан изговор и писање тога гласа у изведених речи овога типа. Нама није први пут да на ову, у Београду широко распрострањену, појаву указујемо као на језичку неисправност, већ смо то и недавно учинили у Језичким поукама нашега часописа. И јавило нам се неколико опонената, међу којима и један толико упоран да никако не уважава наше тумачење, према коме се у свих придева и именица место сугласника *ц* основних речи — у изведених јавља *ч*. Према именици *Радица* — *Радицин*, према *Микица* — *Микичин*, према *Јовица* — *Јовичин*, према *Перица* — *Перичин*, према *Љубица* — *Љубичин*, према *краљица* — *краљичин*, према *другарица* — *другаричин*. А за нас је то сасвим несумњиво. Тако исто и за све оне којима је познато да ту имамо међугласовни додир који је доводио до сугласничке промене основног гласа о којој говоримо и да се, што је овде од још пресуднијег значаја, у народним говорима који чине основицу књижевног језика и у говорима многих наших културних центара — у придеву изговора *ч* место име-

ничког *ц*. За чудо, у Београду, како рекосмо, основно *ц* имамо у изговору и у изведених придева, што се једино може објаснити аналогитом, а не никако чувањем гласовних прилика које би се чисто фонетски могле објашњавати. За нашег опонента, кога смо позвали да нам своје гледиште са објашњењима које има за њега достави ради објављивања у нашем часопису, што он ипак није хтео учинити, — најглавније је, каже, то што се управо у Београду тако изговара, па додаје да не може прихватити као оправдано давање преимућства изговору простог народа над оним што карактерише језик једне културне средине. Уз напомену да је то доиста карактеристика изговора знатног дела те средине, ми знамо да ипак ни знатан број Београђана неће рећи *Радицин* већ *Радичин*.

Наш опонент се позива и на околност што у опширном Правопису (од 1960. г.) једанаесторица аутора и више других сарадника на њему нису оспорили правилност изговора нашега Београђанина и већине његових суграђана. И нису доиста. А требало је да то учине, и учинили би овакако, да су могли претпостављати да ће то питање и за кога бити спорно, као што су ти исти аутори нашли за сходно да за неприхватљиву огласе из фонетских законитости проистеклу и у неким говорним срединама сачувану промену насталу асимилацијом сугласника према наредном самогласнику, у примерима рецимо; *Дубравчин*, *Зорчин*, *Јованчин* (према *Дубравка*, *Зорка*, *Јованка*...). И није нелогично резонување да би се могао очекивати сачуван и основни сугласник других именица у изведених придева: *Милицин*, према *Милица*, — нпр., као *Дубравкин* према *Дубравка*. Али ни то логицирање не оправдава употребу сугласника *ц* основних именица и у од њих изведених придева, а још је мање оправдано такву употребу оглашавати језички исправном. То није могуће образложити ни с позивом на тенденцију да се основни облици властитих имена чувају у што мање измењеном облику.

Најзад, не треба доказивати да је у сличним случајевима могућно чување основног сугласника основних речи и у изведе

них, када је могућ у ових других и његов друшчији изговор. То, и једно и друго, имамо и у овоме нашем означеном случају, па је, дакако, сасвим природно да је оно што је у језику као скупу народних говора распрострањеније — у стандардном књижевном језику прихваћено за исправније.

2.

Оцењивање језичке исправности према ономе што је обичније у употреби у сопственим срединама, и зазирање од свега што се ређе чује у говору тих средина, доводи каткад и до сакаћења језика, тј. до одбацивања језичких оредстава која се другима не могу заменити. Мислим опет на београдску, а и друге говорне средине источних области нашег језика у којима је енклитични облик личне заменице женског рода *ју* постао необичан, тако рећи. И тај облик у овим срединама звучи као дијалектизам. Он то доиста и јесте уколико се употребљава једино он, а не и облик *је*, који је у нашем језику, узетом у целини, у много чешћој употреби. Али не треба сметати с ума да се ни један ни други тај облик не може уопштавати, нити употреба оног другог занемаривати. А мало је вероватно да људи који су прошли кроз средњу школу нису научили „граматичко“ правило да се *је*, као енклитични облик акузатива личне заменице у књижевном језику употребљава увек, изузев у позицији поред глаголске енклитике истог облика, а да у овоме изузетом случају није могуће узастопно употребити двапут на изглед исту реч.¹ Природа језика, уосталом, не допушта такву аномалију, нити код познатијих наших новијих писаца на њу наилазимо. Али се зато у говорима средина у којима *ју* није остало као једини облик, какав је то случај у црногор-

¹ То су правило доносили и ранији средњошколски уџбеници, али ћемо ми овде упутити само на оне који су и у најновије време у употреби и до којих свако ко то жели проверити може и сада доћи. А то су, између осталих средњошколски уџбеници: *Gramatika hrvatskog ili srpskoga jezika* загребачког ауторског колектива Барбец-Храсте-Живковић и *Грамматика српскохрватског језика* за гимназије потписаног (в. VII издање ове књиге Издавачког предузећа Обод, Цетинје 1971, стр. 177).

ским и другим неким говорима југозападних области нашег језика, створила нека одбојност према томе облику, и заменичко је се употребљава као једини облик, уз једноставно жртвовање помоћног глагола. Томе је на руку ишла и честа употреба облика крњег перфекта, прошлог времена без помоћног глагола, било да је овај морфолошки или стилски сувишан, било да се такав перфекат употребљава с одређеним синтаксичким функцијама. Али ипак, када имамо обе енклитике, ништа не оправдава, такво испуштање једног је на које сваки час наилазимо у језику дневних и др. листова, који су препуни примера као што су: *Комесар Кауцки лично је ухапсио*; *Без сумње је волео*; *Бенита ће искрено признати шта је навело да помаже*; *Да ли је Злата жива о томе би могли да нам пруже податке преживели борци у колико је неко од њих познавао и њима слични случајеви.*

Они што се служе великом *Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskog jezika* Т. Маретића, која се вредношћу својом још увек, и још како, намеће за консултовање, наћи ће у њој ослоња за овакву употребу. Иза констатације да се „прави акузативни облик ју”, који се, кад се он једини употребљава, то и Маретић такође констатује, осећа као дијалектизам, „узима испред глаголског облика је (да не буду два је заједно)” али и после примера којима то доказује, одмах на стр. 160. своје књиге, Маретић наставља: „Мјесто овога ју је узима се кашто само је, па и то такође потврђује примерима: *Она му каже све по реду како је био опколио пожар и како је чобан извадио*; *Па јој приповеда како је страдала и како је муж проклео.* Све то не пропраћа никаквом оправдом, коју је несумњиво требало учинити, јер тај облик лингвистички не задовољава пошто реченице с њим не казују никакву одређену мисао. И због тога управо ми у својој књизи *Савремени српскохрватски језик* књ. I, стр. 206 (II-ог издања ове књиге), где говоримо о енклитичким облицима акуз. јед. личне заменице м.р. и не наводимо ове облике, који, рекли смо због чега, не иду у стандардни књижевни језик. У њима облик је читаоци, односно слушаоци, уосталом, и не осећају као заменицу

већ као помоћни глагол облика перфекта, уз који недостаје објекат. И мада у највише случајева недвосмислено можемо знати да је тај неизречени део реченице управо акузатив личне заменице ж. рода, ми га морамо и употребити уколико не желимо читаоце (односно слушаоце) оставити у недоумници да то може бити други кога, или било шта друго. Морамо рећи: *Комесар Кауцки лично ју је ухапсио; Без сумње ју је волео; Бенита ће искрено признати шта ју је навело да помаже и Да ли је Злата жива о томе би могли да нам пруже податке преживели борци уколико ју је неко од њих познавао.* Ако то не учинимо, читаоци ће бити у недоумници да дотичним констатацијама добију крива обавештења кога је комесар ухапсио, кога је субјекат друге реченице волео, шта је било кога другог навело да помаже и уколико је неко од њих познавао било кога или било шта. Зато смо и рекли да је избегавање употребе облика без кога не може бити тачне информације — стварно сакаћење језика.

3.

Када год говоримо о типским недостацима језика, њих највише налазимо у области контрвенције функцијама везаних делова реченице и синтагме. Контрвенција је по правилу лоша када су, нарочито реченице, разбијене дужим уметцима и бројничјим детерминативима који се надовезују један на други, а услед њихове бројности се не зна на шта се који односи, па се тако доводи у питање сама јасност језика на велику штету основне његове функције споразумевања међу људима. А правог споразумевања нема, нити га може бити када се језик даје у облицима и њиховим везама које остављају недоумице — да и не говоримо о непрестаној тежњи да се оствари савршенство језика као уметничке манифестације човекова духа.

а) У свакоме је случају реченица: *Писало је око сто људи од пера из разних земаља широм света да... осветли историјски домет личности и значај његова дела, која нам је пала у очи у једном врло познатом нашем дневнику,* — одаје

у најмању руку аљкава писца који пре свега не осећа, нити уопште познаје законитости конгруенције у језику. Он је, истина, добро сложио предикат управне реченице. *Писало је* са субјектом *сто људи*, управо с управним а непроменљивим делом ове синтагме. Али иако је у наредној, зависној реченици исти субјекат, употреба предиката *осветли*, у облику јединице, није оправдана зато што је овај предикат у другој реченици и на доста далеком одстојању од субјекта, па је то овде налагао његово слагање по значењу, одређено речено — то је захтевало употребу предиката у облику множине, будући да субјекат *сто људи*, сам собом јасно говори да је ту стварни субјекат више јединки, управо множина. А недостатак ове реченице није само у томе, јер се даље у објекту предиката, који је, с обзиром на наше објашњење, требало да гласи *осветле* а не *осветли*, — говори о историјском домету личности и значају *његова* дела. Свакако зато што је та личност на коју се мисли била неки мушкарац, па писац, и овде без осећања законитости конгруенције, говори о *његову* делу, иако је именица *личност* женског рода, па је то захтевало да се каже *њенога* (а не *његова*) дела.

Читаоци ће, ваљда, из нашег разлагања, доћи до закључка да би језички коректан облик реченице на којој се задржавамо био: *Писало је око сто људи од пера из разних земаља широм света да... осветле историјски домет личности и значај њенога дела*. И онда, по нашем мишљењу, не би било места никаквим приговорима.

б) Писац дописа под насловом *Без фрижидера кад је најпотребније*, у истом дневном листу, изрекао је једну констатацију која је сасвим супротна ономе што је хтео да каже, јер *без фрижидера* значи немање тога преко потребног апарата за хлађење. А бити без њега, нарочито у данима велике летње жеге, за време које је тај дневник донео наведени допис, управо је најштетније, а не најпотребније. Да је временску реченицу (*кад је најпотребније*) дао с именским, а не с прилошким предикатом, тј. да је рекао: *Без фрижидера кад је најпотребнији* — казао би оно што је мислио. Није искључено да је писац дописа

имао на уму да каже: *Без фрижидера кад је најпотребније (бити с њим)*. Али би у овоме случају тако морао и казати.

А већ сама околност што се читалац (односно слушалац) пита шта се хтело рећи једним обликом реченице, недвосмислено говори да је у томе облику није требало дати.

в) Када један део реченице (или и синтагме) према друге стоји као његова одредба, онда он мора доћи у облику који закони конгруенције налажу. А сваки је поредбени део било које језичке јединице одредба оног дела који се с њим пореди. И зато се реченица *Као учесник НО рата, признат ми је у двоструком трајању стаж од 15. VI 1942* — може узети као пример одсуства доброг осећања језика и непознавања законитости конгруенције, већ по самоме томе што је *учесник НО рата* у ствари апозиција говорног лица, чије име овде стоји у именском облику датива. А апозиција се падежним обликом обавезно слаже с именом појма на који се односи, и, према томе је поредбени део ове реченице морао доћи такође у облику датива. Али слаба страна наведене реченице није само у истакнутоте већ и у још једном тешком огрешењу о познавање правилности закона конгруенције, из којег је проистекла констатација *да је говорноме лицу признато* (а не *признат*) *стаж*, као да ју је дао припадник народа (Мађар, рецимо, или Турчин) чији језик не зна за моцију рода.

Просечан човек из народа, и свако лице просечне писмености, горњу реченицу ће дати у облику: *Као ученику НО рата, признат ми је је у двоструком трајању стаж од 15. II 1942. или, с нешто бољим редом речи, — Као учеснику НО рата, признат ми је стаж од 15. II 1942. у двоструком трајању*. А могла би се она дати и на још који други начин, од којих би један био и по значењу посве исти, а, нама се чини, још најбољи облик: *Мени је, као учеснику НО рата, признат стаж у двоструком трајању од 15. II 1942.*

Једнима ће се један од датих или њима сличних облика ове реченице више свидети, а другима други или трећи облик њен. Али ни у једном облику она неће бити језички исправна уколико основни појам и појам с којим се он пореди не буду

у истом именском облику (падежу) и уколико именица (овде *стаж*) и придев којим се та именица одређује не буду истога рода.

Истини за вољу, ми смо дужни рећи да творац реченице у немогућем облику у коме је дата није нико од сарадника дотичног листа. Ни било ко други, уосталом, неће друкчије помислити, јер ту реченицу налазимо у писменима читалаца који се листу обраћају за стручна обавештења. Али то много не извињава, односно, да одређеније кажемо, уопште не извињава редакцију листа, нити она може рећи — писци су одговорни за језик којим пишу у нашем листу. Редакције листова су дужне вршити и језичку редакцију свега што се код њих објављује. Ако се може рећи да за садржину написа одговара писац, мада нисмо сигурни да и ту редакције не примају бар део одговорности, — оне се морају старати да све што у своме листу објављују буде написано коректним језиком. Јер листови немају за задатак да само информишу већ и да просвећују читаоце. А лепо ће нам бити то просвећивање народа ако се буде вршило свакаким језиком. Неисправним језиком се не може остварити ни онај први задатак, већ се њиме читаоци више дезинформишу него што им се дају тачне и одређене информације.

г) Можда ће когод помислити, а многи ће свакако и рећи да у реченици: *Његова смрт објавила је европска штампа*, коју читамо у чланку под потписом познатог новинара, — имамо просту штампарску грешку, која је облик акузатива учинила номинативом. Ми и у овом случају, такође, унеколико скидамо одговорност с писца, али смо скоро сигурни да је наведена реченица управо у датоме облику отишла испод пишчева пера у штампарију. Када се писцу јавила мисао да учини том реченицом дату констатацију, он је замислио да је изрази пасивном реченицом, да каже, то јест, *Његова смрт објављена је у европској штампи*. И сасвим би све било у реду да је тако написао. Али му се још одмах, чим је направио први потез пером, учинило да ће бити боље ако реченици да у нашем језику обичнији активни лик, па је *европску штампу* смештену на крају реченице, што, наравно, само по себи није никакав грех, ставио у центар

дотичне мисли, давши јој тиме поред функције и облик субјекта. У складу с тим, он је дао и глагол у активном облику, али је при том сметнуо с ума да вези речи *његова смрт* да облик (акузатива) објекта активне реченице, што је свакако морао учинити. А пропуштавши да то учини, он је написао немогућу реченицу с два субјекта, једним који одговара пасивној и другим субјектом активне реченице. Што му се то десило у току кратког процеса стављања дотичне мисли на хартију, то није никакав трех. Али је свакако одговоран што није накнадно и ту и све друге мисли проверио и утврдио да ли су све изложене коректним језиком. Најзад, уколико што такво промакне самоме писцу, то је редактор обавезан отклонити. А ту је најзад и коректор, који је задужен да исправља све промакле прешке, а не само оне што су их учинили штампари при слагању текста.

4.

У истом чланку истог писца пала нам је у очи и очевидно гламазна, а свакако недовољно јасна сложена реченица: *Обучен је био у одело посуто златом и дијамантима, преко којег је носио црвену кабаницу са златним дугмадима из којег је вирило скупоцено оружје које по свој прилици никад није употребио.* А таквом ју је учинила неколико пута употребљена односна заменице *који*, чешћа њена удаљеност од речи на коју се односи и неспособност писца да нешто друкчијим редом речи, и другим средствима, ту заменицу приближи управној речи, и тиме отклони претпоставку да се она евентуално тиче друге које речи.

После дужег размишљања о смислу реченице *који* јој је писац хтео дати, ми смо дошли до закључка да се прво и друго *који* односи на именицу *одело*. Али ако се и допусти да је наш закључак сасвим тачан, сама околност што му је морало претходити дуже размишљање већ говори о лоше компонованој реченици, јер не треба заборављати да је писац дужан своје мисли излагати на лако разумљив начин. А творац ове реченице је овај идеал могао остварити друкчијим распоредом речи у сложеној синтагми прве реченице, тако да управна реч *одело* дође на сами

њен крај, непосредно испред дотичног облика односне заменице с предлогом (*Обучен је био у златом и дијамантима посуто одело преко којег је* итд.). А другу по реду односну реченицу могао је везати за непосредно претходну везником *и*. С том изменом би постало многа несумњивије да се и друга зависна реченица односи на реч *одело*, као друга њена одредба. И тако би цела дата сложена реченица до последње зависне реченице, којој немамо никаква приговора, гласила: *Обучен је био у златом и дијамантима посуто одело, преко којег је носио црвену кабаницу са златним дугмадима и из којег је вирило скупоцено оружје...*

Али ми и поред свега реченог још увек нисмо сигурни да ли се и друга зависна реченица односи на именицу *одело* или, можда, на именицу *кабаница*. Будући да је заменица *који* на почетку спорне реченице дата у облику средњег рода, ми и закључујемо да се она односи на даљу именицу *одело*, а не на ближку — *кабаница*, јер би и облик заменице, уколико би се односила на њу, такође морао бити у облику женског рода (и она би гласила: *из које је вирило скупоцено оружје*). У ову недоумицу нас доводи слика оружја и одела, односно *кабанице*, првог у односу на друго или треће. А та је слика потпуно неаутентична јер се оружје не носи, и није носило, ни у оделу ни у *кабаници* да би могло из њих вирити, већ или сврх одела а испод *кабанице*, или и преко *кабанице*. Наш писац по овој прилици нема тачне представе о наоружаном племићу обученом у златно одело и црвену *кабаницу*, нити зна да оно може вирити *испод* или *сврх* ове или оне одеће, а не *из* њих. Нама је исто тако јасно да се оружје изузев, можда „гује из потаје”, тј. каквог мањег ножа, није могло носити испод одела већ сврх њега, а обично испод *кабанице*. И ако бисмо веровали да наш писац репортаже даје веран изглед наоружаног племића, очекивали бисмо да о своме јунаку каже... *носио је црвену кабаницу с златним дугмадима и спод које му је вирило скупоцено оружје*. Но будући да нас његова констатација да *оружје вири из одела* уверава да он нема представе верног изгледа наоружаног племића, ми смо били принуђени тумачити његову реченицу према у њој

датим језичким елементима. Али ни ту, видели смо, није много сигурнији него у оружју и оделу пустолова XVIII века, који су се приказивали принчевима и племићима.

5.

У језику дневне штампе не само што често наилазимо на лош избор адекватних речи и израза него орећемо и њихову употребу са посве другим значењем — за шта ћемо навести пример: *Слушајте, прогласи се књаз, нађите ми двије дјевојке и два момка да их шаљемо у Лондон* (из једног забавног илустрованог листа). Књаз се могао прогласити за краља, рецимо, као што и било ко други тим глаголом може објавити добијање вишег чина, вишег положаја, напредовање у више звање итд. А може се тај глагол употребити и у значењу *прочути се, постати чувен, славан* или што слично, али се он у значењу какво му је овде дато, тј. у значењу: *огласити се, јавити се, проговорити*, бар колико је нама познато, не употребљава.

У истом броју истог листа запазили смо још један драстичан пример, неадекватно, управо у сасвим супротном значењу употребљене речи. Нека другарица, доста пробраним иначе речима, преко штампе изјављује захвалност налазачу позамашне суме новца и других ствари од вредности које су она и њен муж у путу изгубили, па између осталог каже: *И замислите, моме и онако утученом мужу прилази просед човек средњих година и саопштава му да је све у сигурним рукама, да је он, тј., нашао њихову изгубљену имовину*. Иза констатације да неко прилази „и онако утученом човеку“, очекивали бисмо да ће му казати нешто што ће га дотући, а он му, међутим, саопштава врло радосну вест. Нико, наравно, од једне особе која није ни новинар, ни писац, ни језички стручњак, него само случајно заинтересовани обавештач јавности о једном лепом гесту, не може захтевати да зна одабрати праву реч. Али ми бисмо очекивали да ће овако драстичан случај неподударности између прилошког израза *и онако* и језичке ситуације у којој је он употребљен осетити уредник дотичне рубрике, па употребити одго-

варајући израз, и место и онако утученом рећи: *већ потпуно утученом* или и само *утученом*, али без одредбе и онако, или *јакo нерасположеном* или *забринутом* — већ према томе који степен утучености му се хтео приписати.

6.

Занимљиво је позабавити се овде и обликом инструментала у функцији одредбе начина на који се врши нека акција у случајевима какав имамо у примеру: *Плави шљемови тешком муком продиру до појединих дијелова Синаја*, наведеном у уводном чланку једног познатог нашег дневног листа. По употреби ове одредбе у таквом облику рекло би се да се писац дотичног чланка не одликује бог-зна-колико поузданим осећањем језика. Када би то осећање у њега било сигурније, он би, свакако, инструментал *тешком муком* употребио с предлогом *с*, и наведену реченицу дао у облику: *Плави шљемови с тешком муком продиру до појединих дијелова Синаја*. Али се у оваквим случајевима, и овде сигурно, поставља питање да ли писцу дотичног дописа и редакцији листа можемо замерити што немају урођеног дара тако потребног свакоме ко се лаћа пера. У свакоме би случају несумњиво свакога ко се жели посветити новинарству приликом пријема у редове људи тога позива — као год и у редове писаца, спикера радија и телевизије, водилаца забавних и других емисија, глумца, рецитатора, једном речју у редове свих преносилаца обавештавања језиком — било потребно проверавати управо језичко осећање, поред осталих способности да пишу, односно да говоре узорним језиком.

А није искључено да у наведеном случају на употребу неисправног облика писца није навело непоуздано језичко осећање, него да се он повео за одређеним прописима траматичара. Ми смо се у једној прилици детаљније задржали на овоме облику у својој расправи.² *Један прилог Српскохрватској син-*

² Објављеној у Зборнику у част А. Белића, Београд 1937, стр. 307—314.

такси. И тамо смо, говорећи о употреби инструментала у служби прилошке одредбе начина акције означене глаголом на који се одредба односи, показали да инструментал овога типа ту не би могао доћи, и насупрот мишљењима старијих граматицара нашег језика: Даничића, Миклошића и Маретића, који су такву употребу допуштали. Ови врло угледни наши синтаксичари своје схватање о тој употреби заснивали су на примерима такве, очевидно лоше, употребе нађеним у језику народних песама и народних приповедака. А језик народних умовина је најнепоузданији за утврђивање коректне употребе управо облика именских речи и с предлозима и без предлога. И ти се, облици из језика народних песама, приповедака и пословица, уколико нису потврђени примерима из језика добрих писаца новијег времена, никако не могу узимати да се на њима заснивају синтаксичке законитости стандардног књижевног језика и језика културне комуникације уопште. Понајмање за употребу инструментала с предлогом *с* и без њега, јер је у многим народним говорима сасвим поремећено осећање за тачно разликовање када који од тих облика треба употребити. То знамо из више дијалекатских студија о говорима нашег језика. А у то се можемо уверити и из самих примера које поменути наши знаменити синтаксичари наводе, и то не само за потврду њихове употребе у функцији одређивања начина већ и у другим функцијама овога облика. Најдрастичнији такви примери јесу они које Даничић и Миклошић дају за употребу инструментала с предлогом *с* у функцији означавања средства, као што су: *Окретала превртала с њоме, Но с' обрни с десном страном, С перчином му руке савезаше* и др., од којих се прва два могу узети и за примере објекта у овоме облику, али тим они не престају бити и средство за вршење радње.

Маретић је, наравно, правилно схватио да је у једној књизи где се не констатује шта све има у језику, него се њоме даје и књижевнојезичка норма — неопходно нагласити да употреба инструментала с предлогом *с(a)* у функцији означавања средства није у складу са законитостима на којима се норма срп-

скохрватског книжевног језика заснива. Он је, даље, на право-
ме путу када у својој великој књизи констатује да је, обрнуто,
за пропратне околности боље узимати (мисли уз облик инстру-
ментала) приједлог *с* него не узимати. Али је требало да затим
каже да је то и једино исправно иако се у језику срећу и при-
мери као што су: *Овај рјечник ваља од срца поздравити же-
љом, Марву може тек мук о м да напаса; Великом мук о м
протумачио сам и Ја сам слушао не обичном пажњом*³, по-
ред других неких у којима се облик инструментала употребљава
без предлога, али — и да је у овде наведеним примерима тај
облик исправно употребљавати једино с предлогом *с*. Ми смо у
својој Синтакси⁴ навели већи број таквих примера с именом
појма у облику инструментала с предлогом *с* у којима се ка-
зује да се радња врши уз овакво или онакво осећање њеног вр-
шиоца. То потпуно одговара односу појма онога што субјекат
има уза се у време вршења радње према њеном вршиоцу, од-
носно према самом субјекту. А тај се однос означава соција-
тивним обликом инструментала, а не инструменталом без пред-
лога *с*. И, према томе, коректан облик одредбе начина вршења
радње у мало пре наведеним примерима није онај у коме су
дати, него облик истог падежа с предлогом *с*. И ти би примери
били исправни једино у облику: *Овај речник треба од срца поз-
дравити са жељом да...; Марву може тек с мук о м да
напаса; С великом мук о м протумачио сам и Ја сам слу-
шао с не обичном пажњом*. Зато смо већ рекли, и по-
нављамо да је, поготову пример запажен у уводном чланку
угледног дневног листа из последњих дана, поводом кога
и расправљамо о овоме питању, требало дати у облику: *Плави
шљемови с тешком мук о м продиру до појединих дије-
лова*. То ће, мислим, читаоцима из нашег расправљања бити
сасвим јасно.

М. Стевановић

³ *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika II* издање (1931),

⁴ *Савремени српскохрватски језик II*, стр. 440—441.

ПРЕДЛОЗИ НАД, ПОД, ПРЕД, И ИЗНАД, ИСПОД И ИСПРЕДС ОДГОВАРАЈУЋИМ ПАДЕЖНИМ ОБЛИЦИМА У ФУНКЦИЈИ ОДРЕБИВАЊА ПРОСТОРНИХ ОДНОСА

1. Синонимску употребу поменутих предлошко-падежних веза ми ћемо посматрати у функцији означавања простора, јер се, прво, ове предлошко-падежне везе најчешће и употребљавају с просторним значењем и, друго, у овим се синтагмама лакше него у оним које обележавају апстрактне односе уочавају разлике у значењу између синтагми с простим и оних са сложеним предлозима. Ту се откривају оне битне црте по којима се дате предлошко-падежне везе разликују једне од других и које су сметња њиховом изједначавању у појединим значењима.

2. Како је у синтагми врста датог просторног односа условљена посебним предлошким значењем, сваки поменути (убојити) пар предлошко-падежних веза посматраће се посебно. Употреба одређене предлошко-падежне везе у синтагми условљена је природом речи које су у служби њеног управног и зависног члана. С обзиром на природу глаголске речи (у функцији управног члана) посебно ће се посматрати употреба дате предлошко-падежне везе уз глаголе мировања, а посебно уз глаголе кретања, где опет одвајамо глаголе примицања и глаголе одмицања од глагола који означавају кретање уопште, без обележавања било почетних, било завршних момената.

3. Овако посматрање омогућује да се, прво, уоче случајеви у којима су поменуте предлошко-падежне везе, у овој служби и у овом значењу синоними и, друго, да се одреди где

се чешће употребљавају само једне од поменутих предлошко-падежних веза, као и случајеви у којима се искључиво употребљавају само предлошко-генитивне, односно предлошко-инструменталне и предлошко-акузативне синтагме с њима.

Употребу и значења ових предлошко-падежних веза приказале смо на материјалу из језика углавном савремених писаца, за шта смо се користили богатом грабом за Речник српскохрватског књижевног и народног језика који издаје Институт за српскохрватски језик при Српској академији наука и уметности, грабом за Речник српскохрватског књижевног језика Матице српске и Матице хрватске, великим бројем примера из језика савремених писаца које смо сами одабрали,¹ а такође и примерима из приручника којима смо се углавном служили највише наравно из Синтаксе Б. Даничића и Синтаксе М. Стевановића.

Над с инструменталом и акузативом и изнад с генитивом

4. Инструменталом с предлогом *над* означава се простор који је с горње стране појма обележеног овим падежним обликом.

а) Значење „налазити се с горње стране појма означеног инструменталом” имамо у овим примерима:

А онда сам пошао оокрут, у истраживање, слијец, препуштајући се прстима и свуда осјећајући тешку влагу кровног зида, као да је бунар *нада* мноме (М. Селимовић, 186).

— *Над ватром* су била два бакрача меса (Д. Шимуновић, 25). — *Значи*, све што је било *над земљом* сада је под

¹ И. Андрић, *Проклета авлија*, Београд 1962; *Жена на камену* (приповетке), Београд 1962; М. Војић, *Kurlani gornji i donji*, Zagreb 1952; Ч. Вуковић, *Мртво дубоко*, Титоград 1967; А. Исаковић, *Приповетке*, Београд 1964; М. Крлежа, *Povratak Filipa Latinovića*, Zagreb 1962; *Zastave I*, Zagreb 1967; М. Лалић, *Свадба*, Београд 1965; Р. Маринковић, *Киклон*, Београд 1965; В. Петровић, *Препелица у руци и друге сличне приповетке*, Београд 1963; М. Селимовић, *Дервизи и смрт*, Сарајево 1967; I. Самоковија, *Приповијетке*, Београд 1964; Д. Шимуновић, *Приповетке*, Београд 1966 (I); *Porodica Viničić*, Zagreb 1950 (II).

земљом (А. Исаковић, 17). — *Над вратима* бијаше некоћ млетачки инсигниј лава (М. Божић, 125).

б) Употреба инструментала честа је у овим примерима са значењем „вршити радњу означену управним глаголом налазећи се с горње стране каквог појма“:

Ватрени одсјечак мјесечев високо је *над све хладнијом обалом* (С. Крањчевић, Трзаји, Тузла 1902, 127). — И ено ти *над теменом* светитељска светлост сија (Б. Јакшић, Дела II, 125). — Сваки дан је стајао сатима *над бунаром* и гледао (Т. Самоковлија, 148). — Ту му маказама подреза косу, окупа га *над леђеном врућом водом* и умотана у чаршав уведе га у собичак и положи на душек (Исто, 167). — Коса смрти звиждала је *над сјеверним крајевима Црне Горе* (М. Лалић, 176). — Палац... више га пута дограђивали и преграђивали, но и сада *над главним улазом* кочио се големи крилати лав исклесан од једног комада бијелог камена (Д. Шимуновић, II, 20). — *Нада* мноме је стајао човјек пљосната лица, што ми је донио муселимову пријетњу (М. Селимовић, 182).

в) Предлошко-инструментална веза је просторна одреба глагола са значењем кретања. Означено кретање остварује се у границама простора који је изнад појма у инструменталном облику. Такво значење имамо у примерима:

Случајни ветар из густог растиња крене пахуље пепела, оне наратправе кружиће *над мртвом ватром* и тихо, поново падају на њу (А. Исаковић, 82). — Зашто би се авион толико вртео *над празном цестом* (Исто, 254).

г) Уколико треба означити кретање у релативно ширем простору, опет се може употребити инструментал с предлогом *над*, јер се глаголом означено кретање остварује опет у границама датог простора. Такво је значење у примерима:

Над шумом се ширила рецкаста светлост црвене ракете (А. Исаковић, 102). — Мирис куваног јела ширио се *над казаном* (Исто, 83). — Нити су (храстови) ширили своје сјенате крошње *над сивим камењем* (Д. Шимуновић I, 16).

5. а) У истој се функцији, као детерминатив управног глагола, употребљава и генитив с предлогом *изнад*. Значење „налазити се с горње стране појма у генитиву” имамо у овим примерима:

Изнад села Банова Поља други је даник Вишкупца, а *изнад села Раденковића* био је трећи даник Дренова Грета (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, Београд 1896, 130). — Још је сунце било високо *изнад отока*, кад је госпођа Лукреција затворила свој сунцобран и вољко уздајнула зрака (Вј. Новак, Тито Дорчић, Загреб 1906, 26). — За нама су два бијела града./ *А изнад нас* све никшићке овце (Вук Ст. Карацић, Српске народне пјесме књ. IV, Беч 1862, 27). — Гдје ми се налази оружје? — *Изнад земунце* је, није далеко, у крај кривог јасена, ниже самог дебла (Ч. Вуковић, 103). — Заокружих рукама кроз тмину. Шта је то *изнад мене*, око мене (Исто, 53).

б) Генитив с предлогом *изнад* у функцији је просторне одребе управног глагола у примерима са значењем „налазити се у неком положају” односно „вршити какву радњу налазећи се у одређеном простору”.

Примери:

Она осинонача, газдарица, стоји *изнад мене* и праска: „Ко је, вели, гладан, нека једе ту (Машпић Б., Љутче, Загреб 1925, 60). — Стајао сам на празном простору, *изнад мртвог брата*, табут покривен модром чоком издужио се пред мојим ногама (М. Селимовић, 17). — Читао је вријеме забављао на потиљак, затим навлачио на очи своју мрку шубару, вукао торе и доље црни гајтан са парабелумом или тресао кожним рукавицама *изнад разнобојних затворничких капа и перчина* (М. Лалић, 134).

в) Овај падежни облик с предлогом *изнад* означава простор у чијим се границама остварује кретање обележено управним глаголом. Тако је предлошко-генитивна веза, у овоме значењу, синоним инструменталу с предлогом *над* у примерима:

Не гризеш ти мене уши, већ онај што се вије *изнад мене*. (Казао зец жаби кад му је гризла уши, а он од орла није

смио да се макне (Вук, Народне пословице, 1849, 197).
— *Изнад дјетелине лијећу бијели лептири* (Д. Тадијановић, Пепео срца, Загреб, 1936, 28).

6. Али има случајева у којима се употребљава чешће или искључиво само једна од посматраних предлошко-падежних веза.

а) Када се кретање означено управним глаголом продужује ван граница означеног простора, употребите се само облик генитива с предлогом *изнад*.² Такво значење је у примерима:

Ту се у једној дринској отоци, Старачи, која *изнад села* тече, удавила девојка, јединица у мајке (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, Београд 1896, 5). — Знајући мачка да на гумну има доста миша поће радо, па сад *изнад пута*, сад испод пута трчи за тицама (Вук, Српске народне приповјетке, 222). — То су та пера која се чују кад прхне из дусева; тим кратким, брзим веслима плива она *изнад класја* да ускоро опет не утоне у житине таласе (В. Петровић, 122). — *Изнад крова* дивље гуске лете у даљину (Р. Маринковић, 152). — Дим се вуче *изнад кровова* жућкастосив и прљав као гладно сеоско псето (М. Крлежа, 43). — Погледао сам кроз прозор, ватра је угашена, само се још дим вукао *изнад чаршије*, тром, црн (М. Селимовић, 77).

У овом се значењу инструментал с предлогом *над* не употребљава.

б) Тако се, само генитивом с предлогом *изнад*, и то доста сасвим ретко, означава место с горње стране каквог појма из којег потиче глаголом означено кретање. Проф. М. Стевановић³ наводи само ова два примера:

Кад у малом оном куту / До Призрена добеш прада, / На врати ћеш прадских очи / Краљевића наћи млада, / Скини очи *изнад врата* / па даруј их мом Стевану (М. Поповић, Песме, Земун 1884, 22). — Откачи вериге *изнад огњишта* (М. Глишић, Целокућина дела I, 167).

² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, стр. 263.

³ М. Стевановић, наведено дело, стр. 262.

Ни у овом се значењу инструментал с предлогом *над* не употребљава.

7. Предлошко-инструментална веза одредаба је глагола чије се значење остварује у целини на једном месту. У функцији управног глагола најчешће је који од глагола типа — *превијати се, надвијати се* и сл., дакле, лексички је одређен.

а) Није знала шта ради од себе. Трчала је преко собе, напњала се *над болесником*, запиткивала га, како му је (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, св. II, Београд 1899, 83). — Војници су одлазили према реци, савијали се *над водом*, па су забацивали главе и пружали цело тело према сунцу (А. Исаковић, 302). — Те су импресије у ријечима Филиповим расле, и као сабласти се *надвијале над овим човјеком и над оном женом* у мрачној шуми (М. Крлежа, 181).

б) У следећим примерима значење је „бити надвијен, натнут, наднесен *над* неким појмом”, дакле, бити у положају који настаје као резултат извршеног кретања:

— *Надвни се косо над сједиштем* као какав *Бавољн див „Креле”* (М. Божић, 193) → *надвијен је косо над сједиштем. Нада мном* што се *наднело* није сува грана (М. Настасијевић, Из тамног вилајета, Београд 1927, 163). — *Пробудило их је лагано шкакљање по челу и придружени смјех. Над Емануелом* пригнула се Марија, а *над Винченцом* Јосо и миловали их *јастучићима* траве *класуље* (Д. Шимуновић, II 24).

в) Исто значење имамо и у овом примеру с предлошко-генитивном везом, мада је овде присутна и нијанса ширег простора која намеће употребу овог падежног облика:

Надвни се облак изнад девојак (Народ. пјесме, I, 2) → *надвнио се, надвијен је облак изнад девојака*. Уз овај пример из Србоке синтаксе Б. Даничића даје се тумачење да је овде „с бављењем помешано примичање”.⁴ Међутим, можемо објаснити да је у овом примеру назначен положај, тј. стање које је добијено као резултат извршеног процеса. И баш стога што је у свести

⁴ Б. Даничић, *Србска синтакса*, 191.

већ остварен положај, срећу се и инструментал и генитив, а како је положај настао у резултату кретања може се срести и облик акузатива с предлогом *над*. Таква је употреба акузатива у овим примерима:

... утргне јабуку своје среће ... која се овај пут тако близу и ниско надвила *нада њ* (А. Ковачевић, Кријес, Загреб 1926, 201). — Камешница се надвила сва у плавом хладу *над помрчалу долину* (М. Божић, 101). — Тако су сјевали људи за столићима ... у романтичној гостионици што се надвила над ријеку (Вулф В., Године, прев. с енглеског Ј. Торбарина, Загреб 1946, 110).

8. У следећим примерима значење је „дружати се у простору над земљом, дакле у границама одређеног простора, али не и даље од њега“:

На шетњи је било тога дана двије стотине затвореника збијених на малом простору и заузетих истресањем пращиљивих ћебади и кабаница, од чега се *над тргом* дизао сив облак прашине (М. Лалић, 132). — Одисеј виде како се један гвоздени буздован издиже *над његовом главом* (Венац, 1925, књ. X, 322).⁵

б) Уз ове глаголе реченица је с резултативним значењем уколико се у њој више не осећа активни глаголски процес, већ се обележава стање настало у резултату процеса кретања за који знамо или претпостављамо да се некада вршио. Такво значење имамо у примерима:

Попели смо се уврх винограда где нагло полеже уска и мршава ливада *над којом* се опет пропиње камиље брадо, цело обрасло густом, мешовитом шумом (В. Петровић, 99). 99. — Струк му бијаше слабашан, лице њежно и блиједо као у малокрвне дјевојке, а *над танушним плавим обрвама* уздизало се необично високо чело (Д. Шимуновић, II, 64).

⁵ У Рјечнику ЈАЗУ се уз глагол *дигнути* (*дизати* се) даје следеће значење: „прљећи (*pružiti* се) с nižega мјеста на više“. В. под *дигнути* (*се*), а исп. углавном исто значење које се даје и у речницима савременог језика.

9. Кретање означено управним глаголом усмерено је према појму у зависном падежном облику и треба да се заврши изнад датог појма. У овом значењу употребљава се, прво, акузатив с предлогом *над*.

Примери:

Непријатељски авиони надлећу *над села* пуна наших бораца (Ј. Поповић, Сремска хроника, Београд 1953, 81). — Осврну се и погледа *над дућанска врата*, и види нову фирму (С. Сремац, Приповетке књ. II, Београд 1931—1935, 84). — Наже се жандар као облак *нада* њ и загрми (И. Г. Ковачић, Дани тњева, Загреб 1936, 83). — Докторе! задрхта удова, одмакне се од њега, снужди се, припне главу *над прса*, извади брзо рубац (Е. Кумичић, Три мученице, Три изворне приповијести, Сабрана дјела св. IV, 65). — Врбе се напињу *над воду* као да пију (Д. Шимуновић, I, 35). — Он се сапиње *над кревет* све ниже, уноси се Мелкиору у заплашено лице (Р. Маринковић, 366). — Радо бих се нагнуо *над поток* да се огледнем у води (Ч. Вуковић, 167). — Добро је то, рекао је Балочански сагнувши се *над рањеника* (М. Крлежа, 216). — Сапињући се *над јоргане* и надвијајући се *над молитвеник*, преви му се млада кичма (И. Самоковлија, 159).

б) Знатно ређе, али ипак у истом значењу употребљава се и облик генитива с предлогом *изнад*. Такво значење имамо у примеру:

Месец доспе *изнад шуме*.

Под с инструменталом и акузативом и испод с генитивом

10. „Инструменталом с предлогом *под* означава се место на супротној страни од онога што се одређује истим овим именским обликом с предлогом *над*”,⁶ дакле, обележава се простор који је с доње стране појма у инструменталу.

⁶ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, 457.

а) Значење „налазити се у простору с доње стране каквог појма или било где ниже у односу на дати појам” имамо у примерима:

— Манојлова кућа била је *под путелком* који је водио на Губавицу (И. Самоковлија, Изабране приповетке, Београд 1949, 200). — Чолићка Мала је *под Парлозима* на странама брада (Т. Радивојевић, Лепеница СЕЗБ XV, Београд 1911, 108). — И све његово благо је *под земљом* — нијесу га пронашли (Ч. Вуковић, 306). — А где ти је момче? — *Под земљом*, друго завидна, *под земљом* је (Исто, 95). — *Крчма* је *под мостом* (М. Крлежа, 41). — Марта бијаше *под мурвом* више куће (Д. Шимунуовић, I, 98).

б) Исти просторни однос обележен је и у овим примерима с предлошко-инструменталном везом у функцији просторне одређе управног глагола. Глаголско значење реализује се у границама означеног простора.

Примери:

Под високој хриди, гаје су Кривошије и Леденице лежи Рисан у дну залијева (Стј. Митров Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, Београд 1924, 3). — Побегло је у Црну Гору и настанио се *под Острогом* (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, Београд 1929, 205). — Петрун, не чека више под вјешалима, него гази слободно сокаком, без конопца на рукама (Ђ. Сијарић, Зелен прстен на води, Сарајево 1957, стр. 150). — Шериф га послуша и отидао у аолин двор и сакрију се *под креветом* (Т. Борђевић, Циганске народне приповетке, Београд, 1933, 48). — Баш на Михољдан лицем изиђе Сима у забран што је имао *под кућом* (Ј. Веселиновић, Целокутна дела II, Београд, 89). — Стајао је *под дрветом*, у сјени, прикљештен уз дрво (М. Селимовић, 46). — *Под буквом*, огорјелом од чобанских огњева, стоји партизански стражар, грбав и овему сличан Ивану Рајачићу (М. Лалић, 172). — А сад све те бабе спавају *под поњавама*, само ти Табо, чекај целата, кад си луд да му паднеш у руке (Исто, 127). — Вечерали смо *под орахом* (А. Лазаревић, Целокутна дела, 152).

11. Исти просторни однос обележава се везом генитива с предлогом *испод*. Значење „налазити се с доње стране појма у генитиву” имамо у примерима:

Заселак је *испод самог Жежеља* на његовој северо-западној страни (Т. Радивојевић, Лепеница, СЕЗБ XV, 1930). — Око језера бијаше голема и висока хридина, а *испод ње* бездана спљња (Д. Шимуновић, 210). — На другом крају, *испод брда*, бијаше и католичка римска црква (Исто, 212). — Једна му шљива има жуткасто лишће, као да је почела да се суши — да није (благо) *испод ње* (Ч. Вуковић, 309). — Где си био? — Испод реке. У рупи под обалом, то је *испод реке* (А. Исаковић, 260).

б) Предлошко-генитивна веза је одредба управног глагола, чије се значење остварује у простору који је с доње стране појма означеног генитивом. У овој служби и у овом значењу су предлошко-генитивна и предлошко-инструментална веза у синонимском односу.

Примери:

Ја ти ведар сједим *испод лозе цвјетне* (В. Назор, Утва златокрила, Загреб 1916, 16). — А оклопљена књига мирује *испод другог пазуха* (Ч. Вуковић, 326). — А шта ће бити с њима? Па с људима што седе *испод ораха* (А. Исаковић, 268). — *Испод трулог хрстовог пања* лежао је пред њим мртав мравињак (М. Крлежа, 137). — А кад се ушеврда, сапиба, звецка без потребе неким јадиком *испод тезге*, премешта празне боце, прелива из једних у друге, не свиђа му се разговор (В. Петровић, 105).

12. а) Уколико семантика управног глагола подразумева релативно широк простор у којем глаголско значење треба да се реализује, и уколико се оно остварује у целини на једном месту, опет се напоредо могу употребити везе предлога *над* и *изнад*, с одговарајућим падежним облицима, инструменталом, односно генитивом.

(1) Примери за употребу инструментала у овом значењу: *Под крошњама* се разлијевало само слабо вечерње свијетло и већ зашјевао први славј (Д. Шимуновић, I, 151). —

Далеко и дубоко *под њима* ширила се равница ишарана жуткастим и зеленим плохама (Д. Шимуновић II, 111).

(2) Примери за употребу генитива:

Као кад је расклапајући метална крила и разапињући *испод њих* она танка, испреплетана жилицама, хтјела да полети у свијетао ваздух и зазуји у силно прољеће, тако је нестале (И. Самоковлија, 107). — *Испод Крагуљевих брда* расуле се бијеле овце (П. Кочић, С планине и испод планине, Сремски Карловци 1902).

б) Уколико се кретање означено управним глаголом остварује у границама одређеног простора, у функцији просторне одредбе напореда се употребљавају предлошко-инструментална и предлошко-генитивна веза. Таква је употреба ових предлошко-падежних веза у примерима:

(1) Стражар се шетка *под тремом* (А. Исаковић, 126). — Вуче се *под тућим прозорима* (М. Крлежа, 27).

(2) Данас сам шетала *испод букава* (А. Исаковић, 66). — Стражар се малим корацима шеткао *испод трема* (Исто, 124). — *Испод капака* му се уокрут покрећу очи, а прсти чупкају длакаву поњаву (Ч. Вуковић, 269).

13. У примеру:

Још даље, на брежуљцима, бијелели се кровови сеоца, а *под њима* се модрила уска црта ријеке, која је тајегдје свјетлוצала као лед (Д. Шимуновић, II, 111),

означено је локализовање чулног извора у одређеном простору, те се и овде као и у претходним примерима напореда употребљавају обе предлошко-падежне везе. Али, у примеру:

Испод бијелог огртача црне му се танке искривљене ноге у чизмама (Р. Маринковић, 362).

ипак је поред ознаке места у којем се остварује глаголско значење (тј. у којем се емитује осет), присутна и аблативна нијанса потицања осета.

14. Има, значи, случајева у којима се чешће или искључиво употребљава само једна од посматраних предлошко-падежних веза. Тако, ако је потребно означити „поттицање (чулног осета: слуха, вида и сл.) од појма под којим се налази суб-

јекат-производиолац онога што се чује, односно види”,⁷ употребиће се само предлошко-генитивна веза. Такво значење имамо у примерима:

Испод стрехе чуло се тихо голубије гукање (М. Селимовић, 62). — Хтеде да му нешто каже, али што, *испод пећине*, чу се ход (А. Исаковић, 196). — Но, што је... јави се глас *испод покривача* (Р. Маринковић, 498). — *Испод кошара Крагуљевих* зачу се пјесма (П. Кочић, С планине и испод планине. Сремски Карловци 1902, 16). — *Испод ногу* им пргољи вода (И. Андрић, Приповетке, 32). — Гледао ју је *испод великог лука обрва* (Л. Перковић, Хрватска проза II, 258). — Нахерио би радничку капу и гледао *испод ње* равнодушно у свијет (В. Калџић, 83).

15. И у случају кад треба означити не само полицање чулног осета већ покретање уопште из места које је под појмом, употребљена предлошко-генитивна веза је аблативног карактера и искључује се могућност замене генитива инструменталним обликом. Такво значење је у следећим примерима, који показују да је обележавање аблативног значења генитивним обликом присутно у језичком осећању како старијих, тако и сасвим модерних писаца. Примери:

Наједанпут скочи зец *испод бразде* (В. Чајкановић, Народ. приповетке, 1927, 413). — Ал’ је змају жеба додијала, / *испод крила* испусти дјевојку (Вук, Народ. пјесме I, 163). — Затим гледаш како му (дрвету) листак црни, па онда жути, и ти, и нехотице, бежиш *испод њега* (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота II, Београд 1899, 165). — Но *испод камена* на којем сјебаху, изиће мали бијес (И. Брлић-Мажуранић, Приче из давнина, 1920, 5). — *Испод арњева* извуче се један човек (Л. Лазаревић, Целокупна дела, Београд 193). — Испружи руку *испод ћебета* (И. Андрић, Приповијетке, 12). — *Испод Рудоњина* врата шикну млаз крви (П. Кочић, Цјелокупна дјела I Београд, 70). — Али,

⁷ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, 264.

ово голубови на тавану јављају се тихим гуканњем, киша још лије, тако већ данима, и не могу да изађу *испод стрехе*, то је наговештај дана кога још нема (М. Селимовић, 13). — Из димњака, на крову, *испод кога* смо и кренули дим се дизао као свећа (В. Петровић, 100). — Чак су се дигле и ласте и врапци *испод пударских и амбарских стреха* (Исто, 101). — *Испод црне кецеље* извуче литар црвеног вина (А. Исаковић, 275). — Циганске гусле зазујаше тихо, као да глаосови долазе *испод земље* (Д. Шимуновић, 184).

16. И када се „означава кретање испод појма с именом у тенитиву с једног краја на други”,⁸ место предлошко-тенитивне везе не може се употребити веза инструментала с предлогом *под*. Таква је употреба тенитива у овим примерима:

Сиротиња потнуте главе провлачи се *испод стрехе* (А. Ковачић, У регистратури, Запроб 1919, 142). — Коњ јураше правце селу. Пренео га је *испод једног дуда* који стајаше крај пута, чије му гране скидоше нов алевни фес с главе (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота I, Београд 1896, 121). — Дум Фране пролази *испод куће* (И. Бишњико, Са острва, Београд 1903, 168). — Прелазећи преко њега (моста), ослушкивао је како *испод моста* протиче хук набујале воде икако се чудесно улива у тишину свјежих ноћи (И. Самоковија, 265). — У нас сви говоре да кад која цурица протрчи *испод дуге* претвори се у мушко (Д. Шимуновић, 65). — Ето, с мало наде протрчаш *испод шљиве* и капа ми паде (Ч. Вуковић, 304).

И доиста кад се означава пролажење с доње стране појма обележеног падежним обликом, примери потврђују да се употребљава само облик тенитива с предлогом *испод*.

17. Посматраћемо сада синтагме с управним глаголом примицања. С предлогом *под* „реч у четвртном падежу показује да је ономе што сама значи с доње стране место које се примицањем заузима”.⁹

⁸ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II* стр. 264.

⁹ Б. Даничић, *Србска синтакса*, стр. 525.

а) Предлошко-акузативном везом означава се место завршетка кретања означеног управним глаголом у овим примерима:

Сједну *под густу крошњу* и пушећи стадоше разговарати о вуковима (Д. Шимуновић, II, 44). — Мала се спусти у столицу још ниже готово *под сто* (В. Петровић, 42). — Стаде *под обронак* над којим се разлијетало крило у једрих љескових оmlада (Ч. Вуковић, 282). — Коста се свали *под маслињак* (А. Исаковић, 77). — Зекавица се одвоји од осталих и леже сам *под букву* (Исто, 28).

б) Али, уколико се глаголом означава извршење кретање у целини на једном месту, онда се као одредба места извршења радње употребљава инструментал, јер глаголска радња не прелази оквире одређеног простора, нити је тај простор циљ у који треба доспети. Такву употребу инструментала имамо у реченицама:

Када се смркну, он отиде *под јабучку* па летне *под њом* да је чува (Вук, Народ. приповијетке, 18). — Ту, *под тим зидом*, ту је оног јутра стао (М. Крлежа, 8) → ту, *под тим зидом*, ту се зауставио.

в) Глаголом се означава завршетак кретања у унутрашњости неког појма¹⁰, тј. простору који остаје под појмом означеним акузативом. Најчешћи су примери с управним глаголом типа: *ући, заћи завући се* и сл.

Запребачки брзи ушао је *под стаклену куполу Источнег колодвора* на секунду точно (М. Крлежа, Заставе, 51). — Куче се нагло завуче *под велики камен* (А. Исаковић, 238). — Вечерасмо, он тури чибук *под леву мишку, задене дудуванкесу под појас*, па хајд' (А. Лазаревић, Приповетке, св. 1, Београд — Запреб 1898, 71). — У том случају, знате, место једног, два ми Бавола убу *под кожу* (М. Настасијевић, Дrame, Београд 1938, 14). — И што може да зна човек... који луња по сву ноћ, уморан као сокацијски коњ, и једва чека да се увуче у своју сиромашну кућицу и *под свој подерани јорган* (М. Селимовић, 161).

¹⁰ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* I, стр. 466.

г) Значење „вршењем радње кретања која се казује одговарајућим глаголом доспети до одређеног места”,¹¹ тј. испод или ниже појма означеног акузативом, имамо у овим примерима с управним глаголима типа: *доћи, довући се, дотрчати* и сл.

Добосмо *под сами манастир* (П. Адамов, На селу и прелу Београд—Ср. Карловци 1901). — Добоше турске војне лађе оклопнице *под Бар* (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, Београд 1929, 190). — Најзад се за време циганске серенаде, коју је довео *под Микошевићев стан*, убио из револвера (В. Петровић, Варљиво пролеће, Нови Сад 1954, 119).

Не разликује се употреба акузатива у овима, у односу на претходне примере. И из тог разлога овде не би требало издвајати глаголе према њиховим посебним значењима. Али, како се овде испитује и могућност употребе и неке друге предлошко-падежне везе у функцији одређе, конкретно предлошко-генитивне везе, то се ови примери и слични њима морају посебно посматрати. Употребом генитивног облика уз глаголе *доћи, довући се* и сл., означава се покретање са места које је под појмом означеном падежним обликом. → Добосмо *испод манастира* — значи: *добосмо са места под манастиром*. Овде је предлошко-генитивна веза аблативног значења а не циљног, које се иначе обележава акузативним обликом.

Међутим, и предлошко-генитивном везом „означава се завршетак радње под појмом с именом у генитиву”¹² као у примерима типа:

Метнуо панталоне *испод душека* (И. Андрић, Приповетке, 70). — Сатисне га с пута *испод дебла* (Вук, Народ. пјесме III, 352). — Неће воћка *испод дебла* (Вук, Народне пословице, 259) → неће воћка пасти *испод дебла*.

Значење глагола овде не допушта никакву двоумицу.

д) У примерима:

А ето, сумрки облак застире сунце, а поодрасла пилад на стрњишту, уз ужаснути цијук, уљеже *под гологране шљиве*

¹¹ М. Стевановић, наведено дело, стр. 453.

¹² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, стр. 265.

(Ч. Вуковић, 281). — Голем страх полазио му од крста па до затиока, а кадикад од жличнице *под грло* (Д. Шимуновић, II, 102). — Наравно, прави се пијан, па нарочито орља *под точкове* (Ф. М. Достојевски, Злочин и казна, прев. с руског Ј. Максимовић, Београд 1914, 114), предлошко-акузативном везом означава се место ка коме је усмерено и у коме треба да се заврши глаголом означено кретање.

Пред с инструменталом и акузативом и *испред* с обликом генитива.

18. Инструменталом с предлогом *пред* обележава се место с предње стране појма означеног овим падежним обликом.

а) Значење „налазити се с предње стране појма у инструменталу” имамо у примерима:

Трећа је *пред стајом* (Л. Лазаревић, Целокупна дела, Београд, 165). — Био је *пред Енкином кућом* (Р. Маринковић, 505). — „Тепихклопфер” је био *пред кокошињцем* (М. Крлежа, 12). — Искани пуну чашу која бијаше *пред њим* (Д. Шимуновић, 187).

б) Инструментал с предлогом *пред* просторна је одредба управног глагола у следећим примерима са значењем „налазити се у одређеном положају с предње стране појма у инструменталу” и „налазећи се у датом простору вршити радњу означену управним глаголом”. Примери:

Баш на Усековање ... седели су сељаци ... *пред мејаном* и разговарали (Ј. Веселиновић, Целокупна дела књ. IV, Београд, 41). — Крај тебе други *пред олтаром* стоји (В. Рајић, Песме, Београд, 169). — Баш *пред том кухињом* сусрели смо [их] (Д. Шимуновић, Сабрана дјела, 188). — Понекад чујем посве нејасан разговор, као да пита некога *пред капијом* за мој стан (И. Андрић, Жена на камену, 356). — С плитког суда који је стајао *пред Самуилом* искочило је кокошије крило из густог запршка (И. Самоковија, 51). — /Кад

се/ Ристо Обрадовић који је стајао замисљен *пред вратима стражарнице, грже* (М. Лалић, 188). — [Мустафина дјеца] ове чешће сједе *пред текијом*, жена их отјера да јој не сметају, а Мустафа гунђа и износи им храну (М. Селимовић, 139). — Велика жрпа Беглучана и Беглучкиња набе се *пред кућом Станином* (А. Шимуновић, 127). — Жандар ... је прислушкивао ноћу *пред хелијама*, потајно испитивао случајне затворенике и слабиће (М. Лалић, 49). — *Пред каваном* цвали су већ први кестенови (М. Крлежа; 50).

У овом значењу предлошко-инструментална синтагма је неупоредиво чешћа у односу на везу генитива с предлогом *испред*.¹³

19. Иако има мање примера за употребу генитива у истом значењу, он се ипак употребљава као синоним предлошко-инструменталној вези.

а) У примеру:

Ми смо ту. *Испред нас* (су) наше јединице (А. Исаковић, 222),

означено је да се један појам (партизанске јединице) налази с предње стране лош тј. пред другим борачким одредом.

б) Предлошко-генитивна веза је у функцији просторне одредабе управног глагола чије се значење остварује с предње стране појма у генитивном облику. Такву употребу и значење генитив с предлогом *испред* има у следећим примерима узетим из језика народних умотворина, нешто старијих писаца, али млађих, па и најновијих:

Сумрак се тек почео хватати, а тета Нена и Мара још себаху *испред куће* разговарајући о Марку и ...-чи (Б. Вила 1868, 292). — Ал' то снаша слуша *испред двора* /Па улази у бијеле дворе,/ Даје свекру студене водичице (Вук, Српске народне пјесме књ. I, 306). — Ипра коња челебија

¹³ И за Вуков језик констатовано је да како уз глаголе мировања, тако и уз глаголе примицања „стоје искључиво синтагме са простим предлогом“ (мисли се на предлог *пред*). В. Љ. Поковић, *Падужна синонимика у језику Вука Ст. Караџића*, Наш језик књ. XIV н. с., Београд 1964, стр. 104.

Јово /Испред двора таста и пуннице (Вук, Српске народне пјесме књ. I, 461). — Излази из куће, испред вењака суретне везане људе (А. Исаковић, 281). — Ја сам праведник. Ја, говорио је Јахијел у себи, стојећи испред оградe храма (И. Самоковлија, 296). — Однела их вода са старим мостом, који је повезивао традију с Никољцем, где се налазила црква, испред које се просило (М. Булатовић, Мало сунце, Приповедачи IV, СКЗ, Београд 1965, 250). — А већ исто поподне испружила је своју округлу пегаву главицу (препелица) и почела да испред себе тупка кљуном, да га чисти (В. Петровић, 121).

20. Предлошко-инструментална и предлошко-генитивна веза употребљавају се напоредо у функцији одредбе уз глагол кретања, ако означено кретање не прелази границе простора који се овим предлошко-падежним везама одређује. Означени процес у целини се остварује на једном одређеном простору који је с предње стране појма у зависном облику. Такво значење имамо у примерима:

а) с предлошко-инструменталном везом

И све троје узело *пред зградом* ходати (К. Ш. Балски, Бурџица Агићева, Загреб 1913, 9). — Све то мицало пе *пред Филипом* безбојно (М. Крлежа, 40). — *Пред кандилом* се некако невјешто окретао тамо-амо, прегледавао га (И. Самоковлија, 134). — Но једне су ноћи видјели како је нека сподоба, накићена чудно, ходала *пред вратима Станиним* (Д. Шимуновић, 123). — Па се Анђа у њему (у новом руху) свако јутро и дуго врткала *пред огледалом* (Д. Шимуновић, II, 93). — На бијелу шталу висн загасито црвена кеса, коју он треска *пред лицем вјерника* (М. Божић, 288).

б) с предлошко-генитивном везом

Па бисмо се скидали од смеха кад би *испред нас* шетао и викао (И. Андрић, 41). — Дуго су размахивали један другога шакама *испред носа* и нагибали се одважно напријед (В. Калџић, Огледало, Београд 1962, 41). — Јавили се жути и бијели лептири у сокаку, љуљају се *испред прозора*, прелијећу у башче (И. Самоковлија, 117). — Он је

врло често шетао *испред њених прозора* (Ј. Ивакић, Село и варош, Загреб 1912, 49).

21. Ове предлошко-падежне везе напоредо се употребљавају и при означавању простора у којем је смештен какав чулни извор који емитује одребене осете, наравно уколико се констатује само појава осета и запажање те појаве у датом простору. Такво је управо значење у примерима: с предлошко-инструменталном везом:

У високој густој травуљини, око ње (куће), беше завезтринна, *пред њеним вратима* тикве се жутеле (М. Црњански, Лирика — Проза — Есеји, Београд 1965, 199). — Изненада лако, *пред зидинама* потамнеште горе и жута јара, што се непрекидно дими са воде, полако се пуни нечим зеленим и модрим (Исто, 279).

А такав је и пример с предлошко-генитивном везом:

Испред кућа жутео се од влаге дрвљаник (А. Исаковић, 220).

22. У претходним примерима предлошко-падежним везама означавањем је, како је и речено, простор у којем се реализовао глаголски процес. Али, ако треба означити и потицање чулног осета из означеног простора, онда поменуће предлошко-падежне везе престају бити синонимима, и у томе се значењу употребљава искључиво генитив с предлогом *испред*.¹⁴

Испред колоне чује се слаба пучњава (А. Исаковић, 100). — „Тице га знале” — чујем њен глас *испред земунице* (Ч. Вуковић, 55). → војник скривен у земуници слуша.

23. И уопште када је потребно означити почетак кретања из одребеног простора, употребљава се само генитивни облик с предлогом *испред*. Код Б. Даничића стоји: „да с овим предлогом, сложеним од предлога *из* и *пред* други падеж значи мицање с места које се казује предлогом *пред* и шестим падежом”.¹⁵ Прегледана праба даје нам највише потврда за предлог *испред* с генитивом у овом, аблативном значењу, какво је неоспорно у примерима:

¹⁴ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, стр. 267.

¹⁵ Б. Даничић, *Србска синтакса*, стр. 194.

Оно су људи Богу по вољи, свакога радо дочекају и што-сте и сиромаха не терају празна *испред својих кућа* (Вук, Српске народне приповијетке, 113). — Није никада никоме отео крух *испред уста* (Ст. Батушић, Аргонаути, Загреб 1936, 167). — *Испред себе ћерћец отурила* (Вук, Српске народне пјесме III, 121). — Уста Гаја вес'о *испред цара/ Љуби цара у скут и у руку* (Вук, Српске народне пјесме књ. I 628). — Можеш испред њега однети све кад се богу моли... он главе не окреће (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, Београд 1896, 7). — Њега сам видио и желио да невидљиви људи оду *испред капије*, да не видим ружни крај (М. Селимовић, 44). — Хтио си да заборавиш како су те сејмени отјерали *испред муселимата* (Исто, 116). Оте ми га *испред очију* — очи ми у црно зави (Ч. Вуковић, 162). — Носи ми то *испред очију*, ха (Исто, 269). — Али и за то се ваља измакнути *испред очију малог града* (Исто, 323).

24. Ако се кретање означено управним глаголом врши с једног краја појма на друти, и поготово при претпоставци да се продужава и ван граница одређеног простора, у функцији просторне одредбе је само предлошко-генитивна веза, што очевидно потврђују примери:

Сутра ћу ти *испред двора* проћи (М. Милановић, Српске народне пјесме из Сарајева, Сарајево 1893, 48). — Кад ми драги *испред двора* прође /И погледа уз пендере моје (Вук, Српске народне пјесме књ. I, 237). — Прошетале цареве делије /*Испред двора бега Љубовића*/ Пред њима је чељебија Рамо (Вук, Српске народне пјесме књ. I, 459). — Кад би неко само прошао *испред штала* или кад би само неко звизнуо, налетели би на мрежу (В. Петровић, 57). — Тешки чекић пролетео је с перајем држалице *испред младих очију* (М. Булатовић, Мало сунце, Приповедачи IV, Београд 1965, 258). — Око подне пролазио је *испред ујакове траварнице* (И. Самоковлија, 46).

25. Када се означава кретање каквог субјекта испред појма (означеног зависним падежним обликом) који је такође у покрету, предлошко-генитивна и предлошко-инструментална веза

напоредо се јављају у функцији просторне одредбе управног глагола.

а) Примери за употребу инструментала с предлогом *пред*: Па тромо ступа *преда* мном уским утабаним путићем (П. Кочић, Цјелокупна дјела I, 155). — Креће се као да ступа *пред* лименом *глазбом* (М. Крлежа, 39). — И заиста, ужешћен ракијом касаше Марко *пред* синовима Филипом и Сурком као подмлађен (М. Божић, 119). —

б) Примери за употребу генитива с предлогом *испред*: Опази њену малу прилику како иде *испред* *стрелачког строја* (А. Исаковић, 140). — Доктор баш није био много куражан, држао је револвер с великим устручавањем, а докторка је ишла нестрпљиво *испред* *њего* бранећи одлучним левим дланом пламен свеће „миликерц“ (В. Петровић, 145). — Аتما је ишао одзада . . . *испред* *њего* хитно-тизирани медиум с послушно испруженим рукама (Р. Маринковић, 97).

26. С управним глаголом примицања „синтагма с предлогом *пред* уз облик акузатива означава место завршетка некоег кретања испред појма с именом у томе падежу”.¹⁶ Уз дефиницију у Синтакси се наводи велики број примера из језика различитих писаца.

Кад добу *пред* куле, угледају златне степенице (Б. Вила, народ. припов., 1901, 404). — И кад га (дијете) мећед друкчије није могао одвратити, а он га изведе *пред* *нећину* под једну букву (Вук, Српске народне приповјетке, 1). — На што бацати бисере *пред* *крмке* (А. Г. Матош, Уморне приче Загреб 1909, 24). — Војници испријечише *преда* *њ* своје алабарде (Стј. Крешћић, превод бајке О. Вајдла, Загреб 1955, 90). — Већ се је био близу прикучио врху, ал’ *преда* *њ* ступи оно мало прнооко дјетенце (А. Шеноа, Приповијести V, Загреб 1932—1933, 86). — Градским улицама протутња колона камиона, удаљи се, заобиће и послије заокрета стиже *пред* *затворску капију* (М. Лалић, 127). — Узалуд су му робаци

¹⁶ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, стр. 409.

долазили *пред праг* и молили да га отвори (Ч. Вуковић, 270).

— Кад добоше *пред алкарску ложу*, вођа и побочници сјахаше (Д. Шимуновић, I, 107). — Сутрадан, опет у подне, командант изиђе *пред кућу* (А. Исаковић, 238).

б) У истом значењу, само знатно ређе, употребљава се и **генитив** с предлогом *испред*.

Примери:

Бакрач спусти *испред себе* (А. Исаковић, 9). — Она стаде *испред великог, мутног зрцала* и поче да се дрхћућим рукама одијева и чешља (Д. Шимуновић, II, 63). — Уз пратњу стражара узео је из постеле своју лепитимацију и на позив стао *испред Немца и стражара* (В. Петровић, 139).

— Преломи хљебове и даде ученицима овојим да метну *испред њих* (Мар. 6, 5 41).¹⁷

в) Предлошко-акузативном везом означава се место **испред** појма коме је усмерено и у коме треба да се заврши глаголом означено кретање. У овим примерима јасно је означено кретање у правцу појма у акузативу:

Млад сељак отегура *пред крчму* (Д. Шимановић, 33). —

Као што је наравно и могао ... одшетати, корак по корак, *пред гардеробу* (А. Тишма, Кривице, Нови Сад 1961, 78).

— Узмахне главом десно *преда се* (Д. Шимуновић, 171).

г) У следећим примерима *ићи пред кога* значи: *ићи у сусрет некоме; дочекати (кога)*. То потврђују примери:

Кад већ видио поп да се крава не зауставља и нико се не усуђује да истрчи *преда њу* (В. Чајкановић, Српске нар. умотворине, 1927, 380). — Отишла је *пред госте* (Ј. Веселиновић, Борци, Београд 1889, 94). — Мати брзо сиђе и истрча *преда њ* (Б. Станковић, Нечиста крв, 80). — Дочекивала га сваке вечери, излазећи *пред њега* до насред собе (И. Самоковлија, 224). — Није ли свеједно да он *пред Ванду и дјецу дође* последије Тоске (М. Крлежа, 151).

34. Употреба инструментала с простим и генитива са сложеним предлогом у обележавању простора уз глаголе са значе-

¹⁷ Пример из *Србске синтаксе* Б. Даничић, стр. 195.

њем заустављања, прелажења из стања кретања у стање мировања, захтева посебно посматрање. Означена радња остварује се у целини на једном месту, што омогућује алтернативну употребу оба падежна облика.

а) Примери за употребу инструментала с предлогом *пред*: Дневно би по неколико пута застајали *пред железном мрежом* и посматрали их (В. Петровић, 65). — Гонитељи су застали *пред вратима* (М. Селимовић, 43). — Једне вечери зачуђено застаде *пред седмицом* (М. Лалић, 118). — Најзад се некако докотрљаше (кола) до затворске капије и као случајно стадоше *пред њом* (Исто, 43). — Стала су кола *пред трафиком* (М. Крлежа, 31). — Чим би сјахао *пред којом крчмом*, одмах би прискочили момци сеоски (Д. Шимуновић, I, 175). — Едмундо стаде *пред старом кућом* (Стј. Крешчић, превод Дикенсова Пиквикова клуба I Загреб 1953, 90).

б) Примери за употребу генитива с предлогом *испред*: Марко застаде *испред својега прага* (Ч. Вуковић, 283). — Два се гласа примакнуше сасвим близу... Зауставише се *се испред самог улаза* (Исто).

За употребу одређене предлошко-падежне везе битно је, дакле, да ли је значење „зауоставити се пред нечим, односно испред нечега“, или „ступити пред неки појам“.

в) Уколико је значење „ступити пред неки појам“, тада ће се употребити облик акузатива с предлогом *пред*.

Он слети низ степенице и стаде *преда њу*, укочивши се (Св. Боровић, Целокупна дела IV, Београд, 267). — Са збуњеним и тихим поздравом *пред њега* је стао Бамила (И. Андрић, 85). — Стао је *пред трафиканткињин прозор* (М. Крлежа, 18). — Покушао сам да прођем, али је он стао *преда ме* (М. Селимовић, 134).

28. Однос простих и сложених предлога морфолошки је потпуно развијен: *над* — *изнад*, *под* — *испод*, *пред* — *испред*, али се у употреби разликују прости предлози од сложених.

а) У чисто просторном значењу употребљавају се и прости и сложени предлози, а синонимске односе остварују предлош-

шко-инструменталне и предлошко-генитивне везе с једне стране, и предлошко-акузативне и предлошко генитивне везе, с друге стране.

б) Уколико се обележава покретање из неког места означеног предлошко-падежном везом (аблативно значење), употребљавају се само сложени предлози с генитивом.

в) Такође се употребљавају само сложени предлози с генитивом уколико се означава продужетак кретања ван граница одређеног простора.

г) Редослед у простору обележава се предлозима *пред* (*испред*) и *за* (*иза*).

29. У савременом српскохрватском језику се, дакле, паралелно употребљавају у неким значењима синтагме с простим и синтагме са сложеним предлозима. Њихова напоредна употреба у језику ипак није нарушена, иако се зна да језик тежи економичности и с тим уклањању сувишних облика. Јер, док год постоје дистинкције (обележавање аблативности, нпр., само генитивним обликом), докле и постојање ових предлошких система има стварне разлоге.

Драгана Мршевић

ПРЕДЛОГ КОД УЗ ГЕНИТИВ ГЛАГОЛСКИХ И ДРУГИХ АП-
СТРАКТНИХ ИМЕНИЦА У ФУНКЦИЈИ ОДРЕБИВАЊА ВРЕ-
МЕНА И ЊЕГОВЕ СЕМАТИЧКО-СИНТАКСИЧКЕ
ОПОЗИЦИЈЕ

Претходне напомене

1. До сада је у нас писано о употреби предлога *код* с одговарајућим именским обликом у временској служби као о некњижевној појави. Ова предлошко-падежна веза је, међутим, у језику савремених писаца, нарочито у неким крајевима на подручју српскохрватског језика, добила широког маха. А већина језичких стручњака, из свих наших лингвистичких центара, сматрала је да она не одговара природи нашег језика. Ово — до најновијих дана.

Ако изузмемо оно што проф. М. Стевановић у својој Синтакси говори о опозицијама синонимних вредности предлогу *код* уз генитив самосталних речи у означавању времена,¹ и краћу расправу Антице Менац² — о овом проблему детаљније није писано. Живојин Станојчић, истина, говори о синонимним односима предлошко-падежних синтагми за обележавање времена у језику Иве Андрића.³

2. О синтаксичкој синонимији предлошко-падежних синтагми код нас уопште, почело се писати расправом проф. М.

---

¹ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, Београд 1969, стр. 297—299 (в. и стр. 472, 478, 500—502).

² А. Менац, *О промени и значењу приједлога код*, *Језик*, XII, *Zagreb* 1965, стр. 72—78.

³ З. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, *Београд* 1967, стр. 131—146.

Стевановића.⁴ Затим је уследило неколико радова који се такође баве овим питањима.⁵ Значајно је што је део обрађене падежне синонимике показан на језику Вука Караџића и Ива Андрића.

Ја сам се прихватила задатка да на одређеном материјалу покажем књижевнојезичку вредност неколико народних временских одредаба, посебно вредност предлошко-падежне везе код с обликом генитива, која се у тој служби употребљава алтернативно с више других језичких средстава.

3. Пошто — као основну — обрађује везу једног предлога с одговарајућим падежом у одређеној функцији, где јој мало ко од језичких стручњака признаје књижевнојезички ранг — овај рад би требало да покаже колико су у праву они који јој тај ранг оспоравају.

На основу узетог језичког материјала, података о географској распрострањености дотичне предлошко-падежне везе, података о врстама стилова, односно срединама у којима се која од ових опозиција јавља, моћи ће се дати одређенији одговор на постављено питање.

4. Овде ће се, значи, показати употреба предлога код уз генитив глаголских и других апстрактних именица, на једној страни, и већи број семантичко-синтаксичких опозиција временских одредаба у тој синтаксичкој функцији, на другој страни. Показаће се фреквенција употребе предлога код уз генитив глаголских и других апстрактних именица у значењу временске одредбе: код читања, код ручка и дистрибуција других језичких средстава, као што су: при + *А* (при читању, при ручку), на + *А* (на преласку, на ручку), у + *А* (у послу, у пролазу), за + *И* (за ручком) уз + *А* (уз разговор, уз ручак) — у истој синтаксичкој функцији. Осим наведених конструкција као опозитне вредности предлогу код у вези с генитивом јављају се и

⁴ М. Стевановић, *Синтаксичка синонимика*, Књижевност и језик, Београд 1963, год. X, бр. 2, стр. 81—95.

⁵ З. Стопојчић, наведено дело; Љ. Поповић, *Падежна синонимика у језику Вука Стеф. Караџића*, НЈ н. с. књ. XIV, св. 2—3, стр. 73—129.

предлошки изрази: *за време, у току, приликом* уз облик генитива, глаголски прилози или целе временске реченице.⁶

5. Међусобни однос наведених језичких форми није увек и у свему синонимичан. Уосталом, о потпуној синонимности тешко је говорити с обзиром на то што, поред осталог „треба правити разлику, између синтаксичке и стилске синонимности.“⁷ Да ли ће једна падежна синтаagma бити синоним другој, зависи пре свега од значења облика самосталне речи уз који одређени предлог стоји, а исто тако од управног члана предлошко-падежне синтагме, од контекста уопште. Све наведене елементе треба сматрати релевантним приликом утврђивања значењске стране једне одређене синтагме и њеног напоредног односа према другој.

6. Ако прихватимо досадашњу класификацију падежних синонима⁸ временске синтагме које су предмет овога рада припадају падежним синтаagmaма потпуне синонимности. Њима се исти реални садржај, временски аспект, остварује језички различитим конструкцијама. Отуда могућност замене зависних чланова синтагме. Поменуто конструкције не употребљавају се подједнако често ни у језику појединих писаца, нити пак у језику појединих крајева. Другим речима, говориће се о ономе што је проф. Стевановић у већ поменутој расправи⁹ наговестио: „Непотпуна значењска подударност њихова, међутим, обезбеђује напоредно постојање синонима, и њихове проучаваоце обавезује на тражење више непознатих у њима, на утврђивање да ли су у питању синоними за одређени језик у целини, или је један синонимски облик сам за себе, или тек уз каква допунска средства, по значењу одговора другоме, где престају синтаксички моменти у њиховој језичкој вредности, а одакле почињу стилски итд.“

⁶ В. о томе М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд 1969, стр. 297—299, 472, 500—502.

⁷ М. Стевановић, *Синтаксичка синонимика*, Књижевност и језик, Београд, књ. X, св. 2, стр. 94.

⁸ Љ. Поповић, *Падежна синонимика у језику Вука Стеф. Караџића*, НЈ н. с., књ. XIV, 1964, стр. 73—129.

⁹ М. Стевановић, *Синтаксичка синонимика*, стр. 89—90.

7. Даље, у овом раду ћу настојати да покажем распрострањеност поменутих временских конструкција, затим, оно што је омогућило и омогућава напоредно постојање њихово, тенденције чувања или губљења појединих од њих, и на крају — оправданост давања закључка о правилности или неправилности њихове употребе с гледишта општеприхваћене језичке норме.¹⁰

Указаће се, осим тога, још на једну појаву која је општелингвистичке природе, карактеристичну за све језике уопште. Наиме, пошто се овде говори о синтаксичкој конструкцији која је у наш језик ушла, највероватније, под утицајем немачког језика, то сама та чињеница захтева да се да одговор — шта је условило да се ова појава прошири не само на језик администрације него и на језик штампе, језик уметничке књижевности, а такође и на говорни језик одређених средина. На то ће указати углавном материјал, а као поткрепљење узету неке расправе о контактима међу језицима.¹¹ Један од задатака лингвистике је, поред осталог, да се бави и испитивањем утицаја међу језицима. Задатак овога рада биће, истина само делимично, и питање контакта међу језицима, јер ће — по свој прилици — бити тачно да је катепорија код + Г временског карактера у нашем језику последица језичког додиривања.¹²

О предлогу код уз генитив глаголских (апстрактних) именица

а) — Досадашња запажања и закључци

8. Предлог код иде само уз генитив. Јавља се од XIV века. Води порекло од старијег предлога кон па је, вероватно, аналогном према другим предлозима (*над, под, пред, од* и сл.) и за-

¹⁰ R. Katičić, *Jezikoslovni ogledi* (v. Normiranje jezika kao lingvistički zadatak), Zagreb 1971, стр. 55—64.

¹¹ R. Filipović, *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Zagreb 1971, стр. 91—142.

¹² *Ibid.*, стр. 91.

мењено гласом *д*.¹³ Данас у нашем језику сложени предлог *након* садржи у себи стари облик *кон*.¹⁴ Предлог *након* се увек употребљава у временском значењу,¹⁵ док је главно значење предлога *код* означавање места у близини кога се радња догађа.

У новије време развоја савременог српскохрватског језика предлог *код* уз генитив именица је — сматра се у науци о нашем језику — неоправдано проширио своју употребу и на значење времена. Познато је, међутим, да се иновације у језику, изазване утицајем неког страног језика, најмање допуштају у области синтаксе. Лексика неког језика често може носити трагове мешања; граматичке структуре врло ретко.¹⁶ Поставља се онда питање: откуда појава предлога *код* у временској служби кад ту појаву не налазимо у језику наших народних песама и приповедака,¹⁷ а врло ретко, како ћемо видети касније, у нашим народним говорима. Наш језик, међутим има неколико предлошко-подежних конструкција, предлошких израза, прилога, зависних реченица којима се исказује време а које су уједно особина и народних говора. Постоји, пре свега, конструкција са предлогом *при* уз локативни облик глаголских именица којима се одређује време. Стоји и чињеница да језик тежи да дублете најчешће временом елиминира или да их стилски или семантички међусобно издиференцира.

10. С друге стране, истакнуто је да се у новије време поклања пажња и појавама које су настале као последица међујезичких контакта.¹⁸ Појава о којој се овде говори, настала је свака-

¹³ „Postaje od starijeg oblika *kon*... jamačno po analogiji prema *pod, nad, pred*” (RJAZU, *pod, kod*, књ. V стр. 144.)

¹⁴ „I *kon* toga mnokrat mista bi mi od sumnje sjen mi ista” (Gundulić, RJAZU *pod kon*).

¹⁵ „Tu me neko nakon godine oblaži, da narodu pričam, kako je došao na Cetinje car moškovski” (S. Ljubiša, RJAZU, *pod, nakon*).

¹⁶ R. Filipović, *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Zagreb 1971, на стр. 91. се каже: „Jezici vrlo rijetko mijenjaju svoju strukturu izvanjskim utjecajem.”

¹⁷ В. о томе: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд 1969, стр. 297—299.

¹⁸ Исп. о томе и: М. Ivić, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana 1969, стр. 72.

ко под утицајем са стране, административним путем или утицајем језика културе. Наш језик је током историје, нарочито у западним крајевима, био изложен јаком утицају немачког језика. Тако је и немачки предлог *bei* (код) који се употребљава једнако често у месном као и у временском значењу, могао остати трага у нашем језику на употребу конструкције *код + Г*, која је у извесним функцијама дослован превод са немачког језика. Реч је, дакле, о клишеу као последици међујезичког мешања и посубивања.

11. У енциклопедијском немачко-српскохрватском реченику Ристић-Кангрџе¹⁹ међу првим и најглавнијим значењима предлога *bei* наводи се, прво, просторна близина и, друго, временска блискост. Значење временске блискости има неколико подзначења. Нпр. *при* — *beim Essen* — при јелу; *на* — *beim ersten Wink* — на први миг; *за* — *bei meinem Lebzeiten* — за живота мога, а затим се јављају значења преведена на наш језик предлозима: *по*, *у (сред)*, *приликом*, *пригодом*. Значи, предлог *bei* (код) у немачком обухвата временска значења која се у нашем језику изражавају различитим синтаксичким везама.

Прво ћемо показати шта о овом питању кажу прамаџике, реченице и језички часописи.

12. У Србској синтакси²⁰ Даничић не наводи примера с временски употребљеним *код*. Он говори о старијем предлогу *кон* и наводи примере из старијих књига у којима овај предлог има значење *после*, што је данас у савременом српскохрватском преузео предлог *након*. Ни у тим примерима *кон* се не налази уз генитив апстрактних (глаголских) именица. Временско значење предлога *кон*, какво се јавља у језику старих писаца, не срећемо у синтагмама са предлогом *код*, што значи да се оно временом изгубило.

13. Занимљиво је да Т. Маретић ни у овојој великој Граматици хрватског или српског језика, ни у Језичком савјетнику²¹ не говори о временском значењу предлога *код + Г*.

¹⁹ Светомир Ристић и Јован Кангрџа, *Енциклопедиски немачко-српскохрватски речник*, Београд 1936.

²⁰ Б. Даничић, *Србска синтакса*, I, Београд 1858, стр. 588.

14. О употреби предлога *код* за обележавање времена говори се у граматици Брабец-Храсте-Живковића.²² Сматрајући ту појаву у нашем језику неправилном, аутори ове граматике препоручују уместо ње употребу форме *при + А*. Ова примедба је правилна, али не и потпуна. Синтагма *при + А* није једина која може обележавати временску напоредрност наместо *код + Г*. Према прикупљеном материјалу видећемо да је дијапазон употребе генитивне конструкције знатно шири те може добити замена неким другим предлошко-падежним конструкцијама или категоријама другог синтаксичког нивоа, глаголским прилозима и временским реченицама. Они такође не наводе ни разлоге због којих се ова граматичка конструкција сматра неправилном.

15. Проф. М. Стевановић о неправилној употреби предлога *код* говори прво у Граматици за средње школе. Касније се, у једној расправи у Нашем језику, говорећи о предлогу *код* и његовим опозицијама,²³ посебно осврће на временско значење овога предлога наводећи примере из језика наших писаца. Његово мишљење о употреби овога предлога налазимо довољно образложено и у Синтакси,²⁴ где, на широко анализираној и систематизованој грађи, говори о опозицијама овога предлога, задржавајући и даље своје мишљење да конструкцију *код + Г* глаголских и других апстрактних именица не треба сматрати одликом стандардног књижевног језика, иако се ова конструкција јавља често и у језику наших познатих писаца Андрића, рецимо, Крлеже и др.

Он и после навођења великог броја примера из језика писаца који би говорили у прилог признавања права грађанства генитиву глаголских (апстрактних) именица с предлогом *код* у

²² Т. Марећ, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1963, III изд., Т. М., *Језички савјетник*, књ. VII, Загреб 1924, стр. 42.

²³ Брабец-Храсте-Живковић, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika* Zagreb 1954, стр. 213.

²⁴ М. Стевановић, *Генитивне синтагме с предлогом код и неке њихове опозиције*, НЈ н. с., књ. XV, св. 3—4, стр. 158—179.

²⁵ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд 1969, стр. 297—299.

функцији означавања времена — коначно закључује: „Ширина употребе у језику писца, коју смо овде потврдили навођењем великог броја примера за њу ипак, по нашем мишљењу, не може бити оправдање за признавање књижевног карактера употреби генитива с предлогом код у функцији временске одредбе. Чињеница што за овакву употребу те предлошко-именичке везе нема ни једног примера из народне књижевности и што, бар колико је нама познато, није досад потврђена употреба у било којем народном говору — наводи на закључак да ће она бити страног порекла.”

16. На погрешну употребу предлога код „с глаголским и мисленим именицама (или њиховим заменицама)”, М. Московљевић је 1933. године скренуо пажњу кратком белешком у виду језичке поуке.²⁵ Он изричито каже наводећи пример: код доношења закона, остајем код тога и сл.: „Оваква употреба предлога код нимало не одговара духу нашег језика, нити за њу има потврда у нашим речницима народног језика. Она је свакако постала угледањем на немачки предлог bei али је за човека са здравим језичким осећањем права накарада.”

17. Милодрат С. Лалевић у својим књигама намењеним правилностима језика пише — у једној од њих дајући одговор на питање шта је правилније: код доношења одлуке или при доношењу одлуке, да је предност другом случају, а у другој,²⁶ у кратком прегледу употребе предлога уз падеже, говорећи о предлогу код напомиње да се он осим његовог правог значења — близине, може употребљавати и у преносном значењу: Како ће живети код толиких несрећа. Али, то нити је преносно ни временско значење, него ту само у значењу околности постоји временска нијанса.

18. Ж. Вукадиновић, дели употребу предлога: код — просторно значење, при — временско.²⁷

²⁵ М. С. М., *Погрешна употреба предлога код*, НЈ књ. I, св. 1, Београд 1923, стр. 27.

²⁶ М. Лалевић, *Српскохрватски у мом цепу (Наша колебања)*, Београд 1963, стр. 834, М. Л., *Потсетник из српскохрватског језика и правописа*, Београд 1953, стр. 188.

²⁷ Ж. Вукадиновић, *Српски у 100 часова*, Београд 1940, стр. 53.

19. Такође о неправилној употреби предлога *код* у временском значењу, писао је и Јован Вуковић.²⁸ „Много се гријеши у томе што се исувише проширује употреба приједлога *код* у книжевном језику — на рачун других приједлога са којима се по значењу овај приједлог може додиривати. Употребљава се приједлог *код* и ондје гдје му, по духу нашег језика, никад није мјесто, и ондје гдје је боље употријебити који други приједлог.” Ова појава доводи до једноличности стила. На примерима из наших новинских прилога, Вуковић показује могућности употребе других предлошко-падежних конструкција. Напомињући да овакве појаве сметају здравом језичком осећању, Ј. Вуковић сматра да је ова појава, која је утицај са стране, дошла у језик писаца преко административног језика „коме ће још требати времена да се ослободи стилске укалупљености, наразумљивости — и постане израз ближи народном језику.”

20. Мишљење, посве супротно наведеном, о овоме питању имао је Иван Поповић у једној језичкој интервенцији у рубрици дневног листа Борба о језику.²⁹ Он, наиме, сматра да се не може доказати да је оваква синтаксичка конструкција директан утицај немачког језика, те да је то германизам, превод немачког предлога *bei*: *bei solhen Zustand* итд. Његово мишљење се своди на то да је наш језик сам, без утицаја са стране могао да развије временско значење предлога *код* и да је овде, у ствари, реч о пренесеном значењу „такође места у неку руку”. Поповић мисли да је предлог *при* који се препоручује уместо предлога *код* такође развио временско значење као пренесено. „Због тога, пише Поповић, нећемо Србима наметати *код*; што се Хрвата тиче, они мислим мирно могу употребљавати и даље *код* мада би их употреба *при* уместо *код* приближила Србима”. Међутим, о свему овоме што помиње Поповић могло би се бар дискутовати да у истој језичкој поуци не наводи као доказ за ово пример из народне поезије: Што би, аго, у ахару

²⁸ J. Vuković, *O primjerima pogrešne upotrebe prijedloga s падежима*. Pitanja savremenog književnog jezika, knj. I, sv. 1, Sarajevo, 1949, стр. 86—88.

²⁹ И. Поповић, *Предлог код у преносном значењу?*, Борба, 16. 7. 1958., стр. 23.

спавао /Код својијех двора бијелијех? Може се сасвим сигурно констатовати да у наведеном примеру предлог *код* нема временско значење. А пре свега, предлог *код* овде не стоји уз глаголску или другу какву апстрактну именицу да би могао означити временски аспект, нити синтагма имплицира било какву глаголску радњу. Синтагма у генитиву означава околности које су независне од вршења радње, оне не само да је не проузрокују него су и у супротности са самим процесом који је зато неочекиван. Нама остаје само да се питамо, откуда то да Иван Поповић преврћа право значење предлога *код* у примеру који сам наводи. Било би сасвим вероватно да је Поповић знао Даничићево објашњење ових (и сличних) примера: „да нешто бива мисли се да то бива кад оно јест“, али овде Даничић није мислио на истовременост, него уопште на временско значење, иако би, на први поглед, по глаголу бивати тако изгледало.

21. Вјекослав Калев је исте године реаговао у „Вјеснику“ на мишљења слична Поповићевом.³⁰ Он иде још шире па конструкцију у пренесеном значењу: *код/ (крај)/у+Г, при+Л* сматра туђим елементима које су примили првенствено писци и преводници под утицајем страних језика, они који су „počeli da misle pretežno pomoću imenica mjesto pretežno pomoću glagola.“ Он сматра да све ове конструкције треба да се јављају у облику зависних временских реченица. Овакво Калебово мишљење такође није исправно и ни по чему није стручно мишљење. А Калев, уосталом и није лингвиста. Па ипак поводом његова расправљања треба рећи да све поменуће конструкције и нису германизми, а осим тога, било би крајње неефикасно сваку предлошко-падежну временску конструкцију замињавати временском реченицом.

22. Посматрајући промене и значења предлога *код* у временској служби на материјалу хрватских писаца, насупрот предлогу *при* као синонимној вредности, Антица Менац у једној сво-

³⁰ V. Kaleb, *Jezik svagdanji*, Vjesnik, 12. VII 1958.

⁴ Наш језик

јој расправи³¹ закључује да и поред тога што је предлог *код* проширио своја значења на рачун предлога *при* „не *smije* [se] *prijedlog kod* u njegovanom jeziku upotrebljavati u vremenskom značenju.“ Али, ни она не даје сигуран одговор зашто је до ширења конструкције са *код* дошло.

23. Аутори Језичког савјетника са граматицом о употреби предлога *код* кажу: „*Kod* iskazuje boravak u blizini, u neposrednom susjedstvu, a u vremenskom značenju istovremenost (npr. *код посла*, *đuva djecu код igre*). U književnom jeziku ne valja taj *prijedlog* upotrebljavati za iskazivanje pravca kretanja. Ne valja npr. „*Ide код оса*“, него треба: „*Ide (k) осу*.“³² Овде је вредно истаћи две ствари. Прво, да аутори Савјетника сматрају временску употребу предлога *код* особином књижевног језика. Друго, као некњижевну особину, сматрају употребу овога предлога за исказивање правца кретања. Ово је први случај да се временска употреба предлога *код*, уз слично мишљење И. Поповића, сматра књижевнојезичком нормом.

24. Поменућемо још да Пољак Kazimierz Feleszko у студији о генитиву у српскохрватском језику³³ бележи временско значење конструкције *код* + *Г*. Он каже да су ове генитивне форме временске када је именски део предлошког израза глаголски дериват, али и кад се предлог *код* налази уз неке друге именице, нпр. *јело*, *ријеч* и сл. мада су и ове девербативне. Своје запажање илуструје примерима из језика наших писаца.

25. Вук у Рјечнику не наводи пример за временско значење предлога *код*, нити констатује да га има. И то је врло значајно.

26. Рјечник ЈАЗУ бележи, истина у малом броју примера, употребу временског *код*. За неке се изричито каже да су временски, а неким се превиђа право значење. Нпр. под тачком (с) се каже: „*c* *код mise* *misli se na slušanje*. Ili oni bili *код mise*

³¹ A. Menac, *O promjeni i značenju prijedloga kod*, Jezik, XII, Zagreb 1965, стр. 72—78.

³² B. Barac-Grim i dr., *Jezički savjetnik sa gramatikom*, Matica hrvatska, Zagreb 1971 (под. *код*).

³³ K. Feleszko, „*Skłania genitiwu i wyrażen przyimkowych z genitiwem w genitiwem w języku serbsko-chorwackim*,” Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970. стр. 111.

ili ne bili. A. Kanižlić, bogoljub. 58." Овај пример се не наводи као временски него се каже да назначује близину. Али он, односно генитивна синтагма у њему, јесте временска, јер у ствари значи: Или они били за време (приликом, у току) мисе или не били. Генитивна синтагма се може трансформисати и у временску реченицу: Или они били кад је миса или не били, а да реченична информација остане иста. А најобичније је било рећи: Или они били на миси или не били.

Даље се каже, под „1) u genitivu je događaj koji biva u isto doba kad i nešto drugo, ili je uzrok ovome. Kolika će tva biti slava kod doštastja srećna tvoga. Đ. Palmotić 2, 304. Kod žrebanja izvućena zadužnica ‚verloste obligation‘. Jur. pol. terminol. 572.”

Ове две реченице наведене су као примери где код + Г означава време. За конструкције типа — остати код нечега каже се да „може бити по пјемачком језику”.

РЈАЗУ констатује значење постериорности предлога код које у савременом српскохрватском обележавају предлози после, након и сл. и то илуструје примерима само једног писца XVII века — Дивковића. Ево два примера: Poznaјуći po očitovanju Božijemu da imaše kod malo vremena umrijeti. M. Divković, bes, 39a. 2) Kod nekoliko vremena ukaza mu se otac 287*. Овакви примери се не срећу у језику савремених писаца.

27. У Ивековић-Брозовом Рјечнику хрватског језика не бележи се код у временском значењу.³⁴ А и то је такође од значаја.

28. У двојезичном српскохрватско-немачком речнику Ристић — Кангрге³⁵ не бележи се у нашем језику временско значење предлога код.

29. Ни Бакотићев речник³⁶ нема примера за код у временској служби.

30. У Речнику српскохрватског књижевног језика Матице српске и Матице хрватске се каже да код може да означава „Да се ко налази на ономе, у ономе, или при ономе што значи

* F. Iveković i Ivan Broz, Rječnik hrvatskog jezika, Zagreb 1901.

³⁵ Ристић-Кангрга, Речник српскохрватског и немачког језика, Београд 1928.

³⁶ Лујо Бакотић, Речник српскохрватског књижевног језика, Београд 1936.

име у генитиву: *на, у, при.*" Потом се наводе ови примери: — Идемо на терасу, она је сигурно *код* зајутарка. [Лесковар Ј.]. Задржимо се *код* Кантова одређивања проблема спознаје [Базала А.]. *Код* шампањца фра Анте диже се да наздравн свечару [Гиљико]. Ове реченице садрже у себи конструкцију *код* + *Г* временског значења с наглашеном нијансом околности.

31. Велики Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ у одговарајућем тому донеће обрађен предлог *код*. Грађу тога речника и сама сам користила за овај рад, па с обзиром на велики број примера за временско значење предлога *код*, можемо претпоставити да ће Речник донети широко обрађено и ово значење. Али ми унапред о томе не можемо говорити.

32. Две напомене. — Прво, стандардни карактер осталих временских констатација, о којима ће овде бити речи, не захтева посебан осврт на досадашњу литературу. Друго, у раду ће се наводити сви примери из прикупљеног материјала у којима се предлог *код* јавља са генитивом у временској служби како би се тиме показало колико је распрострањена ова појава. За остале предлошко-падежне конструкције то нећу чинити, јер за то, мастрем, нема потребе. Навешћу само све типове облика глаголских именица које се са одговарајућим предлозима јављају у временском значењу.

I. А. 1) *Код уз генитив глаголских именица на -ње*

33. Велики број примера показаће да су глаголске именице на *ње* (и на *-ће*) најфреквентнија категорија апстрактних именица која се јавља у вези с предлогом *код*. Али оне иду и са другим горе набројаним предлозима у функцији обележавања времена. Глаголске именице на *-ње (-ће)* су иначе врло продуктивна категорија неправих именица³⁷ која у себи садржи читаве основе глагола. Са структурно-функционалног становишта гледа-

³⁷ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развоју II*, Београд 1959, стр. 136.

но, глаголском основном у њима се исказује процес глаголске радње или стања. У њиховој основици имамо двојако значење³⁸ (а) значење процеса радње и (б) значење са мање израженим глаголским својствима. Прва група иде у категорију апстрактних именица, а друга се приближује правим именицама, са конкретизованим значењем, лексички потпуно оформљеним. Али мој задатак није да улазим у проблематику творбе ових именица.

34. Синтагме о чијој алтернативној употреби мислимо говорито означавају да се радња управног глагола врши истовремено са временским периодом који је обележен глаголском именицом. Предлог код се овде употребљава уместо, већ помињаних, других прамагичких могућности својствених природи нашег језика, које по језичком осећању људи из народних средина адекватније обележавају исти реални садржај. Колико је оваква форма са код раширена — показаће нам примери:

а) из уметничке књижевности:

— Сусједе ... јој помажу код кухања (Е. Кумичић, Зачубени сватови, Запреб 1910, 250). — Код обилажења станице, паде им у очи један освијетљен прозор (Б. Машић, Директор Прокић, Запреб 1926, 69). — Чак им сам Шушкор заповиједаше и својеручно помагаше код „воштења“ (Исто, 160). — Грујо још као млад инжењер сврши код прекопавана ровова на прузи (М. Будисављевић, Бранково коло, Срем. Карловци 1904, 8). — Устреба ли човјеку токога, да му коње води код орања — жена не може, има дијете мало (Ж. Бertiћ, Женски удеси, Запреб 1902, 74). — Уз браћу Петра и Антуна Зарића био је код вјенчања Јанко (В. Јапић, Спомени мојега живота, I, Београд 1930, 48). — Даје појединцу ... права ... судјеловати код одређивања државних органа (В. Кришковић, Хрватско коло, XIX, Запреб 1938, 10). — Осјетио је његову топлу руку око своје

³⁸ Исп. стр. 137. истог дела, где се каже: „дјевање — значи или „оно што се пева“, дакле, има конкретизовано значење „песма“ или значи вршење радње, дакле „кад неко пева“... Тога мора бити, дакле: или значење предмета или предметности.“

код руковања (Лука Перковић, Новеле, Загреб 1935, 21). — А код вјенчања бијаше и дужд (К. С. Балски, Под старим крвововима, Загреб 1912, 55). — Старији брат је и код дељења осталог иметка настојао да оштети и прикрати младега (И. Андрић, Травничка хроника, Београд 1947, 234). — Допловио до Лида, гдје се код искрцавања понавља иста сцена (С. Батушић, Од Сиене до Хаарлема, Загреб 1941, 41). — Није изговорио ријеч код крижања, само је механички крижао (П. Шегедин, Дјеца божја, Загреб 1946, 172). — Ту се сјети аутора с којим је некада дуго разговарао на гребенима код купања (Исто, 271). — Видела се искусна и рутинирана штедња, што је 'код ложења ватре ... заузимала помало облик врло савесног и брижног руковања (М. Крлежа, Излет у Русију, Загреб 1928, 19). То је ... професор ... који је зарадио код тог предавања дебеле паре (М. Крлежа, Излет у Русију, Загреб 1926, 62). — И до тада стидљив и збуњен у одговорима, сад је постао несигурнији, док је учитељица код првог његовог замуцкивања већ губила стрпљење (Б. Ђокић, Пролом, Београд 1956, 50). — Сећаш ли се нашег јуриша код заузимања Обреновца (Д. Ђосић, Деобе II, Сабрана дела, Београд 1966, 193). — Зато драма оставља јачи дојам код читања, него код гледања (Маџаревић Б., Република 1957, бр. 2—3, 46). — Трнин би се још био и иселио, али се некако научио на ... све оне неугодности код тражења нове собе (М. Крлежа, Три кавалира госпођице Меланије, Загреб 1920, 122). — Код преношења једног великог каменог блока посао је запео (И. Андрић, На Дрини ћуприја, III изд., Сарајево 1947, 62). — Руга му се Филип код укрцања земље у кошару (М. Божкић, Курлани, Загреб 1969, 15). — Али све то код рођења пробе часак Исто, 46). — Коња је Крћо привезао за кар, да је код тјерања стрмом, пошљунченом цестом скакао као јарац (Исто, 57). — Ово ти је ... онај Силвестар ... што ми је носио леда код боловања (Исто, 81). — Али је тек јучер, послвије „каменовања доњих“ код пробања мишице, осјећајући да се у њој нешто „крепучкаво миша“ ... рекао (Исто, 61). — Исто је осјећање

и код вађења зуба (Исто, 101). — Код путовања овим... тврдим ногама сељачким... мучно је (Исто, 106). — Пријетње не пале код агитовања (Исто, 164). — Мркоглава је лукаво ушао натрашке, да би код окретања могао што боље обухватити скуп (Исто, 178). — Оружњик Крвавица... је био присутан код утврђивања износа почињене штете (Исто, 203). Знаш ли шта човека мучи код примања писама (Ф. Кафка, превод З. Бркић, Писма Милени, Београд 1971, 203).

б) из стручне литературе, приручника и сл.:

Сувише стрмо и клизаво. Ово је неповољан моменат код грађења пристана (Сиришевић Славко, Наше морске луке, Београд 1927, 41). — Та иста прешка била је поновљена код зидања обале за железницу (Исто, 82). — Чудновато је, што се води прелазом у круто стање објем повећава, а код таљења опет умањује (Д. Крижан, Анализа воде, Виенац, III, Загреб 1871, 366). — Код црткања се пластичност добија помоћу танких цртица (Теодор Андрејевић, Планинарско таборење, Београд 1951, 136). — Код изградње извесних таборских објеката (наслов) (Исто, 33). — То је особито важно код дуготрајних логоровања (Исто, 130). — Код одређивања дежурства вођа дежурне групе је... дежурни вођа у табору. (Исто, 59). — Код пењања је слух веома важан (Исто, 91). — Из овога приручника за планинаре навела сам велики број примера. То је ипак само мали део од онога што се тамо налази. Текст је заправо крцат њима. Исти случај је и са спортским приручником који сада наводим: Мачевалац је дужан да код вјежбања заборави на дневне послове (С. Керец, Мачевање, Загреб 1951, 12). — Код враћања унатраг, најважније је то, да... попусте мишићи (Исто, 36). — Борац код преношења десне ноге може десну ногу пренијети натраг (Исто, 36). — Код спуштања десне ноге на под, мишице су потпуно опуштене (Исто, 33). — Код учења допушта се пут главе у кривуљи према горе

(Исто, 27). Још десетак примера са свега педесет страница ове књиге, налазе се у мом материјалу, са истим значењем генитивних синтагми, али не налазим за потребно да их све наводим. Ево још два примера из других, опет спортских, приручника: — Први део ове радње видимо у примјени *код пуцања на врата или код прослијеђења лопте суиграчу* (М. Михаиловић, Основи ватерпола, Загреб 1952, 13). — *Код ношења мотке равно према напријед теже трчи, али је зато сигурнији убуд* (Н. Деспот, Атлетика, Загреб 1955, 177).

г) из законодавног и административног језика:

У овој врсти језика такође се налази велики број временски употребљаваног предлога *код* уз генитив глаголске именице на *-ње*. За ово су, зацело, постојали повољни услови с обзиром на то што се глаголске именице највише јављају у званично-пословном језику ближег администрацији, а затим, у језику стручне литературе, па и у новинско-публицистичком језику, док се у језику уметничке литературе ипак ређе јављају. Примери:

— Техничке сметње *код давања* струје имају се одмах уклопити (Закон о радњама, Београд 1931, 48). — Исто тако ће Министар трговине ... одредити ... извесне олакшице *код полагања испита* (Исто, Београд 1931, 43). — Лица заштићена инвалидским законом ... имају ... првенствено право, да буду *код попуњавања* службених места ... у државним надлештвима (Закон о чиновницима, Београд 1928, 15). На срамоту српског народа, *код претресања* ... Народ је био огорчен (Народна скупштина, 1890, 36). — Могу чинити личне приговоре сви потписници само ако је било лукавства и превара *код прибављања* менице (А. Јанковић, Коментар мјењачког закона и Закона о чеку, Београд 1903, 110). — Основ за решавање аграрног питања не превиђа судјеловање ... кметова *код решавања* ... питања (Стенографске белешке, Загреб, 1919, 167). — За које се болне болести и штеточиње могу додјеливати награде *код њихових сузбијања* (Привредно законодавство, Београд 1930, 67).

— Ко се затече код *патворења* вина, вино ће се заплијенити Исто, 51).

д) из науке о језику:

Посебно је занимљиво код *увођења* веза грађења речи са лексикололијом законитост веза творбених и лексичких значења (А. Терзић, Структурално-семантичке одлике глаголских именица . . . АФФ, Београд 1969, 9, стр. 29—30). — Крај таквога стања ствари изгледа као да је улога језичког стручњака код *нормирања* књижевног језика да . . . прецизно формулира норму (Р. Катичић, Језикословни огледи, Загреб 1971, 63).

У материјалу из уметничке књижевности, навели смо, како се види, поред осталих, и примере из дела: Андрића, Крлеже, Божића, Ђосића, Деснице и др. Напомињем да овакве примере нисам нашла код Лалића, Селимовића, Коша, С. Новака, Б. Пекића и више других наших књижевника. То наводи на закључак да савремени писци у наше време ипак нешто ређе употребљавају ову временску конструкцију. Чињеница да највећи број примера потиче из западне српскохрватске језичке територије не сме бити занемарена.

2) При уз локатив глаголских именица на *-ње* у истој функцији одредбе времена

35. Речено је већ да, дубље посматрано, праве синонимности и не постоје јер је тешко наћи апсолутно еквивалентне конструкције које имају „исти семантички обухват“. Зато се степен синонимности установава зависно од интензитета идентичности који једна синтагма има у односу према другој. Према томе гледано, форма *при* + *А* апстрактних (глаголских) именица у адвербијалном значењу временске одредбе глаголске радње, по степену синонимности, најблискија је, у највећем броју случајева, синтагми *код* + *Г*.

36. Предлог *при* се јавља само са локативним обликом именице. Једна од главних његових функција, поред обележавања

места, јесте обележавање времена. Рјечник Југославенске академије бележи један тип временских конструкција са *pri* уз именице које значе имена људи: „*Što je biļ zakonь pri caru Stefani i pri roditelju...*” Синонимна овој је, данас такође архаична, конструкција типа: за цара Душана, за Наполеона (за + Г) и сл. Остале видове синтагми темпоралног карактера са *pri* наводићу из свога материјала.

Према мом материјалу — временска конструкција са предлогом *pri* је чешћа од конструкција са другим којим предлогом.³⁹ Осим тога, она у највише случајева семантичко-синтаксички је подударна форми *код* — Г временског карактера.

37. Предлог *pri* уз овај тип именичких лексема чини временске синтагме локационог карактера чија је основна функција адвербијална. Радња управног члана синтагме, односно реченице, дешава се истовремено са током радње који је обележен девербативном именицом у локативу. Та напоредност радњи даје могућност трансформације локативне временске конструкције у глаголки прилог садашњи уколико за то постоје одговарајући услови.⁴⁰ То исто важи за неке од наведених примера са *код*.⁴¹ Ево примера:

— Министарство изјави свечано *pri отварању сабора* (А. Г. Матош, Република, Загреб 1971, бр. 6, стр. 565). — као да се држи узда *pri јахању* (Р. Домановић, Целокупна

³⁹ У студији о локативу Т. Батистић показује друкчију фреквенцију локативних облика глаголских именица са предлозима *pri*, *на*, *у*. Њен материјал показује да је у тој функцији највише заступљен предлог *у*, затим *pri*, а *на* се употребљава уз мали број лексема. *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Београд 1972, стр. 57.

⁴⁰ „Мogućnost transformacije u glagolski prilog sadašnji uslovljena je pri tome zahtjevima koje javljanje tog oblika obično postavlja svom rečeničnom okruženju a to je prije svega zahtjev da vršilac radnje finitnog glagola vrši i radnju izraženu glagolskim prilogom sadašnjim, odnosno u ovom slučaju glagolskom imenicom u lokativu” (Т. Батистић, *navedeno delo*, стр. 54).

⁴¹ Исп. пример у тачки 44.: *Код обилажења станице*, паде им у очи... → *Обилазећи станицу*, паде им у очи; *Грујо...* сврши *код прекопавања ровова на прузи* → *Грујо...* сврши *прекопавајући* ровове на прузи, и сл.

дела, I, Српски писци, Београд, стр. 77). — Свећеници се крстише *при слушању* чудне приповијести (Б. Јакшић, Дела, књ. III, Београд 1882, 1113). — Није ли ти се *при читању* стотину пута десило да те нешто почело привлачити (В. Деница, Пролећа Ивана Галеба, СКЗ, Београд 1967, 145). — Он често *при викању* није ни викао (С. Сремац, Зона Замфирова, Београд 1907, 119). — Жваћу и трепћу од напора *при гутању* (М. Лалић, Раскид, Београд 1969, 95). — Нема ништа да се ради или пише као *при картању* (Исто, 228). — *При оваквом опхоћењу* са кућама питање новчане накнаде ... није било одлучујуће (Б. Пекић, Ходочашће Арсенија Његована, Београд 1970, 65). — Пет тенкова заробљено *при ослобађању* Крагујевца (Д. Ђосић, Деобе I, Сабрана дела, Београд — Сарајево 1966, 193). — Сва би се та лица становника Мил Хила, разведрила, *при том доношењу воде* (М. Црњански, Роман о Лондону, Београд 1971, 270). *При рођењу његовом...* било је тако (Д. Ђосић, Деобе I, 213). — Имена су нека врста наше судбине, дата су нам *при рођењу* (Е. Кош, Сатире, СКЗ, Београд 1968, 310). — Уместо што нам кумови *при рођењу* дају имена ... могли би нам матичари додељивати бројеве (Исто, 310). — Већ *при другом виђењу*, дакле, ја сам ублажио суд (Б. Пекић, 91). — Она жеља ... коју сам *при сваком виђењу*, у све неопрезнијем облику разабрао (Б. Пекић, Ходочашће Арсенија Његована, Београд 1970, 97).

Велики део оваквих примера неће се наводити јер се и сематички и синтаксички подудара са наведеним.

б) из језика стручне литературе, приручника и сл.

— *При бележењу* потеза мора се ограничити поље (О. Недељковић, Знате ли шах?, Београд 1952, 25). — Борчева рука ... у најпогоднијем је положају *при брањењу* тијела (С. Керец, Мачевање, Затреб, 1951, стр. 21). — *При учењу* сваке кретње учитељ мора гласним бројањем диктирати (Исто, 51). — *При изучавању* језика не може се лако огра-

ничити само на један језик (Ј. Бошковић, Слесици II, Нови Сад 1888, 133). — Не ваља се чешљати чешљем којим се мртвац *при купању* чешљао (Босанска вила, Сарајево 1886, 238). — Обе ове чињенице имају врло важну улогу *при питању* о величини казнене одговорности (Ј. Авакумовић, Стицај злочина, Београд 1883, 132). — Узенлије треба да буду краће него *при обичном... јахању* (Препонско јахање, Београд, 1951, 13). — *При орању* волови се чешће заустављају (С. Мијатовић и Т. Бушетић, Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу, СЕЗБ XXXII, Београд 1925, 7. — *При саћењу* се на лози остављају по 3—4 калема (Исто, 11). — *При самом подизању* објекта не треба форсирати рад (Т. Андрејевић, Планинско таборчење, Београд 1951, 23). — *При рамању* трзају коњи ногу (В. Борбевић, Марвени лекар, Крагујевац 1898, 155). — *При учењу* сваке кретње учитељ мора гласним бројањем диктирати (С. Керец, Мачевање, Загреб 1951, 51).

Синонимност двеју предлошко-падежних синтагми лепо се може показати на наведеним примерима из текста, где се предлози *код* и *при* налазе уз исту именицу:

— *Код учења* допушта се пут главе у кривуљи према доле (в. пример из т. 34). — *При учењу* сваке кретње учитељ мора гласним бројањем диктирати (в. пример из т. 39).

Према укупном броју примера (сви нису овде наведени) може се запазити да их на источној језичкој територији има нешто више.

3. Предлог у уз локатив глаголских именица на -ње

38. У оквиру општег временског значења, локативне временске синтагме с предлогом *у* имају своје посебно место и квалификују се, у крајњој језичкој анализи, као семантичко-синтаксички синоними мањег или већег интензитета према другим граматичким средствима за исказивање ове семантичке категорије. То је оно важно својство падежних конструкција да показују

значањске нијансе, док временски прилози дају само општа значења. Овде ће се о предлогу у с временским локативом говорити шире само о оним синтагматским типовима који се показују као синонимне опозиције временско-генитивним синтагмама с предлогом код.

39. Истовременост радње управног глагола са радњом у предлошко-локативној вези, са изразитом стилском нијансом у односу на код + Г или при + Л, показују локативне синтагме у следећим реченицама:

— Волови му ... у орању убили вратове (Р. Домановић, Краљевић Марко по други пут међу Србима ... Београд 1901, 46). — У дугом *ћаскању*, заборавивши зачас све оно ... присјећат ћемо се (В. Десница, Прољећа Ивана Галеба, СКЗ, Београд 1967, 161). — Тако ме бар неће сметати у *писању* (Исто, 383). — Ракита је остала дуго за софром, иако је сасвим слабо јела, јер се занесе у *причању* (Б. Сијарић, Сабља, приповетке, Графички завод, Титоград 1963, 157). — Причало се о храбрим морнарима који су самопрегорно учествовали у *хватању кита* (Е. Кош, Сагире, СКЗ, Београд 1968, 17). — Кад је у *вијању* неке од својих загубљених ... укосница Катарина опет наишла (Б. Пекић, Ходочашће Арсенија Његована, Београд 1970, 12). — Још у *првом оном бомбардовању* [Агата је] задобила неприметне ... повреде (Исто, 66). — Као што се у *првом виђењу* после расанка женино лице узима међу дланове (Исто, 50).

Својство предлога у да показује унутрашњост, било у простору или у времену, показује се и у овим примерима. Радња управног глагола је паралелна са оквиром радње обележене предлошко-локативном синтагмом и ограничена је њом. Будући да се ради о временском паралелизму, наведене синтагме су семантичко-синтаксички синоними одговарајућим синтагмама са код + Г и при + Л (в. т. 34, 39). У свим овде наведеним примерима морао би се употребити и предлог при без осетне промене значења, док се и предлог код у оваквим случајевима, како се може закључити према примерима (в. т. 34), такође јавља у нацим књижевним текстовима. Даље, синтагме са предлогом у у

горњим реченицама по семантичком садржају једнаке су прилогу времена садашњег у свим оним случајевима (има их пет) у којима је субјекат вршилац радње главног глагола и њему паралелне радње која се казује временском локативном синтагмом. Не може се глаголски прилог наместо локативне синтагме јавити у другом, и у два последња примера зато што субјекат у њима није вршилац радње главног глагола и радње која се казује временском локативном синтагмом.

У реченици: Волови му ... у орању убили вратове, локативна синтагма се може протумачити на два начина. Ако је именица апстрактна и именује радњу, онда је синтагма временска. Међутим, ако именица значи „оно што је орато“, тј. ако је конкретна, опредмећена, онда синтагма има значење места. Поклапање значења је случајно. Контекстуални оквир, пак, диференцира значење — синтагму треба схватити као временску: Волови му ... приликом орања убили вратове, Волови му орући убили вратове.

4) Локативне временске синтагме с предлогом на уз глаголске именице на -ње

40. Предлог на у синтагми са локативним обликом глаголских и других апстрактних именица јавља се — у систему временских конструкција — као форма која је до извесне мере синонимна са конструкцијом код + Г, а такође, како је то показано у монографији о локативу,⁴⁶ и са другим локативним временским конструкцијама. У погледу заступљености ове синтаксичке везе, може се рећи: предлог на се јавља уз мали број лексичких јединица (тј. именских облика), а заменити га могу у неким случајевима при и у, а у неким само при.

41. Примери:

— Покрио се преко главе и тако на спавању умро (Б. Ботић, Под Грмечом, Београд 1938, 82). — Ту су се тастаменти писали и распореди чинили, ако завера на извршењу пропадне (Т. Миленковић, Дневник, Београд 1906, 118). —

Гамил, био је леп... и победник на свим рвањима (И. Андрић, Проклета авлија, Сабрана дела, Београд 1967, 62). — Осећање слоге... чинило му се, једино, добро што је, на том летовању нашао (М. Црњански, Роман о Лондону I, Београд 1971, 375). — Бира те слике, — слику једне плавуше на венчању (Исто, 220). — Још у дјетињству чинило му се да... сунчане опекотине на купању добију кудикамо лакше (В. Десница, Прољећа Ивана Галеба, СКЗ, Београд 1867, 107. — Зато је блистао као млада на вјенчању (М. Селимовић, Тврђава, Сарајево 1970, 217). — Душа је дјелић свеопште свемирске енергије, поклоњен нам, привремено уступљен, на рођењу (Исто, 294).

Синтагме у горњим реченицама јављају се као семантичко-синтаксичке опозиције синонимне вредности форми код + Г (в. т. 34), при + Л (в. т. 39) или се могу трансформисати у временску реченицу (нпр.: Ако ви останете док ја будем бесједио... и сл.), или, опет, замена може доћи у облику предлошког израза уз одговарајући падеж. Избор неке од ових могућности најчешће зависи од семантичког садржаја именског облика или од целе реченичне схеме. Наравно, способност предлога да даје стилску специфичност временском аспекту глаголске радње, и овде се као у осталом и код других предлога, јасно осећа. Тако нпр., у реченици: Зато је блистао као млада на вјенчању, локативна временска синтагма је толико уобичајена и толико употребљива у нашем језику да све друге долазе у други план и на друго место. Стога форма код + Г не би била равна овој, која је обичнија и блискија нашем језику.

5) Акузативне временске синтагме с предлогом уз и глаголским именицама на -ње

42. У неким случајевима истовременост са глаголском радњом показују акузативне синтагме са предлогом уз. Временска нијанса у њима није изразита јер се губи у значењу околности, начина и сл. Налази се, међутим, предлог уз гдекад и уз оне глаголске (апстрактне) именице уз које долази и предлог код. У

овом раду је већ указано на форму уз + А као могућност за супституцију с везом код + Г. Наводим три примера која сам нашла у прикупљеном материјалу:

— Ко зна шта се уз *честитање* може још речи (М. Селимовић, Тврђава, Сарајево 1971, 272). — Дјевојка уз *рашћење* мање има различитијех имена (Ст. Дучић, Живот и обичаји племена Куча, СЕЗБ, XLIII, Београд 1931, 114). — Уз *моје старење*... послови ће се одвијати као да их води сам Арсеније (Б. Пекић, Холочашће Арсенија Његована, Београд 1970, 181).

Да је реч о временском значењу у овим синтагмама, то се може и доказати — као и у претходним случајевима — узимањем предлошких израза за *време* / *у току* (место предлога уз) или трансформацијом акузативне синтагме у временску реченицу. И за ове синтагме треба истаћи да свака од њих чува своје стилске специфичности у језику уметничке литературе.

6) Предлог за уз генитив глаголских именица на -ње

43. Као семантичко-синтаксички паралелизми с везом код + Г у временском значењу, јављају се и синтагме за + Г одређених именица. Указивано је у науци на то да су конструкције типа за + Г као временске одредбе, у извесном смислу, књишке, архаичне и дијалекатске али је при том истицано и да се могу наћи у језику најновијих писаца. Оне су у говорном језику права реткост. У само две реченице у временским синтагмама јавља се падежни облик глаголске именице на -ње.

— За *кралевања* Максе другог, а *бановања* бискупа Ђуре Драшковића, низаху се око жупне цркве св. Марка ониске дашчаре (А. Шеноа, Златарево злато, Сабрана дјела XI, Загреб 1933, 7). — За *првог великог бомбардовања*... он се нашао са гомилом света (И. Андрић, Лица, Загреб 1960, 131).

За овакве конструкције је речено да су синонимне са синтаксичком категоријом предлошког израза у току + Г, и за

време + Г а исто тако и са зависним временским реченицама с везником док.⁴²

Временске синтагме с предлошким изразима за време, у току, приликом уз генитив гл. им. на -ње

44. Предлошки израз за време уз генитив глаголских именица јавља се у значењу одредбе за истовременост радње с појмом који се казује обликом генитива. Таквим синтагмама се истиче процесуалност, трајање напоредне радње. За разлику од предлога, овај (а и остали) предлошки израз се јавља само у једном значењу.⁴³

— *За вријеме пребацивања тежине тијела . . . прсте десне ноге еластично подићи* (С. Керец, Мачевање, Загреб 1951, 37). — *За вријеме тога гибања* може мислити и радити друге послове (Исто, 48). — *Нећеш да се одвајаш од становништва Лондона, за време бомбардовања* (М. Црњански, Роман о Лондону, Београд 1971, 122).

45. Предлошки израз у току, који није ништа друго него локативна синтагма с допуњским детерминативом у генитиву јавља се као семантичко-синтаксички синоним напред наведеним синтагмама с глаголском именицом у именичком делу синтагме и предлошким изразом за време. Такође су ове синтагме синонимне са синтаксичким категоријама другог праматичког нивоа — зависним временским реченицама и временским предлошко-падежним конструкцијама о којима је било речи. У случајевима кад значење именице и контекст то дозвољавају, предлошки израз у току може доћи као семантички синоним наместо предлога код (в. т. 34).

⁴² М. Стевановић, *Падежне синтагме с предлогом* за, НЈ н. с. XI, св. 7—10, Београд 1961, стр. 216—217.

⁴³ „Од везе са лексичким значењем потиче велика специјализованост предлошких израза: за разлику од правих предлога, они се већином јављају само у једном значењу, што им даје већу прецизност. Зато се предлошки изрази употребљавају да се експлицитније исказе неки однос.” (Љ. Поповић, *Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику*, НЈ, н.с., књ. XV, св. 3—4, Београд 1966, стр. 195—220).

46. Предлошки израз *приликом*, који није ништа друго (по пореклу мислимо) него инструментални облик именице, јавља се уз генитив неких апстрактних (глаголских) именица у функцији временске одређе. У таквим синтагмама често је присутно значење околности, временских околности. У синтагмама са глаголским именицама овај предлошки израз идентичан је са типично временским изразима *за време / у току*, а такође и са временским синтагмама с предлогом *код*:

— *Приликом сваког узимања* виолине у руке, постојала је дата могућност да до свирања уопће неће моћи да дође (В. Десница, *Пролећа Ивана Галеба*, СКЗ, Београд 1967, 166). — Били су прилично стешњени те су *приликом надметања* једва успели руке да дигну (Б. Пекић, *Ходочашше* Арсенија Његована, Београд 1970, 176). — *Приликом пребацивања* седишта, тијело се савија у појасу (С. Керец, *Мачевање*, Загреб 1951, 25).

Који ће се предлошки израз употребити уз глаголску именицу, није могуће тачно утврдити. Колико избор може да зависи од значења именице, од речничког оквира, он исто тако може да зависи и од онога што се њиме хтело рећи. Очит пример за то пружа употреба предлога *код* и *при*, који су на појединим подручјима различито распрострањени.

47. Временска реченица, као категорија посебног граматичког нивоа, семантички је синонимна опозиција временским предлошко-падежним синтагмама за иказивање напоредности. У таквим реченицама за иказивање временске напоредности јављају се везници *кад* или *док* којима се повезује радња зависне са радњом главне реченице. Тако на пример у реченици: *Кад год покушам да одредим врата . . . нешто друго ми дође у мисли* (М. Лалић, *Лелејока гора*, Београд 1962, 209), није тешко наместо временске реченице успоставити одговарајућу синонимну опозицију у облику предлошко-падежне синтагме. Навешћу примере са именицом од истог глагола у генитивној синтагми са предлогом *код*, а није нимало необичан ни предлог *при* у локативној синтагми. Трансформацијом би се добиле овакве реченице: *Код [сваког] покушаја да одредим врата . . . нешто друго*

ми дође у мисли. Сличан поступак замене може се применити и на следећу реченицу: *Док мој корак одјекује широм ... /нада мњом се усред модра мира/ у облаку првен месец купа* (Г. Крклец, *Сребрна цеста, песме*, Запреб 1921, 85), — у којој се временске синтагме *при одјекивању, приликом одјекивања* могу јавити као семантички синоними. У неких наших писаца овде би се могла јавити конструкција са предлогом код.

Два поменута примера су довољна да укажу на синонимност временске реченице с временским предлошко-падежним везама.

(наставиће се)

Милица Радовић-Тешић

ИЗ ТЕКСТИЛНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ

У дневној штампи, стручној литератури, уџбеницима, приручницима стандардима, разним правилницима и прописима често се сусрећу погрешно означени појмови и одвећ се често употребљавају страни изрази, а домаћи називи се потискују и полако прелазе у заборав, или се чак оглашавају погрешним. И ако се ту и тамо појави напис којим се окреће пажња на погрешне називе и стране изразе, преко њега се олако прелази, као да нема оправданих замерки.

Као писац више средњошколских и универзитетских уџбеника ја сам увек водио рачуна о правилном изражавању и употреби стручних термина. То сам спроводио и при бројним рецензијама. И увек сам настојао да се не само у школи већ и у струци уопште одржава чистота језика и што боље означавање техничких појмова. С таквим настојањем и овај пут узимам да о терминологији у текстилу изнесем своје мишљење и укажем шта ту није правилно, а шта је исправно, и технички и у духу нашег језика.

Ја се, као и раније, и у овом чланку придржавам следећих начела:

1. Све стране називе и изразе треба заменити домаћим, ако их има, а уколико их нема, неопходно је ипак стране изразе прилагодити нашем језику.
2. Све провинцијализме који нису познати и у другим нашим крајевима ваља заменити општим, правилним и познатим речима и изразима.

3. Ако за једну исту ствар има више назива, између њих треба изабрати онај који најбоље одговара нашем језику и техничком значењу одређеног појма и

4. Одбацити све називе и изразе који нису у духу нашега језика, па и ако се често и дуго употребљавају, и наћи одговарајуће народне називе.

Наш народни језик је веома богат, па би зато било врло корисно обилазити села, где можемо доћи до добрих назива и за означавање нових појмова. Ја сам 1949. год., пишући књижицу „Ткање” за Стручну библиотеку Савеза синдиката, управо тако поступио и мислим да сам добро урадио.

Да бих за сваки део разбоја тачно утврдио народни назив, отишао сам у једно село испод Рудника, на Ибарском путу, и замолио једну врло интелигентну ткаљу да седнемо за разбој и да ми ту покаже називе за сваки део разбоја, које сам унео на цртеж ручног разбоја. Од ње сам већи део народних назива појединих делова први пут сазнао тада. Ова књижица је изашла из штампе 1950. год.

Држећи се истакнутих начела, у овоме чланку желим начети проблем терминологијом текстила. Радовао бих се ако би он био довољно јак подстицај за стручњаке и ове и других прана наше индустрије и привреде, како бисмо заједнички многе ствари исправили, и тиме допринели чистоти и богаћењу језика.

При овоме раду поставило се питање у коме часопису треба објавити овај, као и све друге чланке из појединих области. Прва мисао је била да се сваки чланак објави у часопису дотичне струке. Међутим, при томе се није могло остати, јер је то мали оквир, који се односи само на ту прану, а треба га проучити и решавати на широкој основи. И сматрам да би било најбоље решење да часопис „Наш језик” прими на себе окупљање најбољих стручњака и познавалаца језика посебних струка, који би имали смисла за овај рад, воље и смелости да се прихвате овога посла.

У терминологији текстила, нарочито у Стандардима, Текстилном приручнику у издању Друштва инжењера и техничара

текстилаца Марибор, која је иначе врло стручно дело, Текстилном часопису и др. има много неправилних израза, и потребно именованих, па бих у овом чланку указао на неке такве случајеве и изнео своје мишљење.

1. Појам *вијугавост вунених влакана*, који је усвојен у нашим стандардима, није узет из народа, где је у општој употреби чешће *коврцавост*, а ређе *таласавост*.

2. *Чврстоћа влакана*, *тканина* итд. углавном је усвојена за све материјале. Међутим, термин *чврстоћа* је физички појам (чврст, течан, гасовит) и као такав не одговара, већ испитивањем треба утврдити силу која је потребна да влакно, тканину, траку и сл. прекине, а изражава се у p/mm^2 , па зато сматрамо да је правилан израз *јачина*.

Термин *прекидна сила*, који се понекад употребљава, не одговара, јер се при испитивању физичко-механичких особина не иде увек до прекида.

3. У Југ. стандардима вуна одраслих оваца назива се *маторина* а вуна првог стрица, тј. јагњећа вуна — *јарина*. *Маторина* је неодређен и ружан назив, а правилан је вуна. Уколико се жели нагласити да ли је од оваца или овнова, може се рећи *овчија* или *овнујска вуна*, али је то непотребно. *Јарина* је народни назив и исправан је.

4. Често се налази на појам: *јутано предиво* или *јутана* *тканина*. Боље је, међутим, *јутена* или *јутина* *прећа*, или *предиво*, јер се и стабљике и влакна од ње добивена зову *јута*.

5. Исто то важи и за *конопљано предиво*. Правилно је рећи *конопљено* или *конопљино предиво*, јер се не каже *лањано* ни *овилено* ни *вунано предиво* итд.

6. За влакно добивено из конопљине стабљике налази се на називе: најчешће *кудеља*, *конопља*, ређе *тежина* или *пртенина*. Термин *кудеља* ни у коме случају не одговара, јер се под *кудељом* подразумева *смогуљак* *пребенаних* *влакана* *вуне*, *конопље*, *јуте*, *памука* или *ма* *које* *врсте* *влакана*, *који* *се* *приврчти* *на* *ручну* *преслицу* *из* *које* *се* *помоћу* *три* *прста* *леве* *руке* *извлачи*

жица и вретеном у десној руци утреда. Постоји и изрека за лењу прељу: „сетила се преља кудеље уочи свете недеље”. *Тежина* се такође не може примити, а *пргенина* је врло редак провинцијализам, који се губи и врло ретко употребава. Према томе, једини назив остаје *конопља*, *конопљено влакно* или *конопљино влакно*.

7. Приликом трљења конопљине стабљике настају два производа: *трљено повесмо конопље* и *врло груба кучина*. Трљено повесмо садржи доста поздера. Да се поздер и кратка влакна уклоне, мора се свако повесмо требенати на вертикалној требенаљи. При томе се из повесма издвоје кратка влакна и поздер. Од повесма се добијају финија предива, а кучина се даље прерађује у труба предива на нарочитим машинама. Према томе, при преради повесма конопље не добијају се чешљана него *гребенана повесма* и *кратка, замршена кучина*. Из тога је јасно да се не може говорити о *чешљаном*, већ о *гребенаном влакну*.

8. За предузећа за прераду конопљине стабљике није правиан назив *куделаре*, него *конопљаре*, као и: ланаре, вунаре, свиларе итд.

9. Повесмо је *руковат* изгребених конопљиних влакана, а не *ручица*, како се каже у неким стручним књигама и стандардима.

10. *Вијана конопља* и *вијани лан* неправилни су термини за трљену конопљу и трљени лан, и зато је правилно *трљена конопља* и *трљени лан*. Трљење може бити: ручно, на механичким трлицама и на турбинама за трљење. Позната је изрека и песма: „Тра баба лан да јој прође дан”.

11. *Чешљана кудељна брадица* неправилан је назив, а правилно је *гребенано конопљено повесмо*.

12. *Ручно чешљање* није добро, него треба рећи *ручно гребенање*, јер се гребена на ручним гребенима.

13. Појмови *кардирање* и *карде* су страни изрази, а ми имамо своје: *гребенање* и *гребенаљке*.

14. У стандардима је усвојен једном назив: *прећа*, па многи рецензенти не признају термин *предиво*. Сматрам да је и једно

и друго исте важности, али мислим да је назив *предиво* прикладнији.

15. У неким уџбеницима, Текстилном приручнику и Стандардима постоји појам: *калемови са образима*. Такав назив за калемове за конач или предива није згодан. Бољи је — *калемови са ивицама*. Ивице служе за то да се паралелно намотан конач или предиво приликом манипулисања и одмотавања не осипа. Конач и предиво могу бити и намотани на *цевке* (копцове), које немају ивице, а предиво је намотано са *врховима* у облику *купе* или *унакрсним намотавањем*.

16. У Стандардима појам *тежина* замењен је *масом*. Појам *тежина* остаје и даље за обичну тежину, а *маса* треба да представља силу, која се изражава као динамички појам — силе и обележавања се са p/cm^2 . У стандардима се то често меша, па би мешање требало избећи.

17. *Целвалкно* је у Стандардима и у Текстилном приручнику усвојен појам без обзира на то кога је типа, али при томе треба увек додати и тип, да се зна којим се природним влакнима меша или које треба да замени.

18. Термин *конач* је у текстилној терминологији и Стандардима узет не само за конач већ и за *вишежично предиво*, које је полупроизвод за даљу прераду, било за ткање или плетење. *Предиво* као полупроизвод намењен за даљу прераду у тканине и плетенине може бити једножично или двојично или вишежично. *Вишежична предива* се добијају *блажим препредањем* двојичног или вишежичног предива и немају особине конача. *Конац* је јаче препреден од више жица памука, лана, конопље, свиле, вештачких влакана, намењен за непосредну употребу у облику калема, цевки, картона, малих канурица итд. Он је увек бељен или обојен, јак, тврдо упреден, апретован и утлачан. Према томе индустријски полупроизводи су *једножично* и *вишежично предиво*, а *конач* је крајњи производ припремљен за непосредну употребу.

19. Термин *кончање* може се употребити само као поступак за израду конача, а ни у коме случају за *препредање вишежичних предива*.

20. Да ли ће једно предиво имати мању или већу тврдоћу, зависи од степена упредености; према томе појам *тврдоћа* треба заменити са *упредност*. Индустријска једножична или вишежична предива су мањим препредањем упредена него конач, па је правилан само појам *упреденост*.

21. *Конопљена ужарија* добија се препредањем више струкова једножичног или вишежичног предива.

22. Погрешно је за *крупко* од конопље рећи *колотови*, као што је у Стандардима случај.

23. Уместо *густоћа* прикладнији је назив *густина*.

24. Уместо *физикална испитивања* правилније је *физичка испитивања*.

25. Термин *нит*, и у множини *нити*, који се често употребљава уместо: *жица*, није згодан, јер се лако замењује са називом *нити* помоћу којих се у разбоју прави зев кроз који се помоћу чунка пребације потка. Појмови *нит* и *нити* су и у самим Стандардима и Текстилном приручнику на појединим местима замењени изразом *жица*, па због тога треба уместо *нит* и *нити* свуда у текстилној терминологији употребљавати само *жица*.

26. *Ишчешак* је термин који се у Текстилном приручнику употребљава уместо одавно познатог *чим* или *штим* (у нар. песмама помиње се „товар чима ибришима”). То су праменови кратких влакана при гребању, који остају између гребена и после одвајања дугих влакана — власа, скидају се са гребена и могу се прести у врло груба предива, или служе за пуњење намештаја (нпр. душека). Према томе, ни сам појам није тачан, јер овде нема чешања нити *ишчешака*.

27. Новији појам: *раздељивачи пантљике* треба да замени познати и већ дуго употребљавани: *делитељ траке*, који је познатији и правилнији, па нема никаквих оправдања да се тај нови појам уводи.

28. Појмови *тргач* и *тргати* често се појављују и код нас. *Тргач* треба да значи *машину за рашчупавање крпа, предива, фурде* итд. да би се добила рашчупана влакна, која се могу прести у груба предива, било сама или уз додатак свежих вла-

кана. *Тргати* значи *кидати*, а у овом случају циљ је рашчупавање, а никако кидане, па су *машина за рашчупавање* и *рашчупавање* једино правилни називи.

29. *Кудравка* је измишљен нови појам за целулозну вуну која је специјалним поступком добила коврцавост сличну вуну. Пошто се овај назив први пут појавио у Стандардима, и видећемо да ми ће бити прихваћен, мени изгледа да није потпуно одређен ни згодан.

30. *Филц* је страна реч, а наш назив је *клобучина* или *клобучина*, те реч филц не треба употребљавати.

31. У Текстилном приручнику уведен је нови појам *ваљање*, али је код нас одавно у употреби *ваљање*, па сматрам да је то погрешно, кад већ имамо свој правилан и одавно познат израз и у целој нашој индустрији и стручној литератури примењен.

32. Стране појмове као на пример: *карбонизирање*, *апретирање*, *декатирање*, *ратинирање*, *хлорирање* итд. треба, ако не можемо наћи неки добар одговарајући појам, бар прилагодити нашем језику: *карбонизовање*, *апретовање*, *декатовање*, *ратиновање*, *хлоровање* или *хлорисање* итд.

33. *Чешање* је усвојен појам у Текстилном приручнику за чупавање површине тканине да се створи чупа или *афка*, која покрива основно ткање и поједине жице. При томе рашчупавању се на нарочитој машини крајеви појединих влакана извуку на површину и образују чупу, која се може усмерити на разне начине. Ни у ком случају се ова дорада тканине не може назвати *чешање*, већ једино: *рашчупавање површине тканине ради стварања чупе или афке*.

34. *Заглађивање* је усвојен појам у Приручнику за усмеравање чупе, јер у овом случају није тежња да се површина тканине заглади, већ да се сви крајеви рашчупаних влакана усмере у једном правцу, као на пример на лоден тканинама за израду кишних кабаница, да би се кишне капи сливале у правцу чупе и тако онемогућавале квашење саме тканине. Правилан је назив *усмеравање чупе*.

35. *Лист, листовке и чешаљ* су називи за једини, одавно познати и правилни појам *брдо*, које се у разбоју налази у брдилу, па се заједно покрећу напред и назад, да се пробачена пљотка прибије уз исткани део.

У шкљивој народној песми муж каже жени, која га прди:

Немој жено мене бити,
Помоћ' ћу ти уводити,
И у брадо и у нити

На квалитет уџбеника могу негативно утицати и рецензенти који нису довољно упућени у одговарајућу терминологију, па уколико писац прими погрешни термин, пренеће га на генерације ученика. У школи примљен термин ученик тако усвоји, задржава га као правилан и преноси на млађе генерације.

Навешћу једну такву рецензију не упуштајући се у ситније детаље.

Један рукопис написан по позиву Завода за издавање уџбеника СРС дат је на рецензију тројици рецензената и они су после прегледа дали повољно мишљење и предлог да се штампа. После 3—4 године уџбеник је распродан и писац је позват да га припреми за ново издање. С обзиром на нови програм, стари део рукописа је остао потпуно непромењен, али је допуњен специјалним новим партијама. За преглед су одређени исти рецензенти. Други и трећи дали су повољно мишљење са извесним малим допунама само за нове партије, а ниједном за старе партије. Први рецензент, који је при првој рецензији дао повољно мишљење, у садашњој другој рецензији тражи за старе партије, за које је раније дао повољно мишљење, следеће измене појединих појмова: уместо *рашчупавање* — *растресање*, уместо *коноља* — *кудеља*, уместо *предиво* — *прећа*, уместо *гребенање* — *кардирање*, уместо *гребенаљка* — *карде* и томе слично.

Захтев да се појам *рашчупавање* замени са *растресање* бесмислен је, јер су та два појма врло различита. Поред тога рецензент тврди да *рашчупавање* обухвата и појам *кидање*. При свим операцијама прераде текстилних влакана, па и при рашчу-

павању, мора се водити строго рачуна да не дође до кидања појединих влакана, јер се умањује вредност производа, па је овако тврђење неумесно.

Рецензент захтева да се у рукопис унесе следећа његова дефиниција за премотавање: *Премотавање основе има за циљ највише то да се слаба места из основе елиминишу.* Међутим премотавање предива и за потку и за основу има једини циљ да се предиво преведе у нов облик погодан за даљу прераду, а никако да се слаба места кидањем елиминишу. Те и сличне примедбе рецензента су апсурдне и не смеју се примити нити унети у уџбеник.

Није то случај само у терминологији текстила већ и у другим струкама, па би требало предузети неке мере, ради рашчишћавања тих проблема.

Инж. Миро А. Арсенијевић

СТАРОСЛОВЕНСКА ADIECTIVA POSSESSIVA НА *ьнѣ*

Нема их много ни у старословенским ни у црквенословенским споменицима. У првима налазимо ове примере: *materьнѣ* (mater-), *drugьнѣ* (drugъ), *bratьнѣ* (bratъ), *gospodьнѣ* (gospodъ), *vladьčьнѣ* (vladyka); а у другим ове: *synovьнѣ* (synovъ), *dъšterьнѣ* (dъšter-), *dědьнѣ* (dědъ), *zєtьнѣ* (zєtъ), *tьstьнѣ* (tьstъ), *otьнѣ* (*otъ), *možьнѣ* (možъ), *spšědьнѣ* (spšědъ), *žєnьнѣ* (žєna), *sestrьнѣ* (sestra).

Исп.: за прве примере: М. Brodowska-H o n o w s k a, Stowotwórstwo przymiotnika 166—167, а за друге: F. Miklo-s i c h, Stammbildungslehre 155.

Сви су ти придеви по значењу исти — сама adiectiva possessiva. А изведени су — једанпут од основа на *ѡ*, други пут од основа на *ѣ*, трећи пут од основа на *а*, а четврти — од основа на сугласник. То значи: по морфолошкој подлози, по својим основама — они су хетерогена група, а семазиолошки, по својој везаности искључиво за категорију лица — они су хомогена група. То је само овлашна констатација, али је њу потребно учинити, ради лакшега разумевања широке категорије придева на *ьнѣ* изведених од прилога. А наиме: велико је питање да ли су и врло мала вероватноћа да су суфикс *ьнѣ* — код присвојних придева, и суфикс *ьнѣ* — код осталих придева, по своме постанку и по својим суфиксалним компонентама идентични.

Циљ је овога чланка не само да објасни и један и други суфикс него и да покаже, ео ipso, да је посесивно *ьнѣ* постало на један начин, а структурално *ьнѣ* — на други.

Како је постало посесивно *ьнѣ*?

Проф. В а ј а н раставља га на овакве формантске чиниоце: његов први део *ьн* — то је стари завршетак акузатива једине основа

на *ĭ* и основа на сугласник; а његов други део — то је познати придевски посесивни суфикс *јъ*. Конкретно: некадашњим акузативима *gospodĭn*, *materĭn* додато је *јъ*; тако су добијени придеви *gospodъnъ*, *materъnъ*, а преко њих — перинтеграцијом — посесивни суфикс *ъnъ*, са хијатским *n* (*Grammaire Comparée* II, 1, 599).

Ово иначе учено тумачење могао је конструисати само лингвиста ко и се мало бавио суфиксима. А наиме: придеви се по правилу граде од основа именичких, а од именичких падежа — само по изузетку. На овај други начин правили су се — некада, давно — придеви једино од генитива и датива, што значи од падежа који су имали и посесивно значење, и увек помоћу некога структуралнога суфикса, никад — од падежа јединине буквално никад — помоћу суфикса с реалним значењем, какво је морао имати — и по Вајану — суфикс *јъ*.

Мислимо да код придева типа *bratъnъ* (= *bratovъ*) имамо посла с једним врло и успешно замућеним суфиксом, чији први део није — и не може бити — ни придевско структурално *ъnъ*, како се обично мисли, ни падежно именичко-*ĭn*, како Вајан претпоставља. Други део суфикса — то је потпуно тачно — може бити само посесивни суфикс *јъ*, али то *јъ* није из истих разлога и с истом функцијом дометано првome делу суфикса *ъnъ* код посесивних придева и првome делу суфикса *ъnъ* код осталих придева.

Ми претпостављамо, наиме, да је посесивно *ъnъ* постало код личних имена, граматичким преображајем првобитнога именичког *ъnъ*, коме је дометнут — као функционално појачање — посесивни придевски суфикс *јъ*.

Ево како тај процес конкретно изгледа.

а) Није никаква тајна да су у прасловенском језику — и у првим вековима историјскога развитка свих словенских језика — помоћу суфикса *ъnъ* прављена лична имена типа *Ротъnъ* < *Ротъ-slavъ*. Поуздан и познат доказ за то представљају словенска имена типа старопољско *Pęcien*, *Pęcna*, *Bracien*, *Bratna*, *Sulen*, *Suĭna*, *Milocien*, *Milotna*; старочешко *Buden*, *Raden*, *Raten*; српскохрватско (старо) *Čudъnъ* (< *Čudislavъ*), *Radnan* < *Radъnъ* + *an*, *Dimъnъ* (< *Dimi-trije*). Случајном — и скупом — омашком проф. Розвадовскога (МРКЈ IV 477) идентификован је суфикс *ъnъ* у тим име-

нима са суфиксом *ьнъ* код придева (пољско *godny, pątny*). А то није — то: прасловенска имена типа *Ротьнъ* — то су некадашњи хипокористици, изведени именичким деминутивним суфиксом *ьнъ* (< *inos*); и изведени — као што показују женска имена на *ьна* — не од скраћених имена типа *Ротъ*, него директно од сложених имена типа *Ротиславъ*; на крају, изведени од таквих имена на један мало необичан начин: путем употребе именичкога суфикса *ьнъ* истовремено с две функције — структуралном (прављење нове речи од крње основе) и реалном (прављење деминутива од такве основе).

Тај суфикс (*inos > ьнъ*) — деминутивни и именички — по тврђују, недвосмислено, и оба жива балтичка језика (што нико досад није запазио): литавски са својим деминутивним *inas, ina*, и летонски са својим деминутивним *ins, ina*. Испоредити — као доказ: западнолитавска имена типа *Vakšinas*, хипокористик од *Vakšys*; или литавска дијалекатска deminutiva типа: *arklīnas* (млад коњ) према *arklīs, paršinas* (младо прасе) према *pařšas, žq-sinas* (млада гуска) према *žqsīs*; или литавска књижевна deminutiva типа *merginā* (млада девојка) према *mergā* (O t r e b s k i, Gramatyka języka litewskiego II 187); и додати њима — опет као доказ — летонска дијалекатска deminutiva типа *ganins* (*gans*) = *Hirtchen, māšina* (*masa*) = *Schwesterchen* (E n d z e l i n, Lettische Grammatik 226—227).

Имена и хипокористика типа *Ротьнъ*, ген. *Ротьна* нестало је давно и давно у словенским језицима; а с њима и суфика *ьнъ* за лична имена мушкога рода. Питање је — јесу ли и колико очувани трагови некадашњег балтичко-словенског *inā* код личних имена женскога рода.

Мислимо да би непосредни и посредни континуанти прасловенских личних имена женскога рода на *ьна* < балтичко-словенскога *inā* — понављамо: именичкога и деминутивног — могла бити имена типа *Видна, Радна, Чудна* (Д а н и ч и ћ, Основе 189) у српско-хрватском језику. Данас, та су имена, мање више, регионалнога, покрајинског карактера. И по правилу — нису хипокористици, него обична имена. Сем тога, та се имена у нашем језику од поодавно праве — под импулсом секундарне интерпретације језичкога осећања — од хипокористика женскога рода на *а*. Исп.: *Јокна, Мјкна*,

Дѡкна (: Јѡка, Мѡка, Дѡка), с новом фонолошком констелацијом (са задњонепчаним *к* испред - *на* од -*ѡна*), и *Јѡна* < *Јан-на* : *Јѡна*, *Сѡѡна* < *Сѡан-на* : *Стѡна*.

Прасловенска женска имена на *ѡна* различито су тумачена. Како — ми то овде нећемо износити; не толико због тога што су њихова тумачења заснивана махом на застарелим лингвистичким погледима колико због тога што се ми ни с једним од њих не слажемо.

Ми овако резонујемо.

Старосрпска женска имена типа *Вудѡна*, *Џудѡна* (*Ma g e t i ć*, *Narodna imena i prezimena* 146) — под претпоставком да су она прасловенске творевине — могла су постати — теоријски, и на први поглед — на четири начина.

Прво, она би могла бити резултат некадашњег моционог преображаја мушких имена типа *Џудѡнѡ*, *Вудѡнѡ*. Та могућност њихова постанка отпада: хипокористицима мушкога рода, којим било, могло је бити додавано, и то касно, само експресивно *а*, а оно је чувало, по правилу, природни род основнога имена. Отуда, на пример, *masculina* типа српскохрватско *Ворѡна* (9. век) < *Ворѡнѡ* + *а* (< *Borislavъ*), *Мирѡна* (13. век) < *Мирѡнѡ* + *а* (< *Miroslavъ*), *Радѡѡна* < *Радѡѡнѡ* + *а*; или пољско *Ratna* < *Raѡнѡ* + *а* (< *Ratislavъ*), *Trzebna* < *Trѡѡнѡ* + *а* < *Trѡѡmystъ* (*T a s z y s k i*, *Najdawniejsze polska imiona osobowe* 55). Друго, она су могла бити направљена од скраћених мушких имена *Вудѡ* (< *Budislavъ*), *Џудѡ* (< *Џudislavъ*), помоћу суфикса *ѡна*. Ни та могућност њихова постанка не долази у обзир: претпоставка о томе да је *Вудѡна* (f) постало од *Вудѡ* — то је у исто време и претпоставка да је некадашње именичко *ѡна* имало моционо значење; а то значење тај суфикс нити је имао нити је могао имати — ни у прасловенском језику ни у првим епохама развитка словенских језика. Треће, она су могла постати прасловенским проширењем — деминутивним именичким суфиксом *ѡна* — хипокористика женскога рода типа *Мирѡ* (< *Miroslava*). Против таквога тумачења одлучно говори хронологија: претпоставка о томе да је *Вудѡна* постало од *Būdā у прасловенском језику — то је у исто време и претпоставка о великој старини хипокористика ове друге категорије. А то није нимало вероватно. Напро-

тив: може се слободно рећи да хипокористици типа *Budьna* — ако су прасловенски — представљају најстарију с у ф и к с а л н у категорију хипокористика од личних имена женскога рода у прасловенском језику; у сваком случају — кудикамо старију од стандардне словенске категорије типа *Mirdь*, која може бити само из најмлађе епохе развитка прасловенскога језика; што није само наше мишљење.

Остаје нам, после свега овога, само једна могућност да објаснимо постанак прасловенских хипокористика *Budьna*, *Čudьna*; а наиме — да претпоставимо да су они постали механичким скраћивањем сложених имена *Budislava*, *Čudislava* — што је сасвим на своме месту — путем употребе суфикса *ьna* с две истовремене функције — структуралном (грађење нове речи од крње основе) и реалном (грађење нове речи с деминутивним значењем); *mutatis mutandis* — као хипокористици типа *Ротьнъ* < *Ротиславъ*.

Овако протумачени — а тако се једино могу протумачити — хипокористици типа *Budьna* инструктивни су у три правца. Прво, они показују да мушка имена типа *Budь*, *Čudь*, са структуралним њ, представљају на старији, индоевропски слој словенских скраћених имена. Друго, они доказују да та и таква скраћена имена словенска — са њ у номинативу — нису била, поготову граматички узевши, никакви хипокористици, како то у последње време тврди — понављајући стара гледишта — пољски индоевропеиста проф. Ј. Курилович (BSLP 62, 7). И треће, они убедљиво потврђују нашу тезу о томе да су прасловенски хипокористици типа *Ротьнъ* грађени — не од скраћених имена типа *Роть*, него непосредно од сложених имена типа *Ротиславъ*, на горе изложени начин.

б) У постојање словенских хипокористика типа *Ротьнъ* — с некадашњим именичким деминутивним суфиксом *ьнъ* — не може се, дакле, сумњати. Остало нам је да покажемо — што простије и убедљивије — како је *ьнъ* код тих имена од именичкога постало придевски посесивни суфикс.

Мислимо да то није тежак посао. А наиме: има један колико незапажен толико и архаичан начин прављења придева од личних имена — или бар од скраћених личних имена — у прасловенском језику; а то је — путем употребе структуралнога деривационог

дијалекатска чешка женска презимена типа Černochna, Knochna, Vlažejna (T r á v n í č e k, Mluvnice spisovné češtiny 258), са секундарном фонолошком констелацијом у два прва примера (Černoch-na уместо Černoš-ьna); пољске примере типа księżna (= żona księcia) < *kъneg-ьna > kъnežьna, królewna (Königstochter) < kroljev-ьna; и руске примере типа княжна (principis filia) < *kъneg-ьna > kъnežьna, ѡѡѡвна (des Popen Tochter) > ropov-ьna. Исп.: M i k l o - s i c h, Vergleichende Grammatik II 153—154.

Даље.

Новоме посесивном њъ код придева типа рртъ-ьнъ (= Путов): Рртъ могло је бити дoметнуто — кад, то не знамо — ради функцио-налнога појачања и као израз суфиксалнога узуса дате епохе, посесивно јъ. Тако је добијен — од већ декомпониранога њъ — нов и сложени посесивни суфикс њъ, с првобитном употребом — искључиво код личних имена.

Непосредне остатке од тога сложенога — и досад нетачно тумаченога — суфикса њъ представљају — изгледа не многобројни — српскохрватски топоними типа Љубишња (планина) < Ljubiš- (лично име Ljubiš) + њna, Будишња (село) < Budiš- (лично име Budiš) + њna, Радушња (поток) < Raduš- (лично име Raduš) + њna. И најзад.

Из случајева типа ljubišьнъ (= Љубишев), budišьнъ (= Будишев) — то јест из категорије придева изведених од личних имена — суфикс њъ пренео се на лична appellativa, и ту се стегнуо и учурио у једно прилично непродуктивно и релативно младо језгро по̀сесивних придева типа bratьнъ. Без даљега: цео тај његов незапажени, досад, формантски екскурс није ни необичан ни случајан: он је логичан резултат некадашње суверене доминације суфикса оѡъ и јъ у категорији potina propria, из које је суфикс њъ током времена дефинитивно истиснут.

с) Категорија придева изведених од прилога — типа bližь-ниі < bliže — не представља никаквих тешкоћа. Прво, јасно је да она нема семазиолошки узевши никакве везе с категоријом possessiva на њъ. Друго, несумњиво је да су те две категорије и по постанку различите. Видели смо како је постало њъ код прве категорије. На сасвим други начин постало је њни код друге. На који?

Просто — аглутинацијом двају празних суфикса: додавањем структуралнога *јъ* староме структуралном и општесловенском придевском *ьгъ*. Кажемо — структуралнога *јъ*. Да, тако. Суфикс *јъ* почео је „своју каријеру“ с реалним посесивним значењем; а дотерао је у своме обрнутом развјетку — као и неки други словенски суфикси — до најбаналније граматичке, хипостасичке функције. Исп. примере типа *besčinaŭ* (< bez čina) = *inconditus*, *bezimaŭ* (< bez imā) = *demens* у старословенском и црквенословенском језику, у којима се помоћу њега праве придеви од синтаксичкога израза; додуше, придеви који нису ушли — не знамо зашто — у *Slovník jazyka staroslověnského* Чешке академије наука, и поред тога што их проф. Вајан, с пуним правом и нетачном интерпретацијом, наводи у својој старословенској граматици (*Manuel du Vieux Slave* 166).

Радосав Бошковић

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ТВОРБЕ РЕЧИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

(Свршетак)

Сложене речи

Сложене именице

83. Сложене именице могу бити, према саставу, двојаче:

1) оне за које је лако утврдити да су настале срастањем својих делова; 2) сложенице са спојним вокалом *о/е*. Обе ове врсте могу бити, према синтаксичком односу делова у сложеници: а) копулативне; б) одредбене (детерминативне); в) рекцијске.

84. Сложене именице за које је лако утврдити да су настале срастањем својих делова могу бити, као што је већ речено, према синтаксичком односу делова у њима: а) копулативне (*даниноћ и сл.*); б) одредбене (детерминативне), које, са своје стране, могу бити: α) састављене од придева и именице (*Београд, Видовдан, Вучийрн*); β) састављене од прилога и именице (*небраш невера, невоља, нељуди, несвѣси, ирадед*); γ) образоване по угледу на турске сложенице (*дуванкеса*); в) рекцијске, које, са своје стране, могу бити: α) императивне сложенице (*вадивѣк, глдибѣк, лдмгора, наздвилекѣр, љдмѣивѣк, расѣикућа*); β) састављене од предлога и именице и уобличене одговарајућим наставком (*најрсѣак, на-ручје, љдбѣђе, љондељак*).

85. Сложене именице са спојним вокалом *о/е* могу бити, као што је већ речено, према синтаксичком односу делова у њима: а) копулативне (*југоисѣок*); б) одредбене (детерминативне), које, са своје стране, могу бити: α) састављене од именице (у функцији

придева) и именице (*гукдѣлак*, *главдбоља* — с примарним значењем ‘оно од чега често боли глава, велике муке’); β) састављене од придева и именице (*голдмразица*, *рићдкоса*); в) рекцијске, које, са своје стране, могу бити састављене: α) од датива и глагола (*богдмил*); β) од акузатива и глагола (*ручкдноша*); γ) од инструментала и глагола (*вайрѣмѣи*, *вддойлѣв*); δ) од локатива и глагола (*йѣрлог*, *хлѣддолѣж*).

86. Не треба сматрати сложеницама именице изведене од сложених глагола, као што су: *дѣчек*, *зѣрез*, *нѣрод*, *нѣиѣис*, *йѣрказ*, — *йѣреза* и сл. Ове су именице обично без наставка, али ипак има их и с наставком (*дѣход* : *дѣходак*).

Сложени йридеви

87. Према саставу сложени придеви могу бити двојаки: 1) они за које је лако утврдити да су настали срastaњем својих делова; 2) сложенице са спојним вокалом *о/е*. Обе ове врсте могу бити, према синтаксичком односу делова у сложеници: а) копулативне; б) одредбене (детерминативне); в) рекцијске.

88. Сложени придеви за које је лако утврдити да су настали срastaњем својих делова могу бити, као што је већ речено, према синтаксичком односу делова у њима: а) копулативни (*сѣйѣрмѣли*); б) одредбени (детерминативни), који су саграђени од прилога и придева (*нѣглув*, *нѣкжуѣи*, *нѣвиѣен*, *дмален*); в) рекцијски, који, са своје стране, могу бити: α) састављени од акузатива и придева (од глагола) (*свѣзналѣи*); β) састављени од предлога и придева (*бѣзбожсан*, *бѣзѣман*, *йѣрекдѣрѣнски*, *сѣжсѣребна*).

89. Сложени придеви са спојним вокалом *о/е* могу бити, као што је већ речено, према синтаксичком односу делова у њима: а) копулативни (*глувднѣм*); б) одредбени (детерминативни), који, са своје стране, могу бити: α) састављени од именица (у функцији придева) и именице (*бабѣлик*, *злаѣйѣкос*, *свилѣкос*); β) састављени од придева и именице (*босдног*, *голдѣраѣи*, *йѣврѣдѣглав*); γ) састављени од придева и придева (*нашѣземскѣи*); δ) састављени од прилога и придева (пореклом од глагола) (*брѣдрек*, *самѣжсѣв*, *самѣхран*);

в) рекцијски, који, са своје стране могу бити: а) састављени од акузатива именице и придева (од глагола и уобличеног наставком) (*чудојивџран*); б) састављени од инструментала именице и придева (од глагола и уобличеног наставком) (*воддојлаван*).

Сложени глаголи

90. Сложени су они глаголи који су састављени од глагола и још какве речи. Две су категорије сложених глагола: У прву иду они глаголи који су сложени од именице и глагола (*дангубићи* — од *дан* и *губићи*), прилога и глагола (*злдојайићи* — од *зл* и *јайићи*) и сл. Њих није велики број. У другу групу иду они глаголи који су сложени од префикса (предметка) и глагола (*јайићи* — *зайијићи*). У савременом српскохрватском језику највећи је број оваквих сложених глагола.

91. Префикси, када се додају глаголима, на један начин утичу на несвршене а на други на свршене.

92. На несвршене могу утицати тројако:

1) обично им, у извесном правцу, мењају значење (*јћи* ‘кретати се корачајући или каквим превозним средством’: *јрећи* ‘идући преко чега преместити се на другу страну’);

2) мењају им вид, стварајући од несвршених свршене (*јћи* = несвршени глагол; *јрећи* = свршени глагол);

3) могу им мењати род, стварајући од непрелазних прелазне (*јћи* = непрелазни глагол; *јрећи* = прелазни глагол).

93. И у вези са свршеним глаголима треба рећи троје:

1) префикси им обично мењају значење (*рећи* ‘исказати речима’; *јрорећи* ‘унапред казати оно што ће се тек догодити’);

2) вид им не мењају (*рећи* = свршени глагол; *јрорећи* = свршени глагол);

3) ни род им не морају мењати (*рећи* = прелазни глагол; *јрорећи* = прелазни глагол; одн. *јдсићи* = непрелазни глагол; *ддојасићи* = непрелазни глагол).

94. Префикс (предметак) јесте, као што се види, предлошки део сложенога глагола који се додаје испред глагола и са њим

чини једну реч, сложени глагол. Глаголу се могу додати један, два или три префикса.

Када је реч о додавању једнога префикса, може се употребити ових шеснаест префикса: *до, за, из, на, над, о(б), од, њо, њод, њре, њри, њро, раз, с(а), у, уз*. Од ових се предметака у савременом српскохрватском књижевном језику не могу употребити као предлози уз речи са деklinацијом: *њре, њро* и *раз*. Остали могу. Готово свих ових шеснаест предметака имају месно значење. Зато се највише употребљавају уз глаголе кретања или налажења на извесном месту. Али, како у вези с тим глаголима развијају и друга значења, могу се употребити и уз друге глаголе, што значи да су ови префикси продуктивни.

Као други префикс од горе наведених не употребљавају се једино *до* и *над*.

Као трећи префикс употребљавају се једино: *из, над* и *њо*.

95. Разлог је постојању глагола са два префикса такође потреба за изменом вида и значења. То ће се најбоље видети на конкретном примеру. Од несвршеног глагола *бдсѝи* префиксацијом је добивен свршени *њробдсѝи*. Од њега се, сад, може извести учестали глагол *њробдаѝи*. Додавањем новoga префикса може се понова начинити свршени глагол (*исњробдаѝи*). Одавде се види да два префикса не чине сложени префикс; већ да се други префикс управља према значењу глагола с једним префиксом.

96. До истих промена значења и вида долази и код глагола с три префикса. Од изведеног двовидског (свршеног и несвршеног) глагола *крсѝиѝи* начињен је префиксом *њре* свршени глагол *њрекрсѝиѝи* ('ставити у облик, знак крста'). Изменом основе од овог је изведен учестали глагол *њрекрсѝиѝаѝи*. Додавањем префикса *из* настаје свршени глагол *исњрекрсѝиѝаѝи* ('прекрстити све предмете'). Додавањем префикса *њо* настаје глагол *њоисњрекрсѝиѝаѝи*, опет са донекле измењеним значењем ('испрекрштати све предмете један за другим').

97. У савременом српскохрватском језику одрични глаголи нису сложенице: одрична речца не чува своје одрично значење према глаголу па се зато пише засебно од њега. Мали је број глагола где је речца не саставни део сложеног глагола, имајући са њим сасвим

друго, ново значење; нпр. *нећсйаиѝи* ‘изгубити се, ишчезнути’. У оваквим се глаголима у ствари и не осећају саставни делови. Зато ови глаголи и нису продуктивни.

98. Најпре ће бити анализирани глаголи с једним префиксом. Дефиниције појединачних глагола дате су према постојећим речницима.

П р е ф и к с до. Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *дођахאיѝи* (‘доћи, стићи јашући до каквог места’), *дољийѝи* (‘наливајући напунити до врха’), *дођиераиѝи* (‘довести терајући до каквог места’). Ови глаголи, дакле, значе да је радња допрла до чега, додата чему. Другу групу сачињавају глаголи као *доградийѝи* (‘довршити грађење’), *дољлѝи* (‘довршити плетење’), *дослужийѝи* (‘одслужити до краја’), *дохрѝи* (‘довршити храђење’). Ови глаголи, дакле, значе довођење радње до краја.

99. **П р е ф и к с за.** Пет је основних значењских група ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *заградийѝи* (‘окружити оградом, оградити’), *замађи* (‘нестати иза чега’), *зађи* (‘отићи иза чега’). У овим се глаголима, дакле, чува основно значење предлога — префикса *за*. Другу групу сачињавају глаголи као: *зајѝи* (‘почети јечати’), *закукаиѝи* (‘почети кукати’). Ови глаголи, дакле, значе почетносвршену радњу. Трећу групу сачињавају глаголи као: *загреиѝи*, *загрисѝи*, *засеђи*, који значе ‘извршити мали део радње’. Четврту групу чине глаголи као: *зарадийѝи* (‘стећи радом’), *заслужийѝи* (‘стећи радом’), који, дакле, значе завршносвршену радњу. Пету групу сачињавају глаголи као: *забрздийѝи* и сл. који, у ствари, значе да радња не иде правим путем.

100. **П р е ф и к с из.** Шест је основних значењских група ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *искдйиѝи* (‘копањем извадити’), *исйасиѝи* (‘пасти из чега’), *исйрѝи* (‘избацити тресући’). Ови глаголи, дакле, значе: ‘из какве средине (или сл.) изнети (или сл.)’. Другу групу сачињавају глаголи као: *изгреиѝи* (‘уништити ватром’), *искварийѝи* (‘сасвим покварити’). Они значе: ‘довршити радњу до краја’. Трећу групу сачињавају глаголи као: *измдлийѝи* (‘постићи молбама’), *исйлакаиѝи* (‘постићи плакањем’). Они, дакле, имају резултативно значење. Четврту групу сачи-

њавају глаголи као: *избўдиџи* ('пробудити све једног за другим'), *изгинуџи* ('погинути сви редом'). Они, дакле, значе: 'извршити радњу на више објеката и то тако да је извршена и на последњем од њих' одн. 'извршење радње од више субјеката'. Пету групу сачињавају глаголи као: *излѣжаџи се* ('задовољити се лежањем'), *исидваџи се* ('одморити се спавајући до миле воље'). Они, дакле, значе: 'извршити радњу у обилној мери'. Шесту групу сачињавају глаголи као: *исїунџи* ('напуњити нешто празно'). Они значе свршену радњу, свршени вид.

101. П р е ф и к с *на*. Четири су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као *набдсти* ('натаћи на нешто шиљато'), *навуџи* ('вукући ставити што преко чега, натакнути на нешто'), *намдмџи* ('привући мамећи нечим'), *наїасџи* ('извршити напад на што'). Они, дакле, значе: 'ставити на нешто (у најширем смислу)'. Другу групу сачињавају глаголи као: *нагрисџи* ('откинути мало гризући'), *наїуџи* ('мало напрснути'), *начуџи* ('нешто мало чути о чему'). Они значе вршење радње у малој мери. Трећу групу сачињавају глаголи као: *надрбџи* ('изломити много ситних комадића чега'), *накуїдваџи* ('купити у великој количини'). Они, дакле, значе обилност радње. Четврту групу сачињавају глаголи као: *надшїриџи* ('учинити оштрим'), *начїнџи* ('направити, створити'). Они, дакле, значе потпуност радње.

102. П р е ф и к с *над*. Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *надвїриџи* ('завирити одозго'), *надвїџи се* ('нагнути се изнад чега'), *наднїџи се* ('уздићи се, нагнути се изнад чега'). Они, дакле, значе: 'у каквој радњи бити над ким или над чим'. Другу групу сачињавају глаголи као: *надјдчаџи* ('показати се јачи од другога, надвладати, победити'), *надскдчїџи* ('скочити даље од кога другог'). Они, дакле, значе: 'бити јачи, бољи и сл. од кога'.

103. П р е ф и к с *о(б)*. Пет је основних значењских група ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *обдсуџи* ('сипајући прекрити са свих страна'), *облїтеџи* ('летећи обићи'), *оглддаџи* ('глођући потпуно очистити месо с кости'). Они, дакле, значе да се глаголска радња простире око чега, са свих страна или пот-

пуно. Другу групу сачињавају глаголи као: *днбвчйи се* ('стекавши новаца постати имућан'). Они, дакле, значе: 'постати каквим'. Трећу групу сачињавају глаголи као: *обамрѣи* ('пасти у дубоку несвестицу, привидно умрети'). Они, дакле, значе непотпуно извршење глаголске радње. Четврту групу сачињавају глаголи као: *обрании* ('задати рану, ранити'), *ојамѣиши* ('учинити кога паметним, уразумити'). Они, дакле, значе: 'изазвати, створити код кога какву особину'. Пету групу сачињавају глаголи као *дчисйи* ('учинити чистим'), који, дакле, значе завршносвршену радњу.

104. П р е ф и к с *од*. Четири су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *одгрисйи* ('гризући откинути'), *дйѣрайи* ('терајући удаљити'), *дййасйи* ('спасти с чега'). Они, дакле, имају аблативно значење. Другу групу сачињавају глаголи као: *одзвэйи се* ('одговорити на поздрав, позив'), *одговдрийи* ('дати одговор'), *одјѣкнуйи* ('одговорити одјеком'). Они, дакле, значе: одвраћање, узвраћање радње. Трећу групу сачињавају глаголи као: *одвѣзайи* ('одрешити свезано'), *одмдйи* ('помажући учинити штету'), *одучйи* ('учинити да неко изгуби навику'). Ови глаголи значе радњу потпуно супротну радњи што је значи основни глагол. Четврту групу сачињавају глаголи као: *одјѣрайи* ('завршити какву игру'), *одслужйи* ('обавити службу'). Они значе завршносвршену радњу.

105. П р е ф и к с *йо*. Четири су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *йобѣцайи* ('бацити једно за другим и на све стране'), *йогасйи* ('угасити све редом'), *йоскѣкайи* ('скоцити један за другим (о свим субјектима)'). Они, дакле, обележавајући завршеност радње, имају у ствари дистрибутивно значење, при чему код непрелазних глагола радњу обавља неколико субјеката (*йоскѣкайи*), док се код прелазних радња обавља на више објеката (*йобѣцайи*, *йогасйи*). Другу групу сачињавају глаголи као: *йоиграйи* ('мало играти'), *йокуцайи* ('мало купати'), *йолѣжсйи* ('лежати неко време'), *йосйѣвайи* ('мало одспавати'). Ови глаголи, дакле, значе вршење радње у мањој мери. Трећу групу сачињавају глаголи као: *йоквѣрийи* ('учинити неисправним, лошим'), *йидйи* ('испити све до краја'), *йордбйи* ('од-

вести у ропство’). Они, дакле, значе извршеност радње. Четврту групу сачињавају глаголи као: *йодсүйи* (‘прекрити нечим сипкавим; прелити течношћу’). Они, дакле, значе радњу која се врши по каквој површини.

106. П р е ф и к с *йод*. Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као *йодвезаи* (‘везати одоздо’), *йодмазайи* (‘намазати са свих страна’), *йойкдйаи* (‘копањем начинити рупу испод или испред чега’). Они имају локално значење. Другу групу сачињавају глаголи као *йодмийи* (‘новцем или даровима, тј. митом, придобити некога за недопуштен рад’), *йойкзайи* (‘тајно доставити властима нечији кажњив рад’), *йодикраси* (‘тајно украсти од кога’). Они, дакле, значе недопуштену, тајну радњу.

107. П р е ф и к с *йре*. Шест је основних значењских група ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *йрегази* (‘газећи прећи на другу страну’), *йрейтвайи* (‘пливајући прећи на другу страну’), *йрескдчийи* (‘скочити преко чега’). Они, дакле, значе: ‘обавити радњу преко чега’. Другу групу сачињавају глаголи као: *йренизайи* (‘однизати с једног низа па нанизати на други’), *йрейдчийи* (‘точећи преместити из једног суда у други’). Они, дакле, значе: мењање места. Трећу групу сачињавају глаголи као: *йрекрдји* (‘скројити изнова друкчије’), *йредраи* (‘поново узорати’), *йрейдийи* (‘поново истопити’). Они, дакле, значе: ‘још једном поновити радњу’. Четврту групу сачињавају глаголи као: *йрейдийи* (‘сувише платити’), *йресийи* (‘стигавши некога, отићи даље’), *йреценйи* (‘одредити претерано високу цену, претерано високо оценити’). Они, дакле, значе: обављање радње у већој, у највећој мери према чему. Пету групу сачињавају глаголи као: *йрегриси* (‘пресећи гризући’), *йрелдми* (‘ломећи раставити на два дела или на више делова’), *йресећи* (‘секући раставити’). Они, дакле, значе: дељење на два дела или на више делова. Шесту групу сачињавају глаголи као: *йреварийи* (‘извршити превару над ким’), *йресудийи* (‘донети пресуду’), *йрецедайи* (‘престати цветати’). Они, дакле, значе завршносвршену радњу.

108. П р е ф и к с *йри*. Три су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *йрибийи* (‘причврстити клинцима’), *йримайи* (‘мичући приближити’), *йринийи* (‘при-

чврстити за нешто шијући’). Они, дакле, имају локално значење предлога. Другу групу сачињавају глаголи као: *йривкрийи* (‘привремено покрити, сакрити’), *йримириши се* (‘мало, привремено се умирити’), *йришворйиши* (‘непотпуно затворити’), *йричекайи* (‘чекати мало’). Они значе: ‘извршити радњу у малој, мањој мери’. Трећу групу сачињавају глаголи као: *йривредйиши* (‘стећи радом’), *йришийдмийи* (‘учинити питомим’). Они, дакле, значе свршеност и резултативност.

109. П р е ф и к с *йро*. Шест је основних значењских група ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *йрободйиши* (‘нечим шиљастим направити отвор, рупу на чему’), *йробушиши* (‘направити рупу, отвор на чему’), *йрогдрейи* (‘ватром начинити рупу’). Они, дакле, значе: ‘обавити какву радњу кроз нешто’. Другу групу сачињавају глаголи као: *йроживейи* (‘бити жив у току одређеног времена’), *йрдрзнуйи* (‘смрзнути се кроз’), *йрочийаиши* (‘завршити читање чега’). Они, дакле, значе: ‘потпуно извршити радњу основног глагола’. Трећу групу сачињавају глаголи као: *йрдожахайи* (‘јашући проћи мимо’), *йрдокасайи* (‘касајући проћи мимо’), *йрдоћи* (‘идући мимо минути’). Они, дакле, значе: ‘обавити кретање мимо чега’. Четврту групу сачињавају глаголи као: *йролујаиши* (‘мало излупати’), који значе: ‘обавити радњу у мањој мери’. Пету групу сачињавају глаголи као: *йрдогледайи* (‘добити вид’), *йроговдриши* (‘почети говорити’), *йроцилети* (‘почети цвилети’). Они, дакле, значе почетносвршену радњу. Шесту групу сачињавају глаголи као: *йробудйиши* (‘прекинути коме сан’), који значе завршносвршену радњу.

110. П р е ф и к с *раз*. Три су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *развенчайи* (‘раскинути брак’), *разлешейи се* [‘одлетети на све стране (о многим субјектима)’], *раселмийи* (‘иселити у разна места’). Они, дакле, значе: ‘поделити (јли сл.) на различне стране’. Другу групу сачињавају глаголи као: *разгдрейи се* (‘почети горети јаким пламеном’), *разиграйи се* (‘почети весело играти’). Они означавају жив почетак какве радње. Трећу групу сачињавају глаголи као: *разблешейи се* (‘постати болестан’), *разбудйиши* (‘пробудити све редом’), *раскрвдйиши* (‘расе-

кавши, учинити да потече крв'). Они, дакле, обележавају свршеност радње.

111. П р е ф и к с *с(a)*. Три су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *здружисти* ('удружити; спојити, саставити'), *сбрасти* ('покупити на једно место'), *скушти* ('покупити све редом'). Они, дакле, значе: 'окупити више јединки'. Другу групу сачињавају глаголи као: *сићи* ('идући спустити се ниже'), *сјдхати* ('скинути се с коња'), *слетиети* ('спустити се летећи'). Они, дакле, значе: 'спустити се с неког места ниже'. Трећу групу сачињавају глаголи као: *сазнати* ('схватити; дознати'), *саслушати* ('чути све до краја; испитати'), *сачувати* ('чувајући одржати у целини'). Они, дакле, значе завршносвршену радњу.

112. П р е ф и к с *у*. Три су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *удвасти* ('увлачити конац у иглу'), *унети* ('носећи метнути унутра'), *ући* ('ступити у нешто'). Они, дакле, означавају кретање радње правцем у унутрашњости чега. Другу групу сачињавају глаголи као: *уграбити* ('дохватити и силом однети'), *умаћи* ('кришом се извући, побећи'), *уштећи* ('побећи, умаћи'). Они, дакле, значе: 'однети, отићи изван, далеко'. Трећу групу сачињавају глаголи као: *уловити* ('ухватити, убити у лову'), *урадити* ('извршити какав посао'). Они, дакле, означавају свршену радњу.

113. П р е ф и к с *уз*. Четири су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *уздићи* ('дићи увис'), *узјахати* ('сести на коња'), *узлетиети* ('почети летети'). Они значе кретање навише. Другу групу сачињавају глаголи као: *узмаћи* ('одступити, отићи назад'), *уцијкнути* ('одступити, повући се; попустити'). Они значе кретање назад. Трећу групу сачињавају глаголи као: *уцимарати се* ('почети збуњено трчати тамо-амо'), *уцикати се* ('почети испуштати висок, оштар глас због страха или бола'). Они значе жив почетак радње. Четврту групу сачињавају глаголи као: *узљуштити се* ('почети се љутити'), *узмучити се* ('почети осећати муке'), *усколебати се* ('почети се колебати'). Они, дакле, значе почетносвршену радњу. Сем свега, помоћу овога префикса може се од сваког трајног гл. начинити перфективни през.

који се може употребити у служби егзактног футура: *Ако узрāдѣиш, имаћеш.*

114. И у анализи глагола са два префикса дефиниције појединачних глагола биће дате на основу постојећих речника.

Префикс за. Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *задсѣйати* ('остати иза кога или чега у кретању'). Они, дакле, значе: 'отићи (или сл.) иза чега', тј. они су с основним значењем предлога — префикса *за*. Другу групу сачињавају глаголи као *заусѣвѣити* ('учинити да ко или што стане, да не иде даље'). Они су, дакле, с нешто појачаним значењем глагола с једним префиксом.

115. **Префикс из.** Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *исѣребијати* ('јако истући'). Они, дакле, обележавају перфективност. Другу групу сачињавају глаголи као: *изумрѣити* ('умрети, нестати не оставивши потомства'). Они, дакле, значе потпуност радње.

116. **Префикс на.** Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *надовѣзати* ('довезати одозго') *наддлити* ('лијући одозго додати ономе што је већ наливено'), *наддметнути* ('дометнути, додати'). Они, дакле, значе: 'ставити (и сл.) на што', тј. они су с основним значењем предлога — префикса *на*. Другу групу сачињавају глаголи као: *назадѣвати* ['задети једно за другим (обично у већем броју)'], *наиреламати* ('преломити много'). Они, дакле, значе извршење радње у великом степену.

117. **Префикс о(б).** Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *обујмити* ('обухватити, загрлити'), *обухваити* ('ухватити унаоколо око чега, обгрлити'). Они, дакле, значе да се глаголска радња простира око чега, са свих страна или потпуно, тј. они су с основним значењем предлога — префикса *о = об*. Другу групу сачињавају глаголи као: *ојомѣнути* ('изрећи упозорење, опомену'). Они, дакле, имају до извесне мере промењено значење.

118. **Префикс од.** Глаголи с њим сложени обично су с основним (аблативним) значењем овога предлога — префикса:

одузѣи ('узети од кога'). *одусиѣи* ('оканити се, оставити се чега, напустити што започето, одрећи се какве намере и сл. '), *оидчѣи* ('започети').

119. П р е ф и к с *йо*. Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *йозавезиваи* ('завезати много, редом'), *йондѣицаи* ('натаћи све редом'), *йоудѣваи* ('удати све једну за другом'), *йоузимаи* ('узети све једно за другим'). Они, дакле, имају дистрибутивно значење, тј. они су с основним значењем овога предлога — префикса. Другу групу сачињавају глаголи као: *йонздѣраи* ('прилично издерати'), *йондкваси* ('мало на-квасити'), *йоддјуири* ('нешто, прилично се разданити'), *йоодмаћи* ('прилично одмаћи у ходу, раду'), *йофрииѣгнуи* ('мало при-тегнути'). Они, дакле, значе: 'мало или прилично извршити какву радњу'.

120. П р е ф и к с *йод*. Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *йодуириѣи* ('подметнути неки предмет као ослонац'), *йодухваиѣи* ('ухватити одоздо'). Они, дакле, имају локално значење, тј. они су с основним значењем овога предлога-префикса. Другу групу сачињавају глаголи као: *йодндѣи се* ('мало се опити'). Они, дакле, обележавају деминутивност.

121. П р е ф и к с *йре*. Глаголи с њим сложени обично значе: 'наново, друкчије или сл. учинити': *йреддмисѣи се* ('променити мишљење'), *йредбуи* ('променити обућу'), *йредѣиѣи* ('отети од другог нешто отето'), *йреидзнаи* ('поново познати'), *йреиродаи* ('поново продати већ купљену робу'), *йреудаи се* ('поново се удати').

122. П р е ф и к с *йри*. Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *йриддаи* ('још додати'), *йриддлази* ('долазити поступно, надолазити'). Они, дакле, имају основно, локално значење предлога (овде долази и *йриомѣи* 'унеколико помоћи'). Другу групу сачињавају глаголи као: *йриуиѣи* ('запитати, упитати, припитати'). Ови су глаголи као што се види, с избледелим значењем префикса *йри* и значењем преузетим од глагола којем је додат овај префикс.

123. П р е ф и к с *йро*. Глаголи с њим сложени обично имају ново значење: *йронáћи* ‘открити раније нешто непознато’.

124. П р е ф и к с *раз*. Три су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *разúдайти* (‘удати све редом’), *расйрòдайти* (‘продати све мало-помало многим’). Они, дакле, значе: ‘поделити и сл. на различне стране’. Другу групу сачињавају глаголи као: *расйомáмийти се* (‘јачко се помамити, разгоропадити се’), који значе жив почетак какве радње. Трећу групу сачињавају глаголи као: *расйòзнайти* (‘познати по каквим знацима разликујући од других’), који, дакле, значе завршносвршену радњу.

125. П р е ф и к с *с(а)*. Две су основне значењске групе ових глагола. Прву сачињавају глаголи као: *снаћи* (‘задесити, погодити кога, догодити се коме’), *сйòйáкнуйти се* (‘идући запети ногом за што и посрнути’). Они, дакле, имају — нова значења. Другу групу сачињавају глаголи као: *сйòмéнуйти* (‘рећи у говору, излагању што о коме или чему’), код којих се, дакле, осећа сасвим избледело значење што га уноси префикс.

126. П р е ф и к с *у*. Глаголи с њим сложени обично имају нова значења: *уйòзнайти се* (‘стећи познанство с ким’).

127. П р е ф и к с *уз*. Белић наводи глагол *усйрòйáдайти се*, који, према Вуковом *Рјечнику*, значи: ‘устрчати се тамо-амо, устумарати се’; овај глагол означава, дакле, жив почетак радње.

128. И у анализи глагола с три префикса дефиниције појединих глагола биће дате на основу постојећих речника.

П р е ф и к с *из*. У значење глагола који су сложени с њим овај префикс уноси значење појачавања потпуности глаголске радње: *исйоразболéвайти се* [‘редом се разболети (о већем броју субјеката)’].

129. П р е ф и к с *над*. Овај префикс појачава глаголску радњу „у смислу суперлативном (победе или надјачавања)“ (Белић): *наийришòвéдайти* (‘надмашити, победити у приповедању’).

130. П р е ф и к с *йо*. Глаголи с њим сложени значе, како каже Белић, дистрибутивно извршење радње, редом и потпуно: *йоизодгрíзайти* (‘одгрести мало-помало, одгрести све редом’), *йоизоднòсйити* (‘однети све редом, једно по једно’), *йоизòдсйáв.áйти*

(‘изоставити све редом, једно по једно’), *йоизразболéвати се* [‘редом се разболети (о већем броју субјеката)’], *йоисіревалівати* (‘превалити све једно по једно’), *йоисірефлїшати* (‘ставити унакрст, све једно за другим’), *йоисірелáмати* (‘преломити све, једно за другим’).

9. 9. 1972. год.,
Шабач

Берислав М. Николић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. Само неколицини листова дозвољено је било да пишу о референдуму. — Као необична овде, тала нам је у очи, или, боље да кажемо, необично нам је зазвучала именица *неколицина*, изведена од заменичког прилога *неколико* наставком *-ина*. И не по томе што би се очекивало да основни сугласник (задњонепчани глас *к*) буде промењен у *ч* као у: *јуначина*, *курјачина*, *зечина*, *облачина*, иако по фонетском закону, у свих изведених речи, испред наставка *и* осим у ове, наравно, и у још неколико њој сличних именица у којих је највероватније, како мисли Т. Маретић, неке врсте аналогijом, добивено *ц* место *ч*. Не ни стога што се она, као збирна именица, иако по облику женског, употребљава као одредба неодређеног броја јединки *м*. рода јер је то познато. А познато је, или бар треба да буде познато свима који је употребљавају, да се она не може узимати ни уз све именице *м*. рода, него само уз имена лица која су тога рода — како нам то говоре многе дефиниције значења ове именице, од којих је, свакако, најпростија и најјаснија она што је дата у Речнику српскохрватског језика Матице српске, по којој *неколицина* значи *неколико мушких особа*. Писац текста из којег је узета горе наведена реченица с именицом о којој говоримо не зна ни за једну од тих дефиниција. Али то не знају ни многи други писци, па опет ниједан од њих, као ни било ко други, уколико има сигурно језичко осећање, неће рећи *неколицина листова*, него ће осетити да је дато обавештење требало казати реченицом у облику: *Само неким (или само извесним) листовима или: Само једном броју листова дозвољено је било да пишу о референдуму.*

2. Данас много штошта изменило. — Тешко је и претпоставити да је ова донета дефектна реченица нађена у једном од најугледнијих наших дневних листова. И то некако изолована од контекста, између два овећа пасуса једног дописа. А писац дописа из којег је реченица узета није никакав странац него човек из наше средине. Не баш из ове најуже наше средине, већ из нешто удаљенијег краја, али из краја где је народни говор врло близак књижевном језику. Ми ово констатујемо зато што само они који се тек уче српскохрватском језику, а ни изблиза се нису саживели с карактером наше реченице, могу овако „испуштати“ из основне језичке јединице и делове без којих она не може бити. И није могуће знати услед чега је овде употребљен предикат повратног глагола у облику без онога дела који га чини повратним и даје му сасвим друго значење, без кога овај глагол управо и нема никаквог значења. А када глагол у предикату нема никаквог значења, он ништа ни о чему не говори, нити се уопште њиме ишта каже. Сваки се читалац коме је ово пало у очи сигурно запитао како је редакција листа могла пустити такву реченицу. И ми редакцији постављамо то питање. И ради тога ово бележимо. А верујемо да ће читаоци листа који траже смисао реченице, ако таквих има наравно, и овој дати једино могуће значење, које она има у облику: *Данас се много штошта изменило.*

3. *Сосновски се смешта у Берлин*, каже се у једном занимљивом роману недавно објављеном у неколико подлистака једног нашег илустрованог недељног часописа великих претензија. Нас занима пишчево осећање реакције глагола *сместити се* (смештати се је овде употребљено у функцији овршеног глагола). Допуна тога глагола у облику акузатива с предлогом у говори нам да писац његово значење осећа као кретање у правцу места у које он долази да би се у њему сместио. И није искључено да је код писца баш тако. Али сам глагол *сместити се* (односно *смешта се*), то никако не може значити, нити уопште ишта друго значи већ — *налазити смештај у дотичном месту, заузимати одређену позицију у њему.* Човек се смешта у *наслоњачи, у кревету, у кући, у пољу, на*

селу, у граду, већ где се нашао, па, дакако, и у граду Берлину, у који је он, допуштамо, пре тога дошао од некуда, али глагол *смештати се* то значење кретања не укључује у себе, и зато је требало рећи — *Сосновски се смешта у Берлину*.

4. *Не говоривши ништа својој кћери, стари фон Нацмер одлучио је да напише писмо своје драгом Холману.* — Није баш лако утврдити шта се наведеном реченицом хтело казати. И то је већ само собом довољно да писцу учинимо приговор зашто читаоца оставља да нагађа.

А ми нагађамо да је он мислио рећи како је фон Нацмер сам, и не тражећи сагласност своје кћери, Холману написао писмо, управо не само одлучио да то учини него је и учинио не обавештавајући своју кћер о томе. Али ипак не можемо знати да ли то значи да он својој кћери није говорио о томе док је написао писмо, на шта упућује стилизација ове реченице, или је ово учињено не говорећи јој о томе у времену писања писма. Ако је хтео рећи оно прво, било је потребно да уз одредбу предиката *написао је* (писмо) казану глаголским прилогом *говоривши*, употреби неки језички знак који би ограничио радњу овога другог глагола и да каже, нпр. — *написао је писмо не говоривши својој кћери ништа пре тога*, јер прилог *прошли*, по правилу значи извршену радњу, или бар вршену пре радње која се казује личним глаголским обликом. Узет од свршених глагола глаголски прилог то сам собом значи. И никаква одредба уз њега није потребна. А од несвршених глагола овај се облик и не може употребити ако уз њих не дође каква слична одредба, која ће опраничити трајање дотичне радње.

Уколико је пак писац мислио рећи да онај о коме је реч није говорио кћери у време док се одлучивао на писање писма, требало је да узме облик садашњег, а не прошлог, глаголског прилога, и да каже: *Не говорећи ништа својој кћери, стари фон Нацмер одлучио је да своје драгоме Холману напише писмо.*

5. *И уопште не знам како ја да га пронађем.* — У добром језику узимају се само оне речи, облици речи и изрази којима се јасно казује мисао и верно преноси обавештење. И колико је неопходна свака реч и сваки израз без којих би обавешта-

вање језиком било непотпуно, толико и употреба сваке сувишне речи иде на уштрб јасности информације. И зато све што је у језику сувишно треба избегавати — не ради економисања самог по себи, не ни ради уштеде хартије и времена, иако ни њих не треба улудо трошити, него зато што сувишни језички знаци наводе на погрешно схватање онога што је казано. А у сада наведеној реченици заменица *ја* је очевидно сувишна. Говорно лице се у њој вајка што не зна како да нађе онога на кога мисли. И да заменица *ја* у реченици није употребљена, она би за свакога била потпуно јасна. С употребом заменице смисао реченице је двојак. Ненаглашена та заменица се ту, и у сличним случајевима, још би и могла допустити. Али се оком (тј. читајући) не може утврдити да ли је заменица *ја* наглашена или ненаглашена. С ненаглашеном том заменицом, смисао реченице је као и без ње. И већ због самога тога употреба њена сугерира наглашеност и одговарајуће значење реченице: *Не знам како ја* (исто што — управо *ја*, а не било ко други) *да је пронађем*. А реченицом без заменице се тачно зна шта се њоме хтело рећи. И зато ју је требало и употребити — без заменице.

6. *Отац браће пита командира*. — Питао га је нешто о својим погинулим синовима, храбро палим у борби за слободу. Ми скрећемо пажњу на облик генитива *браће*, који писац овде новинар, односно новински дописник с добрим језичким осећањем не би употребио, иако није нејасно шта се њиме означава. Употреба овог облика у тој служби, уколико уз дотичну именицу не стоји нека одредаба, не само да је необична већ и не одговара природи нашег језика. У функцији знака за означавање припадања, коју овде имамо, теоријски би се пре употребио присвојни придев те именице него генитив од ње, мада очевидно ни *отац браћин* не би било много боље него *отац браће*. Али је дописнику новина стојао на располагању низ веза речи које потпуно одговарају природи језика. Он је могао узети било који од више облика атрибута уз именицу *браћа*, па целу синтагму дати у облику генитива и рећи: *отац ове храбре*

браће, или *отац браће бораца*, или *отац пале* или *поги-
нуле браће* или и *Заријин* и *Видаков* (тако су се ова браћа
звала) отац, или то казати и на који други начин, али не онако
како је казао.

X.

РЕГИСТАР

XIX књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Скраћенице: акуз. = акузатив; акц. = акценат; везн. = везник; вр. = врста; ген. = генитив; гл. = глагол, глаголски; деф. = дефиниција; енклит. = енклитика, енклитички; зам. = заменица; знач. = значење; INSTR. = инструментал; конгр. = конгруенција; конј. = конјугација; лекс. = лексема, лексички; лок. = локатив; нем. = немачки; одн. = однос; осн. = основа; пољ. = пољски; пор. = порекло; прав. = правопис; през. = презент, презентски; рекц. = рекција, рекцијски; рус. = руски; синт. = синтаксички; слов. = словачки; стсл. = старословенски; суф. = суфикс; твор. = творба, творбени; терм. = термин, термилошки; уп. = употреба; фонет. = фонетски.

А

-а, твор. и знач. 147
 -а (гањати, дизати и др.), твор. и знач. 153
 -а (главичати се, гребенати и др.), твор. и знач. 152
 -а (дебљати, јачати и др.), твор. и знач. 153
 -а (дивљати), твор. и знач. 152
 -а (равнати), твор. и знач. 152
 -а (рођака), твор. и знач. 144
 -а- : -ā-, одн. осн. 69
 -а / ā (водати, летети и др.), твор. и знач. 154
 -а- : -ē-, през. осн. 69
 (а) да, везн. синт. 157—164
 -а-: -й-, одн. осн. 69
 а у Драге нема, синт. 35
 (aa) + G ~ (bb) + I / асс. 29
 -ав, твор. и знач. 151
 -ав(богињав, бодљикав и др.), твор. и знач. 149
 -ав (брљав, јаукав и др.), твор. и знач. 150
 -ав (крњав, млакав и др.), твор. и знач. 150
 -ава, твор. и знач. 147
 -ава (грмљава, ломљава и др.), твор. и знач. 148
 -āд, твор. и знач. 147
 -āд (бурад, ждребад и др.), твор. и знач. 144
 -āj, твор. и знач. 147
 -āj (догађај, доживљај и др.), твор. и знач. 148
 -āк, твор. и знач. 147

-(а)к, твор. и знач. 147
 -(а)к (анђелак, голубак и др.), твор. и знач. 142
 -āк (бобовњак), твор. и знач. 145
 -ак (Бошњак), твор. и знач. 143
 -(а)к (држак), твор. и знач. 148
 -(а)к (напрстак, оплећак), твор. и знач. 144
 -āк (пршњак), твор. и знач. 146
 -ак (шљивак и др.), твор. и знач. 144
 -āк (-њāк) (вештак, годишњак и др.), твор. и знач. 145
 -āк (-њāк) (голубињак, јагодњак и др.) твор. и знач. 146
 акуз. без предлога адвербног значења, синт. 48
 акуз. без предлога временског значења : темпорални ген., синт. 48
 акуз. без предлога са значењем намене, синт. 47—48
 акуз. без предлога + управни гл. који казује однос субјекта према објекту, синт. 46
 акуз. без предлога + управни гл. који означава физичко дејство, синт. 46
 акуз. / лок. с предлозима на, у, о 38, 39
 акуз. објекатског значења + транзитиван гл. 44—48
 акуз. с предлозима временског значења, синт. 50
 акуз. с предлозима кроз и на 39, 40
 акуз. с предлозима са значењем начина, синт. 52

- ануз. с предлозима са значењем
циља, намене, синт. 51
акуз. с предлозима у месном значе-
њу, синт. 49
акуз. с предлозима у, на и за 40
акуз. с предлозима узрочног значе-
ња, синт. 51—52
-ал(а)ц, твор. и знач. 147
-ал(а)ц (прегалац), твор. и знач. 148
али има и нешто епско што се тим
драмским допуњује (не: које се
са тим драмским допуњује), синт.
138, 139
-аљка, твор. и знач. 148
-аљка (писаљка, штипаљка), твор.
и знач. 148
-ан, твор. и знач. 147, 151
-(а)н, твор. и знач. 151
-ан (блеђан, глађан и др.), твор.
и знач. 150
-ан (воштан, земљан и др.), твор.
и знач. 149
-ан (дивљан, драган), твор. и знач.
145
-(а)н (златан), твор. и знач. 149
-(а)н (пријатан), твор. и знач. 150
-ан (простран), твор. и знач. 150
-ан (срчан), твор. и знач. 149
-ан (сунчане пеге), твор. и знач. 149
-(а)н (хладан), твор. и знач. 149
-ан(а)ц, твор. и знач. 147
-ан(а)ц (Американац, Србијанац),
твор. и знач. 143
-анин, твор. и знач. 147
-анин (Мачванин), твор. и знач.
143
-анце, твор. и знач. 147
-анце (псетанце), твор. и знач. 142
ар, твор. и знач. 147
-ар, (бачвар, брашнар и др.), твор.
и знач. 143
-ар (видар, возар и др.), твор. и
знач. 146
ар — вратар, твор. и знач. 124
-ар : папучар, твор. и знач. 125
-ара, твор. и знач. 147
-ара (брашнара, вунара и др.), твор.
и знач. 144
arklinas: arklŷs, пор. 267
-аст (зарубаст, збабаст), твор. и
знач. 150
-аст (-јаст), твор. и знач. 151
-аст (-јаст) (будаласт, пепељаст),
твор. и знач. 149
-аст : каст/част, твор. и знач. 129
-ат, твор. и знач. 151
-ат (брадат), твор. и знач. 149
-ах(а)н, твор. и знач. 151
-ах(а)н (млаћахан), твор. и знач.
150
-ац, твор. и знач. 11
-(а)ц, твор. и знач. 147, 148
-(а)ц (белац, вранац), твор. и знач.
145
-ац : белац, кривац и др., твор.
и знач. 13, 145
-(а)ц (буковац, храстовац), твор. и
знач. 146
-(а)ц (Ваљевац, Земунац и др.),
твор. и знач. 143
-(а)ц (јабуковац), твор. и знач. 145
-(а)ц : (кобац, жабац), твор. и знач.
144
-(а)ц (косац, ловац и др.), твор. и
знач. 146
-ац, твор. и знач. 147, 148
-ац (берач, ковач и др.), твор. и
знач. 148
-ац (бријач, жарач и др.), твор. и
знач. 148
-ац : читач, знач. 14
-ача, твор. и знач. 147
-ача (белача, ивањача), твор. и
знач. 145
-ача (брезовача), твор. и знач. 146
-ача (дрљача, набијача и др.), твор.
и знач. 148
-ача (јабуковача, трешњовача),
твор. и знач. 145
-ач(а)к, твор. и знач. 151
-ач(а)к (великачак), твор. и знач.
150
-ач(а)к (лагачак), твор. и знач. 150
-аш, твор. и знач. 147
-аш (блесташ), твор. и знач. 148
-аш (богаташ), твор. и знач. 145
-аш (гајаш, кочијаш и др.), твор.
и знач. 143
-аш (орлаш), твор. и знач. 144
-ашце, твор. и знач. 147
-ашце (сунашце), твор. и знач. 142

Б

- ба, твор. и знач. 147
-ба(берба, борба и др.), твор. и знач.
148

-ба : борба, жалба, твор. и знач. 14
 -ба (-оба, -идба), твор. и знач. 17
 баба-Стана и сл., прав. 59
 Бања Лука > Бањалука, твор. 13
 Барионе (не: Бариону), акц. 67
 бацати очи на онај сто, синт. 42
 Бачка, твор. 12
 баштован, ул. и знач. 124
 бeжѝм, бoјѝм се, звѝждѝм, вр. гл. 70
 без да, везн. синт. 164
 без обзира на то што се збива у рату (не : без обзира што се збива у рату) 139, 140
 без фрижидера кад је најпотребнији (не : ... кад је најпотребније) 195, 196
 бездан, бездна, знач. 120
 bezumai (< bez uma) = demens, твор. 272
 bei (код), нем. 233
 белац, знач. 11, 13
 белац = бели коњ, твор. и знач. 17
 белети, знач. 16
 бeлeти (bēlēti) : белим, одн. осн. 70
 белити, твор. и знач. 16, 151
 бенетати, врста гл. 73
 бенетати — бенетам, през. 116
 бео, знач. 11
 бео, блед, жут и др., твор. и знач. 19
 Београд, твор. 11
 beščinaī (< bez čina) = inconditus 272
 бик = бак, видра, говедо и др., твор. и знач. 18
 бискати — биштем, бишти, биштући, през. осн. 87
 Битоља (не : Битола) и др., прав. 186
 благ, знач. 11—12
 блажити, знач. 12
 bližnii < bliže, твор. 271
 боји се зиме, синт. 43
 Бока которска, прав. 64
 Boscassia, Boscassiov и сл. прав. 63
 болује, знач. 10
 Вогъна < Вогъпъ + а (< Vori-slavъ), пор. 268
 бос, брз, вешт, глуп и др., твор. и знач. 19
 босанскохерцеговачки и босанско-херцеговачки, прав. 62

бости, пробости, пробадати, испробадати, твор. 276
 брада, глава, зуб и др., твор. и знач. 18
 брaтѝћѝ, твор. и пор. 271
 брдо (не : лист. листовке, чешаљ), терм. 263
 брег, знач. 11
 бреговит, знач. 11
 бреза, дрво, зоб и др., твор. и знач. 18
 Buden, Raden и сл. пор. 266
 Будишња (село) < Budiš (лично име Budišъ) + њна 271
 Budъ (< Budislavъ), Čudъ (< Čudislavъ) + њна, пор. 268
 Budъ, Čudъ, пор. 269
 Budъna пор. 269
 Budъna < *Būdā, пор. 268
 Budъna, Čudъna, пор. 268
 Budъna, Čudъna < Budislav, Čudislav + њна, пор. 269

В

в > вљ : јавити — јављати, твор. и знач. 154
 в, п, б, м, + ј = вљ, плъ, блъ, мљ (дозивати — дозивљем и др.) 74
 -ва (давати, девати и др.), твор. и знач. 153
 -ва / -ива, твор. и знач. 154
 вагам : важем, през. 116
 вагам, дозивам и др., 110
 вагати, врста гл. 72
 вагати — важем, през. осн. 109
 Vakšinas < Vakšъs, пор. 267
 вал, век, вече, вода и др., твор. и знач. 18
 ваљање (не : ваљкање), терм. 262
 Варјачић, твор. и знач. 125
 варјачића и варјачић, знач. 125
 vb + G // vb + од + G 36
 vb + за + Acc 41
 vb + из + G 37, 38
 vb + код + G 35
 vb + кроз + Acc 40
 vb + мимо + Acc 34
 vb + мимо + Acc//vb + мимо + G 33
 vb + на + Acc 40, 42

vb + на + Acc / L 39
 vb + насупрот + D 33
 vb + насупрот / супроћ / напоред
 + G 33
 vb + од + G, синт. 36
 vb + према + D / L : седе према
 капетану (прама капетана), синт.
 32
 vb + са + G 37
 vb + у + Acc / L 39
 вез, твор. и знач. 19
 везати, вежем, през. осн. 98
 везати — везивати, казати — ка-
 зивати, твор. и знач. 154
 велики град, велика кућа, велико
 село, конгр. 10
 Версајски мир, Букурешки мир и
 сл., прав. 64
 вид, твор. и знач. 19
 видети (viděti) : видјим, одн. осн.
 70
 види-ш / виде-ти, врста гл. 16
 вино, жећ, лек, сир и др., твор.
 и знач. 18
 власуљар : власуља, твор. и знач.
 126
 во — вол, прав. 64
 вози у Београд, синт. 41
 врати своје реуматичне очи на но-
 вине, уп. и знач. 132
 вратио бих се у Београд, синт. 41
 вртлар, уп. и знач. 124
 врео, зрео, твор. и знач. 19
 врућ, држећ, твор. и знач. 19
 вуч- > влач, твор. 16
 вуч-е > влач-и, твор. 16

Г

г > з : дигнем — дизати, твор. и
 знач. 154
 г + изнад 26
 г + испод 26
 г + испред 16
 ganins (gans) = Hirtchen, пор. 267
 ген. с гл. који означавају кретање,
 управљеност или окренутост,
 синт. 32
 ген. с предлозима из и с(а) 37, 38
 ген. с предлозима у, код 34—37
 гибам / гибљем, през. осн. 96, 98
 гибам, гњеветам и др., 110

гибати (гибам, гибљем), през. осн.
 115
 гибати (и с префиксима : на-, пре-,
 при-, раз-, са-, у-, уз-), врста
 гл. 72
 гибати (и с префиксима : на-, пре-,
 са-) 101
 гибати (и с префиксима : пре-, са-),
 гњеветати и др., през. осн. 113,
 114
 гибати — гибам, гибљем през. 117
 гибати, духати и др. 117
 гибати, зазивати и др., 96
 гине-ш / гину-ти, врста гл. 16
 глава, бео, дати, лекс. 13
 главурда = глава велика, твор.
 и знач. 17
 глаголи, деф. 10
 гл. на — ати 69—118
 гл. + прости предлог + I / Acc 28
 гл. + сложени предлог + G 28
 гл. са инф. завр. -ати, 72—74
 гл. с през. на -ам: заздати, зано-
 вијетати и др. 101
 гл. с през. на -ем : бенетати, де-
 кати и др. 101
 гл. чија је основа изведена од гла-
 голске основе 153—154
 гл. чија је основа изведена од име-
 ничке основе, твор. и знач. 151
 —153
 гл. чија је основа изведена од при-
 девске основе 152—153
 гњеватати, замахати, през. осн.
 106
 гњеветати, врста гл. 73
 godny, por. 267
 Гојно (Гојево) < Goj- (лично име
 Гојњ) + њо, 270
 гојњуи (неодр. вид : goinъ) < Go-
 јњъ (< Gojislavъ) 270
 gospodъinъ < gospodin + јъ пор. 266
 град је деловао успавано, уп. и
 знач. 132
 град-а, сел-а и др., твор. 15
 грађанин = градски човек, терм. и
 знач. 17
 гребенано влакно (не : чешљано
 влакно), терм. 259
 гребенано конопљено повесмо (не :
 чешљана кудељна брадица), терм.
 259
 гребенање и гребенање не : кар-
 дирање и карде), терм. 259

грми, знач. 10
гроб, твор. и знач. 19
Грубишно (= Грубишево) Поље
— grubišno < Grubiš (лично име
Grubiše) + њло 270
густина (не : густоћа) терм. 261

Д

д > ђ : ралити — раћати, твор.
и знач. 153
да, везн. синт. 156—164
-да, твор. и знач. 147
-да (правда, кривда), твор. и знач.
146
давати, твор. и знач. 151
дај ми свеску : дај ми комад хлеба
синт. 43
дајем му лопту, синт. 44
даје-ш / дава-ти, врста гл. 16
данас се много штошта изменило
(не : данас много штошта изме-
нило) 288
дангубити, злопатити, твор. 275
даниноћ, знач. 12
даса, знач. 124
дат. са гл. кретања, управљености
или окренутости 31
двојни акуз. синт. 47
девојка за удају, синт. 41
дѣкати, врста гл. 72
декоратер, твор. и знач. 126
делитељ траке (не : раздѣљивачи
пантљике), терм. 261
дети — девати, изути — изувати,
твор. и знач. 154
дечем, зазвекѣнем и др., 116
дјевојка, тјерати, цјепало, сједница
(не : ђевојка, ђерати, ђепало, ђед-
ница, фонет. 22
дно, коло, копље и др., твор. и
знач. 18
до- : а) дојахати и сл. б) догради-
дити и сл., твор. и знач. 277
добр-а, твор. 15
добро, знач. 12
додајем му лопту, синт. 44
дође бунару, синт. 41
дође крају, синт. 31
дође на ум, синт. 42
дођем < дојдем, пођем < појдем,
нађем < најдем, фонет. 21
дозивам и дозивљем, през. осн. 96

дозивати (и с префиксима : на-,
о-, од-, по-, опо-, пре-, при-,
про-, са-,) врста гл. 72
дозивати (и с префиксима : на-,
од-, по-, про-,) 101
дозивати — дозивам и дозивљем,
през. осн. 92, 112, 117
дозивати, дремати и др., през. осн
111
дозивље, през. осн. 104
дозидати — дозидам, през. осн.
109
доидем < доудем — дојдем,
дод'ем — дођем, фонет. 21
доимати се — доймам се, през.
осн. 78
доити — доути — до/ти — доти —
— доћи, фонет. 21
долазити нашој кући, синт. 31
досипати — досипа 109
досипати, доскитати се и др., 114
досипати, изњихати и др. 111
доскитати — доскитам (ћем) се,
през. осн. 114
доскитати се — доскићем се, до-
скитам се, през. осн. 91
допрео м. „допре“ 131
доћи < дојти, поћи < појти,
наћи < најти, фонет. 21
дохрамати — дохрамам, през. осн.
112
дошетам и дошећем, през. осн. 96
дошли цркви, синт. 31
дрем, твор. и знач. 19
дремати (и с префиксима : за-,
на-, о-, по-, поза-, при-, про-,
раз-), врста гл. 73
дремати — дремам, дремљем, през.
осн. 93
дремати, сипати, одн. осн. 71
дремати, сисати и сл. 92
дремать, -млю, дрэмлешь, рус. 71
дрѣмати, -мля, -мляши, стсл. 71
држа-ти : држи-м 69
држи-ш / држа-ти, врста гл. 16
дријемати (и с префиксом : за-) 101
дријемати — дријемам, дријемљем,
през. осн. 115
дријемати — дријемљем, през. осн.
98
друголигаш, твор. и знач. 126
друм за наше село, синт. 41
Дубровчанин (према Дубравка) и
сл. морф. 191

дувати — дувам 112
дувати, дувам (душем), през. осн. 79

дувати, душем, дувам, през. осн. 107

дуг, лак, мали и др., твор. и знач. 19

дѹхати (и с префиксима : за-, на-, о-, по-, про-, раз-, с-), врста гл. 74

духати — дувати 112
духати (дувати) — душем и духам, души и духај, душући и духајући (поред дувам), през. осн. 78

дѹхати, дѹшѣм, през. осн. 79

духати : духам (душем), през. осн. 79

духати — духам и душем 112
душем, задријемам и др., 114

Ђ

ђаче = ђак мали, терм. и знач. 17
Ђедовићи, Ђехотиња, Сеотиња и сл. фонет. 24

Е

-ѐ-, -ā-, през. осн. 70

-е- : вѣжѐ, вѣчѐ, гл. вр. 70

е/о : грести/гроб, довести / воз. плести/плот, твор. 19

-еж, твор. и знач. 147

-еж (грабеж, лавеж и др.), твор. и знач. 148

-еж (младеж, ситнеж), твор. и знач. 146

ен, твор. 15

-ен, твор. и знач. 151

-ен (ватрен, воден и др.), твор. и знач. 149

-ен (дрвен, стаклен), твор. и знач. 149

-ен (женидбени, жетвени) твор. и знач. 149

-ен (млађен), твор. и знач. 150

-енце, твор. и знач. 147

-енце (буренце, ждребенце), твор. и знач. 142

-ѐрда, твор. и знач. 147

-ерда (ручерда), твор. и знач. 143

ескорта, знач. 121

-ѐти, ѐти 70

-стина, твор. и знач. 147

-стина (књијестина, ножетина и др. твор. и знач. 143

-ешина, твор. и знач. 147

-ешина (ракијешина), твор. и знач. 143

-ещце, твор. и знач. 147

-ещце (детешце, јарешце), твор. и знач. 142

Ж

ж м. г : књијжити — књија, твор. и знач. 152

жађинас : жађис, пор. 267

жд м. зг : мождити — мозга, твор. и знач. 152

ждријело (ек.ждрело) и сл., прав. 55
-же- < -зје - 70

жело се на срп 40

жена, врста им. 10

жена, морф. 9

жена, ствар, број 10

жена, ствар, род 9

Житниј Поток, Рјитниј Долац, Гџина Гора, пор. 270

житњи (неодр. вид. житњъ) < ži-
тъњъ (< žitislavъ) 270

жица (не : нит и нити), терм. 261

жмијкати (и с префиксом из-).
врста гл. 72

жмикати, жмикам, жмичем, през.
осн. 117

З

за — : а) заградити и сл. б) заје-
чати и сл. в) загорети и сл. г)
зарадити д) забраздити и сл.,
твор. знач. 277

за- : а) заостати б) зауставити, твор.
знач. 283

за + ген. гл. им. на -ње, знач. и
уп. 252

за + инстр. гл. им., уп. и знач.
229

за + инстр. са просторним зна-
чењем 178

за + инстр. са циљним значењем,
179

за време / у току / приликом
+ ген., уп. и знач. 230

за време / у току, приликом +
ген. гл. им. на —ње, знач.

и уп. 253—255

за жутом рукавицом, синт. 29

за иконом, синт. 29
 за један стуб, синт. 29
 за, међу, над, под, пред + INSTR.
 у просторном значењу 178
 За садашње пореске основице и
 против садашње пореске основице
 (не : За и против садашње
 пореске основице) 66
 за собим, синт. 29
 Заблаће, Побрђе, Поморавље и сл.
 фонет. 24
 Завалила се у прашину па чепрка
 (не : Завалила се у прашини) 138
 загонџати (и с префиксима : од-,
 у-), врста гл. 73
 задријемати и др. 96
 задувати : задувам и задухати, за-
 духам и задушем, през. осн. 78
 задухати : задухам и задувати, за-
 дувам и задушем, през. осн. 78
 зазвекџати, врста гл. 73
 зазвекетати, -звекџем и -звекџам,
 зазвекџећи и зазвекџетај, през. осн.
 77
 зазвекџем, закрџем, засисам,
 през. 117
 зазивати — зазивам (вљем.) 75
 заимати (и с префиксима : на-,
 изна-, у-, уна-, обу-, преду-, по-,
 поза-, уза-), врста гл. 73
 заимати (и с префиксима : на-,
 поза-, уза-) 101
 заимати, -ам, -љем, през. осн. 78
 Закавказје, Полесје, фонет. 23
 Закарпатје, фонет. 23
 Закарпаће, (не : Закарпатје), фо-
 нет. 24
 заклепџати, врста гл. 73
 заклепетати, -епеџем, (-етам), през.
 осн. 117
 заклепетати, — клепеџем и -кле-
 петам, заклепећи и заклепетај,
 през. осн. 77
 заклокџати, врста гл. 73
 закрџати, врста гл. 73
 залупивши врата (м. вратима),
 уп. и знач. 132
 занекам и занечем 117
 занекати, врста гл. 72
 занијекати — занијечем, през. осн.
 109
 зановџати, врста гл. 73
 зановетам, запреџем и др., 110
 зањихам : зањишем, през. 116

зањихати : зањихам, зањишем
 (покр. занишем), през. осн. 93
 запрџети, врста гл. 73
 засипати — засути 113
 затапати, потапати (затапљем, по-
 тапљем) 102
 Затворим и очи и потонем у себе
 (не : у себи) 137—138
 заузимати (и с префиксима : об-,
 -од-, из-, по-, поза-, под-, поод-,
 пре-, пред-, раз-), врста гл. 73
 захитати — захиће (не : захита),
 през. осн. 90
 захрамати — захрамљем през. осн.
 78
 захркати — захрчем, през. осн. 78
 званица и узваник, знач. 123—124
 звекетати — звекџем, през. осн. 77
 зидам : зиџем, през. 116
 зидати (и с префиксима : на-, о-,
 од-, по-, опо-, пре-, при-, про-,
 са-), врста гл. 72
 зидати, -џм, през. осн. 112
 зидати, надимати и др., през. осн.
 105
 зна — од гл. знати 70
 знањ, знањши, знањтџ, стсл. 70
 зобати — зобљем (зобам), през.
 осн. 89
 зобати (-љем), през. осн. 88

И

-и, знач. 12
 и, твор. 15
 -и, твор. и знач. 154
 -и (белити, блажити и др.), твор.
 и знач. 152
 -и (довршити, љуштити), твор. и
 знач. 151
 -и (јагњити, телити), твор. и знач.
 152
 -и (калуђерити, побратимити и др.),
 твор. и знач. 151
 љ/е, твор. и знач. 154
 и/о : бити/бој, крити/кров, лити/
 /лој, твор. 19
 и + над 26
 и + под 26
 И није М. тај који је такво схва-
 тање рата усадио у војника (не :
 усадио у војнику) 136, 137

- И уопште не знам како да га пронађем (не : ... не знам како ја да га пронађем) 289—290
- ив, твор. и знач. 151
- ив (благочастив, даждив и др.), твор. и знач. 149
- ив (плашив), твор. и знач. 150
- ива (бивати, везивати и др.), твор. и знач. 153
- иво, твор. и знач. 147
- иво (гориво, градиво и др.), твор. и знач. 148
- идба, твор. и знач. 147
- идба (белидба, везидба и др.), твор. и знач. 148
- иде за наше село, синт. 42
- иде у Беч, синт. 41
- иде у наше село, синт. 41
- иди испред мене = са места преда мном 30
- иду за наше село, синт. 41
- йк, твор. и знач. 147
- йк (брезик), твор. и знач. 144
- йк (видик), твор. и знач. 148
- йк (дужник, јадник), твор. и знач. 145
- йк (молитвеник), твор. и знач. 146
- икаст, твор. и знач. 151
- икаст (плаветникаст), твор. и знач. 150
- ижимам : ижимљем, през. 116
- ижимати (од из-жимати) (и с префиксима на-, са-), врста гл. 73
- из болнице // са клинике 39
- из грдне гомиле жеравице, синт. 37
- из Земуна, синт. 37
- из- : а) ископати и сл. б) изгорети в) измолити г) исплакати д) избудити ђ) излежати е) испунити и сл., твор. и знач. 277—278
- из — : испоразбољевати се, твор. знач. 285
- из- : а) истрзбијати б) изумрети, твор. и знач. 283
- из потиљка, синт. 38
- иза + G : за + I / Acc 27
- иза цигаре, синт 28
- изажимати (изажети) — изажимам, изажимљем, през. осн. 76
- изазивати — изазивам (вљем), през. осн. 75
- изведене именице 142—148
- изведени придеви 149—151
- изведене речи 142—154
- изведене речи, деф. 11
- изведени глаголи 151—154
- извучем: извлачим, твор. 16
- Издавачко-књижарско предузеће „Свјетлост“ и сл. прав. 57
- изнад + ген., знач. 205—211
- изњихати — изњиха 109
- Изоблачили се и дошли цркви, синт. 32
- (и)ји, твор. и знач. 151
- (и)ји (човеч(и)ји), твор. и знач. 149
- има у Владимира, синт. 35
- има у Миће казначеја, синт. 35
- именице, деф. 9
- именице изведене од глаголске основе 146—147
- именице изведене од именичке основе 142—146
- именице изведене од придевске основе 144—146
- именице изведене од сложених глагола (дочек, и сл.) 274
- in, суф. 266
- ин, твор. и знач. 147, 151
- ин (бабин), твор. и знач. 149
- ин (Србин), твор. и знач. 143
- inā, суф. 267
- ина, твор. и знач. 147
- ина (болешчина, јуначина и др.), твор. и знач. 143
- ина (боровина, брезовина), твор. и знач. 145
- ина (брзина, величина и др.), твор. и знач. 146
- ина (бродарина, кућерина), твор. и знач. 144
- ина (грмљавина, имовина и др.), твор. и знач. 148
- ина (дедовина, очевина и др.), твор. и знач. 146
- ина (живина), твор. и знач. 146
- ина(јарчевина, овновина и др.), твор. и знач. 145
- ина (прасетина, телетина), твор. и знач. 144
- inas, ina, суф. 267
- inos > њл, суф. пор. 267
- ins, ina, суф. 267
- инскј, твор. и знач. 151
- ински (матерински, сестрински), твор. и знач. 149
- инстр. без предлога месног и временског значења, 174

инстр. без предлога узрочног значења, 173

инстр. без предлога + (о)женити се 171

инстр. без предлога са значењем начина 173

инстр. без предлога са значењем средства-170, 171

инстр. без предлога са значењем средстава и вршиоца радње 171, 172

инстр. без предлога у предикативној функцији 172, 173

инстр. + пред 26

инстр. с предлозима с узрочним значењем 179

-иња, твор. и знач. 147

-иња (голотивња, сиротиња), твор. и знач. 146

-иња (Гркиња), твор. и знач. 143

-иња (јунакиња), твор. и знач. 144

-ињи, твор. и знач. 151

-ињи (голубињи, детињи), твор. и знач. 149

искати — иштем, ишћем, през. осн. 86

искихам : искишем, през. 116

искихати — искихам, през. осн 109

исклѣпати, врста гл. 73

искупљен : купити, уграбљен : уграбити и др. фонет. 21

испод + ген., знач. 211—219

испод арњева, синт. 28

испод једне карте, синт. 27

испод јоргана, синт. 27

испод мишће, синт. 28

испод ногу, синт. 27

испред + ген., знач. 219—227

испред очију, синт. 27

испред прозора, синт. 28

испросипам : испросипљем, през. 116

испсијати, врста гл. 72

историјски, судијски и сл., прав. 64

исхранати — израче 109

-ит, твор. и знач. 151

-ит (гласит, каменит и др.), твор. и знач. 149

-ит (заклонит, оцедит и др.), твор. и знач. 150

-ић, твор. и знач. 17, 147

-ић (братић, гласић и др.), твор. и знач. 142

-ић : папучић, твор. и знач. 125

ићи, прећи твор. и знач. 275

-иц, твор. и знач. 147

-иц (коњиц), твор. и знач. 142

-ица, твор. и знач. 147

-ица (беговица, јадница), твор. и знач. 145

-ица (брадица, главица и др.), твор. и знач. 142

-ица (ведрица, ралица), твор. и знач. 144

-ица (игленица), твор. и знач. 146

-ица (издајица), твор. и знач. 148

-ица (учитељица), твор. и знач. 144

-ица (Жрватица), твор. и знач. 143

-ица (шљивовица), твор. и знач. 145

йцати се, врста гл. 74

-ич, твор. и знач. 147

-ич (бранич), твор. и знач. 148

-ич(а)к, твор. и знач. 147

-ич(а)к (камичак, пламичак), твор. и знач. 142

-ичаст, твор. и знач. 151

-ичаст (беличаст), твор. и знач. 150

-иш, твор. и знач. 147

-иш (немариш), твор. и знач. 148

-иша, твор. и знач. 147

-иша (хвалиша), твор. и знач. 148

-иште, твор. и знач. 147, 148

-иште (блатиште), твор. и знач. 143

-иште (ватриште, црквиште), твор. и знач. 144

-иште (зимовиште, игриште и др.), твор. и знач. 148

-иште (косиште), твор. и знач. 144

иштем/ишћем, звиждим/ звижђим фонет. 21

J

-ја (гошћа), твор. и знач. 144

ја сам се учио у мога оца, синт. 36

Јаблан, Рудоња, Вихор и сл., прав. 60

јабук(а)-аст, твор. и знач. 129, 130

јабучасто (воће), твор. и знач. 129

јабучаст, твор. и знач. 129, 130

јагодаст, твор. и знач. 129

јалакати, врста гл. 72

Јана < Јан-на : Јана, Стана < Стан-на : Стана, пор. 268

-јанин, твор. и знач. 147
 -јанин (Банајанин, Београђанин и др.), твор. и знач. 143
 јарам, знач. 120
 јарина (не : маторина), терм. 258
 јачина влакана, тканина итд. (не : чврстоћа), терм. 258
 је, енклит. облик акуз. личне зам., уп. 192—194
 -је, твор. и знач. 147
 -је (борје, босиље и др.), твор. и знач. 144
 -је- : вѣжѣм, вѣжѣш ..., одн. осн. 70
 -је (здравље), твор. и знач. 146
 једножично и вишежично предиво и конач, терм. 260
 јеси ишо кадгод њему, синт. 32
 Јѣкна, Мѣкна, Дѣкна (: Јѣка, Мѣка, Дѣка), пор. 267, 268
 још је, знач. 2
 још + синтагма + је, знач. 2
 јурист, правник, знач. 121
 јутена или јутина пређа, или предиво (не : јутано предиво), терм. 258
 јѣ, суф. 266, 271, 272

К

к, г, х, + ј > ч, ж, ш (хркати — хрчем и др.) 74
 к вама, синт. 31
 к Великој пијаци, синт. 31
 к прозору, синт. 31
 к > ц: макнем — мицати, твор. и знач. 153
 -ка, твор. и знач. 147
 к(а) + D, 31
 к(а) + D//Dѡ, синт. 32
 -ка (белка, јаловка), твор. и знач. 145
 -ка (Босанка, Ваљевка и др.), твор. и знач. 143
 -ка (воденичарка, говедарка), твор. и знач. 144
 -ка (кићенка), твор. и знач. 146
 -ка (ранка), твор. и знач. 145
 -ка (травка), твор. и знач. 142
 Када су сви језици могли дјеловати један на други (не : један на другога) 65—66
 казује-ш / казива-ти, врста гл. 16
 каишар, знач. 120
 калемови са ивицама (не : калемови са образима), терм. 260
 капати — капам, капљем, през. осн. 77
 карбонизовање, апретовање и сл. (не: карбонизовање, апретирање и сл.), терм. 262
 -каст, твор. и знач. 151
 -каст (црнкаст), твор. и знач. 150
 Кастро < castrum и Castriotti < cast-gare, знач. 122
 капати — капљем, през. осн. 77
 кѡдцати (и с префиксом за-), врста гл. 74
 квоцати, кихати, през. осн. 114
 кијати — кијам, през. осн. 79
 кијати, кијам, и кихати 107
 кијати — кихам и кишем, през. осн. 91
 -киња, твор. и знач. 147
 -киња (Рускиња, Српкиња), твор. и знач. 143
 кихати (и с префиксима: из-, про-), врста гл. 74
 кихати — кијати 112
 кихати : кишем, кихам, през. осн. 79, 91
 клеветати (и с префиксом о-), врста гл. 73
 клеветати — клевећем, през. осн. 109
 клеветати — клеветам, клепећем, през. осн. 77
 клеветати и клепећем, през. осн. 77
 клизајући и клижући 67—68
 клизати (се) — клизам (се) и клижем (се), през. осн. 80, 81
 клинац, знач. 124
 клипсати — клипшем, клипсам, през. осн. 90
 клубуцина или клубучевина (не: фили), терм. 262
 клупко (не : колотови), терм. 261
 кљује-ш / кљува-ти, врста гл. 16
 kněžna (principis filia) < *кѣнег-ѣна < кѣнежь-на, królovna (Königstochter) < kraljevъ-ѣна 271
 княжна (principis filia) < *кѣнег-ѣна > кѣнежьна, 271
 коврѣавост, таласавост вунених влакана (не: вијугавост), терм. 258
 код + ген. гл. им., уп. и знач. 228—255

код + ген. гл. им. на -ње, знач. и уп. 240—245
код + ген. // при + лок, знач. 234, 235, 236
код мене је све по старом, синт. 35
код мене, код нас, синт. 36
Која (: Коста), сеја (: сестра) и др., твор. и знач. 143
кола зашкрипаше кочницама = кочнице зашкрипаше, знач. 132
колебати(-ам), през. осн. 88
kolebati, -ам, слов. 89
kolebati, koleбаја, стсл. 89
колебати (се) — колебам (колебљем) се, през. осн. 89
kolebati // kolibati, bam // bu, — беџ, чеш. 89
колебањ, -лебљу, -леблешњ, рус. 89
kolebać, kolebam и koleblię, поль. 89
колебљушти се 89
кољвати: -ваљњ, -ваљши, стсл. 89
кољвати — кољбам (кољбљем), през. осн. 89
Комесар Кауцки лично ју је ухапсио, (не: Комесар Кауцки је ухапсио), и сл. 194
кон. уп. 232
конопља, конопљено влакно, конопљино влакно (не: кудеља, тежина, пртенива), терм. 258, 259
конопљаре (не: кудељаре), терм. 259
конопљена ужарија, терм. 261
конопљено или конопљино предиво (не: конопљано предиво), терм. 258
кончање, терм. 360
коњ, воља, фонет. 21
коњ зеленко : сивац, знач. 123
корен, деф. 15
кошан: косити, гажен: газити и др., фонет. 21
крв на нос, синт. 40
креативна динамика, знач. 127
креативност, твор. и знач. 127
Крлежина филозофија (не: Филозофија Крлеже) 181—182
кроз влажне очи, синт. 40
кроз, низ, уз; на, у, о, по; међу, над, под пред, за + акуз. синт. 49
крстити, прекрстити, прекрштати, испрекрштати, поиспрекрштати, твор. 276

królewna (Königstochter) < kroljev-
ња, 271
кружница и круг, терм. 184, 185
księżna = żona księcia (<*књег-ња)
> књегња, 271
кудравка, терм. 262
купати-купам, купљем, през. осн. 76
купати се, — купам (пљем) се, през. осн. 76
купати се — купљу се 103
купље се 76
купује-ш / купова-ти, врста гл. 16
кут: кутом, шут: шутем, уп и знач. 131

Л

лађар и бродар: морнар, знач. 120
-ла(а)ц, твор. и знач. 147, 148
-л(а)ц (давалац, крчилац и др.), твор. и знач. 146
-лац: читалац, знач. 14
легати (лијегати) — лежем, лежи, лежући, през. осн. 86
летајући (лећући) 95
летам (лећем) 95
лétати (и с префиксом с-), врста гл. 73
летати — лећем, летам, през. осн. 78
лећи — лежим, легнем, през. осн. 85
лимнологија, знач. 127
-лица, твор. и знач. 147, 148
-лица (бајалица), твор. и знач. 148
-лица (гладиллица, махалица), твор. и знач. 148
-ло, твор. и знач. 147, 148
-ло (бајало, гатало и др.), твор. и знач. 146
-ло (белило, гладило и др.), твор. и знач. 148
-ло (белило, јашило и др.), твор. и знач. 148
-ло (беснило, лудило и др.), твор. и знач. 148
лупим о кревет, синт. 38

Љ

-ља, твор. и знач. 147, 148
-ља (белиља, везиља и др.), твор. и знач. 146

-љев, твор. и знач. 151
 -љев (Јаковљев), твор. и знач. 149
 љето, његовати и др. 22
 -љив, твор. и знач. 151
 -љив (бодљив, гадљив и др.), твор. и знач. 150
 -љив (брижљив, димљив, и др.), твор. и знач. 149
 Љубишња (планина) < Ljubiš — (лично име Ljubiš) + ња, 271
 ljubišњъ (= Љубишев), будишњъ (= Будишев), твор. пор. 271

М

маати, -шем 102
 маати, машем, махати 106
 мала, стара — добра — млада — благо — зелен — даљ, дуж, твор. 19
 māšina (masa) = Schwesterchen, пор. 267
 маскер: маске — маскирање, твор. и знач. 126
 мати пође ковачу, синт. 32
 матроз, лађар, морнар, бродар, знач. 120
 мах, твор. и знач. 19
 махајући (машући) 95
 махати (и с префиксима: за-, у-), врста гл. 74
 махати, махѐм и махѐм, конј. 72
 маши и махај, конј. 72
 машина за рапчупавање (не: тргач), терм. 261, 262
 машљћи и махајљћи, конј. 72
 мени је, као учеснику НО рата, признат стаж у двоструком трајању (не: као учесник НО рата, признато ми је у двоструком трајању стаж) 196, 197
 mergina : mergà, пор. 267
 међу путницима, синт. 29
 међу саму Швабурију, синт. 29
 ми потрчасмо њој, синт. 32
 мигну на Јанка, синт. 42
 Мидхат, прав. 63
 Mirā, пор. 269
 Mirā (Miroslava) + ња, пор. 268
 мирно, твор. 12
 Мигња < Мигњъ) + а (<Miroslavъ), пор. 268
 мицати се — мичем се 73
 млада, твор. 12

мљаскати, врста гл. 72
 модни креатори, знач. 127
 ... моме већ потпуно утученом мужу прилази просед човек ... и саопштава му да је све у сигурним рукама (не: моме и онако утученом мужу ...) 200, 201
 моћи, синт. 160
 моћи, бости, красти и др., твор. 20
 Мушкарци своју чежњу утапају у песму, бекријање и сл. (не: у песми, бекријању) 137

Н

н > њ : гонити — гањати, твор. и знач. 154
 на + Асс: вејале смо на ветрењачу 40
 на + Асс / L 38
 на + лок. гл. им., уп. и знач. 229
 на + Асс / L // у + Асс / L // о + Асс / L 38
 на + лок. гл. им. на -ње, знач. и уп. 250—251
 на- : а) набости б) нагрести, в) надробити г) наошприти, твор. знач. 278
 на- : а) надовезати б) назадевати, твор. и знач. 283
 на врата, синт. 40
 на гомилу, синт. 38
 на дуеле, синт. 39
 на дуелу, синт. 39
 на игри или на раду, синт. 38, 39
 на клинику, синт. 39
 на кревет, синт. 39
 на кревету, синт. 39
 на рецепцији (м. „у рецепцији“), уп. и знач. 132
 на свом послу, синт. 38
 на Стевана Аничина, синт. 42
 надимати се, отимати (и с префиксом пре-), врста гл. 73
 надувати — надувам, и надухати 107
 над- : а) надвирити и сл. б) надјачати и сл., твор. и знач. 278
 над- : натприповедати, твор. знач. 285
 над + инстр. и акуз., знач. 205—211
 над + инстр. у значењу даљег објекта 179

нажимати — нажимљем, през. осн. 109

називати — називљем (на-зивам), през. осн. 98

наимати, -ам, -љем, през. осн. 78

накупати се (и с префиксом про-),

врста гл. 73

нањихам се: нањишем се, през. 116

напоред њега, синт. 33

напрстак, твор. 13

народ иде цркви, синт. 32

насилник, силедија, знач. 127

насипати — насипам, насипљем

(насипујем), през. осн. 95

наспрам даме, синт. 33

наставак за творбу основе, деф. 15

наставак за творбу речи, деф. 16

наставци 150—151

насупрот, упркос (успркос), према, пут 32

наусррет /усусрет, надамак 33

-нат, твор. и знач. 151

-нат (пернат, чворнат), твор. и знач. 149

нахукати, врста гл. 72

начинске реченице с везником (а) да 155—164

нашетап се: нашећем се, през. 116

не + гл., твор. 276

Не говорећи ништа својој кћери, стари фон Нацмер одлучио је да

своме драгоме Холману напише писмо (не: не говоривши ништа ...)

289

не-, полу-, само, против-, и сл., прав. 64

неправе речи, деф. 13

непроменљиви системи 42

нестати, твор. 277

ни не жели, уп. и знач. 130

ни не сађамо, уп. и знач. 130

није долазила мени, синт. 32

-ница, твор. и знач. 147

-ница (књижарница, месарница)

твор. и знач. 144

носи-ш / носи-ти, врста гл. 16

-ну, твор. и знач. 154

-ну/нѐ (зовнути, кључнути и др.), твор. и знач. 154

Њ

њ-ш : н-ш 93

-ња, твор. и знач. 147

-ња (градња, купња и др.), твор. и знач. 147

-њак, твор. и знач. 147

-њак (рибњак), твор. и знач. 144

-ње, твор. и знач. 147

-ње (орање), твор. и знач. 147

Његова смрт објављена је у европској штампи (не: Његова смрт објавила је европска штампа), 197, 198

њијати (се) — њихати (се) 112

њихати (и с префиксима: за-, изна-, од-, по-, у-), врста гл. 74

њихати (се): нихати (се) 93

О

о + Асс/α 38

о акуз. без предлога 43—52

о акуз. с предлозима, синт. 49—52

о енклитици 1—6

о зиду, синт. 38

о калдрум, синт. 38

о инструменталним синтагмама с предлозима 174—179

о инструменталу без предлога 170—174

о њега, синт. 38

о(б)-: а)обасути и сл. б) оновчити в) обамрети г) обранити д) очистити, твор. знач. 278, 279

о(б)-: а) обујмити б) опоменути, твор. и знач. 283

-оба, твор. и знач. 147

-оба (грдоба, ругоба), твор. и знач. 146

обасипати — обасипам, през. осн. 95

обећање, твор. и знач. 147

објекатски акуз. просторног или временског значења, синт. 47

облетати — облећем, през. осн. 94

облетати — облећући и облетајући 94

обузимати — обузети 113

Обучен је био у златом и дијамантима посуто одело преко којег је итд. (не: Обучен је био у одело посуто златом и дијамантима, преко којег је носио црвену кабиницу са златним дугмадима из којег је вирило скупоцено оружје) 198—200

- ов/-ев, твор. и знач. 151
 -ов/ев (ђаков, очев, вратарев = вратарев), твор. и знач. 149
 -ов (буков, јаворов и др.), твор. и знач. 149
 -ова, твор. и знач. 154
 -ова (бановати, краљевати и др.), твор. и знач. 152
 -ова (куповати), твор. и знач. 153
 -ова (летовати, путовати), твор. и знач. 152
 -ова (миловати, мудровати и др.), твор. и знач. 153
 -ова (трговати), твор. и знач. 151
 -ов(а)н, твор. и знач. 151
 -ов(а)н (дремован), твор. и знач. 150
 -овит, знач. 11
 -овит/-евит, твор. и знач. 151
 -овит/евит (баровит, брдовит и др.), твор. и знач. 149
 -овљѝ/-евљѝ, твор. и знач. 151
 -овљѝ/-евљѝ (синовљѝ, мужевљѝ), твор. и знач. 149
 -овскѝ, твор. и знач. 151
 овски (кумовски), твор. и знач. 149
 од каквог познатог лекара, синт. 36
 од мене тражио, синт. 36
 од-: а) одгрести б) одазвати се в) одвезати г) одиграти, твор. и знач. 279
 од-: одузети и сл., твор. и знач. 283—284
 одведе мисли на пут синт. 42
 оде у Београд, синт. 41
 одзивати — одзивам, одзивљем, през. осн. 112
 одњихам : одњишем, през. 116
 одроњавање : одрон, знач. 128
 оду кризи, синт. 32
 одузмати (и с префиксом пре-) 101
 одшетам и одшећем, през. осн. 114
 ожимати — ожимљем : ожимљѝ; ожимљући, през. осн. 78
 озивати се — озивај се 109
 озидати — озидам, през. осн. 109
 Окренуо сам се и заиста потонуо у њу (не : у њој) 138
 окренуо се њој, синт. 31
 окупати, -ам, -пљем, през. осн. 76
 он иде Дрини, синт. 32
 она га је гледала задовољна : она га је гледала задовољно, уп. и знач. 131
 -оница, твор. и знач. 147, 148
 -оница (читаоница), твор. и знач. 148
 -оња, твор. и знач. 147
 оња (белоња, сивоња), твор. и знач. 145
 -оња (зскоња, медоња), твор. и знач. 144
 -оња (млакоња), твор. и знач. 146
 -оња (носоња), твор. и знач. 143
 опахати, врста гл. 74
 опахати — опашем 112
 опозивати — опозивљем, през. осн. 112
 опухам : опушем, през. 116
 опухати — опухам, (опушем), през. осн. 107, 108
 опушак : пикавац : чик, уп. и знач. 133
 орати, орѝ, -иши, стсл. 71
 орем: орати, одн. осн. 71
 оре-ш/ора-ти, врста гл. 15
 осје, кози, фонет. 23
 основа, деф. 15
 -ост, твор. и знач. 147
 -ост (верност, лудост и др.), твор. и знач. 146
 Оставих и трећи семестар за собом → Оставих и трећи семестар иза себе 30
 -ота, твор. и знач. 147
 -ота (грехота), твор. и знач. 144
 -ота (доброта, лепота и др.), твор. и знач. 146
 Отац ове храбре браће пита командира (не: Отац браће пита командира) 290, 291
 отимати (и с префиксом пре-) 101
 отимати, -ам (и отимљем), през. осн. 103
 отимљѝ, през. осн. 104
 отпутовао у Париз, синт. 41
 Отишна (= Хотишева) < Chotěš- (лично име Hotěšъ) + ѝна, 270
 -оћа, твор. и знач. 147
 -оћа (бистроћа, вредноћа и др.), твор. и знач. 146
 -ох (пећи — пек-ох и др.), твор. 15
 -оша, твор. и знач. 147
 оша (зеленоша), твор. и знач. 145
 -оша (цветоша), твор. и знач. 144

П

паде на памет, синт. 42
 памет, разум, ум, знач. 121
 Париска комуна, прав. 58
 pařinas : pařas, пор. 267
 паџи ← пасји, кози ← козји, фонет. 22
 паста за зубе, синт. 41
 пасти, допасти, твор. 275
 певаи - пева-јем 92
 пева-ш / пева-ти, врста гл. 16
 печење, твор. и знач. 147
 писало је око сто људи од пера ... да ... осветле историјски домет личности (не: Писало је око сто људи од пера ... да ... осветли историјски домет личности) 194, 195
 писати: писац: пишчев, твор. 16
 писа-ти: пишѣ-м 69
 пискарање: оно што пискарате, знач. 128
 писмо на Маријина мужа, синт. 42
 питати, запитати, твор. 275
 пишем — пис-јем 92
 пише-ш / писа-ти, врста гл. 16
 Плави шљемови с тешком муком продиру до појединих дијелова Синаја (не: тешком муком) и сл. 201—203
 племе, небо, врста им. 10
 плести, твор. и знач. 20
 плести — плот и др. твор. и уп. 20
 плъзати, плъзатиѣ, плъжѣ, плъжѣши, стсл. 83
 плѣскам и плѣштем (и плѣшћем), през. осн. 96
 плѣскати (и с префиксима: за-, над-, по-, пре-, раз-), врста гл. 72, 73
 плѣскати (и с префиксима: по-, раз-) 101
 плѣскати - плѣска (плѣште), плѣшће, през. осн. 94
 по-: а) побациати б) поиграти в) по-кварити г) посути, твор. и знач. 279, 280
 по-: поизодгризати и сл. твор. и знач. 286
 по-: а) позавезивати б) поиздерати, твор. и знач. 284
 побишћи, побишћу, ишћем, ишћи, заишћи 87

површина (не: површ) 183, 184
 под браду, синт. 29
 под + инстр. и акуз., знач. 211—219
 под + инстр. са значењем околности, 179
 под + инстр. са квалификативним значењем, 179
 под + инстр. са темпоралним значењем, 179
 под један орах, синт. 29
 под-: а) подвезати б) подмитити, твор. и знач. 280
 под-: а) подупрети б) поднапити се, твор. и знач. 284
 подиже поглед, уп. и знач. 132
 Подмосковије, Предуралје, Приднепровје, Подоњије > Подмосковије, Предуралје, Придњепровље, Подоње, фонет. 23
 подмуклица, уп. и знач. 124
 подувати: подувам и подухати, подухам, през. осн. 78
 пође ковчегу, синт. 31
 позивати — позивам и позивљем, през. осн. 92
 позивати се или позивљите се, прав. 92
 позивље, през. осн. 104
 поимати—поимам, поимљем, през. осн. 78
 покопати (и с префиксима: про-, у-), врста гл. 73
 покапати, -плѣм, -пам, през. осн. 109
 покапати, покаплѣм и покапам, покапљи и покапај, през. осн. 77
 покушати код Марије, синт. 35
 полетати — полећем, през. осн. 78
 полетје — полеће, прелетје — прелеће, фонет. 24
 помагати — помажем и помагам, помажи и помагај, помажући и помагајући, през. осн. 83, 84, 85
 ПОМАГАТИ, -атиѣ, -атиши, стсл. 84
 помагати, -аю, рус. 84
 понор < *nog-, *nir-, знач. 120
 поодузмати 109
 поплѣскам и поплѣшћем, през. осн. 96
 поплѣскати, -ам, -шћем 117
 поповна (des Popen Tochter) > ро-ров-ѣна, 271
 посипати — посиплю 103

- поскапати — поскапљем, поскапамо през. осн. 108
- посисати, -ам (посишем), през. осн. 103
- посисати — посисам, през. осн. 115
- потапсати — затајити 102
- потрзам, през. осн. 88
- потрчасмо њој, синт. 31
- праве (основне) речи, деф. 11, 13
- право на нешто (не: право на нечему) 165—169
- прволигаш, твор. и знач. 125
- пре-: а) прегазити б) пренизати в) прекројити, г) преплатити д) прегристи њ) преварити, твор. и знач. 280
- пре-: предомислити се и сл., твор. и знач. 284
- прегибати: -бљем (и прегибам), през. осн. 103
- пред гостионицом, синт. 29
- пред + инстр. акуз., знач. 219 —227
- пред малено огледалце, синт. 28
- пред механом, синт. 28
- пред олтар, синт. 28
- пред народом, синт. 28
- пред попом, синт. 28
- пред тобом, синт. 28
- предграђе < предградје, пруђе < <прутје и др. али: класје, лемезје, фонет. 22
- предиво и пређа, терм. 260
- предикативни акуз., синт. 47
- предузимати — предузимљу 109
- президати — президам, презиђем, през. осн. 114
- президати — призидати 109
- презирање: презир, знач. 128
- прекидна сила, терм. 258
- прело, твор. и знач. 148
- према + D 31
- према + D : према себи, према капетану, синт. 31
- према, супрот / насупрот 33
- премотавање, терм. 264
- преплетати (-ћем), през. осн. 88
- пресретати — пресрећем, през. осн. 78
- претварало, уп. и знач. 125
- прећи (некога), знач. 124
- префикси: до, за, из, на, над, о(б), од, по, под, пре, при, про, раз, с(а), у, уз, твор. и знач. 276
- прешетам: прешећем, през. 116
- при + лок. гл. им., уп. и знач. 229, 232
- при + лок. гл. им. на -ње, знач. и уп. 245—248
- при-: а) прибити, б) прикрити, в) привредити, твор. и знач. 280, 281
- при-: а) придодати б) приупитати, твор. и знач. 284
- придеви, деф. 10
- придеви изведени од глаголске основе 150
- придеви изведени од именичке основе 149—150
- придеви изведени од придевске основе 150
- приђе руди, синт. 31
- приђем руди, синт. 31
- про-: а) пробости б) проживети в) пројахати г) пролупати д) проговорити њ) пробудити, твор. и знач. 281
- про-: пронаћи, твор. и знач. 285
- продувати, продувам и продушем, през. осн. 107
- продухати, продухам, през. осн. 107
- прџимати — прожима, прожимље през. осн. 75
- пролази као мимо турско гробље, синт. 34
- проливен, чувен, -ваљан, поуздан, твор. и знач. 19
- промене на граматичком нивоу, синт. 27
- промене на лексичко-граматичком нивоу, 34—42
- просте именице 18, 20
- просте речи, деф. 10
- просте речи 18—20
- прости глаголи, 20
- прости придеви 19
- прећи мимо механу, синт. 34
- прскати — прскам, пршћем, през. осн. 86
- пуати, -ам (и пушем), през. осн. 102
- пуати (и с префиксом на-) 101
- пувати: пувам, през. осн. 79
- пувати: пувам и пухати, пухам, през. осн. 78
- пузати — испузати, испужем, испужа, през. осн. 81

пузати — пужем, пузам, през. осн. 82, 83
 пукла кола у Арнаута, синт. 35
 путовати, ићи поћи, кренути ... у/на/за село 41
 путем: путем, уп. и знач. 131
 пухати (и с префиксима: за-, из-, на-, о-, од-, по-, под-, про-, раз-, у-), врста гл. 74
 пухати: пухам и пувати, пувам и пушем, през. осн. 78
 пухати: пухам (пушем), през. осн. 79
 пуши цигару иза цигаре → пуши цигару за цигаром 29
 Реџеп, Реџна и сл., пор. 266
 Ротљп — ротљп, -а, -о (одр. вид: ротљпуи, ротљаја, ротљпоје, твор. 270
 рот-љп (= Путов): Ротъ, твор. 271
 Ротљп < Ротиславъ, пор. 266
 Ротљп < Ротиславъ, 267, 269
 Ротљп, Судљп 270
 Ротљп, судљп < Ротъ, Судъ, 270

Р

ра / ер / ир / ор: брати/берем, бирати/избор, твор. 19
 равнокраки (не: једнакокраки), терм. 183
 равнострани (не: једнакостранични), терм. 183
 Радигојна (= Радигојева) < Radigoj (лично име Radigoj) + њна 270
 Радушња (поток) < Raduš (лично име Raduš) + њна, 271
 Radејња < Radејн(ъ) + а, пор. 268
 раз-: а) развенчати б) разгорети се в) разболети се, твор. и знач. 281, 282
 раз-: а) разудати б) распомамити се в) распознати, твор. и знач. 285
 разбоље ти се, њедра, разњежити се, фонет. 22
 разбуктати се, врста гл. 73
 ранговање, твор. и знач. 127
 расквоцати се — расквоћем се, през. осн. 78
 расла код оца, синт. 35

распувати: распувам и распухати, распухам и распушем, през. осн. 78, 79
 расторокати се — растороћем се, през. осн. 78
 Ratna < Rатн(ъ) + а (< Ratislavъ), пор. 268
 гатљпуи < Rатљп (< Ratislavъ), 270
 рашчупавање (не: тргање), терм. 261, 262
 рашчупавање — растресење, конопља — кудеља и сл., терм. 263
 рашчупавање површине тканине (не: чешање), терм. 262
 рѡ-ти се: рѡ-м се 69
 резанци, уп. и знач. 128
 резати — режем, през. осн. 92
 ременар, знач. 120
 рећи, прорећи, твор. и знач. 275
 родити — рађати, твор. и знач. 153
 руковет изгребених конопљиних влакана (не: ручица), терм. 259
 руменка, шарула и сл., прав. 60
 ручати — ручавати, твор. и знач. 154
 ручно гребенање (не: ручно чешљање), терм. 259

С

с бијеле браде, синт. 37
 с леђа и слеђа, прав. 62
 с мога прозора, синт. 37
 С понављачима или без њих (не: са или без понављача) 66—67
 с тешком муком (не: тешком муком), знач. 130
 с(а) + Асс: с ону страну, синт. 30
 с(а) + G: с оне стране, синт. 30
 с(а)-: а) здружити б) сићи в) сазнати, твор. и знач. 282
 с(а) + инстр. са значењем заједнице у ширем смислу 176
 с(а) + инстр. са значењем квалификације 176, 177
 с(а) + инстр. са значењем начина 177
 с(а) + инстр. са значењем социјатива 175, 176
 с(а) + инстр. у темпоралном значењу 177
 с(а), међу, над, под, пред + инстр. 174

- с(а)-: а) снаћи б) споменути, твор. и знач. 285
- са Цајићем или без њега (не: са или без Цајића) 66
- салетати — салетем, през. осн. 78
- сажимати — сажимам и сажимљем, сажимај и сажимљи, сажимајући и сажимљући, през. осн. 78
- Само једном броју листова дозвољено је било да пишу о референдуму (не: само неколицини листа) 287
- сањало, уп. и знач. 125
- свѣдоче (не: сведоче), акц. 67
- свита, знач. 121
- сева очима на сто, синт. 41
- седмак, знач. 18
- село, поље и др., број. 10
- село, поље и др., морф. 9
- село, поље и др., род. 9
- Сѣона (= Селова) < Sel- (скраћено лично име Selъ < Selimirъ) + ња 270
- сѣстричина (sororis filia) < sestric- ња > sestriчња 270
- сече хлеб ножем, синт. 43
- сечем хлеб ножем, синт. 44
- син, број 10
- син, ствар, морф. 9
- син, род 9
- син, твор. 11
- син, село, поље, врста им. 10
- синтагме просторних односа 26—42
- сипам/сипљем, през. осн. 96
- сипати (и с префиксима: до-, за-, из-, иза-, на-, о-, оба-, од-, да-, по-, пода-, пре-, при-, про-, ис-, про-, раз-, раза-, распро-, са, у-), врста гл. 73
- сипати (и с префиксима: за-, иза-, о-, оба-, од-, ода-, по-, пре-, при-, про-, раз-, раза-, са-), 101
- сипати, оклевати, мљескати 113
- сипати — сипам / сипљем, през. осн. 92
- сјсати (и с префиксима: за-, из-, на-, по-, пре-, у-), врста гл. 73
- сисати (и с префиксима: из-, по-) 101
- сисати, сисам, сишем, през. осн. 115
- сједиш пред механом → сједиш испред механе 30
- скакућати, врста гл. 73
- скапати (и с префиксом по) врста гл. 73
- ски, твор. и знач. 151
- ски (београдски, пећки и др.), твор. и знач. 149
- скитати — скитам, скићем, през. осн. 93
- скитати се 101
- скитати се (и с префиксима: до-, из-, на-, од-, по-, про-) врста гл. 73
- скитати се — скитам се, скићем се, през. осн. 91
- скј- = шт, шћ 74
- Скопље (не: Скопје) прав. 186
- слетати — слећем, слетам, през. осн. 78
- сложене именице 273—275
- сложене речи 273—291
- сложене речи, деф. 11
- сложене копулативне именице настале срastaњем својих делова (даниноћ и сл.), твор. 273
- сложене копулативне именице са спојеним вокалом о/е (југоисток), твор. 273
- сложене одредбене именице настале срastaњем делова (типа: а) Београд б) небрат в) дуванкеса), твор. 273
- сложене одредбене именице са спојним вокалом о/е (типа: а) вукодлак б) голомразица), твор. 273, 274
- сложене рекцијске именице настале срastaњем својих делова (типа: а) вадивек б) напрстак), твор. 273
- сложене рекцијске именице са спојним вокалом о/е (типа: а) богомил б) ручконоша в) ватромет д) парлог), твор. 274
- сложени глаголи 275—286
- сложени придеви 274—275
- сложени копулативни придеви настали срastaњем својих делова (стармали) 274
- сложени копулативни придеви са спојним вокалом о/е (глувонем), твор. 274
- сложени одредбени придеви настали срastaњем својих делова (наглув и сл), твор. 274

сложени одредбени придеви са спојним вокалом о/е (типа: а) баболик, б) босоног в) нащоземски г) брзо-рек), твор. 274

сложени рекцијски придеви настали срастањем својих делова (типа: а) свезнали б) безбожан), твор. 274

сложени рекцијски придеви са спојним вокалом о/е (типа: а) чудо-творан б) водоплаван), твор. 275

сложенице настале срастањем својих делова 273

сложенице са спојним вокалом о/е 274

слушајте, огласи се књаз (не: слушајте, прогласи се књаз) 200

Совјети, терм. 187

Сосновски се смешта у Берлину (не: Сосновски се смешта у Берлин), твор. 288, 289

спрам месечине, синт. 33

спрам (наспрам) 32

спрам свеће, синт. 33

спремио за Београд, синт. 41

средњоевропски, средњовековни и сл., прав. 62, 63

срџати, врста гл. 73

сретати, срести 113

сретати — сретам и срећем, сретај и срећи, сретајући и срећући, през. осн. 78

сркџати, врста гл. 73

ст > шт: пустити — пуштати, твор. и знач. 153

старосватити, твор. и знач. 151

старословенска adiectiva possessiva на њп, 265—272

стасати — приспјети 102

стасит, знач. 121

ствар, врста им. 10

-ство, твор. и знач. 147

-ство (богатство), твор. и знач. 146

-ство (јунаштво, пријатељство и др.), твор. и знач. 144

стијскати (и с префиксом при-), врста гл. 73

Стрџивџина (= Стрџивојева) < Strživoj — (лично име Strživojъ) + њпа, 270

Судбину рата решава обичан човек, који никада није онај што доноси одлуку, већ редовно онај који

својим животом, или својом смрћу ту одлуку претвара у реалност (не: Судбину рата решава онај обичан човек који никада није онај који доноси одлуку, али који је редовно онај који својим животом, или својом смрћу, ту одлуку претвара у реалност), синт. 140—141

Сунце, Земља, Велика кола и сл., прав. 61

сусретати — сусрећем, през. осн. 78

сусретати — сусрећем, сусретам, през. осн. 94

Сутјеска: Закарпаће, фонет. 24

сџпати - плаж - плаџи, стсл. 71

сыпать - плю, плешь, рус. 71

Т

т, д, с + ј = ђ, ђ, ш (сретати — срећем и др.) 74

т > ђ: прут — прутје — пруже, фонет. 23

тежина и маса, терм. 260

текстилна терминологија 256—264

-тел(ац), твор. и знач. 147

-тел(ац) (жетелац), твор. и знач. 148

-тељ, твор. и знач. 17, 147

-тељ (пријатељ, родитељ и др.), твор. и знач. 146

техничко, твор. и знач. 126

-ти (трес-ти), твор. 15

тим речима (м. са тим речима), уп. и знач. 132

тимар, знач. 122

Тимор, знач. 122

типсати — стипсати 102

тје, дје ← тѣ, дѣ, фонет. 23

тје, дје ← тѣ, дѣ > тј, дј (ће ће), фонет. 23, 24

тје ← тѣ : Сутјеска, фонет. 24

тје > ће: Сућеска, фонет. 24

тјерати — ћерати, дјевојка — ће-војка, фонет. 24

товар, нарамак, знач. 121

торокају (торочу) 95

торџати, врста гл. 72

тресе-ш, твор. 15

тресе-ш / трес-ти, врста гл. 15

трести, морф. 10
 Trzebna < Trěbъnъ) + а < Trě-
 bomyśъ, пор. 268
 три половине, знач. 122
 трик, знач. 124
 трљена конопља и трљени лан (не:
 вијана конопља и вијани лан),
 терм. 259
 турио колена под браду → турио
 колена испод браде 30
 Турско Царство и сл., прав. 58
 турцизми, прав. 64

Ђ

-ђе, твор. и знач. 147
 -ћи, твор. и знач. 151
 -ћи (бријаћи, жахаћи и др.), твор.
 и знач. 150
 ђускати, врста гл. 72

У

у + Асс/L 38, 39
 у боницу, синт. 39
 у Бурмаза, синт. 35
 у Видока, синт. 35
 у + G // код + G, синт. 35
 у Ђукана, синт. 35
 у: к'о у Ђукана, синт. 36
 у косту, синт. 39
 у кревет, синт. 39
 у + лок. гл. им., уп. и знач. 229
 у + лок. гл. им. на -ње, знач. и
 уп. 248—250
 у мог мајстора, синт. 35
 у њену синт. 38
 у њих, дарују, синт. 35
 у онога бандисте, синт. 35
 у Пантелије било три сина, синт. 35
 у постељу, синт. 39
 у прозор, синт. 38
 у роман [је] уведена једна од доста
 значајних личности (не: у роману
 [је] уведена...) 135
 у старца, синт. 35
 у таван, синт. 38
 у-: а) удевати б) уграбити в) улови-
 ти, твор. и знач. 282
 у-: упознати се, твор. и знач. 285
 -уг, твор. и знач. 147
 -уг (белуг, зељуг), твор. и знач. 145

-уга, твор. и знач. 147
 -уга (зељуга), твор. и знач. 145
 уз + акуз. уп. и знач. 229
 уз + акуз. гл. им. на -ње, знач. и
 уп. 251, 252
 уз пут и успут, на жалост и нажалост
 и сл., прав. 62
 уз-: а) уздићи б) узмаћи, в) усту-
 марати се г) узљутити се, твор.
 и знач. 282, 283
 уз-: успропадати се, твор. и знач.
 285
 узимам и узимљем, през. осн. 96
 узимати, зазивати и др. 101, 102
 узимати — узимам, узимљем, през.
 осн. 75, 78
 ўјна, стрјна < уј-ъна (= ујева
 жена), stryj-ъна = strijeva жена
 (чак. ўјnā, strinā < уј-ънаја,
 stryj-ънаја) 270
 укопани у туђим њивама (не: укопа-
 ни у туђе њиве), рекц. 135
 украс за косу, синт. 41
 у/ла: мусти / млаз, твор. 19
 уља, твор. и знач. 147
 -уља (зекуља, рогуља), твор. и знач.
 144
 -уља (мркуља, плавуља), твор. и
 знач. 145
 -уљ(а)к, твор. и знач. 147
 -уљ(а)к (брежуљак, момчуљак и
 др.), твор. и знач. 142
 -уљаџ, твор. и знач. 151
 -уљаџ (дугуљаџ), твор. и знач.
 150
 -уљина, твор. и знач. 147
 -уљина (травуљина), твор. и знач.
 143
 уме-ш / уме-ти, врста гл. 16
 -ун, твор. и знач. 147
 -уна (богатун, гладун, Крезун),
 твор. и знач. 145
 упреденост (не: тврдоћа), терм. 261
 -ура, твор. и знач. 147
 -ура (главура, девојчура), твор. и
 знач. 143
 урбани, знач. 127
 -урда, твор. и знач. 147
 -урда (главурда, ножурда), твор. и
 знач. 143
 -урина, твор. и знач. 147
 -урина (бабурина, машчурина),
 твор. и знач. 143
 усвојити, твор. и знач. 151

усисати — усишем, през. осн. 115
усмеравање чуше (не: заглађивање),
терм. 262

уча, ученик, ученост и др., твор.
15

учила, учитељ и др., твор. 15

учио у мога оца, синт. 35

учи-тељ, твор. 11

учитељ, училио, твор. 15

учитељевати, твор. и знач. 20

-уша, твор. и знач. 147

-уша (блебетуша), твор. и знач. 148

-уша (мркуша), твор. и знач. 145

-уш(а)н, твор. и знач. 151

-уш(а)н (мајушан), твор. и знач.
150

-ушаст, твор. и знач. 151

-ушаст (белушаст), твор. и знач.
150

-ушина, твор. и знач. 147

-ушина (орлушина, репушина),
твор. и знач. 143

-ушкаст, твор. и знач. 151

-ушкаст (лепушкаст), твор. и знач.
150

-уштина, твор. и знач. 147

-уштина (ватруштина), твор. и знач.
143

Ф

физичка испитивања (не: физи-
кална), терм. 261

фијукати, твор. и знач. 151

филозофија (не: философија) 182
—183

фркати, врста гл. 72

Х

х>с: дахнем — дисати, твор. и
знач. 154

х:х, ш и в:в, а не х:х и в:в, ш 79
Хабсбург и Habsburg и сл., прав.
63

Хајдук Вељко и Хајдук-Вељко и сл.,
прав. 60—61

халакати, врста гл. 72

халакати — халакају 109

хаос и caos, хемија и кемија, прав.
55

хисторија: историја, прав 55

хлпатати, хлпћем, през. осн. 90
хракати (и с префиксом -из), врста
гл. 72

храмати (и с префиксима: до-, о-,
од-), врста гл. 73

храмати — храмам и храмљем,
храмај и храмљи, храмајући и
храмљући, през. осн. 90

храмати — храмљем, през. осн.
112

храмати — храмљем, храмам, през.
осн. 95

хранити, твор. и знач. 151

хрплати, врста гл. 73

хркати, врста гл. 72

хукати — хучем, хукам, през. осн.
77, 108

Ц

ц/ч : Радица — Радичин и сл.,
морф., 190—192

-ца, твор. и знач. 147

-ца (жејца, крвца и др.), твор. и
знач. 142

-цат, твор. и знач. 151

-цат (нов новцат), твор. и знач.
150

-це, твор. и знач. 147

-це (гроце, звонце и др.), твор. и
знач. 142

целвлакно, терм. 260

цинкарити, знач. 124

-цит, твор. и знач. 151

-цит (здрав здравцит), твор. и
знач. 150

цмакати, врста гл. 72

црвен барјак од зелене свиле, знач.
123

Ч

ч, ж, ј + чати: кричати, бежати,
бојати се 70

ч и њ, џ и њ, прав. 64

ч м. к: мучити — мука, твор. и
знач. 152

чалакати 72, 101

чалакати — чалакам, чалачем, през.
осн. 90

-че, твор. и знач. 17, 147

-че (девојче, ћаче и др.), твор. и знач. 142
 чекѣтати, врста гл. 73
 чѣпати, врста гл. 73, 101
 Сегносна, Кмошна, Влажејна, пор. твор. 271
 Сегнош-на м. Сегнош-ѣна, пор. твор. 271
 чешем: чешати, помињем: помињати и сл., одн. осн. 71
 чим или штим (не: ишчешак), терм. 261
 чинити, поставити + двојни акуз./чинити, поставити + акуз. + инстр., синт. 48
 чинити, поставити + предикативни акуз. синт. 48
 чита, знач. 10
 читаћу: читат ћу и сл., прав. 55
 -чић, твор. и знач. 147
 -чић (бостанчић, каменчић), твор. и знач. 142
 чува-ти: чува-м 69
 чувати: чува̑м, одн. осн. 71, 98
 Судьнъ, Вудьнъ, пор. 268
 Судьн (<Судиславъ) и сл., пор. 266
 Судьнъ — судьн-ъ, -а, -о (одр. вид: судьнуи, судьнаја, судьноје), твор. 270
 чује-ш / чу-ти, врста гл. 16

III

ш м. х: довршити — врх, твор. и знач. 152
 Шарац и шарац, прав. 60
 шарац, шароња, шаруља и сл. прав. 60
 шѣтај и шѣћи, конј. 72
 шѣтајући и шѣћући, конј. 72
 шетам и шетем, през. осн. 96
 шетати 102

шетати (и с префиксима: до-, из-, на-, од-, по-, пре-, про-, са-, у-), врста гл. 73
 шетати (и с префиксима: до-, из-, по-, са-) 101
 шѣтати, шѣтам и шѣћем, конј. 72
 шеће, през. осн. 104
 шкрипати 101
 шкрипати (и с префиксом за-), врста гл. 73
 шт, жд + ати: пиштати, звиждати 70
 шт м. ск : љуштити — љуска, твор. и знач. 152
 -штак, твор. и знач. 17, 147
 -штѣк (никольштак), твор. и знач. 145
 штипати 101
 штипати (и с префиксом из-), врста гл. 73
 штипати — иштипати 102
 штипати, скитати и др. 92
 штрапати, врста гл. 73
 штрапати — штрапљем, през. осн. 109
 шутирање = шут, знач. 128
 шутом: шутем, уп. и знач. 131
 шушкѣтати, врста гл. 73

ѣна, суф. 268
 ѣна < Inā : Вйдна, Рѣдна, Чудна, пор. 267
 ѣнь : матерѣнь (mater-), дружьѣнь (drugъ) и сл. 265
 ѣпъ, суф. 266, 269, 270, 271, 272
 ѣпъ < ipos : Ротъпъ, пор. 267
 ѣпѣи, суф. 266, 271
 ѣпъ, суф. 266, 271
 ѣпъ- / ѣпѣи, суф. пор. 265
 ѣпъ < ѣпъ + јь 266

ъ, твор. 269
 ѣ < os, пор. 270

НАШ ЈЕЗИК излази од почетка XIII књиге у пет годишњих свезака од најмање четири табака; пет свезака чине једну књигу. Годишња претплата износи 30 н.д.; цена поједином броју је 6 н. дин. Претплату слати Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/1, на текући рачун број 608-3-133-10. Рукописе слати Уређивачком одбору или др Даринки Гортан-Премж, секретару Одбора, на адресу Института за српскохрватски језик

— Рукописи се не враћају —

На основу мишљења Републич. секретаријата за културу СР Србије, број 413-97/73-02 од 6. фебруара 1973. године, овај часопис ослобођен је плаћања посебног пореза на промет производа.

